CONVORB

No. 1 BUCUREŞTI

SPRE ALTĂ JUMĂTATE

— — —

«Convorbirile literare» intră în al 51-l... au avut în mişcarea culturală a poporului nostru, se ş... Cine va scrie istoria renaşterei româneşti va trebui să răsfoiască neapărat cele 50 de volume ale revistei întemeiată de Junimea.

Intrebarea e: ce menire mai poate avea de aci înainte cea mai veche publicaţie literară a Românilor?

Să facem o socoteală.

Viaţa neamului nostru a trecut până acuma prin trei faze de o durată aproape egală. La început, avem colonizarea romană în basinul Dunării şi închegarea elementului daco-roman în Carpaţi, care ţine aproape 600 de ani, — până la năvălirea Slavilor în peninsula balcanică. Războaele contra Dacilor, colonizarea lui Traian şi retragerea legiunilor sub Aurelian sânt doar episoade ale marei opere de romanizare a ţinutului dintre Adriatica şi Pontul Euxin. Cât despre invaziile Goţilor, Hunilor şi Gepizilor, acelea n'au avut însemnătatea catastrofală ce li se atribue; erau nişte furtuni trecătoare; într'o parte fulgere, în alta cerul — cu desăvârşire senin. Ele n'au putut împiedeca poporul daco-roman de a se înfiripa, căpătând fiinţa sa osebită şi o limbă de sine stătătoare.

Prin urmare, putem zice că pruncia poporului nostru a fost fericită. In orice caz, nici alţii nu erau în vremile acelea mai norocoşi. Italia ajunsese prada tuturor năvălitorilor. Galia văzuse oardele Hunilor chiar în mijlocul ei; iar Spania fusese copleşită de unda invaziei până la

elemente eterogene. Românii din Istria, Albania, Grecia, Macedonia, Bulgaria și Serbia sânt abia urme din populația romanică de odinioară. Vârful cel mai însemnat din Muntenegru se chiamă și acum *Dormitor*, dar cei care l'au botezat așa, dorm de mult somnul dușilor de pe lume. Numai în câteva părți ale peninsulei balcanice, elementul românesc se păstrează încă cu îndărătnicie. (Pe Aromânii din Pind, îi cunosc mulți. Puțini știu însă că chiar în Bulgaria, elementul românesc este încă destul de aparent. Imprejurul Sofiei, un ținut cât Dobrogea e presărat numai de așezări românești; în vre-o 30 de sate, neamul nostru trăește amestecat cu cel bulgăresc; în Rodope sunt 12 comune curat românești). Cât despre valea Timocului (vechiul nostru *Timacus*), precum și în ținutul dintre Timoc și Morava, caracterul românesc al regiunei sare în ochi de la cea dintâi privire. E foarte probabil că, de n'ar fi venit Turcii, tocmai când începuserăm reconstituirea politică sub Basarabi și Mușatini, populația din dreapta Dunării și-ar fi păstrat caracterul ei romanic. Căci chiar târziu, în veacul al XIX-lea, limba românească se auzea peste tot între Balcani și Dunăre.[1]) A atârnat de un fir de păr, ca malul drept al Dunării să fie din nou cuprins în sfera românismului, de la Porțile de fier până în Dobrogea, unde sate străvechi amintesc așezarea noastră pe amândouă malurile.

Dar, ce *putea fi*, e o ipoteză. Acum trebue să pornim de la ce este. Iar evenimentul cel mai însemnat în toată istoria poporului nostru de la început și până astăzi este reconstituirea stăpânirei noastre politice peste ținutul străbunilor noștri Daci și Romani. — Faza tinereții a încetat. De acum începe maturitatea.

Ce sarcină rămâne de împlinit generației de mâine?

---

[1]) Bălcescu scrie în 1849 următoarele: „In Bulgaria, m'a mirat încă foarte mult neîntâlnind din Balcani și până în Dunăre *nici un sat bulgăresc*, ci numai sate românești. Unde sânt Bulgarii? In Bulgaria se află puțini prin orașe, apoi între Vidin și Niș și *dincolo* de Balcani. Românii se întind în toată Bulgaria proprie și pe tot malul drept al Dunării până la Belgrad.. Bulgaria proprie dar, după locuitorii ei de azi, este o țară românească. Vezi deci că am drept să întind hotarele patriei noastre până în Balcani".

In România Nouă se impune mai întâi atenţiunii ori şi cui problema populaţiei. Trei milioane de streini sânt prea mult faţă de massa poporului nostru, dacă echilibrul creşterei s'ar rupe în defavoarea noastră. Vechile răni etnografice se văd şi azi şi e o chestie fundamentală, ca elementele eterogene, pripăşite printre noi, să nu îngreuieze viaţa statului românesc. *Primum vivere.*

De aceea, revista noastră va căuta să ţină în evidenţă această problemă capitală. Etnografia trebue să contribue a lumina în chip ştiinţific ceeace se numeşte în timpurile noastre etnopolitica.

Şi aceasta e cu atâta mai necesar, cu cât mersul populaţiei atârnă la noi în deosebi de starea agriculturii, iar agitaţiile privitoare la situaţia materială a masselor lunecă tot mai mult spre demagogie. Vom căuta deci să ţinem cât mai viu spiritul critic în ordinea socială. După cenzura literară a lui Maiorescu, prin care am ajuns să deosebim talentul de mediocritate, e mare nevoe de o censură morală, care să ne ajute nu numai a despărţì adevărul de eroare în măsurile de organizare socială, dar totdeodată a distinge la timp pe oamenii care cugetă cinstit dintre cei fără cinste.

Atâta numai, că opera aceasta de verificare morală e neasemănat de grea. Pentru critica literară a fost de ajuns un singur om. Pentru cea socială, în lipsa unei mari personalităţi politice, munca de veghe necurmată va trebuì să fie îndeplinită de toţi oamenii corecţi, care au o reală dragoste de binele obştesc. Convorbirile vor ţinea paginile lor deschise ori cărei conştiinţe drepte şi luminate, care, strâmtorată de minciunile convenţionale, va simţì nevoe că caute scăpare în publicitate. Când răposatul Aurel Popovici a avut de spus un adevăr care nu plăcea tuturor, aci la spus. Când economistul Garoflid a simţit nevoia — deşi era inspector general al agriculturii — să arate că chestia agrară e mai grea de cât şi-o închipuiau sferele oficiale în 1907, tot aci şi-a publicat luminoasele sale studii.

Aceiaşi cale vom urma şi în viitor, fiind încredinţaţi că atât în luptele politice, cât şi în luptele dintre neamuri, minciuna şi nedreptatea sânt armele cele mai neghioabe.

Asemenea bumerangului sălbatecilor, ele se întorc spre cel care le-o svârlit, dar nu cad la picioarele lui, ci drept în frunte. Prin urmare, întâi şi întâi de toate: respect adevărului. Nu ne gândim la o atitudine agresivă faţă de nimeni. Ura de clasă, ca şi ura naţională, şi-au arătat îndestul roadele lor negative. Singura noastră ţintă e, pe cât se poate, afirmarea punctului de vedere ştiinţific în chestiile sociale şi potenţiarea vieţii poporului nostru pe căile drepte ale muncii şi culturii.

După *vivere*, urmează apoi filozofarea — adică munca pentru cultură, în care trebuie să culmineze menirea neamului şi a statului care îl ocroteşte, Căci, de-ar fi vorba numai de viaţa somatică, puţin interesează la urma urmei de la cine vine, ţarâna care se adaogă în cimitirile dintre Tissa şi Nistru.

Din contra, e vorba şi de suflet, iar în privinţa aceasta ni se pare că poporul nostru are dreptul să aspire la o înaltă situaţie culturală. «E o speranţă — pentru noi o siguranţă — că din acest substrat etnic, plămădit aşa de greu, timp de aproape două mii de ani, din acest popor capabil de a simţi armonii superioare şi a le înfăţişa sub forma nepieritoare a artei, după cum a eşit Eminescu, de bună seamă vor mai răsări şi alţii, poate mulţi alţii, iar cununa de *aur* se va coborî cu supusa învoire a neamurilor şi a secolelor pe creştetul unui geniu născut din neamul nostru, scriind în limba noastră. Şi, cine ştie dacă urmaşul cel mai apropiat al lui Beethoven nu va fi din neamul unde se aude acuma muzica primăvăratecă a lui Vidu... Cine ştie dacă în ţara unde au luat fiinţă pânzele lui Grigorescu... Cine ştie...

Iată cugetul nostru despre viitorul acestui popor: îl credem capabil de a trăi printre celelalte neamuri ale lumii, nu numai prin buna stare economică şi ştiinţă, ceeace este onorabil, dar şi printr'o artă originală, ceeace este nemurirea însăşi. Pentru cei ce au acest gând, poporul românesc nu e o plebe zoologică, gata de a fi plecată şi îndemnată spre imitarea ori şi cui, adecă a oricărei mode streine, ci e fiinţa tainică a viitorului, inaintea căreia se închină toată viaţa noastră de azi. Ne

plecăm noi, pentru ca neamul nostru să nu se plece înaintea nimănui». *(Primăvara literară).*

Cităm aceste cuvinte mai vechi, spre a se vedea că lupta pentru cultură nu e pentru noi un cuvânt de ocazie, ci o convingere adâncă. Aşa dar, după sporul numeric care trebue să asigure viaţa neamului, urmează la rând sporul cultural, care să afirme şi sufletul lui. De amândouă, revista noastră se va ocupa cu cea mai mare luare aminte şi sântem încredinţaţi că energia care se cheltuià până azi în lupta contra asupririi din partea streinilor, se va condensa de aci înainte în opere de cultură, ajutând manifestarea sufletului românesc în toate direcţiile vieţii moderne,

Cine zice însă cultură, acela zice totdeodată şi limba care exprimă acea cultură. Iar aci se iveşte a treia greutate: munca pentru unificarea limbei şi păstrarea caracterului ei propriu. — Cum?

Până în timpurile din urmă, Românii au avut peste tot acelaş graiu. De la Tissa până dincolo de Nistru, din Maramureş până în Craina, limba românească suna aproape la fel, atât în gura plugarului, cât şi în vorbirea cărturarilor. De când însă nivelul cultural a prins a se ridica, limba s'a îmbogăţit cu o seamă de cuvinte necesare spre a exprima idei şi nuanţe de idei mai numeroase şi mai precise de cât îngăduie graiul poporului.

Desvoltarea aceasta e firească, şi e o adevărată mulţumire să vezi cum întinereşte limba, apropiindu-se de celelalte limbi romanice şi scuturând treptat balastul slavon, pe care influenţa vechii organizări de stat şi a cărţilor bisericeşti de odinioară ni-l aruncase în spinare.

Dar, pe calea aceasta sântem în primejdie să făurim o limbă, pe care poporul să n'o mai înţeleagă. Sântem în pericol să perdem în unitatea socială şi culturală ceeace am câştigat prin unitatea politică.

Ce cale să apucăm?

E vădit că nici un om cu minte nu va cerca să pună stavilă introducerii de cuvinte nouă, pe care desvoltarea culturii le impune. A opri sporul sau schimbările unei limbi e tot aşa de absurd, ca şi cum ai cerca să opreşti înălţarea undei unui râu, când plouă.

Totuşi, pentru un neam ca al nostru, cu probleme atât de grele, înstreinarea de popor ar fi desigur o mare primejdie. Iată de ce, Convorbirile literare, după cum s'au împotrivit odinioară celor ce voiau să schimonosească limba, latinizând-o, tot aşa vor căuta acum să îndrepte ochii tinerilor scriitori tot către graiul poporului, temperând pe cât se poate tendinţa de înnoire pripită.

Vom căuta deci, alături de unitatea formală a statului, să păstrăm şi să întărim unitatea reală a cugetului şi a simţirii prin răspândirea aceleiaşi limbi literare. Căci limba nu e numai un mijloc mecanic de a stabili legături de la om la om, ci e un organism viu şi înviorător mai ales prin conţinutul ei, adecă prin operile care reprezintă sufletul unui popor. Iar în această privire, Convorbirile literare au o veche şi bogată tradiţie. Timp de o jumătate de veac, revista întemeiată de Junimea a fost mereu un organ de unificare naţională. Alături de Alecsandri, Negruzzi, Eminescu, Creangă, Maiorescu şi alţi scriitori din ţară, în paginile revistei au eşit la lumină; *Popa Tanda* al lui Slavici, *Nunta Zamfirii* a lui Coşbuc, *In lume* a lui Popovici Bănăţeanu, poeziile în dialect ale lui Vlad dela Marina, începuturile lui St. O. Iosif, studiile lui Aurel Popovici şi Gheorghe Popovici (Bucovineanul) şi ale altor scriitori «de peste hotare», cum le ziceam până eri. — Am pomenit numai pe cei morţi. De-am înşira şi pe cei care sânt în viaţă, lista ar fi cu mult mai lungă.

Prin urmare, tradiţia care ne-a adus pe toţi la aceiaşi limbă literară şi ne-a ţinut în atingere cu limba şi literatura poporului, trebue mai mult de cât ori şi când păstrată şi întărită.

De altfel, cât de vie a fost această preocupare în cercul Convorbirilor, se poate vedea şi din rubrica asupra artei populare, care a îmbogăţit paginile revistei în anii din urmă. Studiile d lui Alex. Tzigara-Samurcaş, creatorul muzeului etnografic şi schiţele regretatului Al. Zagoritz sânt o dovadă că evlavia din vremea lui Eminescu şi Creangă pentru sufletul poporului nostru a rămas neştirbită până azi, iar opera de unificare culturală e urmărită cu acelaş zel ca şi în trecut.

Produsele artei populare, de la troiţe şi ţesături până la cântec şi poezie, vor fi cercetate cu mare grijă. Imprejurările ne-au împiedecat să organizăm ca o operă de stat culegerea folklorului şi a documentelor artei populare din toate ţinuturile româneşti ; — abia am făcut începutul cu Basarabia. Dar lucrarea aceasta e aşa de însemnată şi grabnică (faţă de prefacerea pripită a satelor), în cât nu ne îndoim că munca va fi dusă la capăt de alţii, pentru a avea un fel de *Corpus* al tuturor documentelor care păstrează urmele autentice ale trecutului nostru. Alături de stat, Academia română şi muzeul etnografic vor promova desigur din toate puterile o astfel de întreprindere, iar noi vom fi fericiţi să adăogăm silinţa noastră pentru împlinirea unei sarcini atât de laudabile.

Astfel, păşind pragul unei alte jumătăţi de veac, colaboratorii Convorbirilor au temeinică nădejde că moştenirea primită de la generaţia trecută va fi mereu sporită.

Cu toată pornirea negustorească a timpurilor din urmă, care i-a făcut pe unii scriitori mai tineri, să spună *urbi et orbi* că ei scriu «pentru bani şi pentru slavă», noi rămânem credincioşi tot concepţiei senine a întemeietorilor şi prietenilor acestei reviste care n'au scris nici pentru bani, nici pentru slavă, ci pentru adevăr şi frumos.

Cu acest gând, lucrând împrejurul unui organ care prin vechimea lui a devenit bunul comun al tuturor iubitorilor de cultură românească, cei ce îngrijesc azi revista au siguranţa că scriitorii care înţeleg rostul vremurilor de azi, vor ajuta cu aceiaşi căldură, ca şi în trecut, cea mai veche foaie literară a Românilor. Ba nădăjduim într'o colaborare şi mai vie, de oarece timpurile de apăsare au încetat, iar neamul nostru, intrat în faza maturităţii, e chemat să-şi dea acum toată măsura puterilor ca factor în cultura Europei.

Acesta e gândul nostru, după 50 de ani de neîntreruptă apariţie a Convorbirilor. Rămâne ca urmaşii să vadă în 1967, dacă poporul nostru a avut destul idealism, ca să-şi poată lega munca de opere seculare şi cu adevărat impersonale.

REDACŢIA.

Domnule Director,

Sunt doi ani de când s'a împlinit jumătatea de secol dela înființarea „Convorbirilor Literare“, dar serbarea acestei aniversări a fost împiedecată prin marile evenimente prin care a trecut și trece încă țara noastră și întreg poporul Român. A fost o întrerupere — întâia întrerupere dela 1867 până astăzi — a întregei noastre vieți literare, căci toate cugetările și toate sentimentele se îndreptau numai spre fapte războinice și spre țelurile mărețe la care aspiră națiunea Română. „Inter arma silent Musae.“

Acum când în patria întregită „Convorbirile Literare“ vor vedea din nou lumina zilei, îmi cereți ca și numele meu să figureze printre autorii din numărul învierii.

Mă supun bucuros și cred că ar fi potrivit să dau acum la lumină un mic volum ce am scris aproape treizeci de ani, pe care l'am numit „Amintiri din Junimea“ și din care a apărut câte un capitol răzleț în anii XXV și XXVI-ai „Convorbirilor Literare“. Gândul meu era ca aceste „Amintiri“ să rămâie o scriere postumă, dar, afară de doi, trei amici, constat cu adâncă mâhnire că aproape toți vechii membri ai Societății literare nu mai sunt în viață, așa că nimic n'ar împiedicà publicarea acestor scrieri.

„Amintirile din Junimea“ formează cincisprezece capitole din care s'ar putea publicà în fiecare număr, câte două — poate chiar trei, când sunt mai scurte — retipărindu-se la locul de unde fusese extrase, și cele două capitole publicate mai înainte pentru ca scrierea să se prezinte cetitorilor în întregul ei.

Fie ca „Amintirile din Junimea“ să se bucure de interesul iubitorilor de literatură, așa cum autorul lor a simțit plăcere când le-a scris, împrospătându-și în memorie o parte frumoasă și însemnată a tinereței sale.

IACOB NEGRUZZI.

AMINTIRI DIN „JUNIMEA"

CAPITOLUL I

INFIINȚAREA SOCIETAȚII LITERARE

La banchetul anual prin care se serbà aniversarea înființării Societății «Junimea», secretarul perpetuu, — acela eram eu — aveà obiceiul să ție un discurs glumeț, care începeà totdeauna cu următoarele cuvinte: «Originea «Junimii» se pierde în noaptea timpurilor»..... Tot așà aș puteà începe, fără glumă, și astăzi, când mi-a venit în gând să scriu oarecare amintiri despre această Societate, care a ocupat un sfert de secol din viața mea, și cu care se leagă multe și plăcute aduceri aminte ale tinereții mele. Se poate în adevăr zice că originea «Junimii» se pierde în noaptea timpurilor, de vreme ce ar fi foarte greu a-i fixa cu exactitate epoca înființării.

Mulți membrii ai «Junimii» cred că Societatea lor datează din toamna anului 1863, însă aceasta nu poate fi, de vreme ce eu, unul din cei cinci fundatori, m'am întors din străinătate în Iași, după săvârșirea studiilor, în seara de 25 Octombrie 1863, ear T. Maiorescu, altul dintre fundatori, plecase cu o zi înainte din Iași la Berlin, și amândoi ne-am încrucișat în drum la Botoșani, unde petrecurăm noaptea în acelaș han, fără să ne facem cunoștința și fără măcar să ne întrevedem.

Imi părù foarte rău de absența lui Maioressu din Iași, căci mi se vorbise mult despre dânsul în timpurile din urmă ale șederii mele în Berlin, unde eu studiam dreptul și el filosofia. Apoi tatăl meu îmi scrisese că Maiorescu, venit în Iași ca director al Liceului Național, se deosebește foarte mult prin conferințele sale publice, și că mai ales acele care aveau de obiect estetica, el le ascultà cu un viu interes.

Tatăl meu insistă în scrisorile sale asupra deosebirii dintre Maiorescu şi mulţi din ceilalţi profesori tineri, care îşi dădeau aerul de învăţaţi, pe când în realitate erau numai nişte oameni mediocri ca învăţătură, dar foarte ambiţioşi şi destul de interesaţi. Toate aceste, şi cele ce mai auzii despre Maiorescu a Iaşi, între altele şi dela o rudă a mea, bătrânul Neculai Bibiri, care-i lăudà ştiinţa şi talentul, îmi produseră multă părere de rău, de a nu-i fi făcut încă cunoştinţa şi de a fi silit să aştept pentru aceasta câteva săptămâni.

In cele întâi zile după întoarcerea mea în ţară, tatăl meu mă conduse pe la toate rudele şi pe la toţi prietenii săi, precum şi pe la alţi bărbaţi influenţi a căror prietenie sau bună voinţă puteà să-mi fie de folos. In ziua Sf. Mihail şi Gavril, 8 Noemvrie 1863, merserăm să felicităm mai multe persoane cu acest nume, şi între altele făcurăm o vizită şi căpitanului Mihail Cerkez, care pe departe se înrudeà cu noi. Acest tânăr ofiţer cu care m'am împrietenit mai târziu aşa de mult, ale cărei succese militare în războiul din 1877 mi-au făcut aşa mare mulţumire, şi al cărui nenorocit sfârşit m'au mâhnit foarte adânc, îmi făcù o prea bună impresiune şi din întâiul moment a început prietenia noastră. Abia ne oprisem vreun sfert de cias la Cerkez, când venì în vizită la dânsul un personaj ce-mi produse efectul cel mai curios. Mic de stat, cu umerii cam ridicaţi, cu ochii mari şi vii, vorbind despre lucrurile care mie îmi păreau cele mai importante cu uşurinţă şi nepăsare, luând pe toată lumea în zeflemea, stând strâmb pe scaun, părăsind convorbirea în mijlocul vizitei, şi deschizând cărţi din bibliotecă, pentru a râde de Cerkez, care le citeà, luând peste picior toate obiceiurile sociale, acest om, Vasile Pogor, trebuià, fără îndoială, să pară foarte ciudat, unui tânăr ca mine, abia venit din Germania, unde mă deprinsesem cu un respect, poate exagerat, pentru formele şi convenţiile sociale. Eu rămăsei uimit şi pot zice că impresiunea întâi a lui Pogor mi-a fost puţin simpatică, de nu chiar displăcută». «Curios om e acesta», zisei către tatăl meu, la plecare, mi s'a părut şi obraznic şi cam într'o doagă. - Nu te uità la apucăturile aceste ale sale, e un tânăr inteligent, s'a deosebit ca judecător, printr'un mare sentiment de dreptate, ceea ce la noi este rar, are şi avere, păcat însă că e cam leneş - nu-i prea place să lucreze şi în aceasta se deosibeşte de tatăl său, cu care am fost prieten.

Auzind lăudându-se astfel calităţile lui Pogor, abià am lăsat să treacă o săptămână — şi m'am dus să'l văd acasă la el. Voiam să-i propun ca împreună să facem un şir de prelegeri publice cum le inaugurase Maiorescu la începutul aceluiaş an. Eram doritor să mă fac cunoscut, să dau semne de viaţă, să fac ca lumea să vorbească de mine. Fie că dorinţa de a se deosebi este naturală tinereţii, fie că eram eu pe atunci, plin de asemenea aspiraţii, şi m'am schimbat foarte mult mai târziu în această privinţă, nici îmi puteam închipui că un tânăr inteligent şi cu învăţătură să nu împărtăşească simţirile acelea. Care fù însă desamăgirea mea, când Pogor îmi răspunse nu cu entusiasm, precum mă aşteptam eu, dar cu cea mai desăvârşită nepăsare: «A început asemenea cursuri Maiorescu, să aşteptăm întoarcerea sa din străinătate». «De ce să perdem vreme, întâmpinai eu, cam necăjit; când va reveni Maiorescu, el va puteà urmà cursurile începute; până atunci să facem noi; sunt şi alte chestiuni, interesante de tratat, nu este numai filosofia...» Să vie Maiorescu, răspunse încă o dată Pogor scurt, rece, şi schimbă vorba.

După această duşă. nu m'am mai gândit la prelegeri populare. De altminteri, balurile şi petrecerile de tot felul mă luaseră pe dinainte aşa de mult, încât nu mai aveam timp să cuget la ocupaţiuni de natură mai serioasă.

Cam tot pe atunci am reînoit şi cunoştinţa cu Carp. Ultima dată îl văzusem cu vre-o cinci, şase ani înainte la o întrunire a studenţilor Români din Berlin.

Prinţul Jérome Napoléon venise în visită la Regele Prusiei, şi tinerii Români care studiau în Berlin, aducându-şi aminte de, binele ce vărul său, împăratul Napoleon III, făcuse patriei lor, se adunase în casa unuia din studenţi, convocaţi de răposa I. Strat şi de Grig. Lahovary, acum president la Casaţie, ca să delege o deputaţie către prinţul Napoleon, pentru a-i manifestà sentimentele de gratitudine ale Românilor. Foarte curios efect îmi făcù mie împrejurarea că se improvizase o tribună în mijlocul odăei, ca şi când nici n'ar putea fi o întrunire de Români fără discursuri de la tribună. Au vorbit succesiv Strat, Lahovary şi alţi câţivà. In această, adunare compusă poate din vre-o trei zeci de persoane, ţin minte că se găseau Carp, Muţi Balş, Tache Giani şi Nicolaus Racoviţa. După discursurile înflăcărate şi umflate ale oratorilor, Carp zise dela locul său câtevà vorbe

foarte reci, care puse cevà apă în vinul entusiaştilor. Cumpătarea şi lipsa de sentimentalism cu care Carp privì situaţia îmi plăcù foarte mult. Atunci în cercul studenţilor, ca şi acum în adunările şi sfaturile politice, el îşi spuse întreg gândul său limpede şi fără şovăire şi prin aceasta se deosebì de camarazii săi de studiu precum se deosibeşte astăzi de cei mai mulţi oameni politici ai noştri.

De aceea când se aleseră cu vot secret două persoane care trebuiau să înmâneze principelui Napoleon adresa noastră de mulţumire şi mai toţi votară pentru Strat şi Lahovary, eu singur îmi dădui votul pentru Carp şi Balş, acei doi ce-mi erau mai simpatici.

Îmi aduc aminte că auzindu-şi pe neaşteptate numele eşind din urnă, Carp întrebă tare de mai multe ori cine şi-a bătut joc de dânsul? Iar eu, care mă ştiam vinovat, am tăcut pitic, ferindu-mă a mă da pe faţă.

Reîntâlnindu-ne în Iaşi în toamna anului 1863 în saloanele Doamnei Didiţa Mavrocordat, Carp şi eu ne-am împrietenit în curând, şi în tot cursul vieţii nu am avut nici o neînţelegere, afară de cât în discuţiuni teoretice, în special în chestiunea evreilor.

Curând după acea. pe la sfârşitul anului 1863 sau pe la începutul anului 1864 se întoarse şi Maiorescu din Berlin şi eu m'am grăbit să mă duc să'l văd. Acum încă, după aproape 26 ani, acea întâlnire mi-a rămas foarte vie în memorie. Maiorescu ocupà un apartament într'o casă, astăzi dărâmată, de la intrarea Bisericii Trei Erarhi. L'am găsit în cabinetul său de lucru, înaintea unei mese lungi, plină de cărţi şi manuscripte, foarte ocupat cu afaceri de administraţie ale şcolilor din Iaşi, căci făceà parte din comitetul de inspecţie şcolară.

Vizita mea nu părù a-i fi plăcută, poate fiind că-l turburà în ocupaţiile sale. Maiorescu îmi vorbì cum se vorbeşte cu un tânăr fără importanţă; la întrebările mele despre cele ce se petrec în Berlin, unde era pe atunci o mare agitaţie din cauza conflictului dintre guvernul lui Bismark şi parlamentul progresist, Maiorescu respunse foarte scurt, cu indiferenţă, şi schimbă vorba. Efectul pe care mi-l făcù, erà foarte departe de cea ce mă aşteptam; eu îmi scurtai vizita şi eşii nemulţumit cu încredinţarea că lăudatul profesor este un pedant şi cu sentimentul că acest om,

nu-mi va fi niciodată prieten, şi nici chiar simpatic. Dar lucrurile se schimbară foarte repede. Peste câtevà zile Maiorescu întorcându-mi vizita, se întinse cu mine în lungi convorbiri, apoi ne puserăm să jucăm şah, pe urmă reîncepurăm a discuta, aşà încât el uită alte vizite ce vreà să facă şi petrecurăm împreună mai multe ceasuri. Din acel minut am început să-i fiu prieten, cele întâi sentimente ale mele pentru dânsul schimbându-se cu totul.

Astfel efectul ce-mi făcură la început şi Maiorescu şi Pogor, acei cu care mai târziu m'am împrietenit átât de mult — a fost fără îndoială rea, oricât s'ar zice că întâia impresiune este cea hotărâtoare!

După mai multe întâlniri cu Carp, Pogor, şi Maiorescu, primii odată un mic răvăşel dela acest din urmă prin care mă invită să vin seara la dânsul, unde Carp aveà să facă o lectură. El trebuià să ne cetească traducerea tragediei Macbeth în versiur. Faţă erau cinci tineri, Maiorescu, Carp, N. Burghele, acum secretar al Consiliului de Miniştri, eu şi Teodor Rosetti pe care mi se pare că în acea seară l'am văzut pentru întâià dată.

Deşi Pogor, pe care toţi îl aşteptau, fusese împedicat de a veni, lectura să urmă, şi lucru ciudat! traducerea a fost găsită bună şi plăcù la toţi. Se făcură câtevà observaţii, mai mult de detaliu, şi eu m'am întors acasă foarte mulţumit de acea serată literară. Mai târziu, de câte ori am recitit acea traducere, m'am mirat de lipsa de critică ce a domnit atunci în întrunirea noastră. Cum de nu ne-a lovit limba prozaică a traducătorului, în care reproduce pasagiile cele mai poetice ale lui Shakespeare, cum de am trecut cu uşurinţă asupra greşelilor ritmice care nu se mai pot numărà, în sfârşit cum de am fost atât de indulgenţi pentru toate neajunsurile lucrării! Poate că ceea ce mai ales a contribuit ca traducerea să câştige aprobarea noastră, a fost limba curat română în care e scrisă şi în special lipsa neologismelor, cu care mai toţi autorii de pe atunci, desfigurau limba noastră; poate asemenea că spiritul critic s'a desvoltat mai târziu şi treptat în societatea noastră literară. Ori cum ar fi, în acea seară, să poate zice că a fost întâia şedinţă a Junimii, fără ca cei prezenţi să se fi gândit încă la înfiinţarea unei Societăţi literare.

Mai pe urmă ne-am mai întrunit a doua oară pentru a vorbi despre prelegeri populare. Cu un an înainte Maiorescu începuse

cursurile sale, în ultima duminecă din carnaval sau în cea întâi din postul mare, nu ţin minte bine, în sala Băncii Moldovei, pe care directorul acestei instituţii, i-o pusese la disposiţie. Acum însă să hotărî ca conferinţele să se facă, în unul din saloanele Universităţii şi ca, afară d. Maiorescu, să mai ia parte şi alţii dintre noi, şi anume Pogor, Carp şi Rosetti. Iar eu, fie că nu mi s'a propus, ne avându-se încă destulă încredere în mine, fie că însumi, după cunoştinţa mai intimă ce făcusem cu acei tineri, nu m'am bizuit să mă înfăţişez publicului, fără a vedeà mai întâi cum să primesc prelegerile celorlalţi, am rămas de acea dată simplu ascultător.

Prelegerile au început în 9 Februarie, şi au urmat până în luna lui Mai. Pogor a făcut două conferinţe «Despre înrâurirea revoluţiei franceze asupra ideilor moderne», şi «Despre trei Cesari» (Cesar, Carol cel mare şi Napoleon) iar Maiorescu singur a ţinut zece. Negreşit, Pogor a vorbit bine şi cu mare succes, Carp de asemenea a vorbit foarte bine, dar cursurile lui Maiorescu au fost admirabile. Erà pentru mine ceva neaşteptat. Vorba lui Maiorescu, limpede şi uşoară, limba sa română atât de frumoasă, de care nu-mi dam seamă unde a găsit-o, claritatea expunerii, care contrastà aşa de mult cu cursurile celor mai mulţi profesori ce ascultasem în Germania, materia cea interesantă a prelegerilor, cunoştinţele variate şi bogate ale oratorului, într'un cuvânt strălucita lui eloquenţă, îmi făcură efectul cel mai adânc. De la cea întâi prelegere introductivă, intitulată: «Ce scop au cursuri populare?» am fost cuprins de o admiraţie care a mers tot crescând, la prelegerile «Despre religiunea în popor», «Despre sunete şi colori» şi au culminat în cea de pe urmă «Despre minte şi inimă». Eu, care în intervalul acesta mă făcusem profesor şi coleg a lui Maiorescu la Universitate, devenii cel mai înfocat entusiast al său, eram sub farmecul eloquenţii sale, aşa încât chiar câţiva ani mai târziu, prieteni de ai mei, între care Nicu Gane, îşi băteau joc de mine, din această cauză, zicându-mi că eu nu recunosc decât doi oameni mari în lume, pe Shakespeare şi pe Maiorescu.

Cursurile din anul 1864 au dat loc şi la un incident destul de neplăcut. Precum am zis Th. Rosetti trebuia să vorbească şi el, despre «Societatea Modernă». El veni în Dumineca hotărâtă la Universitate, unde se adunase lume peste măsură de multă, printre care se găseà şi Domnişoara Profira Beldiman, cu care

erà tocmai să se logodească şi cu care s'a şi însurat puţin timp după aceea. Bine pregătit, precum mi s'a zis, Rosetti erà tocmai să înceapă, când în momentul suirii sale la tribună, sau mai bine, după ce se dădù în dosul mesei care reprezintă tribuna şi rostì cuvintele obicinuite, şi devenite în urmă tradiţionale: «Onorat auditoriu», el perdù de odată cu desăvârşire prezenţa sa de spirit. Tot întorcând împrejurul unui deget o hârtiuţă pe care aveà scrise câteva note, şi tot zicând: «Societatea modernă, Societatea modernă...» nici o idee nu-i mai venì în minte, parcă toate i-ar fi fost smulse din cap de odată. Două sau trei minute nesfârşit de lungi au trecut aşa.

Pentru public, situaţia erà foarte penibilă, iar pentru noi prietenii lui Rosetti, erà grozavă, o adevărată suferinţă. Cel mai indiferent din toţi păreà a fi Rosetti însuşi care cu două vorbe de scuză se dădù jos dela tribună, şi se depărtă liniştit. Publicul se împrăştiă nemulţumit, comentând foarte defavorabil această întâmplare neplăcută a cumnatului Domnitorului, iar noi ne strânserăm repede acasă la Pogor.

Cine ar fi putând crede atunci că acelaş Rosetti va devenì mulţi ani mai târziu în situaţiuni neasemănat mai grele, fiind prezident al consiliului de miniştrii, un orator aşa de interesant şi de sigur pe sine!

Se făcuse obiceiu ca Dumineca după sfârşirea prelegerii, Maiorescu, Rosetti, Carp, Eu şi Pogor, să ne adunăm la acest din urmă pentru a discutà asupra obiectului prelegerii ce se ţinuse. Erà o mare plăcere pentru noi orele acestea petrecute în discuţii filosofice şi literare. Pogor, Carp şi Rosetti cari nu puteau stà altfel decât tologiţi pe canapele, Maiorescu pe scaun, iar eu totdeauna impresionat, plimbându-mă agitat prin odaie, petreceam astfel făcând teorii de tot soiul, amestecate pe ici pe colo, cu glume şi împunsături ce ne aruncam unii altora. In Dumineca în care Th. Rosetti făcù marele său fiasco, eu sosii trist şi cu inima strânsă, dar care fù mirarea mea când găsii pe Teodor aşa de liniştit, parcă nimic nu s'ar fi întâmplat, şi pe Pogor râzând mai mult decât ori când şi zicând că în momentele de zăpăceală ale lui Rosetti, el nu simţeà altă nimic decât o dorinţă grozavă să-i trântească câţiva pumni în spate.

Fericită natură aceea a lui Pogor cu nepăsarea sa deplină pentru ceeace se numeşte: viaţa reală.

Ocupându-se de tot ce se petrece în domeniul închipuirii şi cetind cu interes toate operele însemnate ce s'au scris din cea mai depărtată antichitate până la romanele cele mai noue, el lunecà uşor peste întâmplările contemporane de tot soiul ca şi cum acestea nu l'ar privì.

Un exemplu caracteristic despre această nepăsare, câte odată naivă, este următorul fapt: Eram odată împreună candidaţi la deputăţie şi eu alergam şi îmi dam multă osteneală să izbutim, pe când Pogor nici se mişcà din casă şi lăsà pe adversarii noştri să lucreze şi să ne ponegrească în toată voia. Pasionat, precum eram, eu îl mustrai supărat în comitetul electoral de această culpabilă nepăsare, iar el îmi răspunse foarte liniştit: «Cum vrei să lucrez când nu ştiu unde şi cum se poate căpătà o listă de alegători»? El uitase cu totul că, fiind atunci primar, lucrase însuşi în consiliul comunal la formarea listelor electorale, şi că acele liste ce i se păreau aşa de greu de găsit se aflau cu teancurile în cancelaria primăriei sale!

In una din acele după ameze de care am vorbit mai sus s'a hotărît înfiinţarea în regulă a unei societăţi literare, care de fapt şi existà. Mai multe Dumineci dearândul am discutat numele ce trebuia să-i dăm. Tot felul de propuneri şi serioase şi glumeţe se făcură şi se respinseră dearândul. Un moment numele care dobândì aprobarea celor mai mulţi fù *Ulpia* sau poate chiar *Ulpia Traiană*. Insă în Dumineca următoare toţi cinci venirăm cu gândul ascuns de a propune adoptarea altei numiri, căci după reflecţiile făcute acasă, numele *Ulpia* ni se părù din cale afară pretenţios. Ce aveam noi aface cu împăratul Traian? Ş'apoi atât se abuzà atunci de latinisme în literatură, în limbă, în nume proprii, şi chiar în teorii de drept public, în cât o reacţiune se produse pe nesimţite, fără chiar să ne dăm seamă, în fiecare din noi. De aceea, când Maiorescu, mi se pare, propuse, revenirea asupra hotărîrei noastre, şi schimbarea numelui *Ulpiă*, toţi am împărtăşit la moment părerea aceasta. După multă discuţie, Theodor Rosetti ne zise de pe patul unde erà culcat: «Măi băieţi, vreţi să vă dau eu un nume fără pretenţie, care are să vă placă la toţi, fiindcă nu zice mare lucru? Vorbeşte! — «Haj s'o botezăm *Junimea*, zise Theodor Rosetti. — Foarte bine găsit!

strigarăm cu toţii. Atunci Pogor, ridicându-se de pe canapeaua pe care se aruncase, începù să cânte ca un preot pe nas, şi întrebă de trei ori: «S'a lepădat copilul de satana pedantismului?» De trei ori răspunserăm cu toţii râzând: «S'a lepădat». — In numele Domnului, boteze-se dar *Junimea!* exclamă Pogor, şi *Junimea* a rămas până în ziua de azi.

CAPITOLUL II

PROCESUL LUI MAIORESCU

Viind vacanţele de vară, ne-am împrăştiat în toate părţile. Eu am întovărăşit familia mea la ţară; Carp, Rosetti şi Pogor plecau asemenea din Iaşi, iar Maiorescu închiriè pe timpul verii via lui Balş de sub Copou, în care erà o casă mare şi comodă de locuit.

Una din chestiunile asupra căreia în timpul din urmă preschimbasem câteva idei în întrunirile de Dumineca, erà ortografia limbei noastre cu litere latine, căci băgasem de seamă că fiecare din noi scrià româneşte în mod cu totul deosebit. Aceasta nu erà de mirare în mijlocul chaosului ce domnià atunci în scrierea limbei române. In Transilvania Cipariu introdusese o sistemă aşà zisă etimologică din cele mai complicate şi capricioase; în Bucovina Pumnul inventase sistema aşa numită fonetică, după care mai nu se scria o literă fără a i se pune un semn deosebit deasupra ori dedesubt. In România, preschimbându-se deodată, prin o decisiune luată de Ministeriul Ioan Ghika, alfabetul cirilic cu cel latin fără a se fixà vreo regulă în mod oficial, fiecare scrià cum îl ajugeà capul, aşa încât mai mult se ghiceà decât se cetea ceeace erà scris de mână. Noi, voind să stabilim o regulă comună măcar pentru întrebuinţarea noastră, am hotărît să ne gândim la aceasta în timpul vacanţelor şi eu fusesem însărcinat în special, să înfăţişez la toamna viitoare, un proiect complet pentru scrierea limbei noastre cu litere latine. Am primit cu mulţumire însărcinarea aceasta, crezând că este o treabă uşoară, însă când am început a cugetà la o sistemă generală, mă şi încredinţai eu câtă greutate erà împreunată stabilirea unei ortografii noui. Cu toate acestea mi-am făcut datoria

Timp de o lună, la ţară, am prelucrat un întreg proiect, însă fără vreo sistemă hotărâtă, ci mai mult după fantasie şi capriciu, amestecând fonetismul cu etimologismul, în mod cu totul arbitrar.

Nu mai ştiu ce însărcinări vor fi luat ceilalţi pentru timpul verii, dar desigur că toţi aveam de lucru, şi jertfeam poate câteva oare pe zi, la aceste ocupaţii nevinovate. Nu tot aşa făceau însă şi adversarii noştri, căci fără a ne da samă, de pe atunci ni se ivise duşmani mari.

Venirea lui Maiorescu în Iaşi produsese oarecare emoţiune în corpul profesoral care în acele vremi erà condus de câţiva învăţători transilvăneni, ce găsise un adăpost în Moldova în contra prigonirilor politice ale Maghiarilor. Aceşti profesori, în frunte cu Simeon Bărnuţ, deprinşi să vadă în clasa aristocratică compusă din Unguri, un neam străin şi duşmănos Românilor, pe de altă parte entuziasmaţi de latinitatea cu care făcuse cunoştinţă în şcoalele din Blaş, — câţiva chiar la Roma—transportase aceste sentimente în şcoală la noi, unde se potriveau foarte puţin, şi creşteau tineretul în direcţiunea cugetărilor lor. Negreşit că la noi, nefiind boeri unguri, ei trebuiau să găsească alt neam străin şi inventase pe Fanarioţi, deşi rămăşiţele acelo familii, de mult contopite cu Românii, erau poate mai numeroase în clasa burgheză, decât în cea aristocratică; iar despre aşa numite asupriri ale clasei de mijloc nu mai puteà fi vorba din partea unei aristocraţii, ruinată ca avere, de mult decăzută moraliceşte, şi a cărei generaţie tânără ereà mai toată crescută, în ţările din apus, în ideile liberale moderne.

Maiorescu, străin cu totul de asemenea prevenţei şi sentimente a acelor profesori, nu făceà în relaţiile sale, nici o deosebire, între fecior de boer, şi fecior de popă ori de negustor, lucru ce multor Transilvăneni din Iaşi le păreà a fi un fel de apostasie. Erau însă şi alte motive de duşmănie contra lui Maiorescu; mai întâi modul său liber de a critică pe acei dintre profesori care nu-şi făceau datoria, ori erau ignoranţi,— ceeace loveà în amorul propriu al multora, apoi mai cu seamă prelegerile sale populare care îi făcuse foarte repede atât în publicul cel mare, cât şi pintre tinerime reputaţia de profesor învăţat şi bărbat eloquent.

Cei mai ambițioși dintre profesorii din Iași simțindu-se întunecați de acest nou venit, evitau relațiile private cu dânsul, cârteau contra lui și contra prelegerilor sale în ascuns, și roși de invidie, așteptau cu nerăbdare ocaziunea de a-și răzbună prin loviri personale de superioritatea pe care în fundul inimei erau siliți să-i recunoască.

Maiorescu nu-și dădeà încă seamă de această dușmănie. Din contră, el căutà să înfrățească membrii corpului profesoral prin întâlniri colegiale. Luând de pretext numirea lui N. Culian, cu care fusese prieten în timpul studiilor din Paris, și numirea mea ca profesor la Universitate, el dădù în onoarea noastră un prânz, prezidat de tatăl meu, la care invitase pe cei mai însemnați profesori din Iași. Însă Bărnuț, N. Ionescu, Suciu, Popp, Cobălcescu, nu numai nu veniră, dar nici măcar nu avură politeța să se scuze. Curând după aceasta, chiar înainte de vacanțele mari, începură și acte fățișe de dușmănie.

Petru Suciu, profesor de drept roman, având necaz pe unul dintre studenți, nu vrea cu nici un chip să completeze comisiunea de examinare a acestuia, încât bietul tânăr erà vecinic amânat pentru alt termen fără ca să fie examinat. În fața acestei prigoniri evidente, și în lipsa oricărui regulament care să stabilească normele examenelor. Maiorescu, deși profesor la facultatea de litere, intră ca al 3-lea examinator în comisiune, și luă parte la examenul studentului. Din cauza acestui fapt al lui Maiorescu, N. Ionescu, care dela început și instinctiv recunoscuse în Maiorescu un adversar primejdios, convocă consiliul Universitar, și propuse în contra lui un vot de blam. A fost atunci o ședință furtunoasă, care s'a prelungit până dincolo de miezul nopții, fără a se luà vre-o hotărâre. A doua zi întregul consiliu s'a adunat din nou la șase dimineața și după o discuțiune violentă, de vre-o cinci ceasuri, s'a pus la vot propunerea lui Ionescu, care trecù cu majoritatea de un vot, din cauza abținerei lui Maiorescu. Atunci s'a făcut linia de demarcație, între dușmanii și prietenii acestuia. Însă pe când dușmanii săi au rămas statornici, unii chiar până la moarte, afară de singurul Cobălcescu, care mai târziu s'a căit de urmarea sa, din prieteni l'au părăsit mai târziu Mărzescu, camarad de școală din Paris, și Urechia, admirator al său, și amândoi colegi ai lui în comitetul de inspecție școlară. Notez în treacăt că V. A. Urechie iscăleà pe

atunci: Vasile Alexandrescu fără alt adaos. In urma votului de blam, Maiorescu îşi dădù demisiunea din rectorat, dar Ministerul nu i-o primì şi totul rămase în starea de mai 'nainte, cel puţin în aparenţă, însă pe dedesubt urmà a se conspirà cu multă persistenţă şi multă viclenie contra lui Maiorescu. In mijlocul verei, pe când toată lumea erà dusă din Iaşi, şi Maiorescu se bucurà de o viaţă liniştită la vie, «Tribuna română», un mic jurnal personal al lui N. Ionescu, tipărì un articol foarte perfid contra lui Maiorescu, în care se insinuà, fără a'i se rostì numele, că ar fi comis mai multe necuviinţe la şcoala centrală de fete. Acest articol căzù ca o bombă, şi Maiorescu surprins şi emoţionat, stà nehotărît dacă trebuià să provoace la duel pe Nicolae Ionescu, ori să dea plângere la Tribunal, conform legii presei pe atunci în vigoare. In lipsa oricărui prieten de al său, cu care s'ar fi putut sfătui el luă hotărîrea cea mai cuminte, aceea de a tăceà deocamdată, şi de a aşteptà evenimentele.

Vara trecù şi odată cu toamna, ne întoarserăm cu toţii în Iaşi unde găsirăm lumea foarte emoţionată de legea rurală, care se decretase în virtutea Statutului din 2 Mai a lui Cuza.

Cogălniceanu, executorul lovirii de Stat erà nu numai puternicul Ministru de Interne, dar tot odată şi şeful departamentului Cultelor şi Instrucţiunei Publice, unde numise secretar general pe V. A. Ureche, pe atunci încă prietenul nostru şi unul din acei ce luptase împreună cu noi contra votului de blam de care am vorbit.

Societatea «Junimea» începù iarăşi a se întrunì, fără Th. Rosetti care fusese numit prefect la Vaslui, dar sporită cu mai mulţi membri noi. Aceştia erau la început, Gheorghe Racoviţă, judecător la tribunal, vechiu camarad al lui Maiorescu din Paris N. Culian de care am mai vorbit, N. Mandrea, fost coleg de studii şi prieten al meu din Berlin, care fusese numit profesor la Universitatea din Iaşi, în urma unui concurs ţinut la Bucureşti; N. Burghelea asemenea vechiu student al Universităţii din Berlin care asistase în iarna precedentă la cetirea traducerii lui Macbeth. Avurăm împreună cu aceşti noi colegi, câtevà întruniri pe la sfârşitul toamnei, însă rari şi neregulate, căci împrejurările deveneau grave, lovirile în contra lui Maiorescu reîncepuse cu persistenţă şi nu ne găseam în atmosfera potrivită liniştitelor noastre petreceri literare.

In «Tribuna Română» a lui N. Ionescu, apărù un al doilea articol, de astă dată mai violent, şi cu acuzaţii mai precise contra lui Maiorescu, Acesta erà direct denunţat de a fi autorul unui mare scandal în şcoala centrală de fete. Noi toţi, amici ai lui Maiorescu ne-am revoltat de această înduşmănire; lumea profesorală se împărţi în două tabere, din care o parte — cea mai mică — susţineà pe Maiorescu cu pasiune, iar cei mai mulţi se dădură cu adversarii săi. Publicul asemenea erà îngrijit de cele ce se scriau despre cea dintâiu şcoală de fete din Moldova.

Autorii conspiraţiei urmăreau un scop îndoit, întâiu acel de a desconsiderà cu totul pe Maiorescu, a-l face imposibil ca profesor în laşi şi astfel a scăpà de un coleg atât de supărăcios, al doilea, acel de a înlăturà pe Directoarea şcoalei Centrale de fete, D-na Gros, o bătrână franceză, numită acolo de prinţul Moruzi, fost ministru de instrucţie publică, în casa căruia fusese multă vreme guvernantă la copii, şi o înlocuì prin întâia soţie a a lui Grigore Cobălcescu.

La şcoala Centrală, pe lângă directoare, mai erau încă două streină ca guvernante, surorile Rickert, din care cea mai mare locuià la mama ei, moaşa Rickert, iar cea mai mică şedeà în chiar localul şcoalei. Aceasta din urmă, urâtă şi cam gheboasă, însă cu o inimă uşor inflamabilă, vedeà adesea pe Maiorescu care dà în şcoala centrală lecţiuni de limba română, şi se înamorase, se vede, de dânsul.

Maiorescu a considerat totdeauna printre cele mai mari mulţumiri ale sale, aceea de a stà la vorbă cu femeile şi a pune la cale cu dânsele, chestiuni de filosofie şi de sentiment, cu condiţiune ca acele femei să fie inteligente. Negreşit că printre cele inteligente el preferà pe cele frumoase sau măcar frumuşele. In lipsă însă el se mulţumeà şi cu altele mai puţin frumoase, ori care ar fi fost ele, căci toată viaţa sa a fost un mare şi pasionat curtizan.

Se vede că înainte de intrare în clasă, sau la eşire, lui Maiorescu îi plăceà să steà astfel la vorbă, chiar şi cu domnişoara Rickert. In urma mai multor conversaţii, tânăra guvernantă, îşi închipuì că Maiorescu are o tragere de inimă specială pentru dânsa, şi precum fac şi altele multe, ea aveà păcatul să-şi noteze într'un jurnal impresiunile ei zilnice, ne numind pe Maio-

rescu, ci însemnându-l totdeauna cu pronumele personal „*El*“ — „*El*“ a venit astăzi, a stat cu mine de vorbă, mi-a spus cutare cuvânt, i-am răspuns aşa; am vorbit împreună atâtea momente... Pentruce oare mi-a pus cutare chestiune?... ce sens să fi avut cutare frază?... Azi am eşit din şcoală cu Directoarea şi l'am zărit într'o trăsură..» Eri mi s'a părut mai rece cu mine.... Am avut peste noapte cutare vis...» etc. etc. Tot jurnalul erà compus din asemenea impresiuni gingaşe ale unei inimi simţitoare. Câteva drăcoaice de fete descoperise manuscriptul secret al inflamabilei guvernante, şi il citeau proaspăt, proaspăt, îndată ce autoarea îl isprăvise de scris, făcând negreşit mult haz între ele; Dacă fetele s'ar fi mulţumit cu cetitul n'ar fi fost nimica, dar se vede că mai aveau obiceiul Dumineca sau în zilele de sărbători, când mergeau în familiile lor, — printre care şi familii de profesori — să povestească pe la rude şi prieteni, aceste descoperiri şi isprăvi ale lor, şi că astfel s'a lăţit în lumea profesorală, şi a ajuns la urechile lui N. Ionescu, pretinsul scandal de la şcoala de fete. D-na Cobălcescu, aspirantă la locul de directoare, o femee isteaţă şi cu o limbă ascuţită, lăţeà pe cât puteà cu tot felul de împodobiri, istoriile aceste.

Al doilea atac a lui N. Ionescu nu se mai puteà lăsà nebăgat în seamă. Comitetul de inspecţie şcolară, autoritatea superioară pentru Moldova, după organizarea de atunci, se întruni şi cerù suspensiunea lui N. Ionescu din postul său de profesor, precum şi introducerea unei cercetări disciplinare contra sa. Ministrul aprobă raportul consiliului, şi suspendă pe Ionescu. Toţi văzurăm cu mulţumire că dreptatea triumfase contra răutăţii şi intrigei. Dar triumful nu fù de lungă durată.

Peste câtva timp, după cum zic unii în urma insistenţelor lui Nicolae Docan, pe atunci bărbatul politic cel mai influent din Moldova, Ministrul Instrucţiei publice N. Creţulescu însărcină pe D. Vărlănescu, procuror General la Curtea de Apel din Iaşi să facă un raport confidenţial în afacerea aceasta. Vărlănescu, om altfel simplu şi cam beţiv dar legat de aproape cu N. Ionescu şi alţi profesori din partida duşmănească, luă informaţiile sale în secret, numai dela partea acuzatoare, şi făcù un raport părtinitor şi calomnios contra lui Maiorescu. Urmarea acestui raport fù reintegrarea lui N. Ionescu în postul său şi suspensiunea lui Maiorescu din toate funcţiunile sale, până când

o judecată penală ce aveà să se introducă contra lui va fi stabilit nevinovăţia sa. Noi toţi, amicii lui Maiorescu, revoltaţi şi indignaţi de atâta prigonire şi nedreptate, am sărit cu putere în ajutorul său. Nici ne venea a crede că în toată istoria aceasta se vor puteà găsi elementele unei acţiuni penale, dar ne-am înşelat. Procurorul tribunalului, Al. Degrea (acum consilier la Curtea de Casaţie) nu numai trimese pe Maiorescu în judecata tribunalului corecţional, dar în vremea instrucţiunei avù chiar un moment gândul să'l aresteze, şi a trebuit toată insistenţa numeroşilor săi amici pentru a înlăturà acest act de prigonire.

Eu, impresionabil cum am fost totdeauna şi entuziast şi încrezător în triumful binelui precum eram pe atunci, mă simţeam ca ameţit şi nici îmi puteam închipuì că ceea ce se petrece este cevà real. Şi cu toate acestea am trebuit să văd cu uimire pe Maiorescu trimes de Degrea în judecata tribunalului corecţional pe temeiul art. 200 din codul penal al Moldovei, în care se zicea că «funcţionarul care are o însărcinare şi nu şi-o îndeplineşte se va pedepsì cu globire la cutia milelor, iar nefiind în stare a plătì globire, se va certà cu bătaie».

De îndată mai mulţi prieteni a lui Maiorescu, şi anume: Pogor, Carp, Mărzescu, Mandrea, şi eu, pe lângă care se mai alipì şi Cimara, un tânăr grec care se deosebeà pe atunci foarte mult ca advocat, ne-am constituit în apărătorii lui. Până când venì termenul judecăţii la tribunal, toţi aceştia, şi mai ales Carp şi eu, luarăm apărarea lui Maiorescu în societate cu atâta foc şi convingere, în cât în cercurile sociale influente, se lăţì de tot încredinţarea că aici nu este decât o prigonire din partea unor colegi invidioşi.

Zile amare ajunseră pe Maiorescu. Suspendat din funcţiunile sale şi prin urmare fără mijloacele materiale de existenţă, devenit ţintă tuturor criticilor şi calomniilor, el mai primì din Bucureşti în cursul instrucţiunei ştirea despre moartea tatălui său; şi întors în Iaşi dela durerosul act al înmormântării, găsì grav bolnavă pe copila sa, care stătù mult timp în primejdie de moarte. Toate aceste nenorociri îngrămădite, Maiorescu la început, le-a suferit cu o resignare deplină pe care eu o admiram, iar când îi venì ştirea, că şi maică sa a murit de moarte subită, câteva zile l'am văzut doborât de atâte loviri.

Mult aşteptata zi a judecăţii sosì. Deşi nu ne erà cu putinţă

să avem îndoeală despre rezultatul procesului, totuşi noi apărătorii eram emoționați. Un public imens se grămădi în sala tribunalului, curios de a vedeà ce fel se va desfăşura acest scandal; mai ales profesori mulți, împărțiți în două tabere duşmane, discutau între ei cu pasiune pentru şi contra lui Maiorescu prin salele şi coridoarele Curții.

President al tribunalului corecțional erà un vechiu practicant, numit Sandu Dudescu, acelaş care acum, în zilele în care scriu aceste rânduri, a fost arestat şi dat judecăii în calitatea sa de President al Consiliului de Administrație al Creditului fonciar Urban din Iaşi în vârsta de aproape 80 de ani, pentru abuzurile, comise la acea societate. Pe atunci, mai prudent, decât acum la adânci bătrânețe, Sandu Dudescu avù buna inspirație să cază bolnav cu ocaziunea tratării acelui proces, şi nu se îndreptă de cât în ziua sfârşirei lui. In lipsa presidentului, cel mai vechiu judecător, amicul nostru Gheorghe Racoviță presida, iar asesorii lui erau Al. Iuliano astăzi advocat la Piatra şi Răducanu Botez mort poate de vreo zece ani acum. Pe banca preveniților şedeau trei persoane, Maiorescu, D-na Gros, şi D-ra Rickert. Aceasta din urmă era palidă, şi sta grămădită pe scaunul ei, cu ochii plânşi, iar D-na Gros bătrână şi groasă precum erà, ştergându-şi sudorile de emoțiune, făcând într'una mişcări agitate de indignație, mai vorbind şi stricat româneşte, producea, cu toată seriositatea împrejurărilor, un efect destul de comic.

Lângă preveniți stăteam noi apărătorii, iar de cealaltă parte se găsea îmbrăcat în frac, singur Neculae Ionescu, care pretinsese să aibă un rol direct în proces ca denunțător şi representant al opiniunei publice. Aşà erà pe atunci de neobicinuită publicitatea proceselor criminale, încât tribunalul necunoscător al procedurei penale din Țara Românească, de curând introdusă şi în Moldova, tolerà pe Ionescu în această calitate.

Scandalul nu consista în actele de care erau învinovățiți preveniții, dar mai ales în faptul că un mare număr de eleve erau chemate ca martore.

Era în adevăr ceva ne mai pomenit ca fete tinere să defileze şi să depue înaintea tribunalului şi a publicului în chestiuni de amoruri. Două eleve mai de seamă, d-ra Dimitriu, devenită mai târziu d-na Al. Brănză, şi d-ra Câmpeanu, în urmă d-na Ștefan Micle, amândouă ca de 15 sau 16 ani, şi cât se poate de fru-

mușele, atraseră atenția tuturora prin isteția cu care se presentase și desinvoltura cu care vorbeau dinaintea tribunalului și unui public atât de numeros. Este interesant de notat că d-na Micle (moartă chiar în zilele când scriu aceste amintiri, în vârsta abia de 40 de ani) devenì zece ani după acest proces, o mare entusiastă a societății «Junimea» și o harnică colaboratoare a «Convorbirilor Literare». Nu mai puțin interesantă erà și apariția d-nei Cobălcescu care cu o expresiune dârză și provocătoare, acuzà fără sfială, mai ales pe d-na Gros, directoara, pe care doreà să o înlocuiască.

Din toate depunerile fetelor resultà că Maiorescu vorbise adese ori cu d-șoara Rickert, că aceasta ținea un jurnal, din care, spre confusia bietei d-șoare, fetele citase câtevà pasajuri, că Maiorescu fusese acolo într'o seară, asupra plecării sale la Berlin, și că trimesese d-nei Gros, clavirul său în păstrare, pe timpul lipsei sale din țară. Alta nimic.

Pe aceasta ori cât ai învârtì și sucì, nu se poate întemeià nici o acuzare penală, dar lucrurile luară o fasă cu totul alta, când venì rândul să depue una din eleve, numită Alimănescu. Aceasta, după multe tergiversări și contrazieeri, isbucnì deodată într'un plâns violent și mărturisì, spre confuzia conspiratorilor, că d-na Cobălcescu o îndemnase să fure câtevà file din jurnalul d-șoarei Rickert și să facă depuneri mincinoase contra prevenitilor. O indignare generală se manifestă atunci printre ascultători. Procurorul Degre se sculă și în loc de rechisitoriu declară că în fața celor petrecute la audiență el își retrage acuzarea, așà încât din acel moment soarta procesului păreà hotărâtă. Cu toate acestea Nicolae Ionescu nu se dădù bătut ; el cerù cuvântul, și umplù un discurs lung și confus cu insinuări perfide și declamații răutăcioase. Din apărători numai Pogor și Mârzescu vorbiră, și numeroșii asistenți primiră cuvântul apărării cu aplausuri sgomotoase. Cu toate acestea deliberările se prelungiră foarte mult, și când Racoviță venì în sfârșit să pronunțe hotărârea de achitare o adevărată piatră mi se ridică de pe inimă. Aplausurile isbucniră din nou în public. Nicolae Ionescu dispărù repede în mulțime, iar noi felicitarăm pe preveniți.

Biata d-na Gros era încă așa de zăpăcită, încât mult timp nu-și puteà de loc da seamă de cele ce se petreceau, și întrebà pe toată lumea în dreapta și în stânga : «Ce s'a întâmplat, ce s'a întâmplat ?»

A doua zi aflarăm că sentinţa fusese dată numai cu majoritate de voturi, fiindcă unul din judecători, Răducanu Botez (mai târziu statornic adversar politic al nostru) emisese părerea că toţi preveniţii trebuiau condamnaţi.

In urma acestei hotărâri noi credeam că afacerea este definitiv sfîrşită, când peste scurt timp, un bilet a lui Maiorescu ne înştiinţă că din Bucureşti venise un ordin ministerial către procuror de a face apel la Curte contra sentinţei tribunalului. Aşa dar totul era să reînceapă şi duşmanii prinseră din nou la curaj; însă zadarnic! După cele întâmplate, afară de cazul unei prigoniri directe din partea guvernului, păreà imposibil ca Curtea de apel să hotărască altfel decât hotărîse tribunalul.

Câţiva tineri judecători dela Curte scăpară, nu-i vorbă, prin saloane, cuvântul că rezultatul procesului n'ar fi de loc sigur, dar aceste însinuări ale lor, le atraseră desaprobări generale, în special din partea cucoanelor. Iar Carp şi cu mine - mai ales Carp — ameninţam, în gura mare că vom provocà la duel pe toţi acei care ar manifestà vreo îndoială despre justiţia acestei cauze.

La Curtea de apel lucrurile nu se petrecură ca la tribunal. Mai întâi răposatul Cocriţă Casimir, prezidentul, hotărî ca procesul să se cerceteze în şedinţă secretă, aşa că depunerile fetelor dela şcoală, nu mai dedeau loc la tot felul de glume şi observaţii din partea publicului lacom de scandal Nicolae Ionescu nu apărù de loc, neputându-i-se găsi altă calitate în proces de cât acea de martor. Totul s'ar fi petrecut în deplină linişte, dacă nu ar fi fost un mic incident. Ioan Melik, regretatul nostru prieten, care a murit de curând, venise tocmai atunci ca profesor la Universitatea din Iaşi şi căzuse peste aceste lupte înverşunate ce frământau acolo corpul învăţătorilor. Fără încă a ne cunoaşte, el nu stătù la gânduri, ci deîndată se dădu în partea care-i părù cea dreaptă, în partea noastră. Pasionându-se dela început, el voi cu orice preţ să asiste la tratarea procesului înaintea Curţei de Apel, şi neştiind că s'a hotărît şedinţă secretă, rămânea în locul rezervat publicului cu toată invitarea unui aprod de a se depărtà. Tocmai atunci intrând prezidentul Casimir în sala audienţei, şi văzând acolo, contra prescripţiilor sale, pe un străin în ceartă cu un aprod, nu mai întreabă cine este, ci îl apostrofă cu cuvintele: «Hai, iubitele, du-te afară, nu mai stà pe gânduri!»

Melik, roş la faţă, se repezi afară, şi după două zile, când procesul se sfîrşise, trimise martori lui Casimir ca să-l provoace la duel. Afacerea nu avù urmare, căci Casimir dădù explicaţiile necesare, dar nu puţin am rîs mai târziu de apucăturile răsboinice ale lui Melik, de altminteri omul cel mai paşnic din lume.

Fetele atât de isteţe la tribunal, căpătară la Curte destule bobărnace, şi lucrul se prezintă într'o lumină încă mult mai favorabilă. In special D-ra Veronica Câmpianu depunând că a auzit odată pe Maiorescu vorbind încet cu D-ra Rickert, zâmbea cu multă isteţime. Atunci presidentul o întrebă, ce cuvinte a auzit? «Nu ştiu ce cuvinte, dar impresia mea a fost că erau cuvinte de amor! — Dar dumneata ştii ce este amorul, o întrebă atunci Casimir? ... La această întrebare un zâmbet se ivi pe toate feţele, iar Veronica, făcându-se roşie, numai răspunse o vorbă.

Maiorescu, care la întâia instanţă nu deschisese gura deloc, luă aici cuvântul să se apere. Cimara vorbi de asemenea, şi procurorul în faţa deplinei lipse de probe retrase şi el apelul făcut.

Cu toate aceste dintre şeapte judecători câţi erau, se găsi unul, rudă mea, Iorgu Ganea, care emise părerea că aici trebue să se pronunţe o absolvire, nu o achitare, fiindcă în convingerea lui un amor existase, însă, că acest amor între un profesor şi o guvernantă nu ar fi prevăzut printre delictele însemnate în codul penal. Răposatul Iorgu Ganea, de altminteri bărbat integru şi incoruptibil, erà de o natură invidioasă, care să revolta în contra ori cărei superiorităţi. De aceea în fundul inimei el urâse pe Maiorescu dela început, de şi asista regulat la cursurile sale publice. Deci afară de unicul Iorgu Ganea, Curtea întreagă pronunţă achitarea preveniţilor, după cum toată lumea să aştepta, şi astfel se sfârşi acest memorabil proces. Dacă mai erau persoane în public care ar fi crezut în vinovăţia lui Maiorescu, chiar după aceste sentinţe, o împrejurare urmată câteva luni mai târziu şi pe care ca cronicar sunt silit să o notez, deschise ochii şi acestora.

Imprejurarea erà că Grigore Cobălcescu surprinse pe soţia sa, instigatoarea întregului scandal, în flagrant delict de adulteriu cu N. Ionescu, la Sculeni, lângă Iaşi, şi obţinù deîndată despărţenia.

In curând Maiorescu fu reintergat în funcţiunile şi drepturile sale, şi totul reintră în starea normală. Mie însă procesul acesta

îmi lăsă o impresiune adâncă şi durabilă căci atunci m'am putut încredinţa pentru întâia oară în viaţa mea, cât de puţin se judecă oamenii între dânşii după dreptate, chiar când nu au un interes personal, şi cât de hotărâtoare în aprecierile şi faptele noastre sunt prevenţiile şi pasiunile de care suntem stăpâniţi.

IACOB NEGRUZZI.

DA CAPO

(Unui autor)

I

«Da capo» îşi întitulează
Volumul său — un autor, —
Fireşte,-aceasta însemnează
Că el şi azi e —'ncepător,

II

(Aceluiaş)

Cu fiece volum, amice
O iai «da capo» — şi nu-i bine;
De-aceea noi cu toţii-am zice
Să scrii măcar pe-acesta: fine!

PORTRET

(Unui diplomat)

Fiind din fire — figurant
Şi predispus spre limbuţie,
Un timp a chinuit pe «Kant«,—
Apòi trecù 'n diplomaţie.

E. I. V.

LANURILE

Cât poate prinde ochiul din zare până 'n zare.
Al lanurilor aur sub aurul din cer,
Tălăzuindu-și sânul, se 'ntinde ca o mare,
Și ard greoaie spicuri ca niște lănci ce pier
Și iar apar în luptă, nebănuind că mâine
De legi nestrămutate vor fi schimbate 'n pâine.

Și-acum privesc pe gânduri undirea lor fugară
De-mi pare că pământul mi-aleargă sub picior,
Eu văd în goana asta și tristă și amară
Intreaga omenire cum fuge 'n urma lor,
Și cum mereu m'ajunge și valurile cresc
Și țipă desnădejdea în pieptul omenesc.

O, lanuri, lanuri, lanuri.., voi, pentru cari cu toții
Imprumutăm durerii aripi neobosite
Spre-a făurì o lume în care strănepoții
S'arunce peste viață privirile-oțelite, —
Făpturi mai ideale cândvà de ne-am trezì,
Fatalul vostru nume pe buze-ar amuțì.

Și-ar înflorì surâsul etern și fără vină,
De patimi și de sânge ne-ar păgubì Innaltul,
Și ne-am creià atuncia o limbă mai divină,

Căci alta ne-ar fi soarta și țelul nostru altul
Iar aripile păcii desfășurate 'n gol
Ar da triumfătoare pământului ocol.

Și, totuși, ce putere m'aruncă 'n viitor,
De-mi pare că acolo mă simt la mine-acasă,
Că ochiul minții mele s'aprinde mai ușor,
Că nu mai sunt nimica din sbuciumul ce-apasă ;
Vai, ce glas tot vorbește prin întruparea mea,
Că viziunea asta s'ar întâmplà cândvà ? , , .

Cutremuratu-mi suflet, de-atâta bucurie
Tresaltă și s'avântă spre ceruri cu'n salut,
Și valuri de lumină și valuri de-armonie
Revarsă 'n încăperea mult strâmtului meu lut,
De pare că uitarea de sine, m'a orbit,
Și-acum a doua oară răsar din infinit.

Și-ași vreà, cum sunt acuma, să fiu întotdeauna :
Purificarea 'n mine să-și cânte versul dur,
Ca 'n veșnica mișcare făcând cu dânsul una
Să pot în toată voia făptura să-mi îndur,
Să pot zâmbì, și pururi lipsit de cuget greu,
Ca 'n biblie pe-aproape să-l simt pe Dumnezeu.

Dar, noaptea mă surprinde pierdut cu văzu 'n zare,
Și lanurile vâla de mult și-au încetat,
Și 'n mine fără voie a grijilor pierzure
Cuvântul își rostește de-odată ne 'ndurat,
Și gându-mi iar se 'ndreaptă spre ziua cea de mâine,
Spre uriașa luptă, și . . . goana după pâine.

A. MÂNDRU.

FLOAREA CIOCOEŞULUI

N'ar fi putut mai nimerica trece, pe-atunci — şi-abià-mi maî pâlpâie prin suflet amintirea depe atunci —din târg în spre «Supuşi — capătul ăsta de sus, deşirat, pe lângă trâmba gârlei şi pe sub muchi de deal, mai până 'n prundul Milcăvului — al Odobeştilor, făr' să-şi încetineze, prin «gura» Supuşilor, de sub dealul «Ovideniei», mai cu, mai fără sine, pasul. Căci, cum dedeai, depe departe, cu ochii de casa ceia, hojma frumos văruită şi 'ncondeiată, cu 'naltă prispă 'n faţă şi la mijloc cu tindă, de-acolo a Ciocoeşului, ponciş ridicată în pânza «Uliţei mari», te şi simţiai deodată năpădit prin suflet de faţa-i veselă, care te tot scociorà, prin adânc, şi te făceà s'o iscodeşti — cu atât mai încordat, cu cât te şi mai apropiai.

Dar, şi mai vârtos, pe vremea scăldatului, vara, care se făceà la «grădină», în Supuşi, apoi tocmai puţintei nu erau cei cari, tot făcându-şi în spre gârlă cale, îşi cam târau zăbavnici, ca nişte cocârjaţi moşnegi, prin dreptul casei celeia, picioarele.

Chipoasă, veselă şi ademenitoare, nu-i cuvânt, erà şi casa Ciocoeşului, dar, uite, par'că tot nu doar de hazul ei ţi 'ncetinai, pe 'ndreptu-i, pasul... Căci ochii tot mai aşteptau, jinduitori şi dornici, încă cevà — aşa, ca o fluturare, ca o scânteiere...

Căci depe câte undevà, de-acolo — depe prispă sau depe prag, din gura tindei, depe la câte un ochiu de geam, din casă, de printre gavanoasele cu flori, sau pe sub poala largă a năstruşnicului nuc din bătătură, ţi se ivià de multe ori, în para ochilor, un căpcean cu cosiţele ca sgura de funingină, cu câte-o floricică prin împletitura coadelor, aplecat spre gherghef sau spre vr'o ingliţă, cevà — o sveltuşcă de fată, ocheşică şi nurlie, ştii, s'o vezi şi să nu crezi, — că i se dusese cât pe colo vestea....

Se mai aflau, nici vorbă, fete chipeşe — destule, şi prin târg şi prin împrejurimi, dar vezi că, nu ştiu cum, nici una nu-şi aveà, ca fata Ciocoeşului, pe-atât pe «vino 'ncoace».

Când o zăriai aplecată, aşa, cu obrazul, colo, bucalat şi rumeior, cu câte-o alintare de şuviţi pe el, cu genile celea grele de negură, asupra lucrului, mergeai şi parc'ai fi tot stat pe loc, s'o vezi acolo, aşa, pe totdeauna, şi-ţi erà teamă de 'nfiorarea privirilor ei, ca de-o fulgerare de noapte, şi, totuşi, tot te mai aşteptai, ca la ceva nespus de dulce, să-şi arunce în treacăt o privire de ceia, săgetătoare, de-a ei, asupră-ţi. Căci Floarea nu se uità, când se uità ea, ca fieştecine, ci tresăriai, deodată, de-un ţâşnet scăpărător de pară, ce te umpleà de-o ploaie de fiori — de vârfuleţe mici de ac, par'că...

Simţiai, pe faţa ei, atunci, plutind un zâmbet rar — amestec de dulce farmec, de ispită, dar şi de prefăcătorie, ce te 'mbieà, mai că te sorbeà: «Ci vino!... De ce să nu vii?...», dar furnicărai de fiori, de prin năuntru, te făceà să-ţi pleci, pe dată, ochii şi să-ţi iuţeşti, sfios şi 'mpleticit ca un copil, pasul.

Când, în sfârşit, scăpai de sub reţeluşa privirilor ei, răsuflai uşurat ca dup'o clipă de năduf, şi numai de-atunci începeai să simţi şi tu vraja toat'a zâmbetului şi-a ochilor celora de drăcuşor, cari te urmăriau, cu atât mai stăruitor, cu scăpărarea lor, în lipsă.

Mergeai şi faţa ţi se 'nseninà mereu pe cale de plăcere, căci tot mai limpede şi depe aproape de inimă ţi se dăsluşiau privirile şi chipul ei, ele ne mai pornind, acum, năvalnis, depe sub pulpana nucului, de-afară, ci potolite şi dulci, depe undevà, din năuntru — dintr'un tainic ungheruţ al sufletului tău...

Nu-i de mirare aşa dară, că se tot da atât târcol prin gura Supuşilor, pe-acolo. Ci uite, totuşi, nu isbutise nimenea încă să se apropie cevà mai multişor de Floarea—de par'că ar fi fost fiiind vr'o cine ştie ce moţată de crăiasă sau v'o solomoneasă...

O ceruse — căci cum să n'o fi fost cerut, mă rog? mai toţi, băeţi de oameni buni şi cu bună stare, şi asta încă de cu vreme. Dar, iacătă, că Floarea trece şi de-a douăzeci şi doua desprimăvărare şi ea — tot la bârlogul lui tătână-su, tot nelegată la cap, de se tot aminunà a lume, toată...

De-aceia se şi pornise pe seama ei fel de fel de iscoade, scorniturí, prepusuri — multe... «Că, oare, cum s'ar fi fost putând

ca o vipioasă de fată, cu Floarea, să zăcuiuscă, doar-aşa, de florile mărului şi făr'o tainică meteahnă, pe vatră la tătână-su ?...

Şi ce-ar fi putut alt şi fi, făr' cât vr'un tainic puişor de crăişor ?...» Şi, aşa, sburau, din gură 'n gură, multe — şi de-alde astea sbor cu drag, când é vorba, mai vârtos, de-o fată mândră coz, ca a Ciocoeşului, râmnită de toţi şi ea nevrând pe nimenea. Doar limpede erà atâta că fata ocolià măritişul, c'ar fi luat pe ori şi cine i-ar fi fost pe pofta inimii...

Amarnic de îngrijorat începuse să fie şi Ciocoeşu — vai de el!, c'atâta copil şi-aveà şi, de! erà nerăbdător ca orice tată, să şi-o vadă odată, cu cinste, la casa ei — mai cu seamă, că se simţià cam gubav şi îmbătrânit. Apoi, şi treceà drept podgorean cuprins şi om cu bun nume, iar el, sorocindu-i fetei zestre casa şi pogoanele de vie dela «Şarba mică», depe greabănul «Cetăţuei», el aveà şi de asta cuvânt să-şi puie multă aşteptare şi mândrie în măritişul ei.

Şi chiar că peţitorii nu-i mai dădeau, încă, nici ca cum pace.

— «Ce mai puseşi la cale, bade, cu privire la fată ?» auzià el, de cum se aşezà pe câte undevà, prin târg. «De ce nu caţi să ţi-o rosteşti la casa ei, odată ? Că, de, şi zilele omului nu se prea ştiu, bade — ca mâine !... Fetiţa-ţi, e, nici mai încape vorbă, mândră, ci mândreţele, şi ele, ştii mnetă, pârdalnicile — ca florile... Şi băeţi buni, că nici le poţi aflà cusur — a'lui Fudulică, uite, bunioară... la, te chiteşte ! Că ce să mai ai de zis ?... Mai fă-o, hai, şi pe vrerea a cine eşti şi nu te tot lăsà, acolo, dup'un cap de fată, că nu-i a bine totdeauna — ştii !... Gândeşte numa puţintel la de-alde Toma Spânu ! Nu-i varsă lacrămi şi-acuşic, pe vatră, Rucsăndriţa, împletind cosiţă colilie,—de ţi-e-mai mare jalea, s'o priveşti ?...

Dar badea Ciocoeşu tăceà, cu ochii umezi spre pământ, tăceà mereu... Oftà doar uşurel şi stăpânit — cu gândul într'aiuri... Intr'un târziu, el tresăria, c'un tremur de pleoape, şi ducându-şi mâna dreaptă la mustaţa-i cărunţie, şi-o teşià domol peste buze, îngăimând, aşa, ca dintr'o altă gură :

— «Zici drept... D'apoi să mai vedem, să mai chitim, om mai vorbi noi !...» Şi se ridicà de jos cu greu, ca 'nţepenit de oase şi, arcuindu-şi în chip neobişnuit, de-un gând adânc şi vajnic, sprinceana stângă, plecà, uşor încovoiat şi puţintel de trup, dar hotărât şi dârz, spre casă ; pe drum, sprinceana-i stângă îşi tot recăpătă

linia-i de obşte, însă, şi când intrà pe poartă, faţa îi erà de zâmbet plină — toată...

Să-i zică... La ce să-i mai zică?... Ştieà destul de bine de mai înainte, doară, ce are să-i răspundă— căci Florea nu-şi schimbă, ca multe altele, pe toane şi pe zile, cugetul, şi ea-i spusese hotărât, odată, că, şuored, cum îl ştie, ea n'ar puteà, cu nici un preţ, să-l lese singur şi, apoi,.. ce mai atâta iscoadă?... Ea nu-şi simţià sosit sorocul încă — şi pace!...

Ar fi putut ca s'o siliască, poate... Dar nu — chiar gândul ăsta şi-l cutremură pe Ciocoeşu: nu-i Florica lui de-acelea — ştie el!...

Nu-i împlinise, încă, patru anişori fetiţa, de când, rămasă făr'de mamă, el îi soroci ori şi ce clipă, ori şi ce gând, şi, deatunci el o crescuse cu o grije nesmintită şi duioasă — singur el, şi tată şi mamă.

Să-i fi văzut pe atuncia, numa, pe-amândoi! El sta pe câte undevà — pe prispă, pe sub nuc, şi se uità, pierdut, topit de farmec şi de drag, la fetiţă; ea sboară, sburdalnică şi drăgălaşă, ca un fluturaş de primăvară, tot găngurind v'un dulce cânt, de colocolo — prin flori, prin păpuşoi, prin earbă, pe sub pomi, în susîn jos, pe povârnişul bătăturii şi a grădinii. Ci — iată-mi-o, năvalnică şi gâfâind, cu obrăjorul ca cireaşa, cu poala doldora, spre nuc; şi Ciocoeşu sta, dup'o vreme, îmbrezăiat de flori şi foi — o păpuşică!... Şi râzi şi râzi şi râzi — cu obrazul umed, amândoi!... Vremi de dulce vrajă pentru el, de amintiri duioase pentru ea.

Trecură, pe nesimţite, ani şi ani, aşa — o dulce 'mpărtăşire sufletească, copil şi tată, străbătându-se de dragoste şi plăcere, unul pe altul, fericiţi — unul de altul... Dar, tot anevoindu-se să 'nlocuiască întru tot pe mamă, el căpătă cu vremea, şi trupeşte şi mai ales sufleteşte, mlădieri, moliciuni, chiar duioşii de femeie — de mamă; mereu pe lângă el, de altă parte, fetiţii i s'amestică şi ei sufletul cu-o umbră uşoară de asprime — cevà bărbătesc şi asta i se simţia şi din cumpătul vorbei şi judecăţii şi din străşnicia hotărârilor. De aceia şi ajunsese Ciocoeşu să nu mai facă un pas, făr' să n'o întrebe şi pe fată.

Decât — tot căpătându-şi însuşiri de bună mamă, el mai perdeà din cele de bun tată — şi, aşa, el se simţi mereu mai slab, sfios chiar, uneori, faţă de fată şi toate se cam făceau pe voia

ei... Noroc numai, că Floarea erà mai mult cap de bărbat ca de femeie.

Ci Floarea se făcù, mărindu-se, şi chipeşă şi lumea-i da lui Ciocoeşu zor şi, cu asta, ea-i răscolià prin suflet unde noi—o tot mai adâncă îngrijorare de şubrezeniea zilelor, tot mai simţite doruri şi temi de viitorul Floarei.

O greutate, un năduf aproape dureros, ce-i privinuià de obiceiu lui Ciocăeşu gândul unei despărţiri de fată, acelaş gând ii aduceà, acum, dorinţă, nerăbdare; plăcerea şi farmecul, de care se simţià pătruns, când şi-o aveà pe lângă el pe Floarea, i se amestecau, mereu mai mult, cu reci fiori de-ai îngrijorării... Noi licăriri şi svâcnete i se iviau, înfiorări necunoscute încă, de prin năuntru — răsunet, poate, slab şi ne'nţeles, dar dureros de ispititor, al unui tainic glas, ce ne tot chiamă inima de tată, dintr'un afund îndepărtat de viitor.

Şi Ciocoeşu dorià, acum, tot mai aprins, de a şi-o vedeà rostită mai pe curând pe Floarea — şi ea-i stăteà, la asta, vajnic împotrivă!...

O frământare aprigă 'ncepù să-l bântue dela o vreme, pe bătrân, să-l scociore... Să-i steie Floricica dimpotrivă — lui, aşà!... Dece să-i steie, oare, ea, aşa?... De ce?... Şi mai de ici şi mai de colo — bătrânul simţi că i se nevedeşte, par'că, cevà — firişoare de bănueli...

De-aprinderea acestor firişoare, se 'ndreptă, mai dârz ca altădată, într'o după amiază de Cuptor, Ciocoeşu, din târg, spre casă...

* * *

O zi de arşiţă neobişnuită.

Purces din Cumpănă, pe scoborâş în jos, înflăcăratul soare aşterneà peste tot, o groasă pătură de văpae, ce-ţi dogorià obrajii. Frigià, de nu-ţi puteai suferì mâna, tot ce atingeai. Un strop de apă rece să fi căzut de undevà, cu bună seamă c'ar fi sfârâit, iar pâcla te dureà, înăbuşitoare. De peste tot, pe trup, simţiai că-ţi şirue, înfurnicându-te, sudoarea — sdroboneţe, la umbră chiar... Nici firicel de boare, nici umbră de mişcare: păreà că firea îşi oprise, înăbuşită, toată răsuflarea, iar frunzele pomilor spânzurau toropite şi moi, pe ramuri... Tăcere. Un bâ-

zâit doar, surd, îndepărtat şi ameţitor de 'ntr'una — pe nu se ştie unde,...

La umbra nucului, aplecată pe gherghef, cusând, Floarea lucrà, dar tare sâlnică şi făr' de spor, cu ploapele căzând a somn, oftând, cu ochiu 'ncremenit pe câte undevà, uneori... Mai tresărià din când în când, făcându-şi vânt cu-o foae de lipan...

Atunci intră, încetinel pe poartă Ciocoeşu şi poarta scârţâi cu sfiiciune — ceeace făcù totuşi pe Floarea să tresară înfiorată... Ea se uită, cu oarecare nedesluşită îngrijorare, în faţa lui tătucă-su, care, cam ferindu-şi privirile, se aşeză c'un oftat stăpânit pe-un buştean de-alături — făr' un cuvânt.

— «Da ce ai azi 'mneta, tătucă; par'că nu-ţi prea sunt acasă boii?» grăi ea prinzându-l, cercetoare, cu-o urzială de-a privirilor ei. Bătrânul se cam turbură; se reculese repede, însă, şi-i răspunse c'un zâmbet silnic:

— «Da de unde, fată, hăi? Ce-a să am eu, azi!... Ia, cine ştie cum ţi s'a păreà!...» Dar fata tot îl mai cercetă din ochi, odată, şi-şi aplecă iar capul spre gherghef.

Iar Ciocoeşu începù să-şi lunece de-alături privirile, pe căpuşorul cela, încărcat cu plete negre şi lucii, pe obrazul plin şi rumen, din spre el, pe umbra tremurată a genelor, pe gura uşor deschisă şi plină de foc, ca floarea de mac sub atingerea zorilor, apoi pe gâtul alb şi nu-ş ce caldă duioşie îi năpădì în suflet?... Ea-i simţià, îi bănuià mai mult, cu coada ochilor, lunecul privirilor, şi, ca niciodată, ele o înfiórau ca nişte aţişoare de paienjeniş, uşor fluturate de boare... Dar nu le mai putù răbdà şi-şi ridică, de-odată, capul în sus... Ciocoeşu, însă îşi ferì privirile, aruncându-şi-le, clipnic, de-acolo, de sus, pe uliţă, spre târg — vădit turburat...

Intâmplător, el dete atunci cu ochii de feciorul Coropcăriţii, o văduvă cu bun cuprins şi rost, pornit în spre «grădină», la scăldat, pe semne... Lui Ciocoeşu i se luă, deodată, o piatră par'că depe inimă, ce stà mai, mai să-l înăbuşe...

Ieşise bun băiet feciorul răposatului Mitrea Coropcarul. Flăcău voinic şi chipeş şi harnic, cuminte de nu se mai află. Cât îi zâulica de mare, tot după trebi, de colo colo. Pe bătătura casei lor, la crama lor, oglindă şi rânduială — de-ţi eră mai mare dragul. Afară de vr'o câţiva, spre cari nu i se cuvenià lui să-şi îndrepte gândul, pe-al Coropcăriţii Ciocoeşu-l socotià drept cel

mai bun flăcău din tot târgul, şi şi l'ar fi vrut, cu dragă inimă, ginere. Băetul cam da, din când în când, şi el, târcol pe-acolo› Ba Coropcăriţa şi pusese pe Nică Daraida, negustor cu cinste din târg, să-i zică de fată, şi Daraida îi tot da, de câteva zile, ghies, să-i deie mai de grabă răspunsul — da ori ba; iar el nici nu vorbise, încă, cu fata!... Dar iat'acum, că vine, pe neaşteptate, băetul, să-i deschidă, par'că, gura.

— «Ori cel ce vine 'ncoace nu-i carecumvà, măi Floareo, taică, Tudorache al Coropcăriţii?»

— «El, da!...» răspunse ea, aridicându-şi, sâlnică, privirile, depe gherghef.

— «Bun băiet, zău! Noroc să-i deie numa Dumnezeu!.. Şi-i şi tare mândru — nu-i aşà?»

— «Aşà, da...»răsăspunse ea, făr' a-şi mai întoarce capul.

— «Ia, numa. mi te uită ce falnic mai e — par'că-i un brad, nu altcevâ!...»

— «Falnic, da..,» mai zise ea, tot fără să-şi ridice capul — ceiace răsbătù inima bătrânului, ca o insuliţare. Dar tot nu se lăsă:

— «Da... ştii tu... că Coropcăriţa mi te-ar vreà, cu totdinadinsul, noră?... Şi Nică Daraida îmi tot da, di partea ei, de-o vreme, zor, să-i dau răspunsul... Da tu, măi Floricica taichii, tu, cum chiteşti?...»

Ci, pasă-mi-te, că ea nu se cam aşteptà la asta, că se oprì pe loc din lucru, înroşindu-se — toată. Apoi, ea începù, bănguit, frânturat, ca strânsă de gât:

— «Pe mine... noră... ea!... Corop... căriţa...? Hm!... Noră!...» şi, după puţintică tăcere. «Da... par'că mneata spuneai, tătucă, odată... că Coropcăriţa n'a cam fost, în tinereţele ei, o cine ştie ce poamă şi, de! te cam scuturai, când era vorba...»

— «Ei, dară», îi rupse el şirul, uimit, înciudat de întorsătura vorbii, «eu ţi-am fost spus-o, nu zic, şi pe asta, că toate nimicurile le-am fost vorbit eu cu tine, dar, mi-te, fata tatii, nu-i vorba acuşic, să mi te legi cu soacra, ci cu flăcăul şi el e făr' de cusur... Ia, mai bine, spune tu icea, cu inima deschisă, lui tătuca... Băietul, o spuseşi şi tu, par'că, e bun...»

Cu rumeniala pierită din faţă, Floarea răspunse, ferindu-se de privirea bătrânului;

— «Bun... Ci gândesc că nu face de mine... E cam cu pandalii, ca şi tat'su, precum aud... Şi, apoi, eu, am mai spus-o, nu pot să te părăsesc, aşà... Dà-ia, să mai lăsăm azi asta, că n'ar fi intrat, doar, zilele în sat!... N'ar fi cumvà, tătucă, bine să ne mai repezim o leacă pe la cramă şi să vedem ce stricăciuni a fi pricinuit la vie pârpoala de eri?... Vezi, moş Vasile n'a venit, să ne deie de ştire şi-ar fi putut să ni-l trimeată barim pe Petrică!...»

Numele astea două, ieşite, acum, din gura Floarei, îi căzură pe suflet ca două picături de plumb topit, ce, împrăştiindu-i-se prin adânc, îi zădărâră bănuiala, care-i prinse aripi de foc... Dar se stăpâni, şi, după oarecare chibzuială:

— «Nu, n'au venit, văd şi eu! Şi trebuiau să vie!... Ei, da ce să-i faci? Buleandra veche începe să şi cam pârâe, dela o vreme... D'apoi, fată dragă, de-aceia eu am şi vorbit, pentr'un alt chelar, care să-şi aibă şi fumeie, să ne mai hie ajutor, pe vremea lucrului, la cele măligi... Vasile şi cu feciorul-su prea-s, nu ştiu cum, de-un timp — aşă, cam lasă-mă să te las... Şi, apoi, ce-mi făcură, ticăloşii— nu ştii? — astă iarnă? Nu mi-au fost ars mai toată viţa gardului, de rămăsese, ştii, de işbelişte, crama? Şi câte încă şi mai câte!...

Inmărmurise, cu faţa ca de var, biata Floarea... Tremurà... Ci, ridicându-şi ochii, mari şi sperioşi, deodată, asupra Ciocoeşului, isbucnì, năpustit, înfrigurat:

— «Vai... ce fel mai vorbişi mnetà, tătucă!... Să dai, auzi, pe moş Vasile afară, care ne slujeşte mai de douăzeci de ani!.., Nu-i bun şi credincios chelar moş Vasile?... Ai să superi pe D-zeu tătucă, zău! Ce vorbă să mai fie şi asta pe mnetà, cum nu te-am mai pomenit? Ei, Doamne!... C'au ars şi ei, bieţii oameni, viţa de pe gard, ast'iarnă! Taman mnetà să-i învinueşti, mă rog, de asta, care-ţi făceai, uşurat, cruce, când ai văzut că-ţi intră colo, în etac, teferi de urgiea ceia de ger şi de nămetele, ce troienise crama pân' la straşină, de nu-şi mai puteau trage, sărăcuţii, înăuntru, sufletul!... Şi rău nu te ştieam, tătucă, eu!... Apoi, mai pune şi că ei sunt doi şi, chipurile, cam muncesc de unul singur şi Petrică, de! are braţe, doar!...» şi-un zâmbet îi flutură, odată cu vorba din urmă pe faţă...

— «Ei, uite, taman băetul ista a 'nceput sa-mi fie mie nesuferit, de vrei s'o ştii», zise înţepat, cu gura încreţită, ca de sa-

ricică, Ciocoeşu. «N'ai băgat şi tu de seamă ce nas şi-a luat, de o vreme, el — de tine faţă, mai vârtos...?» şi-o pironi, cu ochii lui gălbui şi adânci, în lumina ochilor.

Ea-şi aplecă, cutremurându-se, privirile şi prinse a zice, cu un tremur de plâns în glas:

— «Să nu faci, nu... tătucă, una ca asta!... Să n'o faci, zău... c'atunci eu...»

— «Ei, nu, nu!... Aiăsta niciodată!...» vui deodată — sburnet de furtună, Ciocoeşu, sărind, ca de-o muşcătură de năpârcă, în sus, cu dreapta încleştată pumn şi ridicată. «Afar', afar' cu ei...» mai zise el, apoi, şi mâna i se prăbuşi, buzdugan, pe speteaza gherghefului, făcând-o zob,..

Covrig se făcuse acolo biata Floarea, peste gherghef, tremurând în aşteptarea loviturilor... Dar... nu, mâna Ciocoeşului n'a putut cădeà asupra feții lui — nici atunci!...

Ca de-un vârtej de vijelie dus, el se trezì gonind — zănatic, pe uliţă. O groasă negură i s'aşezase peste faţă, peste minte, de nu-şi mai da seamă de nimic.., Doar simte, lăuntric şi adânc, prin el, cevà, ca o undă de foc, şi-i vâjâie capul, ameţitor... Picioarele, însă, îl duc — doar ele mai ştiu unde-l duc, goana, mereu... Ci, iată, că-i tremură, ivindu-se sfios, un gând... şi-un altul, apoi... şi altul — şi, prin năuntru, i se face limpede lumină!... Ca nişte ne'ndurate vedenii, amintirile i se 'nbulzesc, cu aripi de foc, prin suflet şi ochi — prin ochi chiar, da, că-i venià, de furie, să şi-i smulgă de-acolo, din cap şi să şi-i svârle, ca pe nişte netrebnici, ce-i fusese, în ţărnă murdară, cât colo...

* * *

O noapte liniştită şi călduţă, de Mai — la cramă, sus... Muncise, de zor şi drag, c'un pâlc de oameni cu plată, la prepelicitul viei, toată ziua şi acuma dormià pe prispă, dus. Erà un întunerec potolit şi rar. Dar, din adâncul tainiţelor ei, luna se ivì, în spre apus, pe boltă, şi, gonind sau sfâşâind negurile, înfiorând pleoapa grea a somnului, ea prinse să spânzure, în leagăn uşor, de-asupra «Cetăţuiei», ca un balon de pojghiţă aurie, umflat, înălţat şi aninat, prin fire nevăzute, de-acolo, de sub el, de creastă.

Ciocoeşu tresărì de 'nfiorare, c'un tremur uşurel al tuturor

simţurilor, se munci o vreme, între somn şi trezie şi-şi deschise apoi, ochîi mari...

Şi pulberea ceia mărunţică, de argint, a luminii de lună, ce plutià, poleitoare, pe 'ntinderile, verzi şi hărăgite, ale viilor, îl năpădì, ca un înnec, îl aiurì, o clipă două, şi-l făcù să sară, deodată, apoi, în sus...

Şi Ciocoeşu prinse să se uite, pe greabân, în spre muchea «Cetăţuei», adânc mişcat de taina şi vraja, de înfiorarea şi teama — de-acel cevà nespus de dulce, dar şi de fioros şi trist, a singurătăţii scăldate de poleiala lumii pline, când, din spre stânga, de pe lângă hat, o mişcare, ne 'nţeleasă pe mulcomiala vremii celeia, a unor lăstare mai eşite din pânza viilor, îi abătù din cale, linia privirilor — într'acolo... Ce i se năzare lui, oare?.., Se mişcă, par'că, cevà... Sau e-o părere, numai — o tainică tresărire a mocnitei nopţi?... O umbră, şi alta... două capete!!.. Şi ele se apropie... cu plete negre, unul... Vr'o nălucire?... Ce-aevea pare!... Şi celalt cap?...

Şi Ciocoeşu se clatină... Se freacă bine la ochi, s'alunge cine ştie ce rămăşiţă de păienjeniş de-a somnului, şi-şi aruncă privirile iar... Un sbieret, ca de fiară rănită, isbucnì, clocotitor, în inima nopţii, umplând-o de spaimă şi cutremur. Şi Ciocoeşu se năpustì — vijelie spre hat, făcându-l în curând să duduie de ropotul goanei, ce s'auzì pân'se pierdù, încet, tot mai încet, în hăul depărtării...

Bătrânul se întoarse, sleit, picurând de sudoare, cu ochii neclipnici spre pământ, nedumerit, ruşinat, dar tot îndoit de-a fost numa o părere. Incetinel, în vârful picioarelor, ca un vinovat, de imboldul de foc al căinţei, el se apropie de lin — şi privì... Petrică dormià, aşà cum îl ştià el — înăuntru... Se duse, apoi, spre un ochi al ferăstruicii cu zăbrele, dela odăiţa crămii, şi-o văzù — Florica lui erà acolo, dormià, visà, poate, cu-obrazul îngropat în plete, cu mâna-i goală lăsată moale, peste marginea patului, în jos!... Şi iar se mai uită, să vadă de nu cumvà se 'nşeală — dar nu, el nu se înşelase...

Şi Ciocoeşu îşi şterse cu mâneca dela cămaşe fruntea, îşi ridică privirile umede, à imputare, spre faţa lunii, care par'că surâdeà de pozna ce făcuse, cu jocul binecunoscutelor ei nălu-ciri, şi-şi făcù, înseninat, cruce.

Acestea şi multe altele încă îl munciau, pe drum, atunci,

pe Ciocoeşti, pe când picioarele îl tot zoriau, în sus, spre cramă...

* * *

Când îşi veni, din prăbuşirea ei şi Floarea în fire, ea se uită, sfioasă, aiurită, ca după un leşin greu, prin prejur şi, dând cu ochii de speteaza ruptă a gherghefului, o suliţă de foc o răsbătù prin inimă, deodată — un gând avan: «Petrică... ce-o să se facă el, Petrică?...». Şi par'că-l şi vedeà pe poarta cramii, ameninţat mereu din urmă, şi mistuindu-i-se, cu capul à jale aplecat, pe totdeauna, poate, din vedere... Departe, tot mai departe, însă, îşi simte şi ea sufletul mistuindu-i-se, cu el lăsând în urmă-şi gol, mereu mai gol... Deodată, ca un svâcnet de arc, ea se 'nalţă în picioare, asvârlind cât colo, în lături, gherghetul; îşi trase, din fugă, durmeluţa cu mărgioară de mărgeluşi albăstrui, din spre ceafă, potrivindu-şi-o pe frunte şi, doar cum se aflà atunci, pe-acasă — în cămăşuţă cu altiţe izvodite, în fustă creaţă şi scurtuţă de aţică, o porni în goană, la deal, prin colbul Supuşilor — că se uità, uimită, lumea toată, după ea... Că Floarea nu mergeà, ci alergà, cu obrajii 'n foc, cu sânii plini povară — zornică şi tot i se păreà că stà pe loc, cu bună seamă cum i s'ar fi părut, şi aripi dac'ar fi avut...

Ajunse, însfârşit, la capătul de sus al Supuşilor şi, de aici, pe malul Milcovului, prin nişte cătiniş, sub «Cetăţuie..»

* * *

«Crăciuna», zice-se c'ar fi, «cetăţuia» e o frunte năprasnică de deal, de urieş, o zămislire stranie a omului şi-a vremurilor strămoşeşti, o straja vajnică de hotar de moşie, din ale căreia încruntate cute simţi încă cutremurul cumplitei porunci, pe care i-a fost odihioară împlântat-o voivodul, care-a încremenit-o, crâncenă, de veghe, acolo...

Din poala, de către vale, a cetăţuei, se rupe o tihăraie repede şi plină de bolovăniş, în sus — o vărsătură, urcuş de oşti răsboitoare, sângeroase, poate, altădată, ce suie, cotiş, spre coastă. Pe-acolo, văzuse Floarea, agăţându-se nişte copii, oarecând, şi, acuma, venise şi ea, s'ajungă mai de sârg, la cramă, sus, peacolo, înainte de bătrân — încredinţată că el o apucase tot spre crama, pe drum, însă, de partea cealaltă a târgului, pe deal, mai

de ocol. Ci, dacă vr'un zânatec de copil putuse, cu sprinteneala lui, s'aburce alunecuşul râpei celeia — vai, ce încercare grozavă pe Floarea! Se năpustià, înfrigurată de zor... Urcà ea, dar îh-sepeà bolovănişul, de-odată, să-l alunece, prăvalnic. de sub picioare şi, odată cu el, cât colo, înapoi, şi ea... Dar, şi mai îndârjită, în graba şi desnădejdea ei, ea se sculà şi iar se repezià... Picioarele, rămase goale acum, îi sângerau, la fiecare pas, îngenunchind-o, dar mai căţărându-se, ba de colţuri, ba de câte-o tufă rară, de pe cale, urcă, mai mult târâş, cu trupul tot, cu sânul mai ales, un furnicar de ţepi şi iar se prăvălià şi, cu 'ncordări ne'nchipuite, iar pornià şi tot aşa — pân' dete Domnul însfârşit, c'ajunse, amarnica de ea, pe creastă, sus...

Şi aici se prăbuşi — grămadă, ca de peticà, nici mai putându-şi trage sufletul — sfârşită. Dureri şi înţepături de foc, c'ar fi ţipat, şi nu puteà — c'o 'năbuşiau... O sete aprigă-i ardeà pe buze şi svâcnetul tâmplelor o ameţise de tot. De sus, o bântuià cumplit învăpăiatul soare, o răzbzteà prin creştet, par'că, turburându-i privirile; ploapele i se lăsau, mereu mai dureros de grele, pe lumini...

O vreme, stete, amorţită, jos, aşa; dar tresări, ca de-o sperietură, apoi, cu ochii rătăciţi în zări... zări, atunci. prin rarul tufăriş al coastei, crama şi-un gol simţi făcându-i-se, deodată, în suflet, îh care par'c'ar fi vroit să mai resoarbă, într'o clipă, vraja toată a clipelor de altă dată, depe acolo — din fermecatul cuib al atâtor ani de vise, şi să şi-o închidă, adânc în el, pe totdeauna...

De-o înviorare clipnică şi neaşteptată, ea pornì, năvalnică şi oarbă, într'acolo... Dar, când eşì din tufărişul depe coastă, privirile îi căzură asupra unor nuci scorboroşi depe cale, cărora li se dusese, înspăimântătoare, vestea, că-s încuibaţi de şărpi, din care pricină şi erà, de-o vreme, părăsită cărarea, pe care apucase, în orbirea şi durerea ei de-atunci, Floarea — şi 'ncremenì, într'un vârtej de negură, pe loc... I se păreà c'aude sgomote, din faţă — fâşâeli, alunecări, sâsâituri uşor şuerate... Ba par'că-i şi vedeà cum colcăe, puzderie pe ramuri — spurcăciunile!... Vru să se 'ntoarne, să fugă şi nu putù nici să se mişce, iar şuerul creşteà mereu cu spaima... Genunchii încep să-i tremure, să i se îndoaie, tot mai moi: sudori reci îi râura pe faţa-i ca de ceară...

Dar iată, că, de dincolo, din fund de zare, ceva-l răsbate negura din faţă şi i se înfipse — foc în suflet: privirea, amarnic de tristă, a crămii, ce-o cheamă, desnădăjduită, de sub straşina-i trasă pe ochi, să vie, să vie... O scăpare dinlăuntru, un cutremur, o 'mpinse, fără sine, înainte, tot înainte — spre ochiul cel trist din zare...

Trecù, prin dreptul nucilor ca o aripă repede de vânt, scăpat pe-o tindă 'ntâmplător deschisă deamândouă părţile, cu bine; dar cum scăpà de lespedea lor rece, puterile i se sfârşiră, deodată, ca supte în treacăt, de-un duh rău.

In vremea asta, ajunse, de multişor, la cramă şi Ciocoeşu — cumplit, cum nu mai fusese încă văzut.

Moş Vasile o şi pornise, şovăelnic, pe poartă — cu-o sarcină de calabalâc la spate, atârnată de cârjă pe umăr, încovoiat, de par'că şi-ar fi dus la groapă puţintica rămăşiţă a zilelor. Şiroaie mari îşi fac, domol, pârtie prin sbârcituri, pe faţă, şi i se mustesc în câlţul alb al bărbii — cum i se mustise şi prin suflet, negura obidei...

Fecioru-su, Petrică, sta — stană, rezemat de peretele de bârne al crămii şi privià, cu ochii lui mari, verzui şi lunguieţi, într'aiuri — făr'a clipì. Nici n'auzià, nici nu vedeà nimic, cu bunăseamă; nu plângeà, dar faţa îi aveà cevà din răciala şi înfiorarea unei feţe de mort.

Zărindu-l, Ciocoeşu se 'ndreptă, pornit, spre el:

— «Da tu — tu ce mi te înţepenişi, mă rog, aici?...» îi zise el, răsghios, apucându-l de umăr.

Flăcău-şi ridică, tresărind, privirile şi şi le pironì, nedumerite, în faţa Ciocoeşului, făr'a se urnì din loc, doar podidit de lacrimi mute pe obrazu-i înlemnit...

— «Cred c'auzişi ce-am fost spus eu şi n'aş vreà s'o mai spui!...» Dar, cum flăcăul tot nu se urnià, începù să-l îmbrâncească...

Taman în clipa aceia, s'anevoià spre capul hatului, cu pletele vraişte, cu ulceruşele ochilor sărite, par'că, din loc şi 'ncremenite, aşa, în afară, cu faţa pământie, nu chip de om, ci arătare — Floarea...

Ea-l auzise depe hat, pe Ciocoeşu şi, cu o 'ncordare desnădăjduită, mai înainte ca el să îi prins, furios cum erà, bine

de veste, ea i se agăţă din urmă, de braţ, de-abia mai bâiguind :

— «Să nu ... tătucă ... tătucă ... nu una ca asta ... nu ... nu ...». Dar Ciocoeşu doar se opri, uimit, o clipă şi, fulgerând-o cu-o privire scăpărătoare de foc, i se smânci din mâini şi porni să-l împingă, şi mai furios, spre poartă pe Petrică.

Ea, mai târându-i-se câţivà paşi pe urmă. cu tot mai stâns, «să nu ... nu ... tă ...» pe buze, se 'ntinse, moale, pe troscotul bătăturii, moartă, par'că ...

Când Ciocoeşu se re'ntoarse şi o văzù, întins'acolo, jos, şi nemişcată şi-aşa, cu faţa pământie, când o strigă, cutremurat de spaimă, şi nu-i răspunse; când, apucând-o năpustit de jos, o mai simţi şi moale, ca ceara dogorâtă de vâlvoare — atunci, ol un gând înfricoşat, un ascuţiş de foc, i se înfipse deodată, în inimă, încremenindu-l, cu ochii măriţi şi lucii, ca ghiaţa ...

Dar ropotul de fugă, din urmă, al lui Petrică îl făcù, apropiindu-se, să tresară, şi atunci, aplecându-se nebun, spre fată, o apucă, c'un geamăt tremurat, prelung şi fioros, în braţe, şi-o porni, năvalnic şi împleticit, pe poartă şi, apoi, pe hudiţă, la vale, în spre casă — încercare, cu toată încordarea desnădejdii, mai presus de a[illegible]a puterilor lui. Căci hudiţa, afundată, ca un şanţ, între maluri înălţate cu vremea, din pământirea viţei uscate, tot [illegible]usă primăvara gard, întortochiată şi strâmtă, erà plină de hop[illegible]ri şi de glodăriş înbulgărit, plină de tufărişuri de soc şi măc[illegible]eş — o amarnică nevoie, dar mai vârtos pentru Ciocoeşu, care, isbit, sgâriat, împiedecat la fiecare pas, scoborà, tot mai clătinându-se sub scumpa-i şi dureroasa povară, tot mai gâfâ[illegible]or, cu faţa tot mai plină de broboane, cu ochii tot mai ume[illegible] ... Dar se opri, proptindu-se de mal, mai mai să-i scape din mâini povara ...

— «Jupâne, uite, nu mai poţi» auzì [illegible]el, tânguios, din urmă glasul lui Petrică: «îngădue-mi, rogu-mă dumitale, să-ţi ajut — fii bun! ...»

Bătrânul îşi ridică, de jos, privi[illegible]rile ude, dar când dădù cu ele de flăcău, se încruntă, oţărât, ş[illegible], strângându-şi iar, cu o dureroasă silinţă, fata la sân, ferind[illegible]u-şi-o, par'că, de cine ştie ce prihană sau primejdie, se pornì din nou, pripit pe scoborâş ... Vr'o câţivà paşi mai apoi, însă, Petrică duceà cu el două poveri: pe una. ca o pană de uşoară, în braţe; pe Cio[illegible]oeşu, mai mult târâş, de braţ ..,

Şi, odată cu umbrele amurgului din sara ceia, în casa din gura Supuşilor, intră şi jalea, cu alaiul ei de neguri mohorâte...

* * *

Infrigurare, forfot, vaiete, mai toată noaptea ceia. Veniră, auzind, vecinele; veni, chemat în pripă, Badiu, vestit prin meşteşugul plămădelilor de leac; veni în urmă cu descânticele ei, şi baba Zalomiea. Şi mai cu meşteşugul lor, mai cu 'ndurarea Celui de o fiinţă cu toţi vecii, deschise, însfârşit, în zori şi Floarea mari, dar aiuriţi şi turburi, ochii — cerească revărsare de lumină, totuşi, în sufletul lui Ciocoeşu. Atunci numai îşi deslipì şi el, de pe faţa ca de moartă a Floarei, ochii şi, isbit, prin geam de-o rază roşietică şi plină de înviorarea dimineţii şi a nădejdii, îşi ridică privirile în spre icoana *Maicii* Preacurate, cu plânsu 'n glas şi făcându-şi cruce: «Slăvită fii, tu, *Maică* prea 'ndurată, o, fie-ţi milă!» şi ieşì. c'un zâmbet cald pe faţă, afară, să-şi umple pieptul abătut de reveneala proaspătă, să mulţumească poate, firii, cerului...

Pe prispă, însă, lipit de usciorul uşii dela tindă, unde stătuse, cu urechea aţintită înăuntru, toată noaptea, văzù pe Petrică şi se oprì, neplăcut isbit:

— «Da — tu?...»

— «Eu... eu... fie-mi, jupâne, cu ertare, de cutez...» şi ochii îi înotau în lacrămi, aţintiţi în pământ, îmi «spune, doar, cum îi mai este Floarei şi iaca... plec... Altcum, de-aici eu, nu mă deslipesc, să mă şi tai...» zise el, tot învârtindu-şi pălăria de pâslă scorţoasă, în mâini.

Bătrânul simţì în vorba flăcăului un tremur de plâns, cu anevoie stăpânit; simţì, pe faţa lui bălană, de-apururi plină alttă dată de un surâs senin şi bun, o umbră a unei adânci dureri, ce-i împâclise, par'că, genele aplecate, lungi şi grele, spre pământ — şi-un val de caldă duioşie îl năpădì, atunci, pe Ciocoeşu, prin adânc... El se uită apoi, un timp, la flăcău-i, mândru şi voinic, din faţă, crescut de el, aproape, iubit, ca şi al său, tovarăş blând de joc al Floarei, ani şi ani; şi gândul c'ar să-i plece, pentru totdeauna, poate, îl îndureră... O scânteiere de gând bun îi licărì prin suflet — o clipă, căci nu-ş ce tainică năvală din năuntru, i-o stinse repede, şi prinse a grăì, domol:

— «Păi — cum să-i mai hie? Fetiţa mi-a deschis, har Dom-

nului, azi ochii şi, după vorba Badiului, ea va să meargă iute în spre ghine... Voi să mai daţi, pe Duminică, pe-aici ca să ne răfuim, de fârşit...»

— «Mulţumescu-ţi foarte, jupâne... Şi-acuş, că mi s'a mai umplut de-o leacă de 'mpăcare sufletul, mai rămâneţi, iată, sănătoşi!...» zise flăcăul şi plecă, cu pălăriea uitată în mâini, cu chica resfirată de vânt, mai stând, mai mergând, pe uliţă— prin baia de lumină roşiatică şi sclipicioasă a răsăritului de soare...

* * *

De-o fulgerare, par'că — pe-atât de mult şi deodată se schimbase Floarea. Nici urmă de 'nflorire, de vieaţă pe faţa ei, peste care se aşternuse o stranie, o înfiorătoare înlemnire...

La început, totuşi, păreà că vine vorba Badiului a se 'mplinì: Floarea prinse, repede, să umble — mai întâi, câte puţin, prin casă, mai apoi şi pe-afară.

Mişcările îi erau, însă, tot mai nehotărâte, tot mai şovăelnice şi, adesea, se oprià, din mers, cu ochii într'aiuri — par'c'ar fi căutat să-şi aminteascà cevà, de care îşi uitase. dar de care îşi simţià o nedesluşită nevoie...

De multe ori şi tot mai mult, ea se înghemuià pe prag, în gura tindei, cu privirile neclipnic împâuzite pe uliţă şi sta, uitată, acolo, pân'ce-auzià pe Ciocoeşu chemênd-o, plângător...

Ci Floarea nu-şi mai căpătà, cu vremea, şi alte îmbunătăţiri — ba dimpotrivà. Tot mai într'aiurându-se, ea, dela ea, nu s'apucà mai de nimica, nici nu vorbià decât când o 'ntrebai şi, şi atunci, à sâlă grea îţi răspundeà — de par'că vorba şi-ar fi scos-o dintr'un adânc îndepărtat, târâş, pe gură... Când o strigai pe neaşteptate — o vreme, ea nici nu-ţi răspundeà şi nici nu se mişcà. Până 'n adânc, la ea, se vede c'ajungeà vr'un slab răsunet, doar, al vorbei auzite — şi asta dup'un lung ocol, şi, atunci, îşi ridicà domol, ca la 'ntâmplare, ochii, aţintindu-te, făr' un cuvânt... La fel — şi când Ciocoeşu o apucà, bunioară, de umăr: simţirea mânei zăbovià...

Vădit — puţine întipărituri de-ale lucrurilor îi mai ajungeau prin simţuri, în suflet, din afară; şi mai puţine, încă, din clocotu-i lăuntric, în afară. Furtuna ce-i bântuise inima, îi răvăşise pare-se, firişoare multe din urziala-i sufletească sau că-i smintise

vr'un tainic dintişor dela morişca-i firească, şi din astă pricină. i se zăticnise mersul tot...

Un tremur neobişnuit de pleoape, un svâcnet de-al mânei sau buzelor — sau altcevà deosebit, arătau, însă, din când în când, că prin adânc i se mai sbate încă, mocnit şi făr'de putere, ea însăşi neştiind-o, poate, cevà...

— «Ce-mi ai tu, fetiţa tatii, măi; ce mi te bântue?» o 'ntrebà el, cu câte-un început de plâns, câteodată, Ciocoeşu, aşezându-i-se, cu sfieală, alături.

— «Eu?...» răspundeà, mirată, par'că, ea: «Nimic... nimic... tatucă!...» şi Ciocoeşu îşi îngropă, pe-ascuns, obrazu 'n palme — drept singura-şi pricină a nenorocirii...

Umblase — o, pe unde nu umblase bietul Ciocoeşu, după leac? Pe unde i se năzărià numai chiar cevà, făr'să nu alerge, nebun, într'acolo? Nici babe, nici vraciu, nici plămădeli, nici acatiste şi leturghii — nimica nu-i scăpase — şi toate tot de-a surda! Floarea i se afundà, mereu mai aiurită. In sine însăşi se topià, iar Ciocoeşu se simţià, pe fiecare zi mai mult, murind...

Cum Florea nu'ncetă să se înghemuiască pe prag, 'afară privind à aşteptare, par'că, o scânteere-i licări, într'o zi, c'un pâlpâit uşor şi dulce al nădejdii, în suflet — şi Ciocoeşu se şi pornì, cu grabă, ca în spre cea din urmă punte de scăpare, să-l caute şi să şi-l aducă, depe orişiunde şi cu orice preţ, pe Petrică... El nu mai dase, însă, nicidecum pe-acolo şi nici nu mai fusese văzut pe undevà. Ce alt îmbold mai aprig însă, ca imboldul desnădejdei spre liman?

Prin veşti, prin trepădări înverşunate, după orbăcăeli, nesfârşite, el isbuti, 'n sfârşit, să şi-l găsească, adânc prăbuşit, în Pădureni, un sat râpos din sus, din spre pădure, unde odihnià, nu de multă vreme, întru Domnul, moş Vasile...

Petrică se schimbase mult, se cam sălbăticise chiar. Când îl zări pe Ciocoeşu, el se cutremură, sperios, chiar duşmănos, şi nu porni cu el decât atunci, când, după zădarnice stăruinţi, bătrânul îi vorbì, cu ochii înecaţi în lacrimi, de trista stare a Floarei şi, atunci chiar, numai după ce-l privì cu o scânteiere stranie, de imputare, a ochilor...

O caldă, o binecuvântată rază de lumină îi răsări bătrânului în suflet, când se văzù, alături de flăcău, sub zarea ca-

sei, de unde i se tot desluşia, nerăbdătoare, negreşit, Floricica. Şi, apropiindu-se, el se simţià, mereu mai mult, pătruns şi'nfiorat de duioşiea bucuriei, ce-aveà să-i umple, de rumeneala de-altădată, fetiţii faţa — văzându-şi-l deodată pe Petrică... El şi-aruncà, din când în când, din mers, câte-o privire galeşă, duioasă, la stânga, spre flăcău, care, slăbit şi abătut, cum îi mergeà acum alături, i se păreà mai mândru, mai drag... Ce fericită aveà să fie, — c'aveà să fie, Floarea! Ce fericită!... Al ei, pe totdeauna — o, fie, fie!... Şi, de zorul fericirii acesteia, pasul i se tot mărià, bocănitor.

Intră, cu genele umede de bucurie, pe poartă şi inima — sărmana lui inimă, i se năpustià să-i spargă coşul pieptului. Apoi, luă, urcându-se pe scări, de mână pe Petrică şi se uită, înfrigurat, spre Floarea, sus, aşteptând s'o vadă năpustindu-se spre flăcău... Când Ciocoeşu ajunse, însă, în faţa ei pe prispă şi se oprì, i se părù că se afundă, de-odată învârtindu-se într'un adânc întunecos şi fără fund... Căci Floarea, cu toate că-şi ţineà privirile mereu pe pânza uliţii, mai nu vedeà nimic, cum nu-i văzuse nici pe ei venind, decât când erau pe-aproape şi atunci ea se mototoli, ferindu-se, ca un copil sperios, în faţa unor necunoscuţi, şi uitându-li se, cu ochii rătăciţi, în faţă — când la flăcău, când la tătână-su.

— «Petrică al nostru, fata tatii — nu-l cunoşti?...»

— «Petrică, da, tătucă...» răspunse, însuliţându-l cu privirile, ea — şi atâta!

Fiori de foc, o ploae de fiori de foc, îl năpădi, de odată, atunci pe Ciocoeşu, de par'c'otravă i-ar fi pus în vorbe Floarea... Nu-i nici pe calea asta, aşa dară, vr'o urmă de nădejde?...

O Doamne, Doamne! Ce de'ncercări, ce sfâşâieri pe inimile noastre — vai de noi!... Năpraznică, cum e ghiara unei fiare scuturată de furie, aşà i se înfipse desnădejdea în inimă lui, Ciocoeşu, sfâşâindu-i-o... Durere cumplită, sum nu se mai poate de cumplită — bietul tată! Să-ţi vezi durat, clipă cu clipă, de zi şi noapte, vieaţa toată, din vise, din sânge, din suflet de-al tău, tot, covârşind, gata, viitorul, un palat măreţ, şi să te vezi, apoi, dintr'o prostească deşertăciune, bătrân, pe un fioros morman de risipuri — nu, nu-i durere mai cumplită alta!...

* * *

Sfârşit de obosit, de amar şi desnădejde, de înrăutăţirea unei racili vechi, de care pătimià de multă vreme, bătrânul căzù, din ziua următoare chiar, la pat, şi mai nu mai eşì din casă. E de 'nţeles dar, ce binecuvântată fu întâmplarea, că tocmai se aflà acolo, acuma, Petrică. El 'ncepù să îngrijească şi de ei şi de gospodărie — cu inima de vie 'nmormântată...

In veşnic treapăd — mai după trebi, pe-afară, mai pela cel bătrân, ce se muncià, gemând, cu răsuflarea tot mai pe sfârşite, în cămăruţa lui din fund; cu grijă mai vârtos de Floarea, care, cum iarna îşi aşternù, curând în urmă, blana ei de chelge, peste tot, stà tot prin casă, încremenită pe o ladă de Braşov, dela peretele din faţă al odăii dela drum; cu privirile mereu pe geam, afară. Mai toată vremea pe lângă ea, Petrică o urmărià necontenit cu ochii, încremenià de 'ncremenirea ei, înfiorat de orişice mişcare a ei, ori cu vr'o gingăşie, cu câte-o mulcomă chemare — nespus de fericit de câte o trecătoare umbră de vieaţă, pe faţa ei...

— «Pe cetăţuie, colo, Floricico, sus, la cramă — hei, ce zici?...» sau altcevà, la fel, o întrebă el câte odată, apucându-i mâna slabă şi rece într'ale lui şi 'ncercând să-i pătrundă cu privirile undele sufletului, doar a puteà să vadă, aşà, de mai au asupră-i vr'o putere amintirile. Ea se uità nedumerită, la el, o vreme; apoi, cu-o tresărire târzie, ea-şi retrăgeà uşurel mâna, uitându-se, de o nedeslușită teamă, par'că, spre uşa dela cămăruţa bătrânului şi se reaşezà încremenită pe lada de Braşov...

— «Eu... fătul meu... simt bine... mă... sfârşesc...» slomnì Ciocoeşu, abià mai auzit, chemând-o à taină lângă el, într'o seară de pe la sfârşitul iernii, pe Petrică. «Şi plec cu inima sfâşiată... de fată... M'am tot gândit, dar ce să mai pot face!... Ci tu, mai ţii tu, cât de cât... la ea?...» Petrică nu răspunse; doar isbucnì într'un hohot nestăpânit de plâns.

— «Am fost greşit... Ci, Cel de sus fu, totuşi, milostiv cu mine, păcătosul, că uite, vru să ni te-avem pe aici, acum... Căci ce ne-am fi făcut, altcum?... Şi tu eşti bun, o ştiu, ea va să aibă 'n tine un frate... Cu vremea, a mai privì, poate, şi milostivul Tată al tuturora spre tinereţile ei...

Aş vreà... chiar astă sară aş vreà, să mă grijesc... de drumul cel fără de întoarcere... Şi, dacă tu, pe care, cu tot

răul, eu te-am iubit mereu, ai vreà să mi te binecuvântez, pe veci, şi de pe dincolo, pe unde hărăzit mi-a hi să mă mai aflu, părintele Vasile ar slujì, tot astă sară, şi logodna voastră... Şi-aş preamărì, atunci, pe Domnul!...»

Şi, aşà, când îşi văzù, însfârşit, bătrânul sub binecuvântarea preotului, alături de Petrică, pe Floricica lui, el îşi lăsă, înmuiat, fericit, poate, pe perne, capul şi-şi închise ploapele umede — de teamă, par'că, să nu-i sboare de sub ele fermecatul vis...

Mai toată vremea ceia Floarea stătù, ca 'ndeobşte, nemişcată. In spre sfârşit, însă, când îi puse mâna într'a flăcăului, ea tresărì şi-şi pironì privirile, întâi la preot, lung, apoi la Petrică şi 'n urmă la bătrân... Deodată, o podidì un plâns sgomotos şi fugì în odaia ei, de-alături...

A doua zi, când Floarea se trezì din somnul ei adânc de peste noapte, erà schimbată mult, erà topită, cu ape vinete pe faţă, ca după nopţi de sbucium şi nesomn; privirile îi ardeau, înfrigurate, mai din adânc; mişcările iuţi, nestăpânite, acum. De două trei ori, în ziua ceia, ea se oprì din mers, apăsându-se, gemând, cu amândouă mâinile, pe creştet...

Mai în spre seară, bătrânul se sfârşì într'adevăr, cu ochii ţintă asupra lui Petrică.

A doua noapte — noapte de priveghiu, se adunase multă lume la casa Ciocoeşului şi, după datină, porniră toţi la fel de fel de coţcării şi pozne, de clocotià de râs odaia. Dar Floarea stătù, mai făr' a se mişcà, între cele două sfeşnice mari de biserică, aprinse, la capul răposatului, întins, cu faţa în spre răsărit, pe-o masă, în mijlocul odăii — doar tresărì, când baba Uţa înfioră cu bocetele ei privighetorii toţi...

Ci, când, spărgându-se priveghiul, nu mai rămase, în camera ceia plină de înfiorarea tăcerii de gol, lăsat în urmă de zarva de mai înainte, decât Floarea singură, ea începù să tremure, să se uite a spaimă prin prejur şi-o pornì, năpustit şi ţipând, pe uşă afară...

— «Petrică... Petrică...» tot îngânà ea — şi vorba asta o spuneà, de când cu boala, pentru întâiaşi dată dela ea, alipindu-se tremurând de flăcău, pe când o reîntorceà, mângâindu-o în casă... «Petrică» şoptì ea, mai apoi, pe-aproape s'adoarmă...

Purtat, alaiu, prin târg, apoi, ocol, pe deal, Ciocoeşu fu 'n-

mormântat «la Ovidenie» — biserica de sus, din capul târgului... Şi Floarea n'avusese strop de lacrămi toată vremea. Dar, când Petrică o smulse din încremenirea ei, de lângă groapă, şi se pornì cu ea la vale, pe pripor, spre casă, şiroaie mari o podidiră, pe faţă, şi se oprì gemând:

— «S'a sfârşit... s'a sfârşit, Petrică!...» şi se strânse apoi, coborând, de-o teamă necunoscută, par'că, de el... Uimit de vorbele astea, aşa de cu înţeles, Petrică se uită în faţă, cercetător, iar ea tresărì, cu-o scânteie nouă în priviri...

* * *

A treia oară de când cu moartea Ciocoeşului, năstruşnicul nuc din bătătură zoreşte iar să-şi întindă asupra dragei lui stăpâne coviltiru-i umbros şi reavăn.

— «Nu mergi şi tu la deal cu mine Floricico?...» întrebă Petrică, eşind din casă, cu mâna dreaptă la umărul stâng, să-şi prindă 'n copcă clapa zăbunaşului de postăvior, scoborând pe scări, gata de plecare, spre nuc.

— «Nu merg... E cald şi mi-ar fi greu, gândesc...» răspunse Floarea, care coseà la nu ştiu ce — un tiv de faşe, pare-se...

El se oprì, uitându-se înseninat de-un zâmbet cu tainic înţeles, la dânsa, iar ea îşi aplecă uşor, ruşinată, capul...

— «Aşà?... Ei, atunci... e altcevà!... Apoi, precum bag seamă, ai şi zor!...» şi plecă, înjunghindu-se a râs, beat de aşteptarea unei fericiri. Ea-şi alungi privirea, oftând uşurel, de multă plăcere, pe urma lui Petrică, pân'i se şterse din vedere.

Floarea erà acum întremată, trup şi suflet, binişor. Uşor alburie îi mai rămăsese faţa numai, iar ochii uşor cercuiţi. Şi mintea i se luminase bine. Doar când şi când şi tot mai rar, o apăsà, în trecere, vr'o umbră, vr'o pâclă ne'nţeleasă, pe pleoape, iar vorba-i rămăsese tot domoală, ca şi mişcările.

Oftà adesea, fără pricină..,

Rămasă, după moartea Ciocoeşului, singură, ne mai simţindu-i apropierea, care vădit că o apăsà, cu oarecari urme, prin suflet, ale turburărilor celor din urmă zile, care o răvăşise, o sguduise adânc, o vreme ea stătù sfioasă, stingheră, stânjenită şi de privirea lui Petrică. Cu'ncetul, apropierea lui

neîncetată, blândă, căldura vorbii lui mângăioase, văpaia umezilor lui ochi, aşa de blânzi şi, totuşi, pătrunzători — şi mai cu seamă focul, dumnezeiescul foc al dragostei, care'nsufleţeşte şi ce nu-i însufleţit, aprinde şi ce nu pare de aprins, dă aripi de sbor nesburătoarelor şi'mbracă toată lume'n straiu sărbătoresc de flori şi de miresme, ăst foc înrâurind mereu şi mereu asupra Floarei şi pătrunzând-o cu unduleţe de foc, uneori, prin adânc, îi împrăştiè, pe nesimţite, negura şi scânteuţa, ce se pare că-i mocnia încă, afund, înăbuşită, se ridică şi ea, pâlpâitoare, de 'mprăştiè şi cea din urmă rămăşiţă a negurei lăuntrice...

Şi, astfel, Floarea se făceà, reiubind, mereu mai alta. Pe fiecare zi, i se păreà flăcăului, la ea, câte-o minune nouă şi nu-şi credeà, ci, cu teamă, tot mai aşteptà să-i vină, a doua zi, vr'o cine ştie ce desamăgire, ce nu veneà; el, însă, tot se îndoià...

— «Ce te tot uiţi, aşà; ce tot chiteşti, Petrică?...» îl întrebă, odată, ea, uitându-se, drăgăstoasă la el.

El tresărì.

— «Ia, mă tot gândesc la tine, Florico, şi la Dumnezeu— ce bun şi mare e!... Mă mai gândesc că noi suntem logodnici şi, poate, c'ar fi vremea şi de binecuvântarea altarului...» şi s'au îmbrăţişat, ca doi prieteni vechi, rătăciţi o vreme, şi regăsiţi, pentru a porni nedespărţiţi pe-aceiaş cale...

GR. PARASCHIVESCU

AFORISME

Bucuria e o fericire; a produce bucurie altuia este o virtute.

Incăpăţinarea este un surogat al caracterului.

Vulturul, tocmai pentrucă sboară, nu poate să umble.

Experienţa te învaţă să preţuieşti mai mult caracterul decât inteligenţa.

T. MAIORESCU

CUGETUL DIN URMĂ

In amintirea lui Al. Gh. Zagoritz.

Privind în sfere nevăzute,
Pe patu-i de durere stà,
Și doar din când în când cercà
Să-și simtă mâinile pierdute.

Prin fața lui treceau — mărunte,
Bătrâne case dragi — de sat,
Mijind prin vălul depărtat
Al vr'unui fund stingher de munte.

Prindeà cu ochii, ici, o floare
Tăiată măiestrit în lemn,
Sau, còlo, tinerescul semn
Al formei care 'n veci nu moare . . .

Ș'astfèl, pornind pe drumul vieții,
Departe 'n vremuri adâncit,
Venià din nou întinerit —
Ca alba zare-a dimineții !

Din slova șterselor morminte,
Acum, închipuirea sa,
O nouă pravilă 'nchegà:
A timpului ce stà 'nnainte!...

Dar când voì să prindă pana —
Și chip să dea gândirii lui,
Aevea socotì că nu-i;
Zărind, în locul mânii, rana...

Oftă — și 'n urmă către sine
Șoptì cu glasul înnecat:
„Tot țării mele i le-am dat!—
Rămâi, pământ străbun, cu bine!"

„Eu n'am râvnit să aflù cum e,
Când urci la cer prea timpuriu;
Dar azi e mort—un cuget viu:
Tu, Doamne, ia-mă de pe lume!"

EUG. CIUCHI.

25 Decemvrie, 1917.

HOTARELE VIEȚEI

Natura are legile ei neclintite, de la care nu se poate abate nimeni și nimic. Iar dacă omul, căruia îi place câte odată să se intituleze *regele naturei*, și-ar da seamă, în ori ce moment, de neînsemnătatea puterilor sale față de atotputernicia naturei, ar vedea că stăpânirea naturei nu cadrează de fel cu forțele lui ultramicroscopice. El nu va putea guverna niciodată firea; va putea cel mult să se folosească de o seamă de puteri naturale pentru a'și înlesni traiul. Incolo, viața și operile lui vor fi stăpânite mereu de legile neînduplecate ale naturei. Insăși existența ei este un produs al forțelor naturale, și ea se va păstra, va dură atâta timp cât împrejurările naturei îi vor permite.

Printre legile neîndurate ale firei, cea mai de căpetenie este *transformarea* — i s'ăr mai putea zice *evoluția* —. Nimic nu este fix, neschimbător, în nici un colț al universului. Peste tot prefaceri fel de fel, ici mai repezi, colo mai încete, dar mereu în mers. Ficsitatea absolută nu intră în cadrul naturei reale. S'a crezut o vreme în *ficsitatea atomului*; ea a fost dărâmată prin descoperirea electronului. Sunt învățați care cred acuma în ficsitatea electronului. Va veni vremea când se va risipi și această credință. *Materia* și *energia* universală se transformă. In minutul acesta, universul nu mai este perfect asemănător cu starea în care era cu un minut mai înainte.

Lumea materială și energetică își urmează drumul ei fatal pe care nimic nu'l poate schimba.

In strâmta noastră lume viețuitoare, vedem în fie-

care moment cum substanțe minerale sunt prefăcute de vegetale în substanțe organice, ridicate la rangul de materie viețuitoare și apoi aceasta din urmă prăbușindu-se de la înălțimea la care o ridicase ignoranța noastră și prefăcându-se iarăși în vulgară materie minerală.

Toate aceste lucruri sunt pricepute numai de cei care studiează și meditează fenomenalitatea universală. Cei ce nu se ocupă de natara reală, sau o văd prin prisme care falșifică realitățile, nu pot înțelege nici micimea puterilor omului și nici fatalitatea evenimentelor naturale.

Pe aceștia i-a revoltat în totdeauna faptul că viața omului are un sfârșit. Moartea individului — totuși scrisă în codul legilor naturei — îi umple de oroare. Credința în nemurire și în spirite își are originea în această neputință de a înțelege moartea ca un fenomen natural. Din timpurile cele mai vechi, omul a fost prins de groază la gândul că va veni o zi când toate dorințele, toate nădejdile, toate sfortările și toate puterile vieței vor trebui să aibă un sfârșit.

Și cu toate astea, ori care vietate poartă într'ânsa germenele morții. Tot ce înflorește la soarele primăverei, se coace toamna și se distruge iarna. Tot ce se dezvoltă în tinerețe, se întărește în vârsta adultă și se ofilește la bătrânețe. Impotriva morții n'a crescut până acum nici o buruiană. Și dacă or fi arbori care, de 6000 de ani, sfidează moartea, nu înseamnă că n'are să le vină o dată vremea.

Omul de știință nu poate înfățișa problema morții în mod sentimental. Plecând de la principiul transformărei, el știe că ori ce înfăptuire, făcută de forțele naturei sau de mâna omului, trebue să aibă un sfârșit; o fi peste câteva ore, ori peste miliarde și miliarde de ani, e tot una. Viața individului și a speciei, fiind o înfăptuire naturală, nu poate scăpa de moarte.

Tot ce poate face învățatul în această chestiune este să caute a afla *pentru ce trebue ca viață să aibă un sfârșit,* adecă să-și dea seamă de cauzele naturale care pun capăt — la rând — vieței fiecărui individ. El nu'și poate pierde vremea să caute să suprime moartea, pentrucă

îndeletnicirile de soiul acesta nu intră în cadrul vederilor științei actuale. Sarcina lui éste mult mai rațională; e de a găsi factorii care aduc moartea inevitabilă a individului.

Din nenorocire stareă de întindere în care se găsește astăzi știința omenească, nu învoește o dezlegare bine fundată a problemeii morții, fiindcă ne lipsesc încă o sumedenie de cunoștinți fără de care nu putem merge mai departe pe această cale. Ar trebui să știm exact împrejurările naturei care au făcut ca din materia brută — neorganizată — să se nască materia vie. Ar trebui să știm cu deamăruntul în ce constă fenomenul complicat al vieței, și apoi să mai cunoaștem, iarăși în amănunțimi, tot răsunetul ce'l pot avea agenții lumei din afară asupra noianului de fenomene simple care alcătuesc viața.

Din toate astea, noi nu știm până acum mare lucru: Unele crâmpee de detaliu, unele rezultante a căror componente ne lipsesc încă, și atâta tot. Știm de pildă că materia vie se poate *adapta* la condițiile externe ale mediului, adaptare care schimbă și alcătuirea chimică și chiar forma organismului. Dar amănuntele chimice ale asestei adaptări precum și factorii intimi care determină schimbarea formei ne sunt încă deplin necunoscuți.

Știința n'a străbătut până acum fondul chestiunei *vieței,* și e atât de ușor de înțeles că, fără să cunoști *viața,* nu poți cunoaște *moartea.* De aceia este prea de vreme să cerem științei ca să ne dea o dezlegare curat științifică a problemei morții. Fie care savant, demn de acest nume, este convins de fatalitatea morții, dar nici unul nu o va putea explica așa cum se cuvine.

Multă vreme s'a crezut că sfârșitul unei ființe vii nu poate avea alte pricini de cât nenumăratele atacuri din partea agenților externi care rod încetul cu încetul puterea de viață a organismului și'l aduc în cele din urmă la această stare de slăbiciune numită bătrânețâ, căreia moartea îi pune capăt.

E drept că în toată viața sa, o ființă vie întâmpină atâtea și atâtea stinghieriri din partea mediului extern, în cât dacă n'ar avea putința de a lupta cu ele, de a se

adapta la nevoe, desigur că viața i-ar fi suprimată foarte lesne. Dar această luptă cu mediul cere o cheltuială din partea organismului, cheltuiala care produce o uzură. Foamea, frigul, căldura prea mare, lipsa de oxigen, de apă, feluriți agenți tocsici ș. a. m. d. ori cât de slabe și nesimțite ar fi, submineazâ — azi puțin, mâine puțin — puterea vieței individului și ajung să slăbească energia și buna sănătate a organismului viu.

Dar, măcar că nu cunoaștem încă din temelie acțiunea agenților externi asupra fenomenelor de amănunt ale vieței, tot nu se poate spune că moartea organismului e pricinuită numai de împrejurările din afară. Se cunosc o mulțime de cazuri în care ființa e supusă la cele mai aspre încercări din partea agenților vitregi ai naturei, și tot nu'și pierde viața. Cine nu știe, de pildă, că microbii pot suporta frigul cel mai grozav (—252° C.) fără să moară. Cine nu știe iarăși că omizile — aceste mașini mâncătoare din viața fluturilor — încetează să mai mănâce când e vremea să se prefacă în pupe și că în tot timpul cât stau în această stare, nu mai iau *nici pic de hrană și de apă?* Și ceia ce pentru știință are o însemnătate deosebită este că sub coaja pupei se petrec cele mai minunate prefaceri chimice, care au de rezultat construirea unui fluture pe socoteala materiilor de rezervă adunate de omidă. Este exemplul cel mai frumos, unde se vede, la o ființă vie, o activitate chimică foarte întinsă, fără intrare de materii hrănitoare din afară.

Să mai amintim sporii și semințele plantelor care își pot păstra viața fără hrană timp de secole? E adevărat că la dânsele viața este foarte scăzută, amorțită și nu cere cheltuială.

Dar nici lipsa de apă nu suprimă viața ori cărei ființe; sunt multe vietăți care, din lipsa apei, intră într'un fel de amorțeală, se usucă în parte, așa că viața lor nu cere acum mai nici o cheltuială. E viața zisă *latentă*.

Dar otrăvurile! Atârnă de câtimea se se introduce în corp, pentru ca otrava să aducă, sau nu, moartea.

Sunt și otrăvuri care, în doze mici, înlesnesc viața, în loc s'o curme. Dar chiar în doze masive, sunt o seamă

de substanțe foarte otrăvitoare pentru unele animale și inofensive pentru altele. Melcul mănâncă, fără nici o primejdie, ciuperca otrăvicioasă numită *pălăria șarpelui* (Amanita muscaria). Câte-va păsări mămâncă cu o poftă deosebită fructele de *mătrăgună* (Atropa belladona) și cele de *tulichină* (Daphne Mezereum), foarte otrăvitoare pentru alte animale.

Așa dar moartea nu poate avea ca pricină unică acțiunile vătămătoare ale agenților externi.

Ș'apoi dacă ar fi așa, ar trebui ca acești agenți să'și înceapă opera lor nefastă chiar de la nașterea unei ființe vii. Ar trebui ca încă de atunci să înceapă slăbiciunile bătrâneței.

In realitate noi vedem alt-ceva. Ființa nou născută începe prin a se dezvolta, a căpăta puteri crescute, ajunge la o mărime anumită și la o putere de viață maximă, stă o bucată de vreme staționară și abea mai pe urmă încep mizeriile bătrâneței, care duc încet — încet către isprăvit.

Trebue dar ca moartea să mai aibă și alte cauze. Influența agenților externi poate fi o cauză parțială, dar nu e singura hotărâtoare.

Ziceam la început că orice vietate poartă cu dânsa germenul morții. Nu este o figură literară, ci expresiunea unui adevăr științific. O ființă vie trebue să ajungă la moarte chiar dacă natura din afară nu i-ar aduce întru nimic nici o vătămare, de nici un fel. Condițiunile cele mai ideale n'ar putea scuti vietatea de soarta semenilor ei. E în natura substanței vii să treacă printr'un anumit șir de schimbări și la urmă să cadă într'un fel de neputință, de dezagregare și descompunere.

După cum *timus*, glandă așezată la copil în partea de sus a pieptului, este destinată să dispară în cei dintâi ani ai vieței, tot așa și celelalte organe sunt sorocite să slăbească, tocmai din cauză că lucrează mereu, că trăesc, și să ajungă după o anumită vreme la decrepitudinea bătrâneței și la moarte. Și după cum șirul prefacerilor de la ou până la moșneagul muribund

este inscris în natura substanței vii, a celulei, tot așa și moartea este o însușire nedespărțită de însăși organizarea elementului anatomic. Ori unde este viața, trebue să fie și moarte; excepție nu se încape. Și atât e de întipărită moartea în natura substanței vii, atât sunt de legate una de alta, încât nu poți înțelege viața fără moarte și nici moartea fără viață.

Trebue dar să ne deprindem cu ideia că viața, chiar atunci când n'ar suferi nici o atingere din afară, are totuși margini impuse de legile naturale, care stau în chiar însușirile materiei vii. Că aceste legi sunt în strânsă legătură cu chimismul organismului viu, este mai mult de cât probabil, dar pentru a scoate la iveală aceste legături extrem de delicate, va trebui să lucrăm încă mult. Și chiar când am ajunge să prindem adevăratul mecanism al vieței, tot nu vom reuși să înlăturăm moartea; va fi cu putință, poate, să mai lungim viața, dar să ne sustragem morții, nu. Cine ar căuta victorie în contra morții, și-ar pierde vremea în zadar.

Moartea nu poate fi învinsă pentru că dânsa e o lege naturală care se aplică nu numai în lumea vietuitoarelor, dar și în lumea întregului univers, dacă prin moarte înțelegem o anumită etapă a transformărilor suferite de materia universului. Soarele îmbătrânește răcindu-se mereu, pământul împreună cu celelalte planete fac tot așa; stelele din tot universul se prefac într'una: unele mai puțin, altele mai mult, dar totul evoluiază.

Dacă am lua ca mort un corp ceresc care s'a răcit complet, atunci luna e moartă de mult. Nu'i mai rămâne acum, pentru a dispărea, de cât să se lovească cu un alt corp ceresc, ca să se prefacă în praf, și iată că luna, ca individ ceresc, a dispărut complet.

Să nu ne revoltăm dar contra morții; ar fi să ne revoltăm contra unui destin înscris de la naștere în ființa noastră, destin cu care omul, ca și orice ființă vie, își face drumul în lume. Ințelegem ca omul, în dorința lui după nemurire, să se agațe de orice ca să-și prelungească viața; e instinctul de conservare, sădit în ori care ființă vie.

Dar a spera cu tot dinadinsul că știința va ajunge vr'odată să suprime moartea, este o mare iluzie. Știința are puterea să cunoască legile naturei, dar nu poate să li se împotrivească, supunându-le voinței omului.

Cum să stai împotriva morții, când ea stăpânește tot ce se găsește în natură; până și stânca de granit?!

Vietățile sunt numai o formă sub care se arată, în mod trecător, materia terestră, după cum norii sunt o formă vremelnică a apei, Cum s'ar putea ca această formă atât de fragilă să se păstreze pe vecie, când principiul *transformărei* domnește peste întregul cuprins al naturei?

D. Călugăreanu

SONET

Noianul vechiu de neguri se răsbună
Și zorile, din cuibul lor de floare,
Curg, râurând, în zări, biruitoare . . .
O, prea-i frumos—mă tem, că nu-i de-a bună ! . . .

Deodat' așà, atâta sărbătoare,
Pe-un neam, ce, depe vremea cea străbună,
Se sbate, sfâșiat—stând să-l răpună
Haine, crunte, blestemate ghiare ! . . ,

O, dulce vis, înfiripat, de veacuri,
In suflet, unui neam, ce, în robie,
Doar tainic te urzì, ca 'n fund de lacuri

Sbătute pururi de furtuni, ce dulce
Chemi tu pe fiii, slobozi, azi, să vie,
La sânul bunei mame, să se culce ! . . .

I. MĂGURĂ.

DESPRE UN DOCUMENT

DELA

IUGA VODĂ

Domnia lui Iuga Vodă, căruia cele mai vechi însemnări istorice ale noastre îi zic Ologul, nu este lămurită deplin pe de oparte din cauza insuficienţii informaţiei ce-o avem despre el, pe de altă parte, fiindcă nu toată această informaţie prezintă garanţii indiscutabile de autenticitate. Şi în vechile anale, şi în pomelnicul dela Bistriţa are acelaş loc în seria Domnilor.[1]) Cronica moldopolonă adaogă, fără să-i dea nici o poreclă: «nu se ştie al cui fiu a fost». Nedumerirea cronicei moldopolone nu s'a înlăturat nici până azi, căci ipotezele din discuţia, care dela Haşdeu ţine până'n vremea noastră, sunt departe de a deveni adevăruri istorice. Cronica lui Ureche — în textul ei atribuit de M. Cogălniceanu acestuia — îi acordă cel mai interesant capitol dintre domniile până la Alexandru cel Bun, lămurind întocmiri interne aşa de importante, încât au mânat în mod irezistibil spre cercetări anume, cum s'au făcut[2]). Cercetarea ulterioară a manuscriselor a dovedit însă, că tot ce s'a adaos la ştirea celei mai vechi cronici a Moldovei, este interpolare, fără să ni se arate originea şi baza interpolării; căci este foarte clar, că orice interpolare are o explicaţie la baza ei[3]).

1) *I. Bogdan, Vechile cronice moldoveneşti până la Ureche*, Bucureşti, 1891, pag. 193 şi nota 8 pag. 246—7; *Idem, Letopiseţul lui Azarie*, pag. 146. [An. Acad. Rom. seria II, Tom. XXXI (1908—9)].

2) *M. Cogălniceanu, Cronicele României*, Tom. I. Bucureşti, 1872, pag. 135; *G. Popovici, Cronica lui Ureche despre şcoalele iugaene* în *Convorbiri literare*, XXIV (1891) pag. 1009—23.

3) *I. N. Popovici, Chronique de Gligorie Ureche*, Bucureşti, 1911, pag. 241.

Cogălniceanu a publicat primul document cunoscut dela Iuga Vodă, dar numai în traducere și de atunci nu s'a mai dat de urma originalului, despre care acelaș scria, că îl are doftorul Karuz din Botoșani [1]). Documentul este nedatat și cuprinde dania unui loc pe Strahotin, lui Braea «ce au slujit mai înainte fericiților întru răpaosare părinților noștri cu credincioasă slujbă» In formula de coroborare cetim nume de boeri cunoscuți din această vreme și, spre deosebire de alt document atribuit lui Iuga, nu întâlnim și lămuriri genealogice domnești, cari să nu admită nici o discuție; ceeace este, nici nu confirmă, nici nu contrazice celelalte știri, așa că d-l profesor D. Onciul îl considera «ca mai original și fără nici o îndoială» în studiul [2]), «cu care... a început publicațiunile sale istorice» și care prin exactitatea metodei și obiectivitatea epică a cercetării, începea epoca cea nouă în istoriografia românească.

Altă interpretare a dat domniei lui Iuga Vodă d. *A. D. Xenopol*, care și-a menținut vederile sale și față de studiul citat, ba a crezut, c'a înlăturat încheierile acestuia, găsind și publicând «tâlcuire de pe chrisovul *vechiu pe serbie* dela Iuga Vodă din 6908, indiction 8. în luna lui Noemvrie 28, a sfântului mucenic Ștefan [3]). Și după publicarea documentului necunoscut d-l Onciul își menținu părerile mai înainte și cu dovezi scoase din conținutul documentului declara [4]) cu intuiția omului de știință: «autenticitatea documentului poate fi bănuită», și, precum vom vedea, avea perfectă dreptate.

La stabilirea autenticității unui document considerăm conținutul și forma. Conținutul poate fi studiat și după o traducere bine făcută. Cine né garantează însă, că traducerea e bine făcută, când nu avem originalul? Atunci luăm traducerea, așa cum e, și o cercetăm, căci valoarea trebue stabilită, dacă o avem în vedere la o expunere istorică.

Comparând înrudirea lui Iuga din amândouă documentele, găsim o contrazicere frapantă: oricât am fi de îngăduitori cu noțiu-

1) *Arhiva Românească*. Tom. I, ed. II, Iași 1860, pag. 14—15.

2) *D. Onciul, Iuga Vodă* în *Convorbiri literare*, XVIII (an. 1884) nr. 1.

3) *Revista* pentru *istorie, archeologie* și *filologie* an. II vol. IV pag. 714 și urmare.

4) *D. Onciul, La chestiunea lui Iuga Vodă,* în *Conv. lit.* XX (1886) pag. 266 — 278.

nea cuvântului *părinte* şi *frate*, nu se poate admite, ca Iuga să scrie, că e fiul lui Petru I şi frate cu Alexandru şi Bogdan, fiii lui Roman. Atâta lărgire a noţiunii *frate* şi *părinte* e greu de admis, chiar în cazul unor formulare tipice, cum nu era cazul cancelariei moldoveneşti sub Iuga Vodă. Dacă Iuga nu poate fi fiul lui Roman I, de ce acea formulă de coregenţă frăţească: «noi Iuga Voevod Domnul ţării Moldovei cu fraţii domniei mele domnul Alexandru şi domnul Bogdan», când Roman I-iu în documentul din 1393, Noemvre 18, are grijă să spună, când înşiră pe boerii martori, că Stefan îi este nepot de soră.[1]) Ne mai putem întreba: de ce omite Iuga Vodă a aminti pe fii săi în formula de coroborare a documentului datat, când găsim «fii mei» la locul cerut de formular în documentul nedatat, când toată domnia lui ţine doi ani şi documentul datat nu era separat printr'un lung şir de ani de celălalt? Domnea Iuga Vodă la 28 Noemvre 1400, când constatăm pe Alexandru cel Bun mai înainte, bunăoară la 1 Sept. 6908, secondat în domnie de frate-său Bogdan? Documentul acesta este într'adevăr dela începutul domniei[2]) celui ce avea să joace un rol deosebit de important în istoria sudestului european.

Studiul conţinutului documentului ar avea şi alte aspecte, dacă ar fi documente contimporane sau apropiate în timp, cari ar infirma sau confirma veracitatea lui. Lipsesc şi boerii, obicinuiţi martori ai formulei de coroborare. Mai rămâne de studiat materialul folosit, pergament, cerneală, hârtie, felul scrierii, abreviaţiunile etc.

N'avem originalul, ca să putem face constatări proprii. D-l *A. D. Xenopol*, a publicat într'o traducere, precum tot o traducere dela începutul secolului XIX-lea a publicat d. Ghibănescu [3]). Insemnarea depe traducerea văzută de d. Xenopol spunea: «uricul fiind rupt, precum se vede, s'au tălmăcit, încât s'au putut scoate de pe dânsul». Această deteriorare a documentului n'a împiedecat pe un alt traducător, care putea fi chiar acelaş de mai

1) *Revista pt. ist., arch. şi fil.* VII, (1894) pag. 377 şi urm. — Consider începutul anului la 1 Ianuarie.

2) *Gh. Ghibănescu, Urice slavone* din sec. al XIV şi XV-a. (Arhiva, Iaşi, an. XXV (1914) pag. 173—4). Şi acest uric este o traducere dela începutul secolului XIX-lea.

3) *Gh. Ghibănescu, Ispisoace şi zapise,* I. Iaşi 1906 pag. 1—2.

înainte, ca să ne dea traducerea completă, cum a publicat-o d. *Ghibănescu*.

Traducerea nu putea fi mai veche decât începutul secolului XIX, când exista originalul, care a fost văzut, descris şi clasat. Traducerea publicată de d. Ghibănescu a servit alăturea de original într'un proces de împresurare, ale cărui faze le întâlnim în întreagă partea întâi a secolului XIX, stingându-se tocmai la 10 Septemvrie 1854. Originalul îl întâlnim în anul 1801 prezentat la proces de răzăşii de Ţibăneşti şi Crăeşti. Moşia Băceşti, din hârtiile căreia d. Ghibănescu a publicat traducerea documentului, dela început era atrasă în acest proces.

Am găsit la Arhivele Statului din Iaşi interesantele hârtii ale procesului dintre răzăşii de Ţibăneşti şi Crăeşti, şi moşia Băceşti, Armăşeni etc. [1]). Răzăşii de Ţibăneşti şi Crăeşti şi-au întemeiat pretenţiunile, cum spune anaforaoa lui Ioan Sandu Sturza Voevod, din 28 Februarie 1825 «pe ispisocu arătat, ci ar fi dila domnu Iuga vv. şi giudecata ce s'au căutat la anul 1801 di domniea sa Costandin Ipsilat (sic!) vv. pentru dispărţirea aceşti moşii Ţibăneşti di cătră Armăşăni înfăţoşind şi o copie di pe anaforaoa de giudecată, prin cari hotărăşti domniea sa să să rânduiască hotarnic spre cercetare şi aflare sămnilor ispisocului arătat mai puind înainte şi cuvântul stăpânirii cu moara acelii Băhle, că ar fi fost pe locul de pricină, cari întimpinări a răzăşilor de Ţibăneşti s'au cunoscut şi de cătră noi fără de nici un temeiu».

Anaforaoa din 25 Mai 1801 Mai ne spune, că Domnul Ipsilant delegase pe boerul Barbu Tărşoreanul, vornic de poartă „pentru dispărţirea între Armăşăni di cătră Băceşti cu toate că după ispisocu domnului Iuga vv. să cade a fi latura Craoanii sau Crasna, unde dă în Bârlad. Dar dacă după cercetare ci s'au făcut, s'au găsit patru guri de Crasne şi care va fi fostă ace ce o pomineşti ispisocu, nu să poată dovidi decât numai cu stăpânire înspre Băceşti şi înspre Armăşăni... hotărăşti dar domniea mea stăpânire între aceste 2 moşii să se păzească tot până acolo şi de acolo vor merge Băceştii alăturea cu Armăşănii dându-şi coaste". De aceea în jalba lor din vremea lui Ioan Sandu Sturza

1) Arhivele Statului; Iaşi. Tr. 1369 op. 1556 dos. nr. 46 fil. 90, 93, 94 şi dos. nr. 92 fil. 76, 93, 84, 98. Toate citaţiunile referitor la proces sunt din aceste dosare.

voevod răzăşii spun, că moşiile lor au pătimit împresurare de cătră moşiile Băceşti şi Armăşăni, specificând, că «vornicu Barbu Tărşoreanu, când au hotărât moşiea Armăşăni a răposatului logofăt Neculai Roset, nu ar fi urmat sămnilor ispisocului vechiu, ci au ei dila domnu Iuga vv. din let 6908 Noemvre 28 pe moşia Ţibăneşti, din care trup după vremi o bucată de locu să numeşte Hodorănii şi alta Vovrieşti şi că le s'ar fi făcut o mare împresurare cu ace hotărătură cu ei».

Baza procesului era deci ispisocul atribuit lui Iuga Vodă. Boerii, însărcinaţi de către domnul Ion Sandu Sturza Voevod cu studiarea chestiunii, în raportul lor către Domn din 20 Decemvre 1824 susţin, că ispisocul lui Iuga Vodă nu poate fi adevărat, deoarece ispisoacele lui Ştefan Voevod din 6954, apoi uricul lui Petru voevod din 7041 nu pomenesc nimic de el; deci trebue considerat «căzut din toată credinţa lui».

Atunci domnul Ion Sandu Sturza Voevod porunci «di s'au înfăţoşat şi la domnescu nostru divan şi a tot sfatul» iar anaforaua domnească din 28 Februarie 1825 recapitulând procesul în divan şi tratând întâmpinările răzăşilor de Ţibăneşti are următorul pasagiu preţios: «cari întimpinări a răzăşilor de Tibăneşti s'au cunoscut şi de către noi fără de nici-un temeiu, căci mai întâiu acel ispisocu făcându-se cu pătrundere luare aminte, s'au văzut slovile noâ şi nepotrivite cu a celor vechi scriitori în limba sărbească, la acele mai multe locuri ras şi spart, asămine şi veletul nepotrivit şi scris prin slovile arătate şi în giudecata dila 1801 să arată, că ar fi fost din 6958, iar prin jalobile lor de acum numindu-l din 6908. Osăbit această închipuire de ispisocu, de ar fi fost adivărat, s'ar fi mărturisăt di ispisioacile cele după dânsul arătate dila domnu Ştefan Voevod şi aşa nefiind nici mărturisăt de alti ispisoace şi neasămănat cu slovile celor vechi scriitori şi întru celilante prihăniri, ci s'au arătat, s'au cunoscut plastograf şi s'au rupt în domnescul nostru divan; nu s'au putut agiuta nici cu giudecata arătată dila anul 1801, căci rânduindu-se atunce cercetător sămnilor acelui ispisocu pi vornicu de poartă Barbu Tàrşoreanul după ace hotărăre şi înştiinţând că nu să află aceli sămni, hotărăşti şi poronceşti earăşi domnu Ipsilant prin carte domnii sale dila acelaş an Mai 25 numitului vornic de poartă, ca fiişti care moşie să rămăe în stăpănire cursului ci s'au găsit, cari stăpănire între Ţibăneşti şi

Armăşăni să păzeşti şi acum după hotarnicile lui Sămion Chiscu [1]) uricariu...»

Procesul va mai dura, dar sentinţa adusă în chestia ispisocului lui Iuga Vodă a rămas definitivă. Este interesant de ştiut, că între boerii, cari semnează reportul către Domn, găsim şi pe Andronachi Donici, bun cunoscător al pravilelor şi trecutului, reprezentând de bună seamă o autoritate în divanul domnesc [2]).

Rămâne încă de stabilit vechimea sau data plăsmuirii acestui ispisoc atribuit lui Iuga Vodă. In această direcţie avem un singur punct de sprijin. Alcătuitorul listei lui Scarlatti din jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea singur ne prezintă pe Iuga ca fiu al lui Roman I şi frate cu urmaşul său Alexandru cel Bun. In ispisocu nostru însă Iuga este fiul lui Petru I şi frate cu Alexandru şi Bogdan. Explicarea cea mai probabilă este, că la baza amândurora şi a listei şi a ispisocului falş, pentru genealogia domnească putem presupune vre-unul din multele isvoade istorice, cari la sfârşitul secolului XVIII circulau din mână în mână. Căci avem şi alt isvor; este vorba de ierodiaconul Gherasim, contimporan lui Scarlatti [3]), unde Iuga Voevod este fiul pretinsului său predecesor Petru. A putut să existe şi altul de unde s'a putut împrumuta genealogia, care am văzut-o mai sus. Cu informaţia, de care dispunem, se poate constata cu exactitate, că ispisocul n'a existat nici în anul 1746, nici în 1755, când au mai fost procese pentru numitele moşii [4]), iar originalul apare pentru întâia oară la 1801, înainte de 25 Mai, când începe un nou proces, care e şi procesul ispisocului atribuit lui Iuga Vodă.

I. MINEA

---

1) In altă parte este Cheşcu.

2) Era vel logofăt. Vezi mai nou asupra lui: *Sever Zotta, Date nouă cu privire la Andronachi Donici* [Arhiva, Iaşi, XXVI (1915) pag. 34 şi urm.].

3) *D. Onciul,* l. c.

4) Dos. cit. fil. 93 şi urm.

SERENADA

Am să-ți cânt în astă seară,
Dorul aprig să mi-l știi, —
Am să-ți cânt în astă seară
Taina inimii pustii;

Tu să-mi stai, zâmbind senină,
La fereastra din iatac,
De sub merii din grădină
Să te văd — și să mă 'mpac!...

IN GRĂDINĂ

Invesmântat e 'ntreg pământul
Cu haina mândrei primăveri,
Murmurător adie vântul
Și-o mierlă își începe cântul,
Sburând prin înfloriții meri.

Miresme dragi, îmbătătoare,
Plutesc prin aer ca un vis,
Zâmbesc garoafele în soare,
Și se sărută o cicoare
Cu-o albă floare de narcis.

Iar eu cu ochii la vecina,
Privind furiș, cercetător,
Măsor în lung și 'n lat grădina,
Și nu 'nțeleg care-i pricina
De nu s'arată în pridvor?!...

VLADIMIR LAINICEANU

OBSERVĂRI ASUPRA DOBROGEI

Din punct de vedere geografic şi chiar geologic, Dobrogea este o insulă streină şi de Carpaţi şi de Balcani [1]). Doar clima şi lössul, adică pământul galben (adus de vânturile dinspre NE — prin urmare tot un efect al climei) leagă acest ţinut de regiunea stepei ponto-danubiene.

In istorie, Dobrogea intră abia cu colonizarea greacă a ţărmului. La curentul venit dinspre Răsărit, s'a adăogat apoi cu vremea influenţa continentală a colonizării romane, ale cărei urme umplură tot pământul dobrogean. Dela *Tropaeum Traiani*, asupra căruia a atras luarea aminte mareşalul Moltke, şi până la descoperirile făcute în timpurile din urmă, an după an se adaogă probele care dovedesc o intensivă colonizare agricolă, cu elemente dace şi romane [2]). *Ulpia Traiană* în Carpaţi şi *Tropaeum Traiani* la Dunăre şi Mare sunt cele două sigilii ale operei romane în Dacia.

După epoca romană, încep năvălirile barbare, care aci durează mai mult decât ori şi unde în Europa. Până pe la 600 după

---

1) „Insel vom subbalkanischen Kreidezebiet völlig getrennt". *K. F. Peters, Die Donau und ihr Gebiet,* p. 333, Leipzig 1876. Vezi şi *Kanitz, Donau-Bulgarien,* vol. III, p. 223: „Suprafaţa e ondulată... dar putem să o considerămj stepă adevărată ca pe cea basarabeană şi pontică». Iar ca hotar spre sud e o făşie care merge dela NW Silistrei spre SE către Bazargic-Balcic. Această făşie desparte pământul stepic ponto-danubian de Deliorman care este bogat în umezeală şi păduri» (von Silistria NW gegen SO über Bazardzic nach Balcik verläuft und „den ponto-danubischen Heideboden vom holz-und wasserreichen Deliorman trennt»).

2) Ţăranii sunt reprezentaţi pe monumente cu cămaşă, iţari şi sarică, adică costumul *dac* al Columnei Traiane; iar inscripţiile ne arată mulţime de nume *dace*: Daizus, Rigozus etc. *V. Pârvan, Cetatea Tropaeum,* Buc. 1912, p. 18, 29...

Christos, elementul roman creştin e încă puternic [1]; apoi năvălirile se înteţesc. Cei din urmă năvălitori sunt Turcii dinspre Sud şi Tătarii dinspre Nord, iar cu această mare mişcare de populaţie, Dobrogea devine parte a imperiului turc timp de aproape 500 de ani. Dar, înainte de sosirea Turcilor, elementul român şi chiar stăpânirea politică a Românilor începuse din nou a se afirmà în vechea provincie a lui Traian. Mircea, Domnul Ţării Româneşti, se intitulà domn «de amândouă părţile pe toată Dunărea până la marea cea mare şi cetăţii Dârstorului stăpânitor». După Mircea începe stăpânirea otomană, până ce Carol de Hohenzollern devine din nou suveranul vechii posesiuni a lui Mircea.

In acest lung spaţiu de timp, cât au durat invaziile barbare apoi stăpânirea semi-milenară a Turcilor, aspectul cultural, etnografic şi chiar fizic al Dobrogei s'a schimbat considerabil.

Mai întâi, faţada maritimă a suferit o eclipsă aproape totală. Inaintarea aluviunilor Dunării a sporit cu mult delta, iar prelingerea nisipului pe lângă ţărm a astupat vechile golfuri, unde erau porturile antice. O limbă de nisip a închis laguna Razim aproape complet, lăsând doar o mică *Portiţă*, iar alte golfuri mai mici, către Sud, au fost transformate în lacuri.

Dar nu numai aspectul maritim al vieţei dobrogene se perde, ci dispare şi cel agricol din interior. In locul numeroaselor sate de plugari din vremea romană, Dobrogea devine iarăşi o *stepă*. Elementele nomade (în special Tătarii) remân cu totul indiferente faţă de mare. La câteva sute de paşi de malul mării, satul tătăresc este tot aşa de strein de mare, ca şi horda din Gobi, Mongolia ori stepele Kirghize. Atâta numai, că în loc de cort sau iurtă, Tătarul locueşte în bordeiu. Urmarea a fost că viaţa pastorală a luat locul celei agricole. Dar spre Nord şi spre Vest, adecă în apropiere de lunca Dunării, de unde radia influenţa plugarilor români, s'au păstrat vechi aşezări româneşti, — atât de vechi unele, în cât au putut păstra în toponimie amintirea despre epoca năvălirii barbarilor *(Peceneaga* [2]*)*.

---

1) Raymund Netzhammer, *Aus Rumänien*, 1909, p. 310 şi V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului Daco-roman*, Buc. 1911, p. 72.

2) Kanitz, Donau-Bulgarien, 1879, vol. III, p. 225. Incă în secolul al XI-lea sânt aci «pontische Wallachen, die nach griechischen Quellen italischer (römischer) Abkunft waren».

Insă radiarea Românilor nu s'a mărginit cu vremea numai la o mică fâşie din ţărmul dunărean, ci a luat proporţii mai întinse: a răsbit pe calea fluvială până la mare, iar pe cale păstorală până în interiorul ţinutului dobrogean.

In adevăr, Dunărea (mai ales în cursul ei inferior, dela Călăraşi-Silistra până la mare) e caracterizată printr'o luncă de o lăţime extraordinară. Intre podişul Bărăganului şi al Dobrogei, uscate amândouă, şesul sau lunca plină de bălţi, de păşuni şi de zăvoaie a Dunării, formează un ţinut *sui generis*, unde viaţa plantelor, animalelor şi a omului capătă o înfăţişare cu totul aparte. Vara, când stepele sânt arse de secetă, lunca e verde; iarna, când frigul e aspru în Dobrogea şi pe Bărăgan, *Balta* e un adăpost.

De aci a urmat, că Balta, adecă valea propriu zisă a Dunării a devenit un centru de atracţie pentru păstori. Şi nu numai pentru păstorii din vecinătate, ci chiar pentru cei din Carpaţi şi din podişul Transilvaniei. Fenomenul cunoscut pe toată faţa pământului, că populaţia podişurilor tinde a se resfirà peste şesurile dela poale s'a repetat şi aci. Păstorii din Transilvania pendulau regulat cu turmele lor de sus în jos până la Dunăre, Nistru şi chiar peste Nistru şi până în M. Neagră. In locul Tătarilor care erau nomazi fixaţi în colibe, nomadismul în stil mare l'au exercitat Românii. Astfel s'a putut vorbì cu drept cuvânt de o «Transilvanie nomadă». «das wandernde Siebenbürgen» [1]).

Iată o mărturie autentică. «Pe linia cea mai depărtata a hotarului format de Carpaţi, unde ei despart podişul Transilvaniei de România, se află o populaţie de păstori, cam de 200.000 de suflete. Ea se ţine ca un lanţ neîntrerupt din Bucovina şi încinge cotul cel mai răsăritean al Transilvaniei, apoi merge în linie dreaptă până aproape de Dunăre la Porţile-de-Fer. Această populaţie românească are la cele 9 sau 10 trecători un fel de puncte de legătură şi înviorează cu turmele păşunile de pe munte, pornind din satele lor cele mari. Cât pentru ernatic, turmele sunt duse pe drumurile şi potecile cele numeroase spre gurile Dunării de jos. ...Măsurile vamale sunt astfel întocmite, în cât vitele ţinute de

1) *I. Hintz.* Das wandernde de Siebenbürgen, Kronstadt 1876, p. 4 şi 46 şi *Kanitz,* Donau-Bulgarien, 1879 vol. III, p. 310, 228. „Până le 1840, plăteau paşilor din Tulcea, 4 parale pe cap de vită şi o oaie din cincizeci".

Transilvăneni în România sunt considerate ca vite locale, iar produsele lor sunt importate fără vamă».

Necesitatea geografică şi economică a fost deci mai puternică de cât hotarele politice. Românii din Transilvania, trecând două granițe: a munților şi a Dunării, ajungeau până la M. Neagră, păscând cu turmele lor şi stepa dobrogeană.

Rezultatul a fost că, de la o vreme, unii au început a se aşeza între Turci şi Tătari, căsătorindu-se cu fete din satele româneşti şi renunțând la dreptul lor de supuşi austriaci. [1] In acelaş timp, când păstorii se afirmau în stepa dobrogeană, lunca Dunării era, fireşte, domeniul pescarului român, căci elementele mongolice se arătaseră indiferente nu numai pentru mare, dar şi față de viața mai dramatică a pescuitului în Dunăre şi bălți: (Lucrul se explică şi prin scârba nomazilor din centrul Asiei față de peşte, care e o vietate spurcată.) Şi astfel, cu toată întinderea elementului turc spre Dunăre, pescuitul a fost şi a rămas până azi românesc.

«Pe partea de sus a Dunării noastre—de la Porțile-de-Fier până la Silistra—elementul principal, care predomină pe amândouă malurile, sânt pescarii de naționalitate Română, care pescuesc atât în albie, cât şi în bălți. De la Silistra în jos încep a se arăta tot mai mulți pescari de origină streină. Totuşi, pe toată această distanță de la Silistra la Tulcea, numărul pescarilor români rămâne covârşitor, căci, afară de satul Carcaliu, *toate satele frumoase şi bine populate* de pe malul dobrogean sunt *curat româneşti*, iar locuitorii lor sânt pescari îndemânateci, ocupându-se încă *din vechime* cu această meserie.

De la Tulcea în jos... începe amestecul cel mare al naționalităților. Aci, o parte din vechii pescari români băstinaşi au fost prin multe părți înlocuiți prin noi colonişti: Cazaci, Ruşi şi Lipoveni... în timpul diferitelor ocupații ruseşti. Şi azi mai sânt încă bătrâni prin satele moldoveneşti de la Razim, Calica, Sarinasuf, Sarighiol, Enisala etc. care povestesc cum părinții lor erau primii vătafi la năvoade şi *că ei* au învățat întâi pe Cazaci să tragă cu năvodul, căci aceştia veniseră aci numai cu carmacele

---

1) *I. Ionescu*, Excursie agricolă în câmpia Dobrogei, 1850, p. 127 (publicată în limba franceză la Constantinopol).

şi setcele».[1]) Aşa dar, pe lângă afirmarea elementului român în stepa dobrogeană, ca păstori, avem o afirmare tot aşa de firească în lunca Dunării şi chiar la mare, ca pescari. — Aşa se explică între altele, numele Portiţa, dat uşii prin care marea pătrunde în marea lagună Razim.

Tot aceste împrejurări geografice explică apoi pentru ce în lunga stăpânire turcească de aproape 5 veacuri, alături de elementul mongolic singur neamul românesc, trăitor mai ales în lungul râurilor care se îndreptau spre Dunăre şi Mare, şi-a putut afirma continuitatea sa în Dobrogea, (Pentru Turci, singura însemnătate a acestui ţinut era cea militară: drumul spre Dunăre, în expediţiile contra Poloniei şi Rusiei. Cât pentru Bulgari, regiunea toată era ca şi neexistentă).

Lucrul era firesc. In drumul lor spre Dunăre, Turcii au curăţat pământul de populaţia creştină. Basinul Mariţei a fost colonizat chiar sub Baiazid I. Acolo n'a rămas nici urmă de aşezări bulgare. Dar şi mai straşnică a fost prigonirea elementului bulgăresc spre Est, lângă Marea Neagră, unde s'au aşezat mase compacte de Turci pe amândouă crestele Balcanilor până la Dunăre; aşa că chiar *azi*, după emigrări puternice ale Turcilor, sânt regiuni unde ei au majoritatea, dar sânt *multe*, unde elementul bulgar n'atinge nici 20°/₀, iar în Acadânlar nici 10°/₀. Doar munţii Balcani, dacă mai putuseră ocroti un rest de populaţie bulgărească.[2])

Geograful bulgar Prof. Ischirkof în marea revistă geografică «Peterman's Mitteilungen» se exprimă aşa:

«Cea mai mare prefacere au adus-o Turcii care au colonizat repede o mare parte a Bulgariei. Ca urmare, Halkokondila, Filipopol şi Starazagora erau colonizate chiar sub Murad I, iar ţinutul dintre Filipopol şi Balcani sub Baiazid I. Din vremea aceea (sfârşitul veacului al XIV) până la răsboiul de liberare (1877), Turcii au fost pe locurile acelea în majoritate... Acolo n'a mai rămas nici o populaţie bulgărească. O mare parte dintre Bulgari... *s'au retras în munţi*".

«Dar mai ales a fost straşnică colonizarea în Bulgaria răsă-

1) *Gr. Antipa*, Pescăria şi pescuitul în România, 1916, p. 741.
2) Prof. Ischirkoff, *Pet. Mitteilungen*. 1911 p. 117.

riteană. A mers *încet*, dar neîntrerupt s'au format mase compacte pe amândouă clinele Balcanilor *până la Dunăre* și până la Adrianopol; și chiar azi, după ce Turcii au plecat în mare număr, sunt plăși unde ei au mare majoritate. Colonizarea asta a ieșit din considerații strategice: ea aveà de scop să apere drumul către Constantinopol».

Faptele acestea explică de ce, pe la jumătatea veacului trecut, când agronomul Ion Ionescu scrie a sa «excursion agricole», într'o vreme când nu exista nici o dispută națională în valea Dunării, Românii reprezentau elementul creștin cel mai numeros între Dunărea de jos și mare. Elementele slave erau împărțite astfel:

Bulgari	1194	familii
Ruși	1092	»
Lipoveni	1700	»

adecă în totul 3986 capi de familie sau, aproximativ, 20.000 de suflete [1]). Pe când Românii erau 27.611 (afară de Megidia, Cernavoda și Mangalia, pentru care nu sânt date statistice).

Peste 29 ani, statistica lui Bieloserkovici (guvernator rus al Dobrogei) ne dă numai pentru Sandgiacul [2]) Tulcea această proporție.

Români	5542	capi	de	familie
Bulgari	4750	»	»	»
Ruși	1579	»	»	»
Lipoveni	1526	»	»	»
Malocani	144	»	»	»
Greci	544	»	»	»
Armeni	111	»	»	»
Evrei	222	»	»	»
Germani	416	»	»	»
Tătari	131	»	»	»
Diferite	736	»	»	»
	15.719	»	»	»

Chiar dacă ne oprim privirile numai la Sandgiac, unde sunt

1) *Luca Ionescu*, județul Tulcea, Buc. 1904, p. 39.

2) Sandajul Tulcea cuprindea cazalele: Tulcea, Chilia, Mahmudia, Isacea, Măcin, Hârșova, Babadag, Constanța, Megedia și Sulina.

aşezaţi Bulgarii, Românii erau tot în majoritate. De atunci proporţia elementului românesc s'a accentuat. Cauzele geografice care atrăseseră şi menţinuseră elementul românesc atâtea veacuri în lunca Dunării, pe podişul Dobrogei (păstorie) şi la malul mării (pescuit), au continuat să lucreze şi mai liber după încetarea dominaţiei turceşti. Şi astfel, podişul Transilvaniei (das wandernde Siebenbürgen) şi munţii şi şesul românesc au continuat a trimite populaţie spre faţada maritimă a statului. E vrednic însă de observat, că statul român s'a arătat indiferent puntului de vedere confesional şi naţional. Ereticii alungaţi din Rusia au fost primiţi fără nici o restricţiune; Tătari, Bulgari şi şi alte elemente eterogene au fost libere în aşezarea şi desvoltarea lor; ba însuşi statul român s'a însărcinat să ridice pentru musulmani moschee şi şcoli.

Totuşi, la numărătoarea din 1912, elementul românesc e cu totul precumpănitor: din 380.430, populaţia totală a României de peste Dunăre, 216.425 sânt Români; iar grupul strein care urmează imediat ca însemnătate numerică, al Bulgarilor, nu atinge decât 51.149, — adică nici un sfert din elementul românesc şi abia a şaptea parte din populaţia totală.

Tabela următoare arată amănunţit distribuirea întregii populaţii.

C	G	Ar	Ru	Ov	Țig	Un	Ital	Alb	Aus	Sâr	Pol	Seg	nație	Necu	
465	4136	1866	279	1531	206	588	456	299	236	87	58	—	205	79	50124
5115	1095	538	2070	71	630	227	138	153	19	126	55	54	38	126	159443
5580	5231	2424	2349	1602	836	815	594	452	255	213	133	54	243	205	209571
333	4393	973	10550	2752	500	116	127	79	345	94	38	6	216	5	48121
1748	375	94	22960	219	1927	54	1207	34	570	44	13	886	50	1	122738
117	4768	770	33510	2971	2427	170	1334	113	915	138	51	892	266	6	170859
697	9999	3194	35859	4573	3263	985	1928	563	1170	351	164	964	509	211	380430
563	992	1056	1238	408	6299	—	—	—	—	217	—	—	—	28	153060
32	179	854	873	460	4725	—	—	—	—	98	—	—	—	5	134158
595	1171	1910	2111	869	11019	—	—	—	—	315	—	—	—	33	287218

Dacă lăsăm la o parte faptul că Dobrogea e leagănul neamului românesc (împreună cu Dacia) şi că azi caracterul său etnografic este tot cel românesc, şi privim numai cifrele, fără amintiri arheologice şi istorice, este caracteristic că nici unul din fragmentele etnice din România maritimă nu arată veleităţi centrifugale. Toţi îşi dau seama că Dobrogea, dacă ar face parte din alt stat, ar fi ca şi pe vremea Turcilor un colţ părăsit, având cel mult însemnătate pentru drumuri militare, nu pentru cele economice. Căile ferate şi porturile ar lâncezi imediat, fără relaţia firească cu Hinterlandul căruia fâşia aceasta de pământ îi servă ca faţadă.

Pentru exactitate, trebue să relevăm însă că Bulgarii au manifestat pretenţii asupra Dobrogei. Dar mica insulă bulgară, colonisată în cea mai mare parte după răsboiul din 1829, nu face nici a zecea parte din numărul Românilor cuprinşi în Bulgária, Macedonia şi Serbia. Lăsând însă de oparte şi pe cei din Serbia, şi pe cei din Macedonia, anexaţi acuma de Bulgari, e destul să privim numai o singură regiune de pe malul drept al Dunării, — ţinutul Vidinului. Lăsăm cuvântul profesorului de geografie din Sofia şi resultatelor statistice publicate de dânsul în Peterman's Mitteilungen 1911 p. 122.

«Cei mai mulţi Români trăesc în judeţul Vidin, unde ei *formează continuarea unei mase româneşti compacte.* De aceea, ei au şi radiat până departe de Dunăre în judeţul Kula. Numărul lor e 75.773, dar vorbesc limba română 88.109... Tot româneşte mai vorbesc şi Ţinţarii şi Kutzovlachii care pasc cu turmele lor munţii».

Aşa dar cei 51.000 de Bulgari veniţi în Dobrogea pe la jumătatea veacului trecut, abia dacă formează jumătate din numărul populaţiei româneşti compacte din Bulgaria şi nici a cincea parte din blocul românesc de pe valea Timocului, care este o prelungire a Olteniei şi a Banatului peste Dunăre, cum se prelungeşte şi lanţul carpatic în peninsula balcanică.

De altfel, ţinutul acesta al Vidinului a şi fost oferit României împreună cu cel dobrogean în 1878. Forma era extraordinară: acest adaos de populaţie română trebuia să însemneze pierderea spre răsărit a unei provincii române, răpită de Ruşi la 1812, redată *înparte* după răsboiul Crimeii.—Imoralitatea amputării ce ce pretindea României era aşa de isbitoare, în cât mulţi

oameni politici au repudiat cu indignare acest gând de falş schimb care se oferia statului. Ca totdeauna, când sentimentele sunt adânc atinse, expresiile erau chiar exagerate. Vom cita numai una, pe cea mai caracteristică.

Dim. Sturza, numismat, istoric şi unul din cei mai buni cunoscători ai Dunării de jos, din punct de vedere economic şi diplomatic, la 28 Sept. 1878, vorbind în senat, zice: «Voiţi să luaţi Dobrogea? Apoi care din noi *ştie* ce este Dobrogea?.... Ceeace ştiu pozitiv e că Dobrogea este o ţară nesănătoasă şi plină de friguri, cea mai nesănătoasă ţară din *toată* Europa. In privirea economică, Dobrogea este ca şi una din ţările cele mai sărace din Europa...» Ca moldovean, Sturza înnegria tabloul, deşi I. Ionescu încă de la 1850 arătase ca agronom un tablou destul de ademenitor al ţinutului dintre Mare şi Dunăre, iar N. Bălcescu istoricul cel mai însemnat, (până în acea epocă a istoriografiei româneşti) era atât de încântat de vechiul pământ roman şi românesc de peste Dunăre, în cât se hotărâse să se stabilească pentru totdeauna în Dobrogea.

Concluzia firească nu poate fi deci decât una: din punct de vedere geografic, istoric, etnografic şi antropogeografic, fâşia de pământ dintre Dunăre şi Mare e faţada naturală a statului român spre cal a liberă a oceanului.

S. Mehedinţi.

CRONICA LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

FAPTE, RECENSII, REVISTE

1. FAPTE

AGRICULTURA. *Plugul mic cu motor.* E o idee a cărei punere la punct, realizare şi răspândire va aduce mari foloase agriculturii. Motorul întreg este aşezat numai pe două roate şi poate fi mânuit şi condus cu braţele întocmai ca plugul obicinuit.

Forţa de tracţiune i-o dă un motor cilindric de 11 cai p. cu două vitese, putând merge însă, numai înainte.

Lungimea totală e 4 m., lărgimea 1., m,. înalţimea 1,20 m., greutatea 1000 kg. Construcţia e bine echilibrată pe axă, plugul având două brazde. Radiatorul şi rezervorul de ulei sunt unul lângă altul, cel de esenţă deasupra axei în urma motorului. Pe „coarnele“ plugului sunt aplicate pârghiile trebuitoare pentru funcţionarea motorului şi punerea în mers a plugului.

Şt. St.

BIOLOGIE. In urma unor numeroase cercetări, câţiva experimentatori au pus problema existenţii în hrana obişnuită a animalelor superioare—pasări şi mai ales mamifere—a unor substanţe cu totul necesare pentru viaţă şi pe cari unii din ei le-au şi numit *„vitamine“*. Lipsa acestor substanţe din hrana animalelor, în experienţă, ar aduce după sine turburări adânci în organism, urmate în cele din urmă de moarte. Spre exemplu, dacă se hrăneşte un animal (porumbel, găini, cobai,) cu orez decorticat, după câtăva vreme animalul astfel nutrit prezintă fenomene de paralizie, iar dacă regimul se continuă, moartea nu întârzie să apară.

De aci concluzia acelora ce au făcut această experienţă că în învelişul boabelor de orez s'ar găsi o „vitamină“. Ceiace se observă la aceste animale astfel hrănite seamănă foarte mult cu simptomele pe care le prezintă oamenii bolnavi de „beri-beri“,—boală care bântue numai prin ţările unde hrana de căpetenie a populaţiei este orezul (China, Japonia-

etc.) De aceia această boală s'a considerat ca fiind produsă prin lipsa de vitamine, zicându-se că este o „avitaminoză". Tot în grupul avitaminozelor au mai fost puse şi alte boli, precum pelagra şi scorbutul, care ar fi datorite lipsei unor vitamine speciale. Natura, felul de răspândire şi de acţiune al acestor substanţe hipotetice rămânând necunoscute, existenţa lor a fost pusă încă la îndoială.

De curând, în America *Loeb şi Northrop* şi cam în acelaş timp Guyénot în Franţa, într'o serie de experienţe, au căutat să verifice faptul dacă există într'adevăr în alimentele obişnuite substanţe fără de care viaţa să nu poată dăinui. Experienţele au fost făcute pe musca „Drosophila". Ei au isbutit să obţină animale adulte în mod steril, servindu-se de medii sterilizate şi cu o compoziţie bine cunoscută. Aceste medii se compun din: săruri, zahăr, lecitină, derivate, albuminoide şi drojdie (de bere sau brutărie). Dintre toate aceste substanţe în afară de drojdie, ori care putea să lipsească fără ca desvoltarea larvelor să se resimtă — când însă lipsea drojdia atunci desvoltarea insectelor era oprită, larvele mureau în scurtă vreme cu fenomene de paralizie, analoage cu cele de mai sus.

Asemănarea rezultatelor la care au ajuns aceşti cercetători, cu cele amintite, nu mai lasă nici o îndoială că în ceiace noi numim alimente, cu care se hrănesc fiinţele vii, se găsesc unele substanţe cu totul necesare desvoltării lor, chiar când ele sunt pe o treaptă zoologică inferioară. Când aceste substanţe lipsesc, fiinţele suferă şi chiar mor.

Guyénot a arătat în experienţele sale că substanţa necesară din drojdia de bere se extrage cu alocool şi că poate fi înlocuită printr'un extract alcoolic de ficat. Natura intimă însă, cât şi modul de acţiune al acestor substanţe rămâne de cercetat, şi cu dezlegarea acestora biologia va fi făcut un pas însemnat în ceeace priveşte fiziologia nutriţiei.

I. I. N.

FINANŢE. *Datoria de răsboiu a Franţei şi Falimentul Austriei.* — De la 1 Aug. 1914 până la 1 Aug. 1918, Franţa a împrumutat pentru răsboiu 104 miliarde şi jumătate, din cari 78 miliarde şi jumătate în ţară şi anume: 32 miliarde împrumut intern cu termen lung, 26 miliarde şi jumătate bonuri ale apărării naţionale, 679 milioane obligaţii ale tesaurului şi 19 miliarde şi jumătate avansuri ale Băncei Franţei.

Douăzeci şi cinci de miliarde şi jumătate din datorie le-a făcut în străinătate şi anume 12 miliarde şi jumătate în Anglia, aproape 12 miliarde în Statele Unite, 470 milioane în Argentina, 326 în Spania, 97 în Elveţia, 67 în Norvegia, 47 în Suedia şi 33 în Olanda.

Pentru a se vedea câtă uşurare şi întărire a vieţii economice a adus intrarea în răsboiu a Statelor Unite, făcând posibilă demobilizarea claselor vechi şi reluarea vieţii economice, ajunge constatarea că de la 1 Aug. 1917 — 1 Aug. 1918 datoria publică externă a sporit numai cu 6 miliarde, pe când în anul precedent sporise cu 12 miliarde.

La grupul puterilor centrale sporirea datoriilor a mers în progresie crescândă. Defuncta Austro-Ungarie avea încă din Septembrie în buget

două miliarde deficit, pe care nu-l putea acoperi nici împrumutul intern nici ajutorul aliatului german, istovit, nici măcar fabrica de hârtii a băncii imperiale. Căci, dacă cheltuelile sporeau vertiginos, încasările dărilor se opriseră. Nu mai era secret nici pentru presă că, încă înaintea dezastrului militar, Cehoslovacii și Jugoslovacii refuzau plata impozitelor.

Dezastrul militar și desagregarea politică au fost deci precedate de istovirea puterilor economice și de încetarea mecanismului financiar.

Șt. St.

ÎNVAȚĂMÂNT. Războiul a impus, între alte jertfe, și pe aceea că, de la 1912 până astăzi, așa dar de 6 ani împliniți, nu s'au mai ținut examene de capacitate pentru profesorii secundari. Sunt deci tineri cari și-au luat titlul cuvenit de acum șase ani, fără ca astăzi să se afle într'o carieră stabilă.

O deosebită atenție se cuvine cazului acesta, mai ales acum, când nevoia de profesori este foarte mare, iar pe de altă parte foarte mulți tineri așteaptă să intre în învățământ.

Dar o întrebare se pune: este drept ca pentru locurile vacante să vină la concurență, în mod egal, seriile ce se înscriseseră la examen pentru sesiunea anterioară, cu acelea ce se cuvenea să se înscrie pentru 1918?

Această întrebare a preocupat și ministerul anterior, și se pare că ajunsese la următoarea soluție:

Este drept ca toți să dea examen laolaltă, întru cât față de știință toți trebuesc puși pe picior egal: în fața acelorași chestiuni, și apreciați cu aceiași unitate de măsură. Dar nu este drept ca să se alcătuească un singur tablou.

Prior tempore, prior jure. Se cuvine ca toți cei înscriși pentru examenul sesiunii precedente să fie așezați, după clasificare, pe un tablou și să se numească în primul rând; apoi un al doilea tablou, al celor mai tineri, după care să se facă numirile la epuizarea celui dintâi.

Astfel se satisfăcea: atât dreptatea celor mai vechi, cât și egalitatea tuturor în fața științei.

C. P.

MEDICINA. *Rutèlli*, un medic italian, a propus *vaccinarea profilactică* contra varicelei, care, după cum se știe, este o boală foarte frecventă la copii. Pentru vaccinare el se servește de limfa bulelor de varicelă. Lipsa de contagiozitate a acestei limfe și posibilitatea de a o întrebuința la vaccinare, Rutelli o explică considerând bulele și limfa ca o manifestare anafilactică, rezultată din contactul dintre antigen și anticorp.

I. I. N.

2. RECENSII

A. MÂNDRU. *Floarea Tibrului.* Poem în 15 cânturi, H. Steinberg, București, 1916.

Cartea d-lui A Mândru are darul să stârnească două categorii de cititori cu vederi cu totul deosebite: unii care-l vor susţine cu statornicie, alţii care-l vor contesta cu pornire. Şi în adevăr poemul d-sale, care prin definiţie ar trebui să ne intereseze prin acţiunea ce se deapănă în orice poezie epică, prin conflictul nebănuit ce-l oferă poezia epică, ne interesează printr'o minunată eflorescenţă lirică.

Versul sculptural, prin seninătatea lui, insinuant şi mlădios, cu ritmul larg şi slobod concretizează puternice stări sufleteşti. *Floarea Tibrului* prin originalitatea inspiraţiei, prin noutatea acţiunei epice—o iubire între plebeul Publius şi Lydia patriciană — dovedeşte un talent real de redare a frumosului.

C. V. G.

ALEXIS V. DRACULEA, *Jurnalul meu de războiu,* Buc. 1918. De obiceiu, pictorii înfăţişează războiul in chip fals: grămezi mari de oameni şi unul cu sabia ridicată înainte. Scriitorii de asemenea cad în lirism. Rar artistul care arată numai ce a văzut.

De aceea, opera de faţă merită să fie scoasă din rândul celor obişnuite: e „după natură' şi astfel îţi dă o binefăcătoare impresie de adevăr. Cel ce a scris-o a purtat condeiul cu desinvoltura unui talent real. Iubitorii de literatură o vor ceti cu plăcere şi recunoştinţă.

S.

STAVRI C. CUNESCU. I. *Importanţa învăţământului profesional* II „Proect pentru înfiinţarea şcoalei industriale". Tipogr. Văcărescu, 1918.

Prima broşură e o conferinţă ţinută în Martie trecut la inaugurarea cursurilor industriale, făcute la „Şcoala comunală de electriciani şi mecanici", din localul Institutului Electrotehnic universitar. D-l Cunescu se adresează în primul rând meseriaşilor şi viitorilor meseriaşi, arătând că lucrătorii noştri, neglijând cultura inimii şi a minţii au creiat o stare de inferioritate socială meseriaşului manual. Ar fi fost potrivit, dacă autorul ar fi înfăţişat pe larg şi în chip viu foloasele reale pe cari lucrătorii şi industria le-ar putea trage de la o educaţie profesională prin ridicarea valorii muncii, şi a produselor ce ies diu mâinile lucrătorilor.

In a doua broşură arată cum s'a înjghiebat „Şcoala comunală de electriciani şi mecanici". Plănuită încă din 1915, ea are azi deocamdată două secţii: a electricităţii şi a mecanicei, cu intenţia, că, dacă îi va merge bine, ultima să se împartă în alte două: o secţie metalurgică şi una mecanică. Anul întâiu, destinat culturii generale, e comun tuturor secţiilor; absolvenţii a trei clase de liceu sunt primiţi de a dreptul în anul al doilea. S'a fixat un program de conferinţe bine alese, e proectată o bibliotecă precum şi vizite şi excursii pentru ilustrarea materiilor învăţate.

Alcătuită cu un spirit practic pe un plan modest, — nădăjduim că această întreprindere privată, care răspunde unei nevoi adevărate şi mari să întâmpine tot sprijinul pe care îl merită, iar iniţiatorii şi colaboratorii ei să nu se descurajeze în faţa greutăţilor ce le întâmpină.

St. St.

G. POPA LISSEANU. *Versificaţiunea latină.* Socec, 1916. p. 71. Autorul, din cei mai harnici lucrători în ramura studiilor clasice, dă şcolarilor de curs superior un tratat pe scurt, însă cu claritate a câtuit, după care se poate învăţa teoria versului latin, atât a celui mai întrebuinţat, hexametrul şi pentametrul dactilic, cât şi a tuturor celorlalte alcătuiri metrice.

In deosebi pentru metrica odelor lui Horatius, se dau toate tipurile de strofe lirice.

C. P.

I. TUTUC. *Imprumutul naţional şi paritatea vechilor rente,* Bucureşti, Göbl, 1917.

Broşura din 1917 a d-lui Tutuc capătă din nou actualitate cu ocazia împrumutului ce se face pentru decongestionarea pieţii de hârtiile cari o înăbuşe şi pentru întâmpinarea cheltuelilor ce ne aşteaptă. Examinând după metoda matematică condiţiile împrumutului naţional de 5 la sută din 1916, emis sub cursul de 84 la sută în valoare de 400 milioane şi din faptul că cuponul se plăteşte semestrial, procentul anual iesind mărit (cu dobânda legală pe 6 luni a acestei jumătăţi a procetului plătit anticipat), —d-l Tutuc găseşte, cu ajutorul tabelei de amortisment a lui Violeine că procentul anual real este de 6,4665 la sută. Ţinând seamă că băncile au acordat subscriptorilor bonificaţii de 0,25 la sută din valoarea nominală, reducând astfel cursul la 83,75 procentul real anual primit de suscriptori, a devenit 6,49, (după Violeine) şi 6,47 (după Arnaudeau).

Cursul unui împrumut este expresia diferenţei între procentul real şi procentul nominal. Dacă statul ar fi fost hotărât pentru un procent real semestrial de 3 la sută (anual de 6,06) şi cu tipul rentei de 5 la sută, aplicând o formulă matematică simplă, găseşte că cursul trebuia să fie 87,66, iar nu 83 la sută. Deci o primă pagubă pentru stat. Având în vedere că pe stat il interesează procentul real, ar fi indiferent dacă împrumutul este emis cu un procent nominal mai mare, dar cu un curs mai ridicat sau cu un procent mai mic dar cu un curs mai scăzut. Ţinând însă seamă de amortizări şi de obligaţia rambursării integrale în caz de conversiune, statului nu-i mai este indiferent tipul rentei şi d-l Tutuc arată foarte bine că emisiunea împrumutului pe un curs ridicat şi cu un procent nominal mai urcat este, din această cauză, mai avantajoasă (contrar părerii decedatului P. Leroy Beaulieu). Deci încă o pagubă din alegerea tipului de rente cu curs aşa de scăzut.

La împrumutul cu un curs scăzut statul păgubeşte, iar împrumutătorul încasează mai mult de cât se cuvine, fără ca să-şi dea seama, şi cum acesta apreciază mai mult câştigul mai aparent, exprimat într'un procent nominal ridicat, împrumutul cu un curs de emisiune ridicat e mai recomandabil chiar pentru succesul suscripţiunilor.

Să sperăm că la stabilirea condiţiilor viitorului împrumut se va ţine seamă de aceste învăţături şi că luminile, metoda şi cercetările d-lui Tutuc vor fi utilizate precum se cuvine.

St. St.

3. REVISTE

ANALELE MINELOR DIN ROMÂNIA. No. 1, 2 şi 3. Decembre 1918. Revista Asociaţiei generale a inginerilor şi industriaşilor de mine debutează cu un număr, având un material de specialitate neobicinuit de interesant: D-l Popescu Voiteşti arată că formarea zăcămintelor de petrol este legată de presenţa liniilor puternice de dislocaţiuni anticlinale cu fracturi adânci, pe a căror traiect trabue să apară masive de sare şi cari să aibă pereţii din roci foarte poroase şi, admiţând ipoteza d-lui Mrazec asupra unei legături genetice comune dintre sare şi petrol, socoate că petrolul a migrat din adâncimi mari de-alungul liniilor de fracturi în timpul marilor mişcări tectonice post—pliocenice, îngrămădindu-se în porii rocelor poroase şi în crăpăturile celor neporoase, pe o zonă largă de 800—1500 m. D-l inginer Iorgovici analizează necesităţile în combustibil ale căilor ferate, ale industriei şi ale vieţii casnice, precum şi izvoadele cunoscute ale României de mâine; găseşte că am putea avea 1200—1400 vagoane de cărbuni, 300 vagoane petrol zilnic şi crede că ne-am putea îndestula toate trebuinţele, dacă statul ar opri arderea combustibilului lichid şi solia la căldările cu vapori, înlocuindu-se chiar şi în navigaţie instalaţiile actuale cu motoare Diesel, al căror preţ s'ar amortiza în doi ani.

D-l inginer Hoisescu începe un studiu asupra exploataţiilor de petrol din Moldova în timpul răsboiului, arătând că din cauza dificultăţilor inerente evacuării, a lipsei de materiale şi mai ales de centralizare a materialelor de sondaj evacuate şi mai cu seamă rechiziţionate peste trebuinţă, nu s'a putut spori extracţiunea peste 17 vagoane, cari în 1918 a scăzut la 14, din cauza demobilizării personalului. In total s'au extras 56½ mil. de kgr. în 1917 şi 42 mil. kgr, în 1918.

D-l inginer Moise face un rezumat asupra avuţiei miniere şi metalurgice din Banat şi Ardeal, precum şi a principalelor întreprinderi industriale după datele cărţii miniere ungureşti din 1910, arătând că atunci se extrăgeau 400 mii tone minereu de fier, 210 mii tone fontă nouă, 60 mii tone produse laminate, 2 milioane tone lignit şi 430 mii tone huilă.

D-l Helinski, după Basarebskaia Zisni, dă câteva date asupra industriei extractive din Basarabia. Sarea se extrage din lacurile de la sud abia 50.000 puduri în 1913. Gipsul şi Calcarul, cari se află în zăcăminte foarte bogate, se extrag în cantităţi mici. Se presupune că subsolul ar mai avea diocrit, caolin, basalt ş. a.

D-l G. Dumitrescu arată cum se distribue renta terenurilor petrolifere ţărăneşti. Pentru 200—400 cât primeşte proprietarul unei sonde productive şi din care plătesc 50—60 lei foncieră, — intermediarul primeşte 8—10.000 lei pentru care nu plăteşte nici un impozit. Autorul cere înfiinţarea unei redevenţe legale obligatorii pentru pământurile date după legile rurale şi supunerea la impozite a redevenţelor încasate de intermediari.

Şt. St.

LETOPISEŢI. No. 1—6, 1918—1019 vrea să fie înc'o revistă care să reprezinte „curentul nou„ în poesie, în artă... Se vede că, de la un timp,

unii dintre aceia care împărtăşiau acelaş crez nou de artă, fiind totuşi prea încătuşaţi de anume rigori estetice, au simţit nevoia de a-şi putea expune cu mai multă sinceritate părerile... Revista e condusă de d. *Dragoş Protopopescu-Blebea*, care, atunci când caută să-şi găsească inspiraţia—ca mulţi din representanţii poeziei nouă—în anume isvoare vădit căutate, originale până la singularitate, poate scrie versuri ca acelea intitulate *„Băjenarii“*, care se citesc cu plăcere. Nu se pot tăgădui însuşiri de îndemânare poetică acelora care iscălesc *Perpessicius şi Tudor Vianu*. Rămâne, însă, ca vremea să vădească, dacă avem de-a face c'un scriitor sau c'un diletant, care isbuteşte s'atragă atenţia, cum s'a întâmplat deatâtea ori... D. Dragoş Protopopescu, are curajul, în sfârşit, cel dintâi !—să dovedească, oricui s'ar îndoi încă, lipsa de orice însuşire poetică a volumului *Heroica* a d-lui Ovid Densusianu, care, stăruie mereu în cariera sa de poet. Dacă tinerii grupaţi în jurul *Letopiseţilor* ar avea şi cumpătare de stil în aprecieri—se vorbeşte de o piesă de teatru nerepresentată şi nepublicată încă a unui publicist debutant în termeni superlativi, — revista ar câştiga ca înfăţişare.

FLORILE DALBE. (No. 1—2, Ianuarie 1919) sunt scrise de un grup de publicişti cunoscuţi, şi apar în Bârlad, acolo unde am avut şi altădată încercări de închegări culturale, de viaţă literară—revistele *Paloda literară, Făt-Frumos*. D-nii G. Tutoveanu, V. Voiculescu, T. Pamfile, M. Lungeanu, ş. a., aduc obolul lor poetic, tipărind versuri şi proză. Pentru o publicaţie ce apare în provincie, revista are o înfăţişare tipografică remarcabilă pe vremurile acestea anormale...

VIEAŢA NOUĂ. D. Ovid Densusianu, încheie cu numărul pe Ianuarie—Februarie 1919, anul al treisprezecelea al revistei **Vieaţa Nouă.** Chemarea ce d-sa adresează *Poeţilor tineri* este frumos scrisă : repetă ceeace de atâţia ani, cu atâta stăruinţă, cere de la poeţi : nobleţe de simţire, «chemări spre vis», «perspective feerice»... De data asta mai adaogă—suprinzător lucru ! — că poate fi preţuită şi «poesia plină de vlagă, poesia energică, viguroasă»... D. Ovid Densusianu se va convinge că poeţii nu scriu după tipare, după «curente»—câţi din aceia care au încercat la noi să scrie după tipare mai sunt astăzi în mişcarea noastră literară ? — şi că, mai înainte de a cere unui scriitor *cum* să scrie, trebue să-i cerem să scrie cu talent ? N'ar fi vreme perdută dacă d. Densusianu ar aduna—dacă sunt... —paginile din *Vieaţa Nouă* ce ar purta această întipărire :. va putea dovedi că scriitorii care au publicat în revista d-sale lucrări ce au atras atenţia, au scris într'un *anume* fel ? Şi că aşa cum au scris, numai în revista d-sale îşi puteau găsi singurul loc? Versuri şi proză iscălite de Mia Frollo, Ovid Densusianu, I. M. Raşcu ş. a., completează cuprinsul revistei.

LUCEAFARUL. (No. 1—1919) cunoscuta revistă ardeleană apare, din nou, sub îngrijirea d-lui Octavian Tăzlăoanu, după răstimpul plin de mari întâmplări care au adus atâtea prefaceri în viaţa poporului nostru. Colaborează la acest prim număr, d. A. Vlăhuţă, D. Nanu, Nichifor Crainic,

cu versuri; Corneliu Moldovanu, C. Ardeleanu, cu proză. Pictorul Teodorescu-Sion împodobeşte revista cu desenuri din răsboiul nostru.

REVISTA CRITICA, cc apare sub îngrijirea d-lui Paul I. Prodan, şi care a ajuns la al 15-lea număr, cuprinde o variată materie cu privire la mişcarea noastră teatrală, muzicală, literară şi artistică. Dintr'un număr recent este de remarcat poezia d-lui Al. T. Stamatiad, *Mi-e sufletul o creangă*, care ar merita să fie citată în întregime pentru limpezimea fermecătoare a inspiraţiei

DAMIAN GHIMPU

CRONICA ŞCOLARĂ

„ŞCOALA POPORULUI"

„Şcoala sătească, o problemă de cultură naţională".

Un act de guvernământ cu caracter excepţional a năruit întreaga operă legiuitoare a parlamentului din anul trecut. In prevederile acestei măsuri negative este cuprinsă şi noua *organizare dată învăţământului sătesc* prin reforma generală a d-lui S. Mehedinţi, fost ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice. In convingerea că soluţiunile problemelor de cultură poartă numai în sine sancţiunea care le hotărăşte, fie dreptul de viaţă, fie osânda la peire, şi că acest criteriu lăuntric le pune, cu totul, în afară, şi oarecum deasupra contingenţelor politice, noi credem că legislaţia şcolară a fostului parlament nu şi-a pierdut actualitatea prin simplul fapt al decretului de anulare. O cercetare obiectivă a elementelor concepţiei din care a isvorît această reformă, ne duce la concluzia că ea se învredniceà în toate privinţele de o soartă mai îngăduitoare.

In cele de mai jos vom căuta să dovedim afirmarea noastră.

Autorul acestei noui forme de învăţământ a fost călăuzit de o preocupare socială, a cărei actualitate erà pusă în evidenţă mai ales prin desvoltarea *sui generis* a situaţiei noastre interne dela anul 1907 încoace. In adevăr, pentru ori cine îşi simte datoria de a urmări cu obiectivitate raporturile sociale dintre păturele cari alcătuesc poporul nostru sub aspectul său de azi, un fapt anormal isbeşte la întâia privire: *desăvârşita lipsă de organizare a elementelor vieţii noastre publice în vederea misiunii pe care sunt chemate să o îndeplinească. Nici un strat al societăţii româneşti nu are încă norocul de a se putea desvoltà într'o atmosferă priel-*

nică menirii sale. Atât condiţiile de trai, cât şi felul de organizare a muncii fac impresia paradoxală că ţintesc la un minimum de efecte pozitive, cu cea mai largă risipă de energie, timp şi mijloace.

Şi poate nicăeri, în cuprinsul vieţii noastre sociale, faptul acesta nu se adevereşte mai mult ca în mediul ţăranesc, unde până acum toată organizarea se sprijine încă pe temelia şubredă a unei altoiri de forme pretinse occidentale ce stau în deplină discordanţă cu cadrul în mijlocul căruia au fost asvârlite, oare cum la voia întâmplării. Prin actuala organizare a învăţământului nostru, satele erau osândite să lâncezească veşnic în noaptea unei inculturi ale cărei efecte se pot măsura azi după îngrijitoarea lipsă de rezistenţă morală a ţăranului român. Ori câte explicări ale acestei situaţii triste s'ar încerca, fie în legătură cu teoria interesantă a amestecului de rase, fie cu desvoltarea istorică a păturii noastre săteşti, problema rămâne integral în picioare, pentrucă ea aşteaptă, nu conjecturi asupra stărilor de fapt, ci soluţii grabnice cari să puie cât mai curând un capăt acestora.

Sub raportul valorii educative, oraşele s'au dovedit până acum sub nivelul oricărei aşteptări. E destul să ne reamintim ţinuta adeseori scandaloasă a elevilor, lipsa de bună creştere pe care ei o manifestă de câte ori se ivesc în societate, oportunismul ce domineazā întreaga lor viaţă sufletească şi seninătatea cu care se complac în situaţii de neîngăduit. Cu atât mai primejdioasă e această contaminare pentru tinerii săteni, care după încheierea studiilor primare îşi urmează învăţătura în oraşe. Cei mai mulţi dintre dânşii se desrădăcinează din mediul în care şi-au petrecut copilăria. Unii părăsesc pentru totdeauna satele, devin orăşeni de extracţie recentă şi aduc de multe ori în lupta pentru existenţă mijloace pe care nu le supun la o alegere destul de amănunţita. Alţii se întorc la ţara cu sufletul prefăcut din temelie şi nu mai păstrează nici măcar însuşirile native ce se întâlnesc adesea la oamenii din pătura sătească. Foarte puţini au fericirea să poată scăpa neîntinaţi de sub influenţa covârşitoare a ispitelor mediului orăşenesc.

E deci mai presus de orice îndoială că ridicarea nivelului de cultură al satelor nu va puteà fi înfăptuită cu ajutorul şcolii secundare din oraş. Aceasta din urmă e chemată să răspundă altor nevoi, şi experienţa ultimilor douăzeci de ani a dovedit că ea a fost nedestoinică să-şi îndeplinească rolul. De aceea oamenii pe cari învăţământul secundar şi normal îi trimete în mijlocul ţărănimii, fie ca răspânditori de cultură, fie ca reprezentanţi oficiali ai autorităţii, sunt mai totdeauna factorii unei înrâuriri disolvante, pentru că, în deobşte, nici o legătură intimă nu-i uneşte cu lumea pe care au fost chemaţi să o conducă. *Elementul ţărănesc va puteà fi ridicat la o viaţă superioară numai prin oameni cari îşi vor dobândi pregătirea departe de sugestiunile mediului pseudo-*

occidentalizat dela oraşe. Aceasta e ideea conducătoare a legislaţiei fostului ministru al şcoalelor.

Şcolile pregătitoare au deci menirea de a alcătui întâia treaptă a unui învăţământ sătesc, organizat în spiritul constatărilor de mai sus. Ele sunt, de fapt, gimnazii cu destinaţia de a răspândì în tineretul de la ţară o instrucţie mai bogată de cât aceea care se poate căpătà în şcolile primare. Intocmirea lor şi economia programului se concentrează în jurul ideei dominante că şi în marginile vieţii rustice e cu putinţă o lărgire de orizonturi către idealul educaţiei humanistice şi al desvoltării unui spirit cetăţenesc luminat. In alegerea studiilor s'a urmărit o descărcare a întregului balast ce împovărează până acum programa gimnaziilor noastre de la oraşe. In adevăr, deşi legiuitorul n'a exprimat până la ultimele consecvenţe practice gândirea sa în ce priveşte partea strict şcolară, — normele după care a fost întocmit regulamentul, şi criteriile de care s'a ţinut seamă la schiţarea programelor analitice, se orientează către năzuinţa de a înlătura tot ce este heterogen sau accesoriu, tot ce nu aparţine deadreptul unui început de cultură deplin armonizată, şi tot ce n'ar contribui efectiv la pregătirea solidă a unui viitor elev de seminariu sau de curs normal. In alcătuirea planului de studii al şcolilor pregătitoare, s'a căutat cu o grijă deosebită mijlocul de a se înlătura *primejdia unei alunecări spre multilateralitatea acelui intelectualism de suprafaţă care stăpâneşte atmosfera liceelor noastre.* Tot învăţământul care se predă în această nouă categorie de şcoli, păstrează o necontenită legătură cu lumea realităţilor. El tinde să coboare pe elevi în mijlocul vieţii adevărate, să le deschidă mintea spre o înţelegere cât mai de timpuriu matură a ei, să le făurească mijloace durabile pentru a o stăpâni fără silinţe istovitoare. Scopurile acestea se urmăresc, atât pe calea unui învăţământ de caracter intuitiv mai pronunţat, cât şi prin cultivarea intensă a lucrului manual şi a ocupaţiilor agricole.

Pregătirea dobândită în această primă categorie de şcoli poate alcătui deci un scop în sine, pentru acei elevi cari sunt împiedecaţi de a merge mai departe în direcţia unei educaţii profesionale.

Orice fiu de sătean cu dare de mână, orice absolvent mai răsărit al cursului primar, va găsi astfel în apropierea locului său natal un aşezământ şcolar pe aceiaş treaptă cu gimnaziul urban, însă orientat după cerinţele traiului material şi sufletesc de la ţară. Acolo timpul de la părăsirea claselor primare şi până a vârsta când tânărul ajunge cu adevărat destoinic de muncă în gospodăria părinţilor săi, va putea fi întrebuinţat cu cel mai netăgăduit folos. Până acum, peste nouăzeci la sută din elevii

cari «se adapă» la pretinsele «isvoare de cultură» ale învățământului sătesc, intră în viață cu un număr foarte restrâns de cunoștințe neisprăvite, ce se capătă în patru sau cinci ani de studiu elementar, cu o îngustime de orizonturi sufletești, consfințită pare că înadins prin organizația și metodele instrucțiunii primare de azi, cu o lipsă aproape totală a oricărei pregătiri pentru munca în latura practică și pentru menirea socială de mai târziu. De aci înnainte se va deschide însă și pentru tinerii săteni putința de a primi o educație al cărei ultim scop este să-i ridice la o înțelegere cât mai limpede a nevoilor vieții rustice și, să facă din ei elemente de progres în mediul satelor noastre așa de înnapoiat și de puțin moral, în unele privințe.

Dar această cultivare mai intensă a maselor poporului nostru nu e decât una din cele două misiuni ale școlii pregătitoare. Pe lângă răspândirea instrucției gimnaziale în rândurile *cât mai numeroase* ale țărănimei viitoare, această nouă formă de învățământ secundar aduce, împreună cu alte două așezăminte didactice de o treaptă superioară, o reformă adâncă a întregului spirit în care a fost concepută până acum opera de cultivare a satelor.

In adevăr, școala pregătitoare nu e de cât o etapă și anume cea dintâi, a învățământului rural. Ea se articulează mai departe cu seminariul normal și teologic. In aceste două creații va trebui căutată, în prima linie, rațiunea ei de a fi.

In cei din urmă zece ani, conducătorii oficiali ai culturei noastre au fost puși de nenumărate ori în situația de a se întreba dacă învățământul și biserica se află în măsură să-și îndeplinească rolul de factori ai educației poporului. Pentru mințile cu desăvârșire neprevenite, răspunsul n'a putut fi decât un «nu!» categoric. Iar cauzele acestui rezultat la care suntem nevoiți a mărturisi că am ajuns după șease decenii de sforțări «administrative» pe tărâmul școlar și bisericesc, erau la îndemâna oricui și-ar fi dat osteneala să le privească în față, Atât corpul învățătoresc cât și preoțimea, sunt, ca număr și ca nivel mijlociu al valorii individuale, în deobște mai prejos de sarcina strivitoare ce le este încredințată. Pentru dovedirea acestei afirmări, nici nu mai este nevoe să ne căutăm probele în dosare și acte: *de mult faptele au trecut în domeniul public și au întemeiat convingerea aproape axiomatică despre lipsurile adânci de care suferă educația prefesională a învățătorimei și clerului nostru.* Iar în ce privește efectivul acestor cadre, s'a arătat în repețite rânduri, cu cifre elocvente, că el nu mai poate răspunde nici pe departe cerințelor de cultură atât profană, cât și religioasă, ale timpului de față. Ca o dovadă între multe, reamintim mărturisirea d-lui Ministru Mehedinți că «înnainte de mobilizare aveam

abia o treime din numărul necesar învăţământului rural» [1]. Şi alături de această declaraţie tulburătoare se cuvine să extragem din raportul d-lui deputat D. Mazilu faptul că în vara anului trecut ne lipsiau, după socoteli riguroase, 11.000 de învăţători [2]. Cât despre contingentul de azi al preoţimei săteşti, nimic nu poate ilustra mai deplin starea de fapt ca amănuntul aşa de cunoscut, că în multe regiuni ale ţării un singur paroh este nevoit să deservească două şi chiar trei biserici în localităţi depărtate adeseori până la 5—6 chilometri una de alta.

Implinirea acestor lacune grave în organizaţia clerului şi a corpului nostru învăţătoresc dela sate, a fost urmărită de către legiuitor *prin înfemeierea seminarului normal şi teologic.* Sub amândouă înfăţişările sale, acesta e continuatorul firesc al şcolii pregătitoare. Pe calea unei specializări sănătoase şi deplin conştiente de scopurile ce trebuesc atinse, el duce mai departe opera de făurire a nouei generaţii de luminători ai satelor, desăvârşind astfel, şi sub raportul profesional, cultura elementară, însă puternic sistematizată, ce se dobândeşte în gimnaziul premergător.

Pe când şcoala normală şi seminariul teologic de azi sunt nevoite să-şi recruteze elevii dintre absolvenţii cursului primar, la o vârstă ce nu îngădue selecţionarea sigură pentru cariera de învăţător sau preot, *organizaţia cea nouă caută să înlesnească educatorului putinţa unei alegeri îndelungate şi metodice, în cursul căreia vocaţiunile sincere îşi fac drumul, iar cele şovăitoare se demască*

Privită sub lumina acestei înlănţuiri cu seminariul normal şi teologic, şcoala pregătitoare nu mai poate apăreà, decât în ochii celor cu totul lipsiţi de obiectivitate, ca o creaţie didactică în afară de nevoile grabnice ale învăţământului nostru naţional. In cei patru ani de studiu, ea supune pe elevii săi la toate probele unui noviciat în cuprinsul clasic al cuvântului. Elementele puţin destoinice sunt împiedicate astfel de a trece mai departe la specializarea profesională din seminariu. Ele nu vor fi pierdut însă vremea în zadar, căci părăsind şcoala pregătitoare se întorc la gospodăria părintească înarmate cu mijloace superioare de muncă şi aducând o viaţă lăuntrică mai bogată.

In acest chip, seminariul normal şi teologic va fi cruţat de sarcina stânjenitoare a selecţiei «dintru început». El va primì pe băncile sale numai elita promoţiilor şcolii pregătitoare. Elevii săi vor fi, ca să întrebuinţăm o imagine metaforică, floarea făinei cernute într'o sită cu patru pânze. Ce deosebire de nivel sufletesc faţă de nefericita şcoală normală de azi care este condam-

---

[1]) *S. Mehedinţi.* Şcoala poporului. Pentru eforiile comunale. Discurs rostit în şedinţa Camerei de la 11 Iulie 1918, p. 7.

[2]) Raport la legea şcolilor pregătitoare, citit în şedinţa Camerei de la 22 Iuliu 1911.

nată să toarne adeseori apa vie a străduinţei sale în butoiul Danaidelor, şi la urmă se vede silită să renege pe cutare învăţător adept al celor mai crase concepţii anarhiste, sau pe cutare altul, chemat la răspundere pentru mânuirea suspectă a fondurilor vreunei bănci populare! Ce deosebire faţă de actualul seminariu teologic, din a cărui atmosferă unele minţi osândite să rămână veşnic subt obroc, ies nutrind porniri de ateism sau de alunecare în vârtejul celor mai necurate zădărnicii lumeşti!

In ierarhia muncii naţionale, biserica şi învăţământul sătesc sunt, mai mult ca oricând, posturi de jertfă şi de onoare. In lupta care va începe odată cu întregirea pământului nostru, ele nu pot fi încredinţate oricui. Pentru aceste locuri de frunte se cer oameni de mâna întâia, pe care nu va trebuì să-i căutăm, şi cu atât mai puţin să-i creştem, în sgura tineretului nevârstnic, cules la voia întâmplării de pe listele de promoţie ale şcolii primare.

Impotriva acestor noui creaţiuni s'a ridicat, — în ultimul parlament şi în presa de opoziţie, — o învinuire a cărei temeinicie ne socotim datori să o examinăm mai jos.

S'a descoperit anume, de către unii membri ai corpului didactic, *că atât şcoala pregătitoare cât şi seminariul teologic-normal, ar ţinti la o desbinare veşnică între sate şi oraşe.* Iar în sprijinul acestui grav cap de acuzaţie, critica, nu totdeauna obiectivă nici macar în formă, a crezut că-şi poate culege o parte din argumente spicuind abil expunerile de motive, rapoartele parlamentare, discursurile pro şi contra, ba chiar textul legilor.

Nu ne putem împiedicà de a mărturisì că, în adevăr, o năzuinţă de separatism între cele două lumi ale societăţii româneşti ar fi un temei îndestulător pentru osândirea operii legislative, pe care o studiem în paginile de faţă.

Şi e drept că în jurul acestei alarme, date cu înscenarea întregului aparat de controversă ştiinţifică, a luat naştere, într'o anumită parte a opiniei publice, un curent potrivnic celor două şcoli săteşti.

In mintea multor oameni cu tragere de inimă pentru învăţământ s'a trezit astfel o nedumerire, cu atât mai vie, cu cât ei n'au avut prilejul, sau putinţa, de a se lămurì deadreptul la singurele isvoare de informaţie ce trebuesc ţinute în seamă când se desbate o problemă didactică de această importanţă. Ca mai totdeauna în asemenea împrejurări, între adevărul faptelor şi capetele nepărtinitoare, s'au furişat răstălmăcirile ticluite, uneori cu cea mai perfectă lipsă de bună credinţă, în cercuri unde pe lângă «o desinteresată preocupare de nevoile urgente ale culturei noastre» domneşte din nefericire meteahna unui strabism intelectual fără leac.

Avem datoria de a încercà să împrăştiem negurile ce plutesc pentru mulţi în jurul scopurilor aşa de limpezi ale reformei învăţământului sătesc.

Interpretarea ce se dă, în felul arătat mai sus, năzuinţelor fostului Ministru, se întemeiază pe o falsificare, voită sau nu, a spiritului care însufleţeşte întreaga sa concepţie.

Şi pentru a învederà afirmarea noastră, e destul să refacem raţionamentul acestor antagonişti cu orice preţ:

«Ţărănimea are, de acum înainte, şcoala sa. Aceasta se va sprijinì pe alte baze, şi va duce la înfăptuirea altor idealuri de cultură decât clasicul nostru învăţământ, singurul desăvârşit în magistrala sa organizare perfect simetrică, unicul în măsura de a ferici toată suflarea. Dacă noul sistem va trece în faptă, — *quod di avertant,* — fiinţa neamului nostru se va găsì desbinată, până la capătul veacurilor, între două aşezăminte, pe care legiuitorul, în diavoleasca perfidie a scopurilor sale tainice, le-a învrăjbit de moarte, împiedicând orice legătură dela unul la altul, silindu-le să-şi dispute, cu ghiarele şi cu dinţii, aerul, lumina şi spaţiul acestei de Dumnezeu binecuvintate ţări, unde înainte vreme toate erau în devălmăşie pentru oricine se năşteà biman. De acum, s'a isprăvit cu armonioasa unitate a sufletului românesc. Pe umerii neamului nostru a răsărit un al doilea cap, contrafăcut, alături de cel vechiu, singurul autentic, împuternicit *ab antiquo* să ne călăuzească paşii pe drumurile întunecoase ale viitorului. Prăpastia s'a deschis între oraşele care timp de şaizeci de ani au dăruit cu amândouă mâinile îmbelşugata lor lumină ruptă din soare, şi între satele, care de acum înainte nu vor mai puteà venì să bată nerăbdător la poarta liceului şi a Universităţii, unde se capătă învăţătură multă, diplome cu margini aurite şi dreptul de a schimbà zeghea pe surtuc».

Să facem abstracţie de ireductibila rea voinţă care se desprinde elocvent din această filipică. Să trecem îngăduitor peste naiva ideologie, pe care o vom găsì totdeauna egală cu ea însăşi, de câteori anume capete vor fi puse de împrejurări în situaţia de a confruntà obiectiv catehismul lor de convingeri învăţate pe dinafară cu mărturia aşa de incomodă a realităţilor de fapt.

Să încercăm a descoperì punctul cardinal după care se orientează, în lumina lămpei lui Diogenes, întregul atac pornit, din mai multe părţi deodată, asupra acestei reforme osândite la moarte fără a i se luà interogatoriul.

După credinţa noastră, nu suntem înşelaţi de loc afirmând că toate învinuirile aduse organizării învăţământului sătesc se desvoltă logic din următorul postulat:

«Varietatea formelor de instrucţiune publică este păgubitoare unităţii sufleteşti a poporului».

Suntem gata să ne supunem oricărei pedepse, dacă se va puteà dovedì că am strecurat o singură iotă dela noi în urzeala argumentării pe care o discutăm.

In aşteptarea fermă a desminţirii, să ne fie îngăduit a urmărì deaproape firul analizei începute.

Aşa dar, în calea curentului de primenire sufletească a satelor, se ridică ameninţător un «noli me tangere» mai dogmatic, dacă e cu putinţă, decât breviariul lui Ignatius de Loyola.

Deci, uniformitate rigidă — un singur tipar pentru tot copilăretul din cuprinsul pământului românesc, dela tânărul de unsprezece ani, guvernat acasă cu şapte preceptori, şi până la bietul absolvent al şcolii din cătunul pierdut în văile sălbatice ale munţilor Sucevei.

Iată pe doctrinarii «educaţiunei moderne» alături de crezul pedagogic al iezuitismului. Iată programul analitic al învăţământului secundar din România consfinţit ca un fel de «ratio studiorum» invariabilă în timp şi spaţiu, după cum tipicul colegiului catolic elaborat acum 319 ani erà impus, cu jurământ şi blestem, întregului univers dela Nagasaki până în Paraguay, dela fiul de arhiduce până la băeţandrul de Guaranian din Llanurile Americei de Sud.

La zece mii de ani odată se întâlnesc şi antipozii gândirei omeneşti. Pentru iubitorul de situaţii paradoxale o asemenea privelişte puţin obişnuită e vrednică tot aurul de pe lume! De bună seamă, orice contrast se întemeiază pe o afinitate ascunsă a părţilor din care e alcătuit.

Însă critica adusă celor două şcoli săteşti mai cuprinde în sine şi o afirmare, nemărturisită nicăeri pe faţă. O traducem, aşa zicând, *ad litteram*:

> «Singurul mijloc de apropiere sufletească între păturile societăţii noastre, e numai învăţământul secundar de azi. Căci spiritul progresului modern se manifestă printr'o necurmată năzuinţă către mai sus. Şi pentrucă burghezimea orăşenească e fără îndoială superioară lumii dela sate în ce priveşte bogăţia „formelor de civilizaţie", nu rămâne decât să deschidem clasei ţărăneşti calea cât mai largă spre aceleaşi isvoare de cultură ce hrănesc de peste o jumătate de veac mintea şi inima populaţiei urbane. Altminteri, vom săvârşì păcatul de a împiedicà pentru totdeauna înfrăţirea celor două lumi, între cari neamul nostru urmează încă să fie desbinat. Iar atunci, putinţa de împrospătare necontenită a stratului conducător prin elemente sănătoase, plămădite în marea vatră de energie a poporului de jos, va fi înlăturată în chip samavolnicesc de o legiuire „subversivă", care dând satelor mijlocul de a se lipsì de binefacerile şcolii din oraşe, va răpì acestora vechia tutelă asupra ţărănimii noastre, încărcate până acum de tot belşugul frumoaselor intenţiuni teoretice».

Orcât de greu ne cade să tălmăcim pe înţelesul fiecăruia copilăroasa argumentare de mai sus, trebue să o facem totuşi:

> Din clipa când satele vor dobândì o şcoală întocmită după altă croială decât a sufletului orăşenesc, ele îşi vor întoarce cu duşmănie faţa dela noi. Unirea la care lucrà, aşa de spornic, învăţământul secundar, e pusă în primejdie.

Intrebăm, cu stăruința călduroasă de a ni se răspunde, fără înconjur: Ce va pierde armonia noastră socială, dacă, pe viitor, absolvenții școlii primare sătești vor înceta să mai apară, cu îndărătnicia de până acum, la examenul de admitere în clasa întâia a gimnaziului urban? Dacă perceptorul și notarul nu se vor mai recruta din glorioasa falangă a naufragiaților liceului nostru de azi? Dacă agentul sanitar nu va mai fi un ex-practicant emerit al sportului bahic și al jocului de cărți prin tavernele de mahala orășenească? Dacă, în sfârșit, învățătorul și preotul vor fi aleși dintre cei care nu suferă de nostalgia capitalei, unde se câștigă bani mulți pe nemuncite, unde cărturarii luminați se întrec să-și vândă marfa, unul mai scump de cât altul, în iarmarocul deșertăciunilor omenești?

Căci trebue să ne-o mărturisim: astfel de «apostoli» trimitem noi satelor, aceștia sunt, până acum, nouăzeci la sută din pionierii ce netezesc anevoioasele căi ale unirei «întru cultură».

Ar puteà să pară uimitor că antagoniștii noului sistem de organizare a învățământului sătesc trec pe lângă elementul de căpetenie al acestei reforme școlare fără să-l învredniciască de luare aminte o singură clipă.

Ne socotim datori să-l punem noi în adevărata sa lumină.

Legiuitorul a urmărit, mai presus de orice alte scopuri, desrobirea culturală a satelor. Aceasta nu se poate înfăptui, însă, fără cele mai dârze măsuri de profilaxie socială. Cârmuitorii de până acum au «dăruit» păturii noastre țărănești o spoială de pretinsă civilizație făurită după chipul și asemănarea occidentului. Făptura sufletească a milioanelor de plugari a fost pătrunsă pe încetul de ispitele unei alte vieți de cât aceea care le este ursită. *Dacă se va îngădui acestei îndrumări nefericite să-și urmeze cursul, întreaga temelie a firei noastre naționale va începe să se clatine, cu amenințări de prăbușire neînlăturată.*

Nici un om de bună credință nu se mai poate îndoi că orașele s'au încumetat să ia asupră-și un rol peste măsura destoiniciei lor în opera de înnălțare culturală a satelor; că încercând să lumineze pe țăran cu ajutorul unei învățături exotice, ele nu i-au înlesnit de cât smulgerea din matcă, înstrăinarea de ogorul și graiul, de portul și datinele sale; că în dorința de a-l preface de azi pe mâine într'un cetățean al universului democratizat după norme nivelatoare, ele au împănat clasa rustică, în abia cincizeci de ani, cu o jalnică pusderie de amfibii sociali, cari nici nu mai sunt ce au fost părinții lor, nici nu vor isbuti să ajungă în veci la desăvârșirea visată de maeștrii lor educativi.

Iar împreună cu binefacerile școlii «europene» și cu oamenii cărora li s'a încredințat misiunea de a le răspândi în poporul de jos, o adevărată molimă de apucături nesăbuite a în-

ceput să năvălească asupra satelor, ameninţând cu stârpirea tot ce mai rămăsese neotrăvit de suferinţele trecutului. Pildele sunt numeroase. Oricine a călătorit pe valea Prahovei, ştie că sătenii din regiunea petroliferă benchetuiau cu şampanie franceză în hanurile Câmpinei şi Comarnicului. Ţăranii din vecinătatea Brăilei târguiau «mobilă» în oraş, pe la anul 1910. Sătencele, chiar cele cu mai puţină dare de mână, au devenit în ultima vreme, cliente ale magazinelor de mode şi parfumeriilor din oraşe. Iar de curând aflăm, că demobilizaţii întorşi de pe front au întemeiat in zeci de comune rurale adevărate «cluburi» unde câştigurile comerţului ambulant se mistue la jocul de cărţi. *Dacă nu se va pune stavilă acestor înclinări, acum cât mai este vreme, în curând formele caracteristice ale vieţii noastre dela ţară, cu întregul farmec al originalităţii lor naive şi pline de sănătate, vor ajunge în rafturile muzeului de preistorie naţională. Rudera temporis acti!*

De bună seamă, nici o minte echilibrată nu se va gândi la o izolare prin carantină a celor două straturi sociale. Dar pentru a vindeca pe sătean de boala primejdioasă a maniei imitative, care e o trăsătură de căpetenie a firilor înnapoiate de pretutindeni, experienţa culturală a omenirei pune la îndemâna legiuitorului un alt mijloc; *emanciparea ţărănimei de sub tirania unei şcoli străine de sufletul ei.*

Organizarea de până acum a învăţământului sătesc prin legi făurite după formule vagi de filantropie socială a dus la rezultatele care se cunosc. Le avem înnaintea ochilor. Ele sunt icoana celui mai clasic dezastru din câte a numărat istoria contemporană a culturii noastre.

In locul vechei transplantări anemice de regulamente şi programe, care au vegetat amar de vreme fără să dea roade, trebuinţele poruncitoare ale timpului de faţă *cer pentru sate un învăţământ răsărit din cunoaşterea obiectivă a împrejurărilor vieţii rustice.* In această privinţă noua şcoală va fi cu desăvârşire *autohtonă.* Ea va trăi din jertfa clasei pentru care a fost întemeiată. Ea va creşte o generaţie de săteni pe cari nu-i vor mai sbuciuma ademenirile nesănătoase ale oraşului. Ea va ridică pe muncitorii pământului nostru la adevărata înnălţime de factori productivi ai organismului social în cuprinsul căruia au fost mărginiţi până acum la rostul de simple unelte. Ea va deschide putinţa unui progres indefinit înlăuntrul mediului ţărănesc, şi cu păstrarea fizionomiei proprii acestuia. Ea va tinde să înfăptuiască din elementele sufleteşti ale vieţii poporului de jos, o cultură autonomă, care să ajungă destoinică de a plăsmui, în cursul timpului, creaţii originale în toate ramurile de manifestare omenească.

Acest program ar putea fi întâmpinat cu neîncredere.

El va părea însă mult mai aproape de lumea realităţilor pentru cei care îşi vor lua osteneala să judece sistemul în toată a lui întregime.

Căci organizarea învăţământului sătesc, aşa cum a fost hotărâtă prin legislaţia din vara anului 1918, nu se mărgineşte la cele două şcoli studiate până aci. Ea mai presupune încă o treaptă: *seminarul normal superior.*

Cu acesta se încheie unitatea reformei care a stârnit în potriva ei vajnica furtună de învinuiri şi obiecţii.

Seminariul normal superior ne va opri mai puţin. Rolul său va fi reieşit, în parte, din amănuntele ce s'au dat cu privire la cele două categorii inferioare de şcoli. Cu acel prilej au fost înlăturate şi unele întâmpinări care ţinteau să tăgăduiască dreptul la existenţă al întregei organizări, începând cu gimnaziul rural şi isprăvind cu seminariul superior.

Menirea acestuia din urmă este să pregătească personalul didactic al şcolii secundare şi profesionale săteşti. *El dă viitorilor săi absolvenţi o cultură academică, dar cu specializare intensă către activitatea educativă în mijlocul ţărănimei.* Aci stă deosebirea, adâncă şi nu în deajuns observată, între seminariile normale superioare şi Universităţi. Din nesocotirea acestui fundamental *distinguo* a luat naştere ideia cu desăvârşire ciudată, că seminariul normal superior ar fi o instituţiune de prisos, un fel de concurent puţin cavaleresc al Universităţilor noastre. Şi ca urmare «logică» a interpretării de mai sus, verdictul oamenilor cari se credeau chemaţi să hotărască, în teorie, despre soarta acestui aşezământ usurpator, s'a încheiat cu alternativa: *sit ut nobis recte videtur, aut non sit,* sau alipire pe lângă facultăţile de ştiinţe şi litere, sau dărâmare din temelie.

Pentru oricine a căutat să pătrundă, cu mintea liberă de prejudecăţi, în spiritul acestei reforme didactice, amândouă sentinţele înseamnă osândirea la moarte, prin decapitare, a întregului sistem. In adevăr, nimicirea seminariului normal superior, cu sau fără anexare la Universităţi, atrage în chip inevitabil după sine abaterea învăţământului sătesc, — profesional şi secundar, — de la rolul în vederea căruia a fost creat. Gimnaziul pregătitor îşi va pierde caracterul de şcoală a ţărănimei din clipa când corpul său profesoral se va recruta din rândurile titraţilor academici de azi. Chiar dacă Licenţiatul universitar nu va socoti mergerea la ţară ca un surghiun apăsător [1]), el va păstra în suflet mâhnirea de a nu fi putut urma pe colegii săi mai norocoşi, în cariera didactică urbană, sau va nutri speranţa unei evadări către această situaţie, întotdeauna ademenitoare pentru

1) Cazul Liceului din Pomârla dovedeşte că devotamentele didactice sunt rare. Nici chiar profesorii fără examen de capacitate nu se înduplecă să rămâie în serviciul şcolii sus amintite mai mult de un an.

cei care nu s'au legat din vreme de pământul satelor. Şi în ambele împrejurări, efectul se bănueşte! [1])

Cheia problemei stă în faptul, netăgăduit pentru noi, dar din nefericire mai puţin învederat pentru alţii, că *profesorii* hotărăsc, în primă şi ultimă analiză, atmosfera unei şcoli. Iar între chemarea culturală a învăţământului sătesc şi felul de pregătire a corpului său educativ, legiuitorul a pus o legătură aşa de profund organică, aşa de *fatală* oarecum, în cât schimbarea cea mai neînsemnată în aparenţă va aduce prăbuşirea edificiului întreg.

Căci «formele» nu sunt de loc indiferente, acolo unde ele au răsărit «cu necesitate» din porunca stărilor de fapt.

GHEORGHE LAZĂR

---

1) Prin organizarea lor actuală şi prin mijloacele de care dispun, vor fi oare Universităţile în măsură de a purta cu înlesnire şi cu un real folos pentru învăţământ, noua povară ce doresc să o ia asupră-şi? Această întrebare cuprinde răspunsul în sine. Totuşi, cu alt prilej, discuţia va fi reluată şi din acest punct de privire.

CRONICA ECONOMICĂ

REFORMA AGRARĂ

I

Exproprierea

Chestiunea agrară, acest *caput et finis* al întregii probleme sociale a statului român, pare să capete astăzi o soluţiune definitivă prin formula drastică, dar imperios necesară, a expropierii pentru cauză de utilitate naţională, a unei bune părţi din pământul cultivabil al vechiului regat.

Contestată mult timp în utilitatea şi chiar în nevoia înfăptuirei ei, răscumpărarea silită a ajuns să întrunească astăzi adesiunea tuturor factorilor politici ai vieţii româneşti. Nimeni nu o mai discută acum decât cel mult în modalităţile ei de înfăptuire

«Decretul lege» din 16 Decembrie 1918 declară expropiate vreo două milioane şi jumătate de hectare din întinderea totală a proprietăţii mari, fără vreo protestare apreciabilă din partea cuiva, asupra faptului în sine. De aceea chestiunea se poate discuta astăzi în afară de orice preocupări de laturea politică a problemei şi reforma înfăptuită poate fi astfel analizată numai din punctul de vedere al intereselor mari ale ţării, şi în lumina datelor ştiinţei asupra problemei agrare în genere. Şi aceasta ne propunem să facem aici.

Sunt îndeobşte cunoscute datele esenţiale ale problemei agrare la noi în ţară. In special cercetările pline de o mare putere de analiză ale D-lui *C. Garoflid,* au contribuit să scoată într'o surprinzătoare lumină toate gravele anomalii ale organizării noastre economice-agrare de până astăzi [1].)

---

1) Problema noastră agrară se bucură în genere de o întinsă bibliografie. Alături de mult material inform, alături de multe declamaţiuni sen-

Le vom schiţa în câteva cuvinte pe cele esenţiale pentru a le utiliza ca punct de plecare în analiza legiuirilor ce cată să pună, prin înfăptuirea exproprierei, noi baze pentru viaţa economică şi socială a ţării.

A.

Suntem un popor de ţărani, trăitori aproape exclusiv din munca pământului. Cum va fi dar organizată producţiunea agricolă a ţării, aşa va fi şi înfăţişarea ei sub toate raporturile.

La baza producţiunei noastre agricole avem până în prezent, se ştie, cea mai excentrică repartiţie a proprietăţii care s'a putut găsi undeva.

La un pol, o proprietate latifundiară de peste 3 mil. ha. în mâna a vreo mie de rentieri, iar la celălalt, alte 3 milioane de ha., pulversizate în mâna a peste un milion de ţărani semiiobagi. Şi la mijloc, o proprietate mijlocie, despre a cărei existenţă abia dacă se poate vorbi.

Aşa dar, ceeace toţi economiştii din lume recunosc a fi factorul cel mai de seamă al progresului social şi economic-agrar — proprietatea mijlocie — lipseşte aproape cu totul, iar tot ceeace în lumea întreagă e condamnat ca antieconomic şi antisocial — proprietatea latifundiară şi cea pancelară — constituesc însăşi baza sistemului nostru de producţiune.

Pentru amatorii de curiozităţi constituim, de sigur, un vast domeniu de cercetare.

Din coexistenţa regimului latifundiar cu cel parcelar — de altfel nici nu pot trăi unul fără altul — ies două mari, nespus de mari neajunsuri.

a) *Deprecierea completă a muncii* ţăranului parcelar, prin asevirea ei de către marele stăpânitor de pământ, care, având monopolul acestui fundamental factor de producţie, dictează, fără concurenţă posibilă, regimul muncei ţărăneşti.

b) *Lipsa de orice preocupare pentru creşterea producţiunii.* Marele proprietar n'are nici un interes s'o facă, el putându-şi mări oricât venitul — fără muncă şi fără rizic,— prin deprecierea până la extrema limită, a muncii ţăranului. Iar ţăranul, întins între munca pe latifundiu şi mica lui parcelă, nu are nici o

---

timental — democrctice găsim totuşi lucrări de o remarcabilă vaioare: A. C. Cuza, Ţăranii şi clăsele dirigente, Iaşi 1895; R. Rosetti, De ce s'au răsculat ţăranii, Bucureşti 1908; G. Dobrogeanu-Gherea, Neoiobăgia Buc. 1910; C. Stere, Studii şi cronici în «Vieaţa Românească» 1906—1911; M. Şerban, Problemele noastre social-agrare, Buc. 1914; diverse studii ale D-lor G. Maior, Ionescu-Siseşti etc.; bogat material statistic cules de D-nii: L. Colescu, Dr. Creangă, Căpităneanu.

Un sistem complet închegat, cu o metodă riguros ştiinţifică nu găsim însă decât la D-l C. Garoflid, în special: Problema agrară şi deslegarea ei. Buc. 1908 (reimprimat Iaşi 1917).

putinţă să se îngrijească de sporirea producţiunii, prin îmbunătăţirea sistemelor de cultură.

Aşa dar, proprietarul n'are interes, ţăranul nu poate, iar acel care ar avea şi interesul şi putinţa să mărească productivitatea ţării — proprietarul mijlociu — acela continuă a fi un factor, a cărui creare rămâne încă una din problemele viitorului.

In faţa acestei situaţiuni, evident, schimbarea fundamentală a raporturilor de producţiune actuale se impunea cu o necesitate fatală. Faţă de starea la care au ajuns lucrurile, nu era alt punct de plecare pentru refacere decât expropierea silită.

* * *

Reforma constituţională din 1917 pune principiile, ale căror înfăptuire practică se săvârşeşte acum pe calea decretelor legi. Ideea fundamentală: două milioane de hectare, proprietate privată, trec dela marea la mica proprietate.

Pe cât e de simplu principiul în sine, pe atâta punerea lui în practică ridică o sumă de chestiuni de o importanţă capitală.

Mai întâi cifra aceasta fatidică de 2.000.000.

Dece două milioane şi nu mai mult ori mai puţin? Nici o explicaţie serioasă nu s'a putut da acestei cifre. D-l. G. Danielopol, raportorul în cameră al reformei constituţionale, se mulţumeşte să ne spuoă că „metoda" e „sigură" şi „ştiinţifică"(!), fără nici o explicaţie asupra calculelor cari au condus la fixarea acestei cifre.[1] Socoteala însă pare a fi fost aceasta:

Are marea proprietate trei milioane de ha? Ei bine, să-i luăm două treimi, deci două milioane ha!

De altfel în toată reforma aceasta, după cum vom mai avea ocazie să vedem, aritmetica pare a fi avut mai mult cuvânt de cât agronomia.[2]

Ceeace în genere caracterizează înfăptuirea de azi a reformei agrare e, desigur, haoşul în care se legiferează. Se încearcă rezolvirea unei probleme cu multe, cu prea multe necunoscute.

«Nu putem face astăzi legea organică a exproprierii, spunea în 1917, d-l Danielopol, pentru că ea cere cunoaşterea exactă a unor elemente — când n'ar fi decât cunoaşterea exactă a numărului proprietăţilor şi întinderea fiecăreia din ele pentru a putea face scara progresivă — şi facerea unor cercetări cari sânt acum în afară de putinţele noastre..."[3])

Şi mai departe, punând chestiunea lotului uniform, a ina-

---

1) „Monitorul oficial" din 17 Iulie 1917, pag. 178.

2) S'au scutit de expropriere 12.000 ha. teren petrolifer. De ce 12.000? Mister şi... colaborare. Lotul de împroprietărire va fi uniform de 5 ha. De ce 5? Aşa, probabil, cere ştiinţa aritmeticei, bună, fireşte, în operaţiile de bancă, dar discutabilă în aplicaţiile ei la agricultură.

3) „Monitorul Oficial" din 17 Iulie 1917, pag. 168.

lienabilităţii, a obştilor, a creditului agricol, a preţului «şi multe alte chestiuni de cea mai mare importanţă, cari însă nu pot fi rezolvate astăzi», adaogă:

«Toate aceste chestiuni sânt rezervate pentru legile de expropriere şi împroprietărire. A le fi dat o deslegare pripită astăzi, fără toate datele la îndemână, ar fi fost un mare pericol...» [1])

Şi, după cunoştinţa noastră, nimic n'a venit, din 1917 până astăzi, să completeze datele de cari o legiuire temeinică, într'o materie atât de gravă, are neapărată trebuinţă. De aceea în decretul lege de expropriere a fost nevoe de introducerea deliciosului art. 15, [2]) cel cu sancţiuni retroactive pentru proprietarii cari n'au dat islaz la 1908, şi cu stabilirea hotărâtă a caracterului cu totul aleatoriu al scărei progresive ce însoţeşte legea şi care constitue însăşi esenţa ei. Alături de celebrul articol din codul civil, care legiferează chestiunea «lapinilor de casă» la noi în ţară, Art. 15 din legea exproprierii va ocupa un loc de cinste în istoria hazlie a legiferării în genere!

Dacă cineva ar vroi să compromită pe legislatorii noştri în vreuna din ţările apusului, n'ar avea decât să traducă şi să răspândească conţinutul acestui faimos articol: «Dacă nu va eşi aşa cum spun eu în această lege, atunci se va proceda aşa, dacă nici aşa nu va eşi, se va mai face cutare lucru, dacă totuşi nu va eşi nici aşa...» şi aşa mai încolo...

Iată unde duce pripeala de care vorbea d-l Danielopol, indiferente fiind pentru un moment motivele cari au determinat-o.

Nu se legiferează într'o chestiune care priveşte însăşi bazele de existenţă ale unui popor, cu bâjbueli de acestea prin întunerecul lipsei de orice pregătire temeinică a unei opere de proporţii atât de covârşitoare.

Evident, se va ţine în seama legislatorilor de astăzi meritul de a fi pornit lupta pentru înfăptuirea unui nou aşezământ în ţara aceasta. Dar meritul iniţiativei nu dispensează de studiu

1) Raport citit în şedinţa camerii din 24 Mai 1917.

2) *Art. 15.* „Dacă, urmând exproprierea după scara arătată la art. 8, nu se va dobândi întinderea de două milioane de ha. din proprietatea particulară, se mai declară expropiată până la atingerea acestei suprafeţe, după o cotă ce se va determina prin regulament, următoarele pământuri: întâi parte din moşiile cari intră în prevederile legii din 23 Dec. 1907 şi n'au dat islaz comunal; dacă astfel nu se completează întinderea cerută, se vor expropria părţi din moşiile cari au fost continuu arendate în timpul ultimilor 10 ani; dacă nici astfel întinderea de două milioane nu se atinge, atunci se vor expropria părţi din proprietăţile acelora cari la data acestui decret-lege vor avea două sau mai multe moşii, rămase cu mai mult de de 500 ha. în urma exproprierii; şi dacă nici în acest mod nu se poate obţine suprafaţa cerută, atunci întinderea necesară se va lua proporţional din toate moşiile cari au fost supuse exproprierii". (*Monitorul Oficial* din 16 Dec. 1918.)

şi nu dă dreptul la improvizări. Iar studiul unei astfel de chestiuni nu poate fi opera a câtorva zile, nici chiar a câtorva luni. Recunosc bucuros că starea spiritelor din tot coprinsul ţării impunea o înfăptuire mai grabnică a reformei agrare, şi că, aşa fiind, opera de studiu urma să fie supusă la o grea încercare.

Decât, cine poartă vina? Din 1914 chestiunea e pusă la ordinea zilei. Ştiu; în şedinţa camerei din 3 Decembrie 1914 actualul prim ministru al ţării spunea camerei constituante de atunci:

«Situaţiunea internaţională ne-a impus amânarea reformelor pentru a căror înfăptuire aţi fost aleşi; ea ne impune veghe, neadormită şi încordarea tuturor puterilor... In faţa ei se cuvine să înlăturăm tot ce ne-ar putea desbina. Ţara are nevoe de unirea sufletească a tuturor fiilor ei...»

Decât, mărturisesc că nu prea pricep dece «unirea sufletească» a o mie de proprietari avea pe atunci în ochii d-lui prim-ministru mai multă greutate decât aceea a unui milion de ţărani, cari aveau să ducă tot greul în acea «încordarc a tuturor puterilor» despre care vorbea d-sa. Dar fie. «Veghea neadormită» de care era nevoe, putea determina, să zicem, amânarea reformelor. Dar amânarea studiilor? De ele, toată lumea e de acord, era, cum este şi acum, netăgăduită nevoe. Cu ce puteau cercetările ştiinţei să strice «unirea sufletească a tuturor fiilor» acestei ţări, de a fost nevoe să se amâne săvârşirea lor, tot timpul lungei noastre neutralităţi?

Nu facem câtuşi de puţin aceste constatări din vre-o pornire răutăcioasă sau interesată. Na acum şi mai vârtos nu aici, s'ar putea deda cineva la astfel de îndeletniciri. Constatăm numai lucrurile, spre a învedera că, pentru amânarea reformelor, rezistenţa interesată a unora şi-a dat mâna cu temporizarea neexplicabilă a celorlalţi. Şi astfel ne vedem astăzi ajunşi în situaţia penibilă de a face faţă unor nevoi de o urgenţă covârşitoare cu simple legi de expedient, cari cad cu mult sub nivelul cerut de gravitatea problemelor şi a împrejurărilor.

Dar să presupunem că toate cercetările premergătoare sânt complet efectuate: Se ştie, să zicem, precis câte proprietăţi avem şi ce întindere se va lua dela fiecare din ele; s'au făcut toate măsurătorile şi exploraţiunile necesare pentru fixarea calităţii pământului şi a preţului, să ne închipuim că s'a hotărât în lumina tuturor datelor ştiinţei, care trebue să fie întinderea loturilor în fiecare regiune, potrivit calităţii pământului, configuraţiei terenului, condiţiilor climaterice, densităţii populaţiunei, potrivit în fine distanţelor respective faţă de centrele de desfacere. Să mai presupunem că până şi delimitarea pe teren a fiecărui lot de pe cele două milioane şi jumătate de hectare, este şi ea făcută. Să ne închipuim dar, săvârşite toate aceste operaţiuni cari cer, în realitate, munca stăruitoare şi susţinută de ani de

zile a unei adevărate armate de specialişti de tot soiul. Făcute să le presupunem toate aceste lucrări, şi împroprietărirea «de îndată» — cum glăsuesc legiuirile cele noi — continua să rămână totuşi o operaţie a cărei îmfăptuire iese cu totul din sfera posibilităţilor.

Într'adevăr, după datele incomplete şi risipite de cari dispunem, avem astăzi în ţară vre-o 400.000[1]) de ţărani cari nu au de loc pământ de lucru, pe lângă cei 1000.000 de ţărani cari stăpânesc în medie abia 3 ha. şi ceva, deci mai puţin de cât le trebue pentru un trai cât de cât mai omenesc.

Şi atunci apare întrebarea cea mare. Ce faci cu cele două milioane ha? Completezi cu ele pământul celor ce n'au destul pentru a ridica întinderea cultivată de ei de la 3 la 5 milioane de ha. (câte 5 ha. în medie) sau le împarţi pe toate celor 400.000 fără pământ, iarăşi în felii de 5 ha? Sau dai şi la unii şi la alţii.

Dar atunci cererea de pământ, cum şi e de fapt, întrece cu mult disponibilităţile şi iată cum, în mod firesc, chiar înarmaţi numai cu luminile aritmeticei apare nevoia unui riguros triaj, a unei temeinice selecţionări a viitorilor împroprietăriţi. Cine nu-şi dă seama de greutăţile imense legate de această selecţionare, şi de marile răspunderi ce sunt legate faţă de viitorul economic al ţării, de soluţiunea ce se va da acestei delicate probleme? Şi atunci, să fie oare aceasta o operaţie care se poate săvârsi «de îndată»?

Ce va mai fi dacă în preocupările legiuitorului ar căta cumva să intre şi îngrijirea de productivitatea ţării, problemă care după părerea celor mai eminenţi specialişti «primează în urgenţă şi

1) *D-l Dr. Creangă.* Pleacă dela cifra de 408.502, care reprezintă numărul contribuabililor stabili în comunele rurale, care plătesc *numai* impozitul căilor de comunicaţie, deci n'au pământ, şi socotind numărul copártaşilor, neplătitori de foncieră, mai mare ca al rezerviştilor ce nu plătesc căi de comunicaţie scoboară cifra celor ce n'ar avea de loc pământ la vre-o 250—300.000. Calculul ni se pare cu totul arbitrar. (Proprietatea rurală in România, pag. L.)

La cifra mai probabilă de 400.000. însă se poate ajunge şi pe altă cale.

In 1912 erau, după datele utilizate de d-l Danielopol («M. Oficial", 17 Iunie 1917, pag. 168) 1.800.000 Români dela 21 ani în sus. După toate datele, populaţia urbană reprezintă cel mult 16—17 % din cifra totală.

Să socotim, dar, că din cei 1.800.000 Români, trecuţi de 21 ani, 17 % ar fi orăşeni trăind independent de agricultură. Să mai socotim că 3 % din săteni s'ar putea îndeletnici cu altceva decât munca câmpului. Am rămâne cu 1.440.000 rurali, trăitori din munca pământului. Scoţând pe cei 38.700, proprietari a 10—100 ha. pământ, ţărani mai toţi, rămân circa 1.400.000, dintre cari 1.000.000 (920.939 după d-l Creangă; 1.015.302 după d-l Căpităneanu) stăpânesc cele 3 mil. 300.000 ha. de pământ ţărănesc (în medie 3,27 ha.) Rămân dar circa 400.000 de rurali fără pământ. După d-l Şerban, ar fi 367.000 (M. Şerban, Problemele noastre social-agrare. Buc. 1914, pag. 27). Am insistat asuprs acestei cifre pentru că vom avea nevoe de ea la discuţiile ce vor urma. când vom cerceta chestiunea împroprietăririi.

gravitate problema repartiţiei?» [1]) Ce va mai fi atunci când, după cum avem temeinice motive să ne aşteptăm, d-l ministru al agriculturii se va convinge că soluţia simplistă a lotului uniform de 5 ha. dacă simplifică mult operaţia parcelării, nu poate însă intra în concepţiunile de politică agrară ale unui om de stat competent, deci conştient de greutatea sarcinei ce-şi asumă.

Socotesc deci vădit pentru toată lumea că împământenirea «de îndată» rămâne o simplă figură de vorbire şi că dar este absolută nevoe de acea «epocă de tranziţie», a arendării obligatorii, «repetiţia generală a împroprietăririi,» cum îi spunea d-l Garoflid, în decursul căreia, fără nici o pripire şi fără nici o preocupare lăturalnică chestiunei în sine, problema să fie tratată numai în urmărirea intereselor generale ale ţării şi în lumina riguroasă a datelor ştiinţei.

Lucrul e atât de evident în sine, încât nevoia tranziţiei prin arendă, nu putea scăpa neobservată nici de legislatorul actual.

Ocolind recunoaşterea făţişă a lucrului legiuitorul prin decret recunoaşte totuşi că nu poate efectua împământenirea decât trecând prin perioada arendării, deşi prin sinonimii şi încrucişări de texte caută să mascheze situaţia reală de fapt. Intr'adevăr, să apropiem textele:

Art. 21. Toate terenurile expropriate... intră în **folosinţa** sătenilor chiar în primăvara anului 1919...

Art. 42. Terenurile luate astfel în **folosinţă** se vor plăti proprietarului pe **preţul regional** azi în vigoare.

Art. 43. Plata se va socoti pe un an agricol, dela **23 Aprilie** până la 23 Aprilie următor...

După cât cunoaştem şi noi înţelesul cuvintelor, folosinţa, cu plată—la «Sf. Gheorghe», şi «după preţul regional»—a pământului altuia, se chiamă «arendă» curată! Şi ori câţi i-ai zice «folosinţă» ea tot «arendă» rămâne.

Eroul lui Molière făcea proză fără să ştie; legea noastră orândueşte arendă fără s'o spuie.

Lumea petrece, fireşte, la apariţia personajului din comedie. N'am putea spune care va fi sentimentul ce va provoca o legiuire, care, orânduind arendă, nu are grijă să o şi spună, sau spune cu totul altceva.

Ştim însă că, ori de câte ori conducători de popoare îşi însuşesc în opera lor metodele de procedare ale autorului lui Tartuffe,—chiar dacă nu dispun de genialitatea acestuia,—isbutesc totuşi uneori să ajungă autori ai unor tragedii sociale de mare răsunet.

Nu dorim legiuitorilor noştri, doamne fereşte, un astfel de

---

1) Vezi art. d-lui G. Ionescu-Şişeşti, directorul şc. sup. de agricultură, în *Independenţa Economică* 1—15 Ian. 1919.

succes şi de aceea sântem adânc convinşi că se vor lua toate măsurile ca regimul de nesinceritate să înceteze.

Preocupările cât mai larg democratice sânt, fireşte, imperios cerute de nevoile vremii.

Ele nu exclud însă niciodată — ci din potrivă, implică — sinceritatea procedeelor.

De aceea — trecând la oare cari chestiuni de detaliu ale legii-decret de expropriere — nu putem regreta în deajuns procedeul întrebuinţat pentru rezolvirea importantei chestiuni a subsolului.

Soluţia cea mai înaintat democratică în această materie cere ca subsolul să devină proprietatea statului — a tuturor.

Potrivit acestei cerinţe, legea de expropriere înscrie din capul locului principiul :

Art. 2. Subsolul acestor terenuri (toate cari cad sub expropriere) rămâne proprietatea statului.

Care e democratul care să nu aplaude din toată inima întronarea solemnă, în acest articol, a uneia din cele mai înaintate revendicări sociale ? Dar ce crudă dezamăgire ne rezervă legea mai departe! Intr'adevăr, Art. 16 scuteşte de expropiere o întindere de 12.000 ha. din proprietatea particulară. Aşa dar o prlmă dar bine simţită ştirbire a principiului aşa de solemn anunţat.

Şi care ar putea fi explicarea acestei cludate scutiri? Nu mai vorbim de cifră, care este ceva cu totul arbitrar; dar ideea scutirei în sine, prin ce se poate ea justifica? Am fi înţeles dacă legiuitorul exproprierii ar fi venit să scutească de această operaţie pe proprietarii cari ar fi învestit în pământurile lor capitaluri întinse, făcând importante lucrări de îmbunătăţire: irigaţii, drenaje etc. etc.

Da, am fi înţeles o asemenea măsură; ea ar putea fi lesne acceptată, presupunând că ar avea cui să se aplice la noi. E munca productivă a omului, pe care o respecţi şi care poate da dreptul la oarecari scutiri de rigorile legii. Dar să scuteşti de expropriere terenuri «constatate petrolifere» ?

Dar care e munca depusă de proprietarul unor astfel de terenuri, sau de ascendenţa lui până la cel mai îndepărtat strămoş, care să-i dea un drept atât de exclusiv la bogăţiile cu cari natura a hărăzit pământul românesc, încât o lege care isbeşte pe toţi, pe el să-l lase neatins?

Cine a stârpit scaeţii de pe o singură prăjină de pământ în Bărăgan, are mai mult drept la respectul proprietăţii lui, decât stăpânitorul a mii de hectare petrolifere. Cum se poate numi dar această disconsiderare a muncii, alături de această profundă închinăciune în faţa hazardului ?

Iată cum din prima ciocnire cu realitatea aplicării lui, principiul aşa de democratic ale exproprierii subsolului în favoarea statului, iese grav, foarte grav avariat.

O singură încercare îi mai trebue pentru a fi scos cu totul din circulaţie. Art. 17 se însărcinează cu aceasta:

„Tot pentru cauze de utilitate naţională şi peste întinderile cultivabile expropriate prevăzute în articolele precedente, se declară expropriate din proprietăţile particulare **din regiunile de munte, numai suprafaţa solului** necesar pentru înfiinţare de islazuri comunale."

Şi acum ne putem întreba, ce mai rămâne din art. 2? Cine nu ştie că subsolul nu reprezintă o valoare reală de cât în «regiunea de munte»? Ceeace întâmplător ar putea fi, mai spre şes, ca subsol reprezentând vreo valoare, potrivit art. 16, nu poate cădea în mâna statului. 12.000 ha. petrolifere intangibile!

Şi asftel subsolul într'adevăr bogat, dacă nu face parte din cele 12.000 ha., va fi în „regiunile de munte", iar statul rămâne după urma marelui principiu democratic, cu subsolul... Bărăganului!

Incât, şi dacă nu va putea deveni Statul marele stăpânitor al nesfârşitelor zăcăminte de petrol, fier şi ce se va mai fi ascunzând prin munţii noştri, el va deveni însă proprietarul necontestat al mai tuturor puţurilor şi fântânelor din ţară şi va putea, fără împotrivire posibilă, să instituie «de îndată» monopolul carierilor de pietriş şi chiar a fabricelor de cărămidă!

Dar să zicem că nu e neapărată nevoe ca statul să câştige ceva de pe urma exproprierii.

Putem însă, socotesc, să pretindem ca cel puţin să nu piardă fără rost. Potrivit dispoziţiunilor legii însă, toată partea din moşii ce urmează să fie expropriată, trebue imediat predată de către proprietar. Sânt moşii cari vor fi imediat acoperite de săteni; dar sânt altele, destul de multe la număr şi tocmai cele mai productive, cari în lipsa unui întreprinzător capitalist şi până la săvârşirea operaţiei anevoioase a colonizării, fatal, vor rămâne necultivate, pentru o bună parte din întinderea lor,

Intr'adevăr, după datele furnizate pentru judeţele Botoşani, Dorohoi şi Suceava, [1]) de pildă, de către camera de comerţ din Botoşani, în această regiune a ţării 30% dintre ţărani nu au nici măcar o vacă în gospodăria lor, 50% nu au vite suficiente pentru muncă şi trebue să facă între ei combinaţii şi întovărăşiri de tot felul pentru a-şi lucra ogoarele; şi numai 20% au vitele necesare pentru plugărit.

---

1) *Camera de comerţ din Botoşani:* Dare de seamă asupra stării economice a jud. Botoşani, Dorohoi şi Suceava, 1906, lucrare datorită d-lui I. Teodoru, secretarul camerei. Vezi recenzia din «Viaţa Românească» vol. II. pag. 487.

Evident, proporţia nu poate fi în toate părţile ţării aceiaşi; fraţii Fischer n'au avut peste tot succesele din nordul Moldovii. Dar oricum, iluzii prea mari nu trebuesc să ne facem nici despre restul ţării, în urma dezastrului prin care am trecut.

Cu ce vor lucra dar oamenii întinsele domenii ce—cu drept, dar fără rânduială—li se atribue astăzi? De sigur, au ajuns la cunoştinţa d-lui Ministru al agriculturii cererile prin care obştii de arendare din diverse părţi ale ţării cer autorizarea casei centrale pentru a subarenda o parte din moşiile ce cultivă în prezent. Lipsa de vite le sileşte s'o facă.

Şi atunci ce se va întâmpla? Sătenii nu vor putea, în multe locuri, să «îmbrace» toată moşia, şi astfel, o bună întindere de pământ va rămâne necultivată. Cine nu vede mai întâi paguba enormă ce va eşi de aici pentru avutia naţională în genere?

Ni s'ar putea răspunde,—deşi fără mult temei: — că, dacă n'au vite ţăranii, apoi nici proprietarii nu au mai multe şi deci o bună parte din moşii tot necultivată ar rămâne, chiar dacă s'ar lăsa momentan proprietarilor porţiunea, de care nu e încă nevoe, înainte de începerea colonizării şi a completei refaceri a a inventarului ţărănesc. Este ceva adevărat aci, deşi e vădit lucru că proprietarul, mare capitalist, are mai multe posibilităţi decât săteanul pentru închegarea, în scurt timp, a unui inventar.

Dar însfârşit, să lăsăm la o parte chestiunea păgubirei avutului naţional, care după unele concepţii trebue să vină pe al doilea plan în preocupările omului de stat, şi să ne întoarcem la situaţia sătenilor, căci, interesele lor în cauză, sper că nu le va mai contesta nimeni.

Am văzut că din întinderea ce urmează să intre în stăpânirea sătenilor, şi care intră imediat în «folosinţa» obştiilor, o parte însemnată, va rămâne, în anume părţi ale ţării, necultivată.

Ei bine, pentru acest pământ, pe care nu din vina lor nu-l vor putea lucra, ţăranii, vor trebui totuşi să plătească arendă Căci altfel art. 43 spune lămurit:

...Dacă obştea nu va plăti proprietarului preţul datorit, centrala cooperaţiei şi împroprietărirei este obligată să-l achite, rămânând ca la rândul ei să urmărească obştea şi sătenii, conform legii de urmărire a veniturilor statului.

Aşa dar, nici că se poate mai frumos! Dai Ţăranului pământ, cât nu poate el să lucreze, şi dacă nu plăteşte arendă şi pentru ce n'a stăpânit, atunci... perceptorul să-i ştie de ştire!

E de ajuns ca într'un singur sat din Ialomiţa, R.-Sărat sau Brăila, să fie posibilă o astfel de năzdrăvenie,—şi, doamne, sunt atâtea, în cari lucrul nu face nici o îndoială,—pentru ca atenţiunea D-lui Ministru al Agriculturii (care, după cât se spune, nu e d-sa autorul legii, de care ne ocupăm) să simtă nevoia de

a se opri cu toată seriozitatea asupra acestei grave chestiuni.

Nu mai insistăm asupra altor scăderi ale decretului de expropiere. Trecem asupra greşelii ce se face nelăsându-se sătenilor putinţa de a plăti imediat, cel puţin o parte din pamântul ce li se dă, acum când ei dispun de un abundent numerar [1]. Trecem şi asupra altor multe chestiuni de detaliu asupra cărora s'a atras cu suficienţă atenţiunea prin presa cotidiană.

Impărtăşim fără rezerve soluţiunea adoptată pentru fixarea preţului pământului răscumpărat. Orice ridicare a acestui preţ ar constitui putinţa unor mari înglodări a ţărănimii, şi ar aduce perspectiva sigură a unor noi complicaţii în chestiunea agrară.

Nu facem, de asemenea, nici o dificultate — în afară de observaţiunile de mai sus — cu privire la scara adoptată pentru expropiere.

Rămân acum de discutat toate chestiunile mari legate de problema atât de gingaşă a împroprietăririi.

Ceeace vom face în cronica viitoare.

D. P. MAZILU

8 Ian. 1919

---

1) Operaţia stampilării biletelor emise de «Banca Generală» pare a arăta însă că pletora de numerar, de care s'ar bucura ţărănimea, nu are tocmai proporţiile ce i se atribuiau până acum. După unele ştiri din ziare s'au stampilat abia vreo 600.000.000. Aşteptăm datele oficiale, cari vor lămuri chestiunea. (Notă adăogată la corectură).

MORŢII NOŞTRI

De când războiul a curmat apariţia revistei, mai mulţi dintre colaboratorii noştri au plecat dintre cei vii: unii au căzut pe câmpul de luptă, alţii s'au stins la căminul lor, în mijlocul mâhnirii şi umilirilor aduse de invazie.

La 2 Iulie 1918, s'a săvârşit din viaţă **Titu Maiorescu,** unul dintre întemeietorii Convorbirilor. Ce-a însemnat Maiorescu în viaţa poporului nostru o ştiu toţi oamenii de cultură. Când a împlinit 70 de ani, el a fost sărbătorit nu numai de Români, ci şi peste hotarele ţării.

După ce o viaţă întreagă a fost prin *Critice, Discursuri parlamentare* şi lecţiile sale de la universitate îndreptătorul culturii române, la bătrâneţe, marele educator s'a întrecut pe sine însuşi. Din liniştea studiilor, nevoile statului l'au chemat în fruntea unui partid. Insă şi aci, a păşit tot ca renovator: în politica internă a dat cea dintâi pildă de organizare a partidelor pe temeiul unei selecţiuni regulate a valorilor, iar în politica externă a dus România la pacea din 1913, şi la întinderea hotarelor spre miazăzi. Pentru regele Carol, venirea la cârmă a acestui om superior, care în vieaţa publică vedea statul, nu persoana sa ori a prietenilor sau adversarilor, a fost un fel de minune târzie... Lipsa lui de vanitate îl ridica cu mult peste nivelul contemporaniilor. De altfel îl mai deosebia de antagoniştii săi şi imprejurarea fericită, că a fost singurul care a sporit sufleteşte până în clipa din urmă.

De aceea, sfârşitul său a fost mai frumos chiar de cât apogeul politic din 1913. Surprins de înaintarea armatei inamice spre Bucureşti, bătrânul a rămas pe loc, cu toate că ştiea la ce se poate aştepta din partea Bulgarilor. Iar când Mackensen a trimis să-l cheme, în mijlocul nenorocirilor ţării, răspunsul lui Maiorescu a fost ca şi o victorie:

«La cuceritor merg numai dacă mă vor duce între baionete. Cine vrea să-mi vorbiască, mă găseşte acasă la mine». Chiar sub povara dezastrului, optimistul cel neînduplecat îşi păstrase credinţa în viitor. Il amăra însă un singur lucru: ideea că am putut lucra cu atâta uşurinţă. «Te omoară gândul...» era vorba care venea mai des pe buza celui ce pusese odinioară pe pragul locuinţei sale cuvântul semeţ al cronicarului: *biruit-au gândul..*

Dar, dacă suferia ca Român, faţă de streini, biruise tot gândul — gândul demnităţii lui ca om şi ca reprezentant al Ţării copleşită de nenorociri. Astfel, cu toată umilirea care învăluia ţara, moartea l'a găsit în mijlocul gloriei — In ajunul zilelor de la Mărăşti, respectat de toţi, a închis liniştit ochi săi luminaţi de puterea cugetului. Aproape de mormântul lui Eminescu s'a adăogat încă un mormânt pe care generaţiile viitoare îl vor cinsti cât va trăi neamul şi limba noastră românească.

In timpul războiului a încetat din viaţă şi bătrânul **Anton Naum,** membru al Academiei române şi fost profesor la Universitatea din Iaşi. Cu el dispare din generaţia renaşterii noastre literare şi politice, tipul Românului cu minte, care luase din cultura apuseană nu numai imitarea formei, ci şi preţuirea cinstită a tradiţiilor literare. «Clasicul» Naum, ca şi Maiorescu, rămăsese tânăr la suflet până în adânci bătrâneţe.—Tot din generaţia Junimei făcea parte şi vrednicul profesor **Mihail Străjanu,** autor al mai multor lucrări didactice şi al unui studiu asupra filosofului Schopenhauer, căruia îi închinase cei din urmă ani ai vieţii. Adăpostit la Râmnicul-Vâlcii într'o odăiţă de student sărac, bătrânul a lucrat până în ceasul morţii. Cu bunul dascăl Străjanu dispare încă unul din ceata vechilor profesori pentru care singura mulţumire era şcoala şi pregătirea tineretului.

Alături de bătrâni, a plecat pe neaşteptate in plină putere a talentului **Gheorghe Coşbuc**, cel dintâi poet al Românilor de peste munţi.

De la Eminescu până la Cerna, el a reprezentat puntul de culminare al poeziei române. *Nunta Zamfirei* a fost o adevărată sărbătoare a geniului naţional. Mai târziu, traducerile din clasici şi poeţii indieni l'au apropiat pe scriitorul ardelean de literatura universală; dar «Fire de Tort» şi idealizarea creaţiunilor din basmele noastre îl leagă strâns de Creangă şi de Eminescu, cu care împreună înfăţişează latura cea mai originală a sufletului românesc. Astfel, cu toată jalea răsboiului, moartea poetului a fost simţită de toţi ca un doliu naţional.

Tot aşa de dureroasă a fost vestea morţii lui **Aurel Popovici,** alungat de prigonirea Ungurilor ca autor al *Replicei* şi osândit în procesul *Memorandului*: Bănăţeanul cel tare la suflet, a trăit peste 20 de ani în mijlocul agitaţiei politice din Bucureşti, fără să fi fost măcar atins de păcatele ei bizantine. Un singur cuget îl preocupa: deslegarea chestiei Românilor de peste munţi. Opera sa «Gross-Oesterreich» a fost un eveniment în literatura politică şi-i cucerise stima nu numai a connaţionalilor săi, ci şi a cercurilor diplomatice streine, aşa că azi ar fi fost «omul situaţiei» între toţi Românii de

peste munți. Și aceasta cu atâta mai mult, cu cât viața sa a fost mai frumoasă chiar de cât opera politică: Aurel Popovici a trăit jertfind pentru idealul național nu numai munca, ci și averea și sănătatea. Era din toată generația mai nouă singurul care se asemăna cu Negri, Bălcescu și alți patrioți pentru care țara era mai pre sus de ori și ce. Energie în afirmări, așa cum îi da dreptul să fie viața lui desinteresată și caracterul său ferm, autorul replicei și al operei «Naționalismul și Democrația» a stat ani dearândul ca o oglindă curată în care politicianii bizantini din regat își puteau vede toată urâțenia lor. E vrednic de relevat, ca un omagiu pe care vițiul îl aduce câteodată virtuții, că unii dintre ei îl ascultau, cu respect, deși nu-l urmau, iar fanarioții sadea îl priveau cu o adevărată teamă. Conștient sau inconștient, simțeau toți că de la Eminescu și până azi n'a fost nimeni care să fi cuprins în sufletul său mai depiin aspirațiunile întregului neam. In împrejurări ca cele de azi, moartea lui e simțită ca o nenorocire a națiunii întregi.

Nespus de dureroasă nu numai pentru colaboratorii noștri, ci pentru toți oamenii de cultură a fost moartea așa de timpurie a tânărului profesor **Constantin Giurescu,** podoaba istoriografiei române. Suflet de elită în sensul cel mai bun al cuvântului, învățatul istoric era nu numai prin scrierile sale, dar și prin întreaga sa viață — o școală. Critica sa închinată numai adevărului i-a atras respectul tuturor specialiștilor. Nici odată documentele n'au fost analizate mai adânc și interpretate cu o metodă mai riguroasă. De aceea pierderea distinsei personalități a lui Giurescu e dintre acelea pe care o întreagă generație le simte ca ceva ireparabil. Vor trece poate veacuri, până se va mai ivi o minte la fel cu a lui. Dar calea deschisă de dânsul va fi veșnic urmată de istorici, care vor începe de bunăseamă o nouă perioadă cu critica lui Giurescu, după cum s'a început odinioară în altă direcție, cu critica lui Maiorescu.

Dar nu numai știința, ci și scoala română pierde în el un mare model. O modestie excesivă ținuse ani dearândul pe eminentul istoric în situația subalternă de funcționar al arhivelor ministerului de externe. Abia în 1912, admiratorii săi au făcut posibilă chemarea lui ca conferențiar la universitate, iar în 1918, i s'a încredințat pentru câteva luni secretariatul ministerului de culte, pentru a susține prestigiul școalei în fața streinilor care ocupau țara. Inalta valoare a personalității lui Giurescu a impus imediat respect tuturor, iar cu începutul anului școlar, pentru a scăpa pe savantul istoric de însărcinări administrative, după inițiativa facultății de litere, parlamentul votase înființarea unei catedre speciale pentru istoria Românilor, și ministerul îl numise rector al seminarului normal-superior spre a-l pune ca pildă de om în fața tuturor celor chemați a forma pe educatorii poporului. O moarte fulgerătoare a tăiat pe neașteptate firul acestei vieți exemplare. De la Conta, Lambrior și Creangă, n'a ieșit,

din mijlocul satelor noastre nimeni care să fi lăsat un gol atât de mare în urma lui.

O altă pierdere, dar mai puţin neaşteptată, a fost moartea arhitectului **Al. Zagoritz**. Excesiv de scrupulos în împlinirea datoriei, plecarea lui la răsboiu a fost pentru toţi prietenii plină de presimţiri.

Fire bogată ca a multor artişti din vremea renaşterii, el era nu numai arhitect, ci şi un artist al desemnului şi un scriitor sub condeiul căruia cuvântul avea puteri nouă. Biografia maestrului său Mincu e în felul ei o pildă ca frumuseţe şi concentrare. Magistrul lăsase în sarcina ucenicului restaurarea bisericei Stavropoleos şi grija de cultivarea artei naţionale. Iar tânărul colinda satele, bisericile, palatele vechi şi toate ruinele, adunând elemente originale, pe care să se poată sprijini stilul naţional. Academia privea cu cele mai mari speranţe munca celui care îşi închinase viaţa unui ideal atât de vrednic.

Plecat peste Dunăre cu regimentul, la Amzacea, unde biruinţa a încununat steagurile noastre, el a eşit din luptă cu amândouă braţele rupte de gloanţe. O moarte îndurătoare i-a scurtat viaţa care pentru un artist ca el ar fi fost o lungă şi tragică agonie. Dar cei ce au urmărit opera lui ştiu că cultura românească pierde cu Alexandru Zagoritz una din speranţele sale cele mai mari. Alăturea de Mincu, numele său va fi pomenit totdeauna cu respect de cei ce vor scrie istoria începuturilor artei româneşti.

Cunoscut numai în lumea şcolară, **Titu Dinu** se impusese nu numai atenţiunei profesorilor, ci dobândise şi iubirea elevilor liceului sfântu Sava. La mormântul tânărului fără rude se adunase o mare familie şcolară, — dovadă că distincţiunea sufletească nu trece niciodată neobservată.

Un suflet tot aşa de ales se ascundea sub înfăţişarea discretă a ofiţerului **Petre Ştefănescu,** mort la Mărăşti în lupta pentru apărarea ţării. Cât despre tânărul erou bucovinean, **Ion Grămadă,** el odihneşte la Cireşoaia în vârful muntelui, între gropi de obuze. Moartea lui e simbolul cel mai frumos al întregei generaţii chemată la jertfa pentru idealul naţional. Schimbând de bună voie condeiul cu sabia, fostul prezident al României-june a dat o pildă în veci neuitată, pecetluind credinţa cu sângele său.—In faţa tuturor acestor morţi iubiţi, colaboratorii Convorbirilor Literare se închină cu adâncă pietate. Unii cu scrisul, alţii cu arma au luptat cu cinste şi vrednicie, pentru a pregăti o Românie nouă. Viaţa lor rămâne ca un model pentru toate generaţiile viitoare.

Fie-le ţărâna uşoară şi numele în veci binecuvântat.

S. O. V.

CONVORBIRI LITERARE

No. 2 BUCUREŞTI, FEVRUARIE 1919 Anul LI

AMINTIRI DIN „JUNIMEA“

CAPITOLUL III

ORTOGRAFIA

. . . .

In mijlocul gravelor întâmplări, de care am vorbit, nimeni nu se mai puteà gândì la prelecţiuni populare în primăvara anului 1865. Pentru Maiorescu şi pentru prietenii săi, evenimentele prin care trecusem fusese negreşit dureroase, dar ele avură şi un efect bun; ele strânseră şi împuterniciră prietenia între noi, căci, dacă lucrarea intelectuală comună uneşte şi leagă pe oameni, emoţiunile simţite şi luptele, purtate împreună, întăresc durabil această legătură.

In vara acestui an, doritor să-mi cunosc ţara şi mai ales partea Carpaţilor, despre a cărei frumuseţe auzisem şi cetisem atât de mult, am purces la drum spre munţi împreună cu fraţii Nicolae şi Mihail Mandrea. N'aşi menţionà despre călătoriea mea aci, dacă cu această ocaziune, n'aşi fi făcut cunoştinţă la Fălticeni cu Nicu Gane, cu care mai târziu era să leg cea mai strânsă prietenie. Poate că, fiind rude, ne-om fi văzut şi mai înainte în întâia noastră copilărie, dar nici el nici eu nu mai aveam despre aceasta vre-o aducere aminte. Nicu Gane fusese numit membru la Curtea din Focşani, atunci de curând înfinţată, şi venise acasă pe timpul vacanţelor. In mijlocul sgomotului iarmarocului din Folticeni, care în acea vreme nu decăzuse încă, noi găsirăm la cea întâi întrevedere ocaziunea să vorbim despre proiecte de lucrări literare, deşi nu aveam atunci nici o ideie, că ne vom întâlnì în Iaşi aşa de curând, precum s'a întâmplat, spre a întemeià o ocupaţie comună. Şi în

adevăr, în urma unei aventuri amoroase nenorocite, N. Ganea stărui, şi obţinu mutarea sa la curtea din Iaşi. Abia venit la noi, el şi începu a frequenta adunările societăţii Junimea, împreună cu mai mulţi alţi tineri iubitori de literatură. Printre aceştia era mai întâi Ioan Melic, care, precum am mai zis, să făcuse din cel întâi moment un prieten al nostru pasionat, apoi maiorul Nicu Skiletti, N. Niculeanu, Ioan Ianov, Maiorul M. Christodulo-Cerchez, Pavel Paicu, frate-meu Leon Negruzzi, Scarlat Capşa, Mihail Corne, Ioan Caraiani, Gheorghe Roiu, Ştefan Nei, Neculai Quintescu. Mai toţi aceştia au devenit în anii următători colaboratori ai Convorbirilor Literare, afară de Melic. care n'a eşit niciodată din cărţi de matematică pentru şcoală şi de Nei care nu era născut pentru a fi autor. Roiu promiteà mult, pe când era în Universitate, dar n'a corespuns de loc mai târziu aşteptărilor noastre literare. De la dânsul se găseşte în toată colecţia Convorbirilor numai o mică poezioară tipărită în anul I şi întitulată: *Enigmă.* Figura lui Niculeanu erà interesantă. Fiul natural nu să ştie a cui, Nicoleanu erà născut în Transilvania şi crescut în Craiova. In anul 1859, dându-se în acest oraş un mare banchet spre a serbà îndoita alegere a lui Vodă-Cuza, unul din meseni cetì nişte versuri bine simţite asupra Unirii ţărilor şi toată lumea mişcată se întrebà de cine sunt compuse? Aflându-se că autorul este un tânăr fără părinţi şi sărac, unul din entusiaşti propuse ca el să fie trimis la Paris pentru completarea studiilor, pe socoteala comesenilor prezenţi. Propunerea se adoptă cu aclamaţie; o colectă făcută chiar atunci, strânse destui bani pentru a întreţine pe Nicoleanu un an întreg la Paris şi totodată să iscăli un act prin care aceleaşi persoane să obligase să mai contribuiască pe atât şi în anii următori. Dar entusiasmul să răci în curând. Când trecù anul Nicoleanu să adresă, fără a căpătà măcar vre-un răspuns, la protectorii săi, şi astfel el rămase, lipsit de orice mijloc de existenţă, perdut în vasta capitală a Franţei. După ce trăi câtva timp în mare mizerie, compatrioţii săi, camarazi de şcoală, adunară la sfârşit dela ei banii necesari pentru întoarcerea lui Nicoleanu în ţară, fără ca el să-şi fi putut terminà studiile începute. Revenit în patrie, el ocupă succesiv mai multe funcţiuni. Pe vremea când frequentà întrunirile noastre literare, el erà director al liceului din Iaşi. De altminteri raporturile sale cu societatea noastră, au fost de scurtă durată. Neconvenindu-i postul ce ocupà în Iaşi, Nicoleanu stărui să fie

mutat la Bucureşti la Arhiva Statului. Acolo îl găsì boala de care murì peste câţiva ani.

Cu Nicoleanu eu nu m'am putut împrieteni mai de aproape. Faţa sa lungăreaţă, totdeauna serioasă, şi ochii săi mari, cu căutătura lor stranie, nu-mi puteau inspirà simpatie. Chiar şi în privinţa meritelor sale literare, eu mă deosebiam de părerea altora şi în special de a lui Carp care îl aprecià foarte mult. Recunoscând firea sa poetică, pe care un amor nenorocit o pusese în mişcare, am desaprobat totdeauna la poesie licenţa cea mare în formă de care adesea să face vinovat şi Nicoleanu. Fiind şi având groază de orice critică, chiar de cea mai blândă, Nicoleanu n'a îndrăsnit să publice poesiile sale sub numele său scris întreg, ci numai sub iniţialele N. N.

Cu totul deosebit de Nicoleanu erà Nicu Schiletti. Om vesel, bun camarad, entusiast, el s'a încercat în mici poesii lirice originale în soiul lui Heine, precum şi în traduceri de tot felul de poesii germane şi franceze. In anul 1862 el tradusese chiar, împreună cu Pogor, partea întâia din Faust care s'a şi publicat. Insurându-se din amor, cu o femeie frumoasă dar săracă, toată viaţa lui el a fost în lipsă şi nevoi; Franc şi cu inima deschisă, dar uşurel, el împrumutà bani dela prieteni oricând găseà, fără a le făgăduì o restituire exactă, iar când nu găseà bani el suferea sărăcia cu deplină resignare şi chiar cu voie bună. Cu toată natura sa de bohem, ca militar îşi păzià riguros disciplina, şi erà un ofiţer respectat.

Deosebit de aceşti doi erà în sfârşit Maiorul M. Cristodulo-Cerchez. Acesta n'a fost autor. In toată colecţiunea Convorbirilor Literare nu să găseşte de dânsul decât un articol scurt din anul 1876, «despre Movila Rabâia», articol subsemnat cu literile iniţiale M. C. C. Pe de altă parte însă, Cerchez erà mare amator de literatură şi petrecea oare foarte fericite în Societatea Junimea. Deşi mai mult autodidact, Cerchez aveà cunoştinţe variate şi multiple şi se interesà de orice ramură a cugetării omeneşti. Foarte ambiţios în suflet, el ascundeà aceasta fiind tăcut şi absolut discret în ceeace privià persoana şi afacerile sale. De altminteri bun camarad şi statornic în afecţiile lui, el erà totodată şi de o perfectă onorabilitate. Ca militar nu numai aveà un viu sentiment de datorie şi onoare, precum a dovedit-o în mod manifest la căderea lui Cuza, deşi ştià bine că prin purtarea sa aveà să-şi piardă posiţiunea din

armată, poate pentru totdeauna, dar aveà totodată şi cunoştinţe superioare, precum a dat probă în răsboiul din 1877, în care s'a deosebit mai mult decât toţi ceilalţi ofiţeri români şi a repurtat mari succese.

Am apropiat pe aceşti trei bărbaţi, fiindcă soarta a voit ca ei că sfârşească în acelaş chip. Toţi trei au murit nebuni; Nicoleanu, după o încercare de sinucidere, în Bucureşti la spital; Schiletti ajuns de mult colonel, la Viena, şi Cerchez în Iaşi oraşul său natal, unde ca general comanda corpul IV de armată. Pentru Skiletti şi Cerchez eu aveam mari simpatii. In casa lui Skiletti făceam adesea ori amândoi, pe timpul când eram tineri şi entusiaşti, împreună cu soţia şi cumnata sa, lecturi comune, până pe la 2 şi 3 ore după miezul nopţii, şi ne despărţeam cu gândul plutind în lumi fantastice. In casa mea Cerchez câteva săptămâni încă înainte ca grozava sa boală să se declare, veneà foarte des să petreacă sara, şi împreună reîmprospătam veselele aduceri aminte ale anilor tinereţii. Adese ori, tema conversaţii erà istoria căderii lui Cuza, şi nu pot uità cum se emoţionà Cerchez şi cum îi tremurà glasul vorbind de trădarea ofiţerilor şi de momentul când, condus de conspiratori în arestul militar, dădù ochii acolo cu Solomon, colonelul său. Amândoi se îmbrăţişară plângând, fericiţi de a se regăsì în acest loc de onoare, şi zicându-şi unul altuia: «Ce frică îmi erà să nu aflu că şi tu eşti un trădător». Nu mai puţin interesante erau povestirile lui Cerchez asupra războiului din 1877, atacurile ce a comandat asupra Plevnei, întâlnirea sa cu Osman Paşa pe care l'a făcut prizonier şi în de obşte apreţierile sale asupra diferitelor armate în luptă, şi a comandanţilor lor.

Este în adevăr păcat ca naturi distinse ca a lui Cerchez şi talente ca ale lui Nicoleanu şi Skilitti să sfârşească înaintea vremei şi aşa de trist. Insă mai târziu un alt membru al Societăţii noastre, cu o fantesie mult mai bogată decât dânşii, şi cu o adâncime şi fineţe de cugetare în adevăr superioare, Mihail Eminescu, era să sfârşească tot în acelaş mod.

E locul să menţionez aici şi de simpatica figură a lui Scarlat Capşa, un tânăr palid şi cu ochii mari, în a cărui scurtă viaţă femeile au jucat rolul de căpetenie. După ce se încercă întâi în cariera militară, el o părăsì mai târziu şi în anul 1865 era şeful unui serviciu la prefectură. Trecând prin mai multe amoruri poetice, el se întoarse la cel dintâiu al său, la drăgălaşa fiică a Dom-

nului Iordan (directorul de pension, unde învățase carte) cu care se însură după multe greutăți. Însă boala de pept de care suferea de mult, isbucnì atunci la Capşa cu violență, şi îl stinse în anul 1869 în oraşul Piza.

Capşa a tipărit în anul I al Convorbirilor o scenetă fantastică intitulată «Indoiala şi Realitatea», două mici poesii şi o epigramă «Pe un Album» care n'ar fi avut vre-un interes, dacă n'ar fi fost adresată unei dame frumoase şi cochete din înalta aristocrație Ieşană, de a cărei pasiune era prigonit fără cruțare. Raporturile lui Capşa cu noi au fost mai mult sociale decât literare. Cu caracterul său blând, tolerant şi desinteresat, Scarlat Capşa a lăsat tuturor amicilor săi amintirea cea mai plăcută.

Toți aceştia şi alții, de care voi vorbì mai în urmă, începusem, cu venirea toamnei, să ne adunăm odată pe săptămână. Sara de Vineri fusese hotărîtă pentru întrunirile noastre, zicând Pogor că literatura ca şi artele frumoase nu se pot face decât în ziua Venerii. Şedințele noastre se țineau într'o săptămână la Maiorescu, în casa din fundul curții Trei Erarhilor, în care se mutase, şi în Vinerea săptămânei viitoare în casa lui Pogor. Societatea fiind acum destul de numeroasă, cea întâiu idee care se prezentă în mod logic era aceea a unei organizări durabile. Însă această organizare dădù loc la lungi discuțiuni.

Maiorescu, şi mai ales eu, țineam ca să ne întemeiem Societatea pe oarecare statute scrise. Eu eram deprins la aceasta dela corporațiile studenților Germani, în care toate drepturile şi datoriile membrilor, chiar în ceeace priveşte petrecerile, sunt fixate în paragrafe precise şi se urmează cu rigoare. Desigur că şi Carp ne-ar fi sprijinit în această părere, dacă ar fi fost încă în Iaşi. Însă el se aşăzase acum la Bucureşti unde fusese numit auditor la Consiliul de Stat.

Cel mai aprig adversar al nostru în această privință era Pogor. El nici voià să audă vorbindu-se de Statute, de forme, de drepturi şi îndatoriri stabilite în articule hotărîte şi în încheieri votate, scrise şi subscrise. El nu voia nimic, absolut nimic. Lui îi plăceà să ne ocupăm de lucruri serioase şi neserioase, după capriciu, fără nici o regulă, şi toate obiecțiile, — mai ales ale mele — nu avură la dânsul nici o trecere. El întrebuință contra noastră, nu numai argumente, dar şi puternica armă a satirei şi bătăei de joc. Dela o vreme Maiorescu, totdeauna mai împăciuitor, făcù o

propunere intermediară, acea de a reduce formele scrise la procese verbale scurte care trebuiau să se ţie, despre cele petrecute în fiecare întrunire. Eu mă unii până în sfârşit cu această propunere, deşi cu adânc suspin şi părere de rău, având convingerea atunci, precum am păstrat-o şi acum în parte, că formele exterioare sunt indispensabile pentru mersul regulat al oricărei societăţi constituite. Pogor, pentru a nu se împotrivì mai mult, primì şi el propunerea, dând din umeri, şi cu condiţia bine înţeleasă ca el să nu scrie nimic şi procesele verbale să fie numai pentru memorie — aceasta ca o concesie pentru lumea burgheză şi prosaică, din care declara că facem toţi parte, afară de dânsul. In adevăr se şi ţinù un şir de procese verbale mai ales în timpul discuţiunilor despre ortografie care începură încă în acea iarnă, dar peste scurt timp ele căzură în disuetudine. Pogor avù deci o victorie deplină până la urmă! E drept că eu nu m'am lăsat, ci ades, în timp de câţiva ani, am tot revenit cu propunerea mea de statute, deşi foarte schimbată şi considerabil redusă, dar totdeauna, din nenorocire, fără succes. Zic «din nenorocire» şi socot cu dreptate, când gândesc cât de preţioase şi de ce folos mi-ar fi acele notiţe, acum, peste un sfert de secul, când scriu aceste rânduri!

In una din Vineri, se începură discuţiunile asupra ortografiei. Se introduse în cabinetul lui Maiorescu, unde ţineam întrunirile, o mare tablă, pe care Paicu, ce sta ţeapăn, cu crida în mână, trebuià să noteze deosebitele experienţe. Se luă de bază proiectul prelucrat de mine cu $1^1/_2$ an înainte şi care zăcea uitat într'un saltar. Deşi nu aveam speranţă că el va fi adoptat în întregimea lui, sau în mare parte, totuşi mă aşteptam că voiu scăpà, măcar câte ceva din el.

Nu ştiu pentru ce, chestiunea aceasta a ortografiei, a pasionat aşà de mult pe oameni. Deosebiţii creatori de sisteme din Bucovina şi Ardeal, şi mai ales discipulii lor, se înduşmăneau grozav între ei. Şi chiar la noi în România nu e de crezut, câtă îndărătnicie şi cât foc se puneà, în această chestiune, la urma urmelor de pură formă exterioară. Eu însumi îmi încreţeam fruntea tot mai mult, văzând cum cădeau propunerile mele una câte una.

Din întâiul moment, după obiceiul ce se făcù în Junimea, să se înceapă orice discuţie dela Adam Babadam, Pogor cerù

cuvântul, și spre uimirea noastră, puse foarte serios întrebarea prealabilă, dacă este bine să se schimbe literile cirilice cu cele latine sau nu, și abià după o discuție lungă asupra originei Românilor, amestecului nostru cu Slavii și alte neamuri, scopul unei ortografii și multe altele, am hotărît în unanimitate că trebue să adoptăm alfabetul latin.

Dar odată acesta admis, cum trebuiau să se însemneze sunetele noastre, pentru care nu se găseau litere latine corespunzătoare? Ce erà de făcut cu consoanele ц, з, ш, щ; cu diftongele *ea* și *oa*, cu *i* scurt și *u* mut, și mai ales cu vocalele ъ și ѫ? Trebuià să adoptăm accente și alte semne diacritice sau nu? La conjugări și declinări păstram în scriere rădăcina cuvântului neschimbată, sau mergeam după pronunțare? Țineam samă de etimologia latină și până la ce punct? Toate aceste întrebări și încă multe altele, dădură loc la lungi discuțiuni, întru început foarte confuse. Paicu ne înveselià cu glumele sale, cele mai des nesărate, și Pogor ne desnădăjduià, încurcând totdeauna discuțiunele gramaticale cu fel de fel de incidente filosofico-istorice și străine obiectului care ne ocupà, căci în fundul inimii, el erà foarte indiferent pentru ortografia română, ca unul ce totdeauna a avut o deplină nepricepere și un absolut dispreț pentru orice chestiune de formă exterioară. Maiorescu nedumerit, se ținea încă în oarecare rezervă, ascultând certele între Paicu și mine care nu duceau la nici un rezultat. Și în adevăr, așà precum discutam noi, nici nu puteam ajunge la ceva: unul susținea că e mai bine a se scrie într'un fel, și celălalt că e preferabil a se scrie într'altfel, dar fără a întemeià pe motive oarecum științifice părerile noastre. Aceea ce ne lipsea la început erà deci o bază serioasă. Abià după câteva ședințe, când Maiorescu, surprins de modul arbitrar cu care noi toți ceilalți făceam propunerile cele mai variate, se puse să cugete la toate aceste, și clădi o temelie solidă, pe care se putù ridicà o sistemă rațională; numai atunci discuțiunile noastre deveniră serioase și avură spor. Dar și atunci, ce păreri diverse! Când Maiorescu venià succesiv în fiecare săptămână câte cu un capitol din Studiul său «Despre scrierea limbei române», câte protestări, câtă gâlceavă! Trebue însă notat că dela o vreme, ori ce îndărătnicie dispărù, și în fața unei serioase argumentări toți se uneau. Astfel după un șir de ședințe ajunserăm a ne înțelege

pe deplin. Maiorescu cedând pe ici, păstrându-şi părerea pe dincolo, profită de aceste discuţiuni, găti scrierea sa, şi mai târziu după ce o peptenă şi repeptenă, ea fù publicată în broşură. La început, acea sistemă de ortografie numită a Junimii fu primit cu protestări generale: în Bucovina şi mai ales în Transilvania el fù considerat ca pernicios pentru neamul român. In România lumea profesorală dela care atârna totul până la urmă — căci din şcoală ese omul cu opiniuni fixate — se împărţi în părerile sale, asupra lui, dar nu îndrăznì încă să o adopteze.

Societatea Academică din Bucureşti, înfiinţată curând după aceea şi în care se găsiau toţi filologii români însemnaţi de pe atunci, trebuind să stabilească şi ea o ortografie comună pentru Români, vorbì cu dispreţ de proectul nostru, şi de autorul lui. Etimologiştii din Academie ne considerară ca răi patrioţi, de nu chiar ca duşmani ai naţionalităţii române. De acolo porni epitetul de «cosmopoliţi» ce se dedea membrilor Junimii. Insă cu încetul lucrurile se schimbară prin puterea adevărului. Ortografia Junimei, după cum se numea sistema propusă de Maiorescu în cartea sa «Despre scrierea limbei române» se primì mai întâi de membrii societăţii noastre, afară de Pogor, care nu s'a putut niciodată familiariza cu dânsa. Câţiva profesori o introduseră apoi cu timiditate pe ici pe colo în şcoalele din Iaşi, şi prin alte oraşe din Moldova. Fiind director al «Monitorului», Domnul I. A. Cantacuzino, o adoptă în foaia oficială; alte jurnale o admiseră şi ele apoi, aşa încât cu încetul ea să lăţi şi prin diferite cancelarii. Mai târziu ea fu primită şi în Bucovina la Suceava şi în Transilvania, la Braşov. In urma unei lungi corespondenţe ce am avut cu persoane distinse din Sibiu, ea se admise şi acolo. In sfârşit la o revizuire a ortografiei, hotărîtă de Academia română, în care Maiorescu consimţise să reintre, şi eu fusesem ales de curând, şi această corporaţie primi puţin schimbată ortografia noastră şi astfel se plecară toţi la sistema pe care cu indignare sgomotoasă o condamnase şi huiduise la început.

Trebuie să menţionez că mai târziu, după direcţia ce luase Junimea, o discuţie aşa de lungă şi laborioasă precum o avusem despre ortografie în iarna 1865—66 ar fi fost cu neputinţă; Pogor şi chiar alţii ar fi zădărnicit-o. Deaceea peste mai mulţi ani,

când se simţi trebuinţa unei modificări parţiale a ortografiei noastre, am trebuit, câţiva membri ai Junimei, să ne întrunim afară de şedinţele obicinuite pentru a delibera. In lipsa lui Maiorescu, care se mutase în Bucureşti, eu, dunai mai multe seri la mine acasă pe Burlă, Vârgolici, Xenopol, Lambrior, Pompiliu, şi alţi iubitori de filologie, şi împreună simplificarăm ortografia noastră din 1865, rămâind principalul punct îndoelnic, acel al scrierii vocalelor **ă** şi **î**.

Ortografia Junimii a fost cel întâi mare succes al societăţii. Mai târziu au venit şi altele, dar toate numai în urma a lungi polemice şi lupte ce am purtat.

CAPITOLUL IV

PUŢINA POLITICA

In luna Dechemvrie 1865 mă dusei pentru întâia oară la Bucureşti, fiind însărcinat să apăr un proces la Curtea, de Casaţie. Intâlnindu-mă cu răposatul Pantazi Ghica pe care îl cunoscusem întâi în Iaşi, el mă introduse în cercul partidului numit pe atunci roşu. El mă prezentă lui C. A. Rosetti care mă primì destul de rece. Casa şefului partidului erà plină de amici politici de ai săi, printre care îmi aduc aminte că se găseau Simeon Mihăilescu şi Eliad, numit Cârciumărescu. Figurile foarte comune a celor mai multe din persoanele prezente; cuvântul sentenţios al lui Rosetti, care vorbea şezând pe scaun şi ţiind un copil al său pe genunchi; ascultarea religioasă a celorlalţi care stăteau în picioare; rîsetele sporadici, sgomotoase şi aprobatoare ale acestora, când Rosetti rostea un cuvânt de spirit, îmi făcură un efect deplorabil şi eşii foarte nemulţumit; nu mai puţin îmi displăcu şi altă serie de partizani cu care Pantazi Ghica mă făcù cunoscut în beciurile de sub Pasajul român, unde ei beau la bere şi vin, vorbind în gura mare despre conspiraţia lor. Din aceştia îmi aduc aminte pe răposatul Geanoglu, un om vesel dar destul de ordinar, din care, la moartea lui, gazetele partidului făcură spre uimirea mea, un bărbat politic însemnat şi de mari merite. Această împrejurare îmi arătă pentru întâia dată lipsa de măsură şi de dreptate cu care judecă par-

tidele politice. Amândouă aceste vizite şi la Rosetti şi în Pasaj mă încredinţară că natura mea nu se potriveşte de loc cu aceşti oameni, poate mai ales din cauză că am urît totdeauna deopotrivă şi vorbele umflate, şi formele comune şi bădărăneşti.

In Ianuarie 1866 făcui un al doilea drum la Bucureşti, iarăş pentru a apără un proces la Curtea de Casaţie, şi mă convinsei şi mai mult din ferberea generală că se pregătesc evenimente politice însemnate. Spre sfârşitul lunii am plecat în zori de zi dintr'un bal ce dădea Generalul Savel Manu, Ministru de Răsboi, şi m'am urcat în brişca cu care am purces la drum spre Iaşi după chipul în care se călătoreà pe acea vreme. Drumul meu se prelungì, căci în Focşani, în Bârlad şi în Vaslui, dădui de baluri şi petreceri care mă ţinură în loc, şi sosii la Iaşi puţin timp înaintea căderii lui Cuza, cădere de care toată lumea vorbea ca de un lucru sigur, fără a şti în care mod avea să se întâmple. In Iaşi găsii o mişcare politică mult mai mare decât o lăsasem. Intr'o zi veni la mine frate-meu Leon şi Colonelul Alecu Mavrocordato şi ne propuse să facem şi noi parte din conspiraţie. Noi însă am refuzat cu energie, auzind mai ales că duşmanii lui Cuza ar fi hotărâţi să nu dea înapoi nici chiar înaintea unei crime. In discuţiune cu Mavrocordat, noi i-am opus jurământul de credinţă ce făcusem ca funcţionari, argument de care Mavrocordat râse mult, găsindu-l foarte naiv.

Toată lumea în Iaşi se aştepta la o catastrofă şi în deobşte era mulţumită să se isprăvească cu domnia lui Cuza. Faptul este că legea rurală decretată de el şi mai ales repedea ei aplicare, lovise foarte simţitor în interesele proprietarilor mari şi ale arendaşilor, şi înstrăinase simpatiile lor pentru Cuza. Apoi Guvernul din Bucureşti era rău şi destul de nepriceput. Preocupat mai ales de a priveghia opoziţia puternică pe care o făceau mai toţi bărbaţii politici însemnaţi care se coalizase contra lui Cuza, el nu se îngrijea mai de loc de administraţia ţărei, ci o lăsa în voia ei, adică prada abuzurilor. De adăogim pe lângă aceasta că oraşul Iaşi suferise în special foarte mult din cauza strămutării centrului politic la Bucureşti, se va înţelege uşor, că afară de câţiva prieteni personali, prinţul Cuza avea în Capitala Moldovei prea puţini partizani.

Din aceste motive vestea despre căderea sa, venită în ziua de 11 Fevruarie fù primită în Iaşi cu destulă bucurie. In ziua

acea, eu, mă găseam din întâmplare mai dimineaţă la Curtea de apel şi eram faţă când Generalul Nicu Mavrocordat primì întâia depeşă despre răsturnarea Domnitorului. Luând o copie de pe telegramă mă repezii în sanie la Maiorescu pe care nu-l găsii a casă, şi de acolo la Gheorghe Racoviţă, pentru ca să le comunic această însemnată veste. Se vede că eram aşa de emoţionat şi vorbeam aşa de răpede şi de încurcat, în cât vreo cinci minute, nici Racoviţă nici soţia lui nu au fost macar în stare să înţeleagă de ce era vorba.

Tatăl meu primì ştirea cu tristeţă şi exprimă mare îngrijire pentru viitorul ţării. Un fapt însă care ne indignă pe toţi, chiar pe acei nemulţumiţi de isbutirea conspiraţiei, fu acel al lui Theodor Lăţescu, care intră cu sgomot la Tribunal, rupse portretul lui Cuza din părete, îl luă cu el în sanie, şi se duse să-l îngroape la biserica Sfântul Neculai, cu alaiu şi pompă.

Din membrii Societăţii Junimea, Pogor care, precum am aflat atunci, făcea parte din complot, fù numit prefect, şi astfel fără voie şi noi ceilalţi am fost oarecum apropiaţi de mişcarea politică. Aceasta nu împiedica întrunirile noastre literare. După oare care discuţiuni noi fixasem programa prelecţiunilor populare pentru duminicile din postul mare ale anului 1866. Mai multe persoane aveau să iee parte de astă dată. Pe lângă Maiorescu şi Pogor trebuia să vorbesc şi eu, frate-meu Leon, N. Mandrea, N. Roznovanu, şi chiar Dimitrie Sturdza care în acea iarnă locuia în Iaşi, şi până la o vreme venise de câteva ori în adunările Junimii. Atunci se introduse ca inovaţie însemnată sistema unităţii programei, adică principiul de a lua o idee fundamentală comună care se trată şi desvoltă în deosebite subiecte şi deosebită formă de către toţi conferenţiarii, făcându-se, la început totdeauna de Maiorescu, mai târziu însă de mine şi de alţii o conferinţă introductivă care explica scopul nostru şi era intitulată «Privire teoretică».

Acest principiu de unitate devenind apoi tradiţional, s'a ţinut mulţi ani de zile în Junimea, şi din cauză lui nu puţină greutate am întâmpinat adesa, în anii următori, întru găsirea unei programe comune. Pentru primăvara aceea prelecţiunile populare cu titlul general: *„Elementele de viaţă ale popoarelor, manifestate în istorie“* erau următoarele:

Privire teoretică — *Maiorescu.*

Legislaţiunea elenă (Solon şi Licurg) — *Mandrea.*
Practica filosofiei elene (Socrat şi Aristotele) — *Maiorescu.*
Arta în poporul elen — *Pogor.*
Viaţa romană — *Maiorescu,* (în locul lui N. Roznovanu care plecase în Rusia, după cum se afirma, pentru pregătirea mişcării politice de care am să vorbesc).
Legislaţiunea romană — *I. Negruzzi.*
Mahomet — *Maiorescu.*
Reformaţiunea (Luther) — *I. Negruzzi* în locul lui Dimitrie Sturdza pe care evenimentele politice îl chemase grabnic în Bucureşti.
Revoluţiunea engleză (Cromwell) — *Leon Negruzzi.*

Cu toată mişcarea politică din Iaşi, publicul să grămădea numeros la aceste prelegeri ca şi în anii anteriori, însă numai până la o vreme. Pe la sfârşitul lunei Mart, ferberea deveni foarte mare, şi noi toţi, luaţi înainte de şuvoiul politicei ne-am aruncat în luptă pentru a scăpa Unirea ţărilor ce ne părea ameninţată, precum şi ideea Domnului străin care instinctiv se făcuse un credo politic al nostru. Pogor, nemulţumit de posiţiunea ce avea ca prefect îşi dădu demisiunea şi în locul seu fu numit reposatul Ştefan Golescu din Bucureşti, bărbat onorabil, însă necunoscător al mijlocului în care avea să administreze, şi prea slab pentru a stăpâni situaţia.

Separatiştii deschisese un jurnal sub conducerea lui Theodor Lăţescu, şi noi, Junimişti, deschisesem alt jurnal unionist intitulat *„Vocea Naţională"* la care principalii colaboratori eram Maiorescu şi eu. Sara, adversarii noştri făceau adunări populare numeroase în casă la Roznovanu, unde era centrul separatiştilor, aşa că şi noi am fost siliţi să facem apel la public pentru scăparea principiului Unirii. Un mare meeting convocat de noi la Universitate în aceaşi sală unde ţineam prelecţiunile populare, adună un public foarte numeros. Pogor presida şi Maiorescu făcù un lung cuvânt în contra separatismului şi în favoarea Domnului străin care avea să ne aducă mult bine şi mare fericire în ţară. Ei fu priimit cu lungi aplausuri; după Maiorescu vorbii şi eu în acelaş sens, însă îndată după mine se suì la tribună reposatul Alecu M. Şendrea care deşi se pronunţă ca şi noi pentru Unire, declară însă că este din alt partid decât noi şi protestă

cu energie contra ideiei Domnului străin de care să temea că va căuta să desnaţionalizeze pe Români. Prin public începuse mai mulţi a-l aproba şi lucrurile s'ar fi încurcat, dacă spre sfârşitul discursului seu, oratorul n'ar fi adaus ca concesie că ar priimi poate la nevoie un domn străin, dacă acesta ar fi *de viţă latină*, dar nici odată unul *de viţă germană*. Aceste cuvinte le prinse Pogor în sbor, de pe scaunul seu, şi îndată veni cu propunerea să admitem toţi drept împăcare o moţiune cuprinzând idea: *Unirii cu Domn străin de viţă latină*. Sub această formulă el cerù fusiunea ambelor păreri din adunare. Şendrea şi alţii mai voiră să se împotrivească, dar tot publicul începu să strige cu sgomot: «fusiune, unire, domn străin de viţă latină, fusiune, fusiune!».

Mişcarea era prea mare pentru ca cineva să se mai poată opune şi la moment moţiunea fu introdusă într'un proces-verbal pe care mai toate persoanele presente îl iscăliră. Partizani ai acestei idei se iviră numeroşi în tot oraşul, aşa încât iniţiativa noastră produse o îmbunătăţire reală în starea lucrurilor.

In Bucureşti cercurile guvernante erau foarte îngrijate de cele ce se petreceau la Iaşi. Cu sau fără dreptate să credea că mişcarea separatistă era aţâţată de Muscali, şi că aşăzarea în Iaşi a reposatului Costake Moruzi cumnat al lui Roznovanu, mare proprietar în Basarabia şi persoană bine văzută de cercurile oficiale ruseşti, ar fi în legătură cu răscoala ce se pregătea. In faţa gravităţii împrejurărilor, doi membri ai Locotenenţii domneşti: răposatul General N. Golescu şi Lascar Catargi se hotărîră se vie la Iaşi pentru a înăbuşi orice mişcare revoluţionară care ar fi putut paraliza plebiscitul hotărît în secret pentru ziua de 2 Aprilie şi prin care era să se aclame Domn al ţării Prinţul Carol de Hohenzollern.

Cu două zile înaintea d-lor Catargi şi Golescu sosi în Iaşi şi amicul nostru Carp, care la 11 Februarie devenise secretarul Locotenenţei domneşti, şi căută să liniştească temerile ce aveam despre greutatea de-a dobândi un domn străin, fără însă a ne numi, înaintea sosirii caimacamilor, persoana hotărâtă să primească tronul. Nicolai Golescu şi Catargiu veniră la 1 April în Iaşi pe o ploae torenţială, ceeace ne-a fost atunci de mare ajutor, căci a paralizat orice mişcare revoluţionară pe stradă. Ploaia ţinu şi în ziua de 2 Aprilie în care, Dumnezeu ştie cum, se începù ple-

biscitul, în toată ţara, în urma căruia se proclamă în ziua de 8 Aprilie Carol de Hohenzollern Domn al Românilor.

In noaptea de 2 spre 3 Aprilie ploaia stătu şi soarele răsări pe un cer senin. Era în adevăr splendidă acea zi de 3 Aprilie 1866 ce trebuia să fie atât de sângeroasă pentru Iaşi. Nu voiu să mai vorbesc de causele şi împrejurările care au produs mişcarea ce s'a sfârşit prin luptă deschisă pe uliţele Iaşului, căci fiind direct amestecat în evenimentele politice de atunci, chiar astăzi după mai bine de douăzeci şi trei de ani, nu aş putea scrie cu deplină nepărtinire. Aşà de mare erà pasiunea ce mă stăpânea, că într'o zi am intrat singur în casa lui Roznovanu şi găsind în odăile de jos o mulţime de lume care iscălea actele încheiate de comitetul separatist, am umflat în braţe câte am putut din hârtiile subscrise şi nesubscrise de pe masă şi repezindu-mă afară, le-am rupt în bucăţi. Persoanele presente rămaseră aşa de uimite de îndrăsneala mea, încât nici măcar să împotriviră, şi mă lăsară să-mi fac pe plac fără a se mişca. Abia după ce ieşii, câţiva revenindu-şi în fire îşi scoaseră revolverele şi alergară după mine, dar eu eram departe şi hârtiile desfiinţate.

Din teama deci, de a nu putea fi nepărtinitor în aprecierile mele, nu voiu face comentarii, ci mă voiu mulţumi a relata pe scurt faptele întâmplate. Mitropolitul Calinic Miclescu pe care separatiştii îl câştigase de partea lor, sluji singur în acea Duminecă (Dumineca Tomei) în Mitropolia ticsită de lume. La sfârşitul liturghiei când eşi cu crucea, câteva glasuri îi strigară ca el să se puie în fruntea poporului şi să meargă la Palatul Administrativ, unde de dimineaţă se găsea Locotenenţa domnească. Acolo el trebuia, după unii să revendice drepturile Moldovei apăsate, după alţii, el avea să proclame de regent provizoriu al Moldovei pe tânărul Roznovanu care imediat era să întocmească un minister hotărât de mai înainte, iar locotenenţii domneşti, trebuiau să fie arestaţi la moment. Se zice că acel minister era să fie compus între alţii din d-nii Panait Cristea, Scarlat Baragini, Panait Balş, colonelul P. Schilet (tatăl amicului nostru) şi Nicu Aslan, singurul bărbat inteligent dintre aceştia toţi.

Ori cum ar fi fost, Mitropolitul se puse în mişcare cu voie sau fără voie, în veştminte precum era îmbrăcat, ţinând într'o mână cârja şi în alta crucea şi urmat sau împins de un public nesfârşit. In curtea Mitropoliei o mare mulţime de oameni adunată

asculta un discurs violent al lui Theodor Boldur Lăţescu care urcat pe o masă le vorbea despre drepturile Moldovei, îi aţâţa la împotrivire făţişă şi îi îndemna să urmeze pe Mitropolitul lor. Când acesta eşi în ograda bisericei, gloata de afară îl înconjură, unindu-se cu aceea ce venea din biserică, şi-l împinse spre Curtea domnească. Ajungând cu mare alaiu şi în sunetul clopotelor în mijlocul pieţii palatului, poporul dădù de o companie de soldaţi sub comanda locotenentului-colonel N. Schiletti. In treacăt menţionez că amicul nostru, adânc impresionat de cele ce se petreceau în Iaşi, îşi exprimase după obiceiul poeţilor, în versuri, mâhnirea sa. Găsesc aceste strofe în poesia întitulată «La moartea lui Nicolae Dunca», camarad al lui Schiletti şi mort în răsboiul American:

Tu mori, dar noi ce facem? O tristă, neagră soartă
Ca umbre, ca fantasme, în ţară rătăcim
Şi vântul desbinării, pe-a sale-aripi ne poartă
Spre moarte, spre peire, o! cât te fericim!

Pe câmpul de onoare, c'o inimă română
Tu mori cu bucurie şi de speranţe plin,
Iar noi umflaţi de patimi, luăm o cupă 'n mână
Şi bem al ţării sânge cu sufletul senin!

. . . .

Soldaţii aşteptau cu baionetele plecate şi spre dânşii venea sgomotoasă grămadă de oameni cu Mitropolitul în frunte. Autorii mişcării erau siguri că soldaţii se vor da în lături în faţa crucii, ţinută de Mitropolit; că acesta se va putea suì la palat, şi că apoi soldaţii vor fraterniza cu poporul. Dar s'a întâmplat altfel. Soldaţii stăteau nemişcaţi şi numai câţiva paşi îi despărţea acum de popor. Calinic văzând că se apropie de baionete fu prins de o frică grozavă şi voi să dea înapoi, însă nu putù, căci cei din urmă, neştiind ce se petrece, dădeau năvală înainte, cu toate strigătele desperate ale Mitropolitului. Atunci în îmbulzeala ce s'a produs el lovi cu cârja pe unul din soldaţi. Acesta nu mai stătù pe gânduri, ci cu o înjurătură, lovi pe Mitropolit cu baioneta, care străbătù veştmintele şi se oprì într'o cataramă, sgâriindu-i pielea. Calinic scoase un ţipăt şi căzù leşinat în braţele lui Inge

Rober, tutungiu din Iaşi, care-l luă în braţe şi-l făcù nevăzut. Indată se lăţi vuetul că Mitropolitul a fost ucis, şi chiar că se văzuse sburând sufletul său sub forma unui porumbel. Poporul înfuriat începù a arunca cu pietre în soldaţi. Aceştia înaintară şi împinseră mulţimea înapoi până înaintea Mitropoliei şi a caselor Roznovanului, unde alte gloate cu ciomege şi bâte, parte eşind beţi din pivniţele lui Roznovanu, parte năvălind din mahalale, veniră în ajutorul celor daţi înapoi. Soldaţii se opriră în faţa unei aşa îmbulzeli, căci fără a se face uz de armele de foc nu se mai putea înainta. Publicul luă această oprire drept un semn de slăbiciune. Mai mulţi tineri din societate, amestecaţi cu poporul, printre care Theodor Lăţescu, Costică Aslan, şi chiar soţia acestuia, frumoasa Eugenia — cu capul gol şi un trandafir roşu în păr — îndemna poporul să înainteze contra soldaţilor, care n'ar îndrăznì — ziceau ei — să dea în fraţii lor Moldoveni, şi astfel se întâmplă ca să se arunce cu pietre în soldaţi, şi să se lovească cu beţe, iar aceştia stăteau furioşi dar nemişcaţi fiindcă nu aveau voe să se apere cu arma.

In sfârşit veni din partea locotenenţei domneşti mult aşteptatul ordin de a face foc. Se zice că Dimitrie Sturdza ar fi obţinut şi comunicat acel ordin lui Carp, care împreună cu Dr. Davila l'ar fi transmis colonelului Cornescu, comandantul garnizoanei, care şi acesta îl comunică formal şi lui Schiletti. Intâi Schiletti puse să tragă câteva salve în aer, pe care publicul, încurajat fiind de mai multe persoane ce se găsea pe balcon în palatul Roznovanu, le primi cu hohote de râs, apoi în mijlocul sunetului clopotului de dandana (tocsin) al Mitropoliei, ce răspândea spaima până în mahalalele cele mai depărtate şi făcù să se adune şi mai mult public, se trase în grămadă şi mai multe persoane căzură. Lupta urmă puţin timp sub îndemnul lui Theodor Lăţescu, care legat la cap ca şi cum ar fi fost rănit şi cu un pistol în mână îndemna şi încuraja pe răsvrătiţi. Se dăduse ordin ca şi cavaleria să şarjeze dela Copou în jos pentru ca astfel să se ia poporul din două părţi. Atunci Carp avù cu Cornescu următoarea convorbire caracteristică:

Carp. — D-le colonel, este ordin să vii în grabă cu lăncerii dela deal ca să se ia răsvrătiţii între două focuri.

Cornescu. — Nu pot încăleca.

Carp. — Pentru ce nu? ia ori ce cal vei găsi.

Cornescu. — Am cal dar n'am şeaua mea.
Carp. — Ia orice şea vei găsi.
Cornescu. — Eu încalec numai pe şeaua mea.
Carp. — Nu-i momentul să alegi şeaua, nu vezi de la ce atârnă scăparea ţării, fă-ţi datoria!
Cornescu. — Eu nu pot încăleca decât pe şeaua mea.

In urma acestei convorbiri caracteristice, maiorul Pandraf luă comanda lăncerilor.

La început însă încercarea cu cavaleria asta nu fu fericită căci mulţimea prinsese a ridica o baricadă în dreptul străzei Primăriei, unde caii şi călăreţii cădeau unii peste alţii, iar răsvrătiţii se năpusteau asupra celor căzuţi cu ciomege şi-i loveau. De la o vreme însă, făcând şi cavaleria întrebuinţare de pistoalele lor, şi rănind şi ucigând în dreapta şi în stânga, resistenţă serioasă nu mai putea fi, şi cei mai mulţi din răsculaţi fugiră în toate părţile; câţi scăpară fură prinşi cu grămada şi închişi într'o mare maneja militară de scânduri, ce era lângă Curtea domnească, sub paza maiorului Panu, tatăl lui Gheorghe Panu. Principalii autori ai mişcării; N. Aslan, Lăţescu, Roznovanu şi alţii care se strânsese în casa acestuia, fură de asemenea arestaţi şi duşi la penitenciar între baionete. Costake Moruzi însă scăpă pe o fereastră din dosul casei, alergă la Păcurari la un birjar muscal, care-l duse pe mulţi bani în goana cailor la Sculeni, de unde asemenea cu mare cheltuială trecù Prutul într'o luntre. Pe la ora 2 după amiază totul era sfârşit, dar aspectul oraşului era lugubru. Chiar un ceas mai târziu se vedea încă sânge curgând şi creieri împrăştiaţi pe pietrele uliţelor. Locotenenţa domnească într'o notă adresată consulilor străini din Iaşi arată anume pe Moruzi ca motor al răscoalei.

Dupăce lucrurile se liniştiră, Maiorescu, care din poarta casei sale fusese martur ocular la toate cele întâmplate, voià tocmai să meargă să găsească pe Carp la palat, când un preot, părintele Enăchescu, îl întâmpină şi-i spuse în secret că Mitropolitul Calinic îl chema la dânsul, în locul unde se ţineà ascuns. Condus de acest preot, Maiorescu se coborî într'o pivniţă adâncă, unde, într'un fund, bietul Calinic, slăbit din cauza rănii dar mai ales a emoţiunii, tremurând de frică şi de frig, stà ghemuit între nişte poloboace pline de vin, încotoşmănat în blana cârciumarului. Zărind pe Maiorescu, el îi căzù în genunchi şi cu voacea stinsă îl rugă

să-l scape, ducându-l unde va crede de cuviinţă. Maiorescu, văzând pe Calinic îngenunchiat, se puse şi el în genunchi, şi după o scurtă sfătuire, ei hotărîră să meargă drept la palat, unde se găseà Locotenenţa Domnească, la a cărei mărinimie Calinic voià să apeleze. Se aduse o trăsură, se ridică poclitul şi Maiorescu împreună cu Mitropolitul merseră nerecunoscuţi de nimeni până la Palat unde cerură să fie primiţi de locotenenţii domneşti. Davila îi introduse în persoană. Când Mitropolitul şi Lascar Catargiu dădură ochii împreună, acest din urmă, se repezì spre Calinic cu mâinele ridicate, strigând: «Despote, ce-ai făcut? Iar Calinic în genunchi şi cu capul plecat, şoptea, abia răsuflând. «Fii-vă milă, ertaţi-mă, am greşit!»...

După câteva ore de deliberare, locotenenţii domneşti crezându-l mai tare rănit decât erà, îl trimiseră sub pază la Spitalul Sf. Spiridon, unde i se pregătì în grabă o odaie. Sentinele i se puseră la uşe.

In acea memorabilă Duminecă de 3 Aprilie 1866, frate-meu Leon trebuià să facă prelegerea sa la Universitate «Despre revoluţiunea engleză». Neştiind dacă în ferberea ce era în oraş se va mai gândì cineva la un curs de istorie engleză, el eşise mai dimineaţa de acasă, îmbrăcat în frac, precum la prelegeri erà obicinuit. El voià să vadă aspectul oraşului, dar erà gata pentru orice eventualitate. Insă abia ajuns în colţ la Petrea Bacalul — astăzi Hotel România în Piaţa Unirii — îl întâmpină un aprod din partea procurorului General care îl chemă la parchet. Fiind frate-meu atunci prim procuror la tribunal, el lăsă prelegerea, alergă repede la Curte, unde procurorul General şi prefectul vorbeau cu Locotenenţii domneşti despre împrejurările politice. Catargiu, foarte îngrijat de cele ce puteau să se întâmple în acea zi (şi cu drept cuvânt precum am văzut) le ziceà să se ţie gata de toate. Nu ştiu ce a înţeles atunci prin aceste cuvinte, dar mai pe urmă pe când se băteau pe uliţă, Catargiu erà aşa de emoţionat, în cât într'un moment, strigă către procurori:

«Domnilor, pentru Dumnezeu, nu vedeţi ce se petrece, duceţi-vă înaintea soldaţilor şi liniştiţi poporul». Atunci răposatul Alecu Boţez, unul din procurorii Curţii, îi răspunse zâmbind, «Bucuros, decât fiindcă Excelenţa Voastră, aveţi mai multă autoritate decât noi, n'ar fi rău să vă puneţi în fruntea noastră!» Astfel frate-meu, în loc de prelecţiune populară la Universitate, se puse

în acea Duminecă, să facă, în frac şi cravată albă, interogatorii, procese verbale şi rechizitorii până dincolo de miezul nopţii. Aşa s'a întâmplat ca membrii Societăţi Junimea să facă politică în anul 1866. Indată însă după acele evenimente clarificânde-se situaţia prin descălecarea — cum ar fi zis bătrânii — a prinţului Carol de Hohenzollern, Junimea se grăbì să închidă jurnalul său politic şi nu mai avu altul decât aproape 20 de ani mai târziu, când din vechea Societate literară se născù un partid politic. Până în anii din urmă, ori cât susţineau adversarii noştri, că în realitate scopul întrunirilor Junimei erà politica, iar literatura numai un mijloc pentru a atrage partizani in societate, aceasta nu e adevărat; nu se mai făcù politică de loc. Ba mai târziu când se întâmplà vre-o dată ca să vie vorba şi de chestiuni politice în vre-o întrunire, mulţi membri, dintre care mai ales Pogor, cereau îndată schimbarea conversaţiei, fiindcă politica după tradiţia Societăţii, ar face parte, din lucrurile *„Străine Junimii"*.

Aceasta este atât de adevărat, în cât în anul 1877, când ne hotărîsem să scoatem deputat în Iaşi în opoziţie cu Guvernul pe Maiorescu, dat în judecată ca ministru şi alegerea trebuià să se facă a doua zi după o adunare a Junimii, cu toată emoţiunea ce stăpânea pe unii din noi, nici s'a pomenit măcar în acea întrunire de actul politic ce aveà să se săvârşească nu mai departe decât în ziua următoare.

Am notat ca cronicar credincios evenimentele politice întâmplate în Iaşi în primăvara anului 1866, nu numai fiindcă au participat la ele şi membrii Junimii, dar şi din cauză că detronarea Domnitorului Cuza, avù un efect direct asupra Societăţii noastre. Voi să vorbesc despre un fapt în aparenţă mic de tot, dar pentru Junimea foarte însemnat, precum se va vedeà în Capitolul următor.

IACOB NEGRUZZI

RUGĂCIUNE[1]

Indură-te, Părinte,
Că zarea 'ntreagă plânge
Ruina ţărei mele
Ingenunchiată 'n sânge!

Indură-te, Părinte,
Căci totul e-o ruină,
Şi 'n noaptea 'nfricoşată
Doar apele suspină!

Indură-te, Părinte,
De mamele nebune
Ce-aleargă, despletite,
Pe câmpuri de cărbune!

Indură-te, Părinte,
Că dorm, fără de vise,
Atâţia fii ai ţărei,
Cu rănile deschise!

Indură-te, Părinte,
Că fără-un pic de soare,
Atâţia fraţi de-ai noştri
Se sting în închisoare!

Indură-te, Părinte,
De-atâtea jertfe mute
Ce le simţim, cu toate
Că sunt necunoscute!

Indură-te, Părinte,
De viaţa noastră-amară,
Stropită-ades cu lacrimi
Pân'am clădit o ţară!

Indură-te, Părinte,
Durerea ne-o răsbună
Ca 'n vremile trecute
De glorie străbună!

Indură-te, Părinte,
Să 'nfrângem iar păgânul,
Să-l înnecăm în sânge
Şi iar să fim stăpânul!

ALEXANDRU T. STAMATIAD

---

1) Din volumul de poeme: „Pe Drumul Damascului", care va apare.

DRUMEŢUL[1]

Era 'ntr'o stradă veche, cu gropi şi cu noroaie.
O cârciumă cu firma săltată'n vânt şi 'n ploaie.
O lampă pe o sârmă aruncă din odaie,
Prin rafturi lungi de sticle, o galbenă văpaie.
Căruţe de povară se'nşiră la podişcă
Şi matahale negre greoiu prin bălţi se mişcă,
Ajung la uşă, intră, se urcă patru trepte
Şi se trântesc pe laviţi, să bea şi să aştepte.
Şi vin mereu, hamalii cu spetele aduse,
Zidari cu var în haine şi'n păr, femei cu tuse,
Vreun cerşetor ce-şi lasă gemând supt scaun sacul.
— De sus din plasă cântă odată pitpalacul! —
Şi-apoi se 'ncinge vorba cu pumni bătuţi în mese,
Răsar păroase braţe cu mânece sumese,
Şi capete vâlvoaie şi ochi sclipind a ură
Şi vreun cuţit prin aer urmat de-o 'njurătură.

Stau, mai departe'n strada cu pomii în asfalt,
Găitănaţi lacheii la un palat înalt.
Opresc vijelioase maşinele la scări
Şi 'n blăni sau în mătăsuri frumoase arătări
Alunecă uşoare în sala cu oglinzi.
Lumină colorată şi flori plutesc la grinzi.

---

1) *O inspiraţie nouă pare a eşi la iveală. Sâmburele învăţăturii lui Iisus începe a rodi ceva mai mult decât lirismul prea tânăr din vremea lui Chateaubriand. Forma e încă nesigură — chiar nodoroasă — la unii dintre tinerii poeţi. La alţii sunt semne de talent şi reală originalitate* (N. R.).

Bătrâne doamne'n negru se 'nşiră 'n jeț de jeț,
Şi fiece mişcare dă licăriri de preț.
Vin toți la rând, se 'nchină pe luciul din podeli:
Femei cu nuri, sau săbii, copii în frac, domni cheli,
S'aşază, schimbă'n şoaptă vreun gând în graiu străin
Ori sug din vreun pesmete muiat în ceaiu sau vin.
Aşteaptă să înceapă un cetitor, cu zvon
In psalmi şi 'n Evanghelii, din cartea lui Ion.

Şi-atunci, cu pasul dulce, în straiu sărac şi rupt,
Cu ochii plini de milă, arzând obrazul supt,
Şi dus pe drumuri numai de cercul subțirel
Ce-i arcueşte fruntea . . . . , înaintează El.

Nu se opreşte nici la bordeiul adormit
Pe care-o rază caldă o clipă a plutit,
Şi nici la vreo clădire cu cruci pe-acoperiş
Pe lângă care mersu-i se face mai furiş.

El merge până unde puternic la răspânte
Singurătatea prinde îndepărtat să cânte,
Dela un loc, din orgă cum însoțeşte-un solo,
Şi cu ocări şi urlet şi scrâşnet, mai dincolo.

Şi-atunci cu fulger fruntea măreață se încruntă,
Se 'ntoarce dela casa din vremea cea căruntă,
Şi 'n cârciuma cu lepră îl văd cătând să suie
Cu talpa de lumină pe pragul plin de cuie.

EMANOIL BUCUȚA.

ȘCOALA PREGĂTITOARE ȘI SEMINARIILE NORMALE

1) Nevoia extinderei învățământului secundar.

La organizarea învățământului nostru public — acum 50 de ani — nu a stăruit nici o concepție; atât cât s'a făcut poartă pecetea înjghebărilor fără sistem, fără largi vederi sociale și fără prevedere în viitor.

Așa, s'au creat deodată două universități, cari abia după 40 ani de existență încep a fi ceva mai populate [1]) și manifestă un început de activitate științifică proprie; în timp ce nu aveam aproape deloc învățământ primar și abia o singură școală de pregătit învățători. Cât despre învațământul meseriilor aproape nu există.

Inloc să începem a clădi de jos, am ridicat întâi acoperișul cu frumoase podoabe, dar sprijinit pe stâlpi șubrezi; deaceea astăzi tot cârpim și completăm lipsuri, cari ar fi dispărut de mult, dacă se proceda metodic și cu chibzuială.

Dacă nu avem, și nu vom avea curând, un învățământ primar răspândit, potrivit nevoilor de cultură și rostului istoric al neamului nostru, este numai din pricină că nu ne-am îngrijit a pregăti învățătorii necesari.

Pânăla 1870 am avut numai 3 școli normale, dintre cari două fundațiuni domnești. In 1870 se mai înființează alte 3 școli normale, una județeană (Craiova) și două din inițiativa Societății pentru învățătura poporului român. Abia pela 1875—77 Statul începe a se gândi să creeze școli pentru învățători, dar cu to-

1) Chiar acum 20—25 ani se găsiau secțiuni la unele facultăți, cari nu aveau decât 2—3 studenți. Au fost și serii, când nu era niciun student.

tul insuficiente. Pânăla 1900 nu se mai pomenesc creaţiuni de şcoli normale; cele mai multe—4 la număr—se întemeiază în anii 1912—13.

In prezent avem 13 şcoli normale complete de învăţători şi învăţătoare, la cari se mai adaogă vre-o 4 şcoli normale cu 2 clase, un tip provizoriu menit să dispară, îndată ce învăţământul normal se reorganizează pe baze solide. Toate aceste şcoli pot da anume 6—700 învăţători cari împreună cu vre-o sută de absolvenţi ai seminariilor teologice, abia pot completa locurile ce normal devin vacante în cadrele existente; aşa că nu ne mai putem gândi şi la creaţiuni noui în scopul de a face ca obligativitatea învăţământului primar să devină realitate. Urmează, că în România veche trebue să se găsească o soluţie, care să dea anual un număr îndoit de învăţători ca în prezent. Tineret şcolar, care să bată la poarta şcolilor normale există destul; căci în fiecare an mii de copii buni se intorc în sate descurajaţi că nu pot străbate printre cei aleşi a deveni învăţători. — Acelaş lucru şi cu absolvenţii seminariilor teologice, de cari ducem lipsă, deşi avem şcolari doritori a îmbrăţişa cariera preoţească dar nu avem destule şcoli în care să-i instruim.

S'ar crede că cel puţin gimnazii şi licee am avut şi avem din belşug pentru satisfacerea nevoilor de cultură ale Ţării. — Din păcate nici în această direcţie nu stăm mai bine, şi trebue să afirm cu tărie — împotriva unei credinţe greşite şi adânc înrădăcinate, chiar la unii oameni de şcoală — că nici din aceste şcoli nu avem numărul ce ne trebue, şi că în ultimii ani aproape toţi miniştrii şcoalei au contribuit la desfiinţarea, nu la înmulţirea gimnaziilor şi liceelor, ceeace a adus o mare lovitură nevoilor noastre culturale, după cum se poate încredinţa oricine din verificarea câtorva date statistice. Acum 20 de ani şcoala primară da peste 15000 absolvenţi, băeţi, dintre cari 5760 urmau studii mai departe în şcoli secundare şi profesionale, şi anume 4964 în gimnazii şi licee, restul în şcoli normale, seminarii şi profesionale, pe când în 1910—11 învăţământul primar, public şi particular, a produs cam 31000 absolvenţi băeţi, dintre cari s'au înscris în gimnazii şi licee, ale statului şi particulare, 4277, iar în celelalte şcoli secundare peste 200.

Urmează, că acum 20 de ani Statul dădea instrucţie secundară, în gimnazii şi licee, la 33 % din absolvenţii şcoalei pri-

mare; pecând 15 ani mai târziu numai 14 % dintre aceşti absolvenţi primesc aceiaşi instrucţie. Această repede scoborâre a procentului de elevi primiţi în gimnazii şi licee se datoreşte următoarelor pricini:

a) Creşterei îmbucurător de repezi a numărului absolvenţilor şcoalei primare, peste 100 % în 15 ani!

b) Dezvoltărei învăţământului profesional în general, unde numărul elevilor cari intră în cl. I a crescut dela 795, la 2129. în acelaş interval de timp, adică cu 270 %; însă

c) Principala cauză este *împiedicarea oficială* mergând pânăla forma brutală de a desfiinţa clase şi chiar şcoli existente (gimnazii mai ales), numai pentru a se stavili o prea mare populaţie a şcolilor secundare şi care se părea conducătorilor primejdioasă pentru neamul nostru. Din datele de mai sus rezultă, că în interval de 15 ani, pecând numărul absolvenţilor de şcoli primare a crescut mai mult ca îndoit de mare, numărul acelora cari erau primiţi în gimnaziile şi în liceele, statului şi particulare, *s'a micşorat* dela 4964 la 4277; fără să fi sporit, în acelaş timp prea mult numărul celor cari intrau în şcoli normale, seminarii, comerciale, de meşteşuguri şi de agricultură. In adevăr, statistica ne arată că numărul elevilor primiţi în clasa I a diferitelor şcoli secundare a sporit dela 5760 în 1899 a 6406 în 1911; deci un spor total de abia 11 % faţă de sporul de peste 100 % al absolvenţilor şcoalei primare.

Indrumarea către învăţământul profesional a fost necesară şi la timp venită. Că acest învăţământ prezintă numeroase lacune, aceasta este o chestiune asupra căreia vom reveni cu alt prilej. Dar, ceeace ţinem să arătăm aici, este că odată cu crearea şi încurajarea binevenită pentru învăţământul profesional, nu trebuia stânjenită dezvoltarea firească şi necesară a învăţământului gimnazial, şi mai ales trebuia organizat repede şi larg învăţământul normal pedagogic şi teologic, a cărui nevoe simţită întrecea pe toate celelalte. Dar, miniştrii de instrucţiune din epoca 1907 pânăla 1911 făceau tocmai contrarul: desfiinţau gimnazii, şcoli normale şi seminarii teologice, dela poarta cărora plecau la începutul fiecărui an mii de şcolari bine pregătiţi, mai ales fii de săteni, *pentrucă nu mai găsiau locuri, deşi în acelaş timp statul avea cea mai simţită lipsă de învăţători, de studenţi universitari şi mai târziu chiar şi de preoţi!*

Nu s'a ținut dreapta cumpănă între toate nevoile culturale ale statului; și această lipsă de bună chibzuială și prevedere o simțim mai ales astăzi, când nu avem de unde să dăm acestui popor,—rămas în urma culturii, nu din vina lui, ci a celor cari l-au guvernat, — nu numai învățătorii și preoții necesari, dar nici cel puțin profesorii secundari, inginerii, medicii, administratorii și alți profesioniști, pe cari ni-i cer imperios organizarea nouă a țării și nevoile fraților uniți de curând într'un singur trup.

Dela 1912 încolo fiecare ministru de instrucție a îngrijit să repare răul prin crearea de noi școli normale pedagogice,—de un tip sau altul, după concepția fiecăruia,—și a câtorva seminarii teologice. Invățământul gimnazial a rămas însă mai departe oropsit și limitat la aceleași școli ca și acum 25 ani. In adevăr gimnaziile sunt școli de cultură generală mai elementară, cuprinzând un tot care permite absolvenților, ca pe deoparte să poată continua studii liceale, ori comerciale, militare, pedagogice, teologice și chiar technice: iar pe de alta pot rămânea și numai cu acest miez de cultură, care le permite a deveni cetățeni ceva mai bine orientați față de nevoile puse înainte de societatea modernă, sau buni funcționari în vreo administrație oarecare, înlocuind pe acei cari nu aveau decât 4 clase primare. Se vede clar, că gimnaziul nu poate prezentà primejdia creărei unui proletariat, căci la 15—16 ani un tânăr abia începe a se gândì la o carieră, și nici nu e posibilă o atare primejdie, când atâtea categorii de școli se alimentează cu absolvenții gimnaziilor. — Avem noi oare prea multe gimnazii? In 1911 cele 23 gimnazii și 20 cursuri inferioare de liceu au dat un total de 1632 absolvenți, la care se mai adaogă cam 190 absolvenți ai învățământului particular, ceace dă un total de 1822 absolvenți de gimnaziu. Toți aceștia abia satisfac capacitatea celor 44 clase (secțiuni) din 20 licee ale Statului și 2 particulare, socotind numai câte 40 elevi de clasă, nu maximum, 50 cât prevede regulamentul școlar. De unde să se alimenteze cele 4 școli superioare de comerț, școlile superioare de arte și meserii, liceele militare, creațiile de școli normale cu 2 clase etc.? Și cum toate aceste categorii de școli își absorb contingentul necesar, e firesc să rămână slab populate clasele superioare ale liceelor, cari oferă elevilor mai puține avantagii materiale pentru continuarea studiilor. Așa se explică, cum liceele noastre cu ca-

pacitate suficientă pentru a da chiar 2000 absolvenţi, nu au izbutit să dea nici a treia parte din această cifră; aşa în 1911 au absolvit liceele Statului 595 elevi (câte unul de profesor!) la cari se mai adaogă cel mult 100 daţi de pacostea numită «pregătirea în familie». Oare, cu un contingent anual de 700 studenţi se poi satisface toate nevoile învăţământului nostru superior?

Evident că actualele gimnazii, deşi suprapopulate[1]), sunt departe de a satisface şi nevoile culturale ale ţării şi dorinţa de învăţătură secundară a tineretului, care se vede sistematic îndepărtat şi dela gimnazii, caşi dela şcolile normale şi seminarii, prin o ciudată concepţie a conducătorilor şcoalei şi prin o greşită înţelegere a celor mai imperioase datorii de a înlesni răspândirea culturei în masele poporului.

Lipsa de gimnazii mai aduce cu sine un mare rău şcolar, anume dezvoltarea primejdioasă a «pregătirii în particular, sau în familie», care constitue o plagă a învăţământului, împotriva căreia trebuesc luate grabnice măsuri de stârpire.

In rezumat, ne găsim în faţa nevoei neapărate de a se crea încă cel puţin 15 gimnazii, tot pe atâtea şcoli normale de învăţători şi încă 4—6 seminarii teologice. Realizarea acestor nevoi şcolare constitue un minimum, *pe care noi suntem cei de pe urmă a o aduce la îndeplinire, chiar aici în orientul Europei*[2]), fără a ne mai compara cu State de cultură mai veche.

Să cercetăm cum pot fi satisfăcute aceste cerinţi.

D. M. CADERE

---

1) In 1911 au fost primiţi 3527 elevi în 58 clase, ceeace dă *o mijlocie de 61 elevi de clasă,* mijlocie superioară numărului cel mai mare de elevi pe care îl îngădue chiar regulamentul pentru clasa I.

2) Bulgaria avea acum zece ani mai bine de 300 progimnazii.

IN DUH

Mânecați în duh, când prinde
A se'ngreuià povara,
Ca plugarii dați la muncă
Ce se'ntorc acasă seara, —

Mânecați în duh, când mâna
In zadar cu drag se'ntinde:
După iarnă greu tulpina
La viață iar s'aprinde —

Nu dați gândul pradă lumei
Ori plăpândă ori greoae:
Codri cad în vijelie,
Trestia numai se'ndoae. —

Mânecați în duh cu toate
Dorurile mai de neam:
Nu vă rușinați de vatră
Cât vă viscolește 'n geam!

Și când, căutând în alte
Inimi pace și blândețe,
Nu aflați de cât mândrie,
Voe rea în mii de fețe,

Mânecați în duh cu rana
Care'n coastă crunt vă doare:
Dragostea 'ncercată 'n chinuri
Pierde graiul, — dar nu moare!

Ca țărâna 'n cimitire
Fie duhul când și când,
Unde vă culcați ca moaște
Dragi și sfinte—câte-un gând:

Prohodindu-l spre odihnă,
Nu uitați că dup'o vreme
Domnul gândurilor poate
La viață iar să'l cheme;

Ori de câtă putrejune
Că'i cuprins să vi se pară,
S'a pătrunde de chemarea:
„Vino, Lazăre, afară!"

J. PREJMATIC

Viena, Mai 1911.

IUVENTIUS CELSUS

O parte din desvoltarea culturală a omenirii este cuprinsă în manifestările spiritului omenesc privitoare la ordinea de drept a societății umane, fără de care nu se poate gândi o viață socială.

Viața culturală modernă are la temelie așezămintele culturii antice de a cărei spirit este și astăzi străbătută în manifestările ei.

Cultura de drept de astăzi a multor popoare civilizate se reazămă pe aceea făurită de poporul roman: «Roma a supus Europa prin armele sale, a civilizat-o prin legile sale» [1]).

Marii jurisconsulți ai Romei, au stabilit principii fundamentele de drept ale vieții sociale și le-au formulat cu atâta măestrie, că adeseori constitue adevărate podoabe ale spiritului omenesc.

Unul dintre aceștia este:

P.[2]) Iuventius, Celsus, Titus [3]) Aufidius, Oenus [4]) Seve-

---

1) Portalis, vezi Longinescu: Istoria dreptului roman, pag. 120—134; Elemente de drept roman, pag. 58 urm.; Dernburg-Sokolowski. Sist. des röm. R; Sohm, Institutionen.

2) Publius. Spre deosebire de tatăl său Iuventius Celsus. Astfel: Kipp. (Quellen des röm. Rechts p. 121 și 122); Seckel [Handlexicon der Quellen, Heumann-Seckel (sub Celsus)]; Krueger (Gesch. d. Quellen p. 165. 156. 72); Karlowa (Römische Rechts-Gesch. I, p. 706 și 696). Tot astfel: Teufel (Gesch. d. röm. Lit. p. 298); Bonfante [Storia del diritto romano p. 419 și 422).

3) L. 20 § 6 D. V.[3] în ediția Haloander și ediția Gebauer și în Dig. Vet. Lugd. 1544; apoi Kipp. (op. cit., p. 122); Bremer (Jurispr. antehadr. 1901, II[1], p. 494); Borghesi (Oevres III, p. 275); Krueger (op. cit., p. 165); Bonfante, p. 422).

Alții autori se mărginesc numai la inițiala „T.". Așa Karlowa (I, p. 706); Lenel (Paling I, Col. 127/128) și Prosopographia (loc. cit.). Alții din contră citează „Titius". Bunăoară: Mommsen în ediția 1908 (L. 20 § 6); Gianturco (Stud. giur. in onor. de Carlo Fadda (V, p. 36); tot așa Spangenberg, ediția Gebauer. (Gött. 1776).

4) Kipp. (op. cit. și nota 66); Mommsen (op. cit.); Bonfante (op. cit.); Spangenberg (op. cit.). In alte părți se citează „Hoenius" ca în: Lenel (Pal. loc. cit.); Bremer (op. cit.); Borghesi (op. cit.); Kru ger (op. cit.); Karlowa (op. cit.). In Haloander se adaugă: „et Arrius" și la margină „Alias Oerius", „alias Oenius", „alias Tyberius"; în Prosopographia: „(H)Oenius". Iar după Gianturko (op. cit., p. 36): Oenius; Vulgata: Onerius.

rianus, fiul jurisconsultului roman Juventus Celsus, urmaşul lui Pegasus [1]).

După unii romanişti de seamă [2]) şi Celsus bătrânul s'ar fi numit tot Publius. Din Pomponius L. II § 53 Dig. I, care vorbeşte despre «Celsus pater», şi «Celsus filius» nu se poate trage concluzia că şi unul şi celălalt s'au numit «Publius», întrucât din textul lui Pomponius nu reese decât deosebirea pe care acesta a voit să o facă între cei doi Celsus [3]).

Tânărul Celsus, dotat dela natură cu facultăţi superioare, are prilejul dela început să-şi desvolte puterea sa de pătrundere, de concepţie şi interpretare prin educaţia primită dela tatăl său [4]) şi să-şi formeze spiritul critic necesar omului de ştiinţă.

In anul 106 sau 107 a obţinut pretura [5]), iar în urmă a ocupat în două rânduri funcţiunea de consul şi consilier a lui Adrian [6]).

Atât înaintaşul lor, Pegasus, cât şi cei doui Celsus stau în fruntea şcoalei proculiane de drept, căreia Celsus cel tânăr i-a rămas mereu credincios [7]).

Şi nu este de mirare acest lucru, când în personalitatea lui Celsus se găsesc reprezentate cu strălucire tocmai acele trăsături mai caracteristice acestei şcoli: metoda liberă, căutând a pătrunde o chestiune de drept şi a stabili principii cu ajutorul logicei [8]). Spre deosebire de şcoala opusă, sabiniană, care obişnuia să-şi întemeieze părerile, fie pe acelea ale jurisconsulţilor, fie pe jurisprudenţe. Deşi un născut spirit obiectiv, i se întâmplă totuşi uneori, mai ales în polemici, a se exprima cu multă violenţă trecând chiar marginile impuse de cercetarea ştiinţifică [9]). Aceasta

---

1) Gaius. L. 1 § 53. Dig. de orig. jur. Dig. I, 2.

2) Astfel: Longinescu: Ist. dr. rom. p. 671; Hineccius (oppus varia, p. 506, Halle, 1735); Schulin (Gesch. d. röm. R. p. 108); compară şi Prosopographia Imp. Rom., ediţia Klebs, 1897, I, p. 336.

3) Pomponius (loc. cit.): Pegaso Celsus, patri Celso Celsus filius successit.

4) Celsus (dig.) L. 20 D. 31: „a patre sic accepi".

5) Plin. epist. VI [5], („Juventus quidem Celsus praetor...").

6) L. 2 § 53 D. I, [2]; L. 20 § 6 D. V, [3]; L. 3, 1 C. 7, 9; vita Hadriani 18. 1.

7) Pomponius (loc. cit.).

8) Era doar unul din fondatorii şcoaleipr oculiane, celebrul analogist Labeo.

9) Kipp. (op. cit., p. 123, nota 69) texte tot acolo.

nu înlătură ca să rămână totdeauna un spirit științific critic independent[1]). Cunoscut este Celsus prin hotărârile pline de spirit pe cari le-a dat în numeroase cazuri juridice și prin puterea de a desface din acele hotărâri principii de drept[2]).

Celsus desfășoară o activitate însemnată literară, atât ca jurisconsult cât și ca filosof al dreptului.

Opera sa de căpetenie o constitue *digestele* (39 cărți). Această lucrare este cuprinsă și în digestele unui alt jurisconsult roman (Ulpian), cari au fost, ele însele, încorporate în digestele sau pandectele lui Justinian. Totuși digestele lui Celsus s'au păstrat până în timpul lui Justinian și se găsesc acolo citate și direct[3]).

In opera principală a lui Celsus se pot distinge 2 părți: una dela carte 1—27 cuprinzând așa zisul edictum perpetuum[4]) și cealaltă dela cartea 28—39 tratând despre diferite alte materii de drept: ad legem Aeliam Sentiam (cartea 29), ad legem Juliam et Papiam (cartea 30—36), ad legem Aquiliam (cartea 37).

Alte scrieri rămase dela Celsus sunt: epistolae (cel puțin 11 cărți[5]) și questiones (cel puțin 12 cărți[6]) în care Celsus pare să-și fi adunat răspunsurile:

Afară de acestea Celsus a mai scris, comentarii (cel puțin 7 cărți[7]).

---

1) Comp. și Longinescu: (Drept roman pag. 107).

2) De pildă L. 3 § 12 Dig. 24,[1]; L. 18 pr. D. 41,[2].

3) Așa în cartea I a pandectelor lui Justinian se găsesc citate direct, 11 texte din digestele lui Celsus: L. 4, 5, 17, 18, 19, 24, 39, Dig. I[3]; L. 19 D. I,[5]; L. 5, 7 D. I,[7]; L. 17 D. I,[18]; în cartea II-a se găsesc iar două texte: L. 33 D. II,[14]; L. 12 D. II,[15]; în cartea a IV-a, două texte: L. 28 D. IV,[4]; L. 37 D. IV,[8]; în cartea V-a tot două: L. 31 D. V.[1]; L. 45 D. V.[3]; în cartea VI-a două: L. 38 și 39 D. VI,[1]. Vezi și Lenel Palingenesia juris civilis 127 următ.; fragmenta vaticana, 75, 77, 80.

4) Compară Lenel Pal. I, Col. 127—163; comp. cu Edict. Perpet. reconstituit de acelaș (1907).

5) L. 7 § 2, D. 23, 3; L. 5 § 15, D. 24, 1; L. 21, D. 24, 3; L. 6, D. 37. 6.

6) Kipp. Ulpianus (Quellen op. cit;) (ad. Sab,) Comp. L. 9 § 2 D. 28, 5. „Celsus libro duo decimo quaestionum.... ait..." Krueger p. 166, 13. — Este adevărat că în L. 19 § 3 D. 34, 2, se spune: „libro nono decimo quaestionum": însă cum în acelaș text § 6—după cum observă cu drept cuvânt și Mommsen (ed. 1908). — se vorbește de: „Celsus libro nono decimo digestorum", este evident că și la § 3 este vorba de aceiași operă, astfel că citatul din L. 19 („nono decimo quaestionum") este numai mutilat.

7) L. 19 § 6 D. 34, 2: „Idem Celsus libro.... commentariorum septimo"

Parte din aceste din urmă scrieri sunt cuprinse şi în cele 39 digeste.

Este interesant de observat că Celsus, care citează în operile sale scrieri ale altor jurişti, ca bunăoară: Cato, Drusus, Brutus, Q. M. Scaevola, Tubero, Trebatius, Labeo, Nerva, Proculus (mai ales), Sabinus, Cassius, pare a nu fi citat deloc pe Julian.

Se poate să fie adevărat, după cum susţin unii [1]) că în momentul când Julian începù să publice digestele lui, Celsus să-şi fi încheiat aproape activitatea literară [2]). Totuşi sare în ochi faptul că nici Julianus în digestele sale nu se foloseşte de opera de căpetenie a lui Celsus [3]).

Mai demnă de crezare este însă părerea că «Intrecerea între opere de acelaş fel, precum şi contradicţia între şcoli de drept diferite [4]) ar fi căşunat între ei o duşmănie personală» [5]) deşi, între părerile ambilor jurisconsulţi se pot dovedì atât potriviri cât şi neînţelegeri: [6]).

Celsus nu s'a ocupat numai cu studiul dogmatic, ci a căutat a stabilì el însuşi principii fundamentale de drept.

In concepţiunea şi scopul pe care caută să-l atribue dreptului el pleacă dela punctul de vedere etic: «jus est ars boni et aequi» [7]). Dreptul este deci arta de a conduce manifestările vieţii sociale în conformitate cu acest principiu. După Wind-

1) Karlowa (op. cit.).

2) Pare că Iulian (in libro vicesimo nono dig. L. 13 pr. D. 28, 2) vorbeşte despre Celsus ca şi cum ar fi mort: „Juventio Celso, apertissime placuit". Totuşi această fază, după Krueger, pag. 169, 40 şi Lenel (Pal. I col. 392, nr. 420), nu se poate atribui lui Julianus.

3) Se poate earăşi admite că digestele lui Julian încep înainte de anul 129: Kipp.: Quellen p. 126, 95; dovezi tot acolo.

Asupra lui Julian şi operilor sale tratează temeinic: Kipp.: Quellen pag. 124/26.: numeroase texte şi literatură expusă în mod critic tot acolo; Seckel (op. cit.) sub Julianus. Texte tot acolo.

4) Totuşi o opoziţie a lui Celsus faţă de şcoala juridică Sabiniană nu apare în mod vădit, ba adesea ori, Celsus aprobă chiar, părerea lui Sabinus.

5) Krueger p. 196.

6) Aşa de pildă concepţiunile lor filozofico-juridice şi urmările acestora cu privire la posesiunea şi la dobândirea ei: L. 19 Dig. 43, 26; L. 5 § 15 Dig. 13, 6; compară Sokolowski: Philosophie im Privatrecht vol. II, p. 25 urm. şi nota 269; Drăgănescu: Die Lehre vom Besitzeswerb p. 45/49.

7) L. 1 pr. Dig 1 1.

scheidt [1]) acesta este idealul dreptului. După Salkowski [2]), Dernburg [3]), Sokolowski [4]) este sistemul ştiinţific al binelui şi echitabilului [5]), [6]). Dreptul este strâns legat de celelalte manifestări ale vieţii sociale, între cari se stabilesc raporturi de drept sub forma obiceiurilor sau, prin intervenţia statului, sub formă de legi [7]).

Frumos înfăţişează Celsus principiul neîngăduirii de a abuză de un drept numai în scopul de a dăună pe cineva [8]).

Foarte interesantă şi hotărâtoare pentru ştiinţa şi practica dreptului este concepţia lui Celsus cu privire la interpretarea legilor care se reazămă pe voinţa legiuitorului şi trebue făcută după înţelesul legii: «scire leges non hoc est verba earum tenere... leges interpretandae sunt quo voluntas earum conserveretur» [9])

Celsus deci trece peste interpretarea gramaticală a legei, pentru a ajunge la interpretarea ei logică.

Ca adept al scoalei proculiane, Celsus pare că nu adoptă punctul de vedere al stoicilor cu privire la concepţiea unei «universitas» de oameni sau animale, considerată ca o înfăţişare psichică independentă, ci tinde la diferenţiarea părţilor cari o compun [10]).

Celsus, după afirmarea lui Kohler [11]), ar fi acela care a descoperit constitutum posesorium, formulând posesiunea în numele altuia: «quod meo nomine possideo possum alieno nomine possidere... hoc idem est possidere et alieno nomine possidère» [12]).

---

1) § 28. Nota 2.
2) Institutionen.
3) Pandekten § 14.
4) Dernburg's System des röm. Rechts § 14, Nota 4.
5) Comp. şi Cicero („de jure civili in artem redigendo)...
6) Longinescu. Drept roman Buc. 1908.
7) Compară şi Celsus digeste în L 39. Dig. de legibus I 3.
8) L 38 Dig. de rei vindicationi VI [1] „neque malitiis indulgendum est"
9) L 17, 18, 19 Dig. I 3.
10) L 79 pr. Dig. de legatis 3: „si chorus aut familia legatur, perinde est quasi singuli homines legati sint..."; comp. Sokolowski. Philosophie im Privatrecht vol. I § 3.
11) Archiv für bürgerliches Recht Vol. 18 p. 1—3, 7—10; Archiv für zivil. praxis Vol. 69. p. 174; Rheinische Zeitschrifs Vol. II, 1.
12) L 18 pr. Dig. de atq. vel am. poss. 41, 2.

Tot Celsus a închegat înfr'o formulă foarte frumoasă sistemul dobândirii prin mijlocirea unei persoane interpuse [1]) care a apărut și s'a desvoltat, încetul cu încetul. în legătură cu evoluția generală a dreptului roman și cu desvoltarea socială, economică și culturală a vieții romane [2]).

Cu drept cuvânt Celsus este considerat ca unul dintre genialii jurisconsulți romani [3]) și una dintre cele mai strălucite figuri a jurisprudenței romane.

G. DRĂGĂNESCU

DIN HEINE

Mi-au dat învățături și sfaturi,
Cu cinstea lor m'au copleșit
Și toți mi-au spus s'aștept în pace,
Căci sunt de dânșii ocrotit.

Cu toată ocrotirea lor
Puteam de foame'n drum să mor,
De nu era un om de bine
Să poarte grijă pentru mine.

De treabă om! Mi-a dat mâncare!
Cu gândul sunt la el mereu!
Păcat că nu-l pot strânge'n brațe,
Căci omu-acela sunt chiar eu.

I. BENTOIU

---

1) L 3 § 12 Dig 24, 1: „nec novum aut mirum esse quod per alium accipias te accipere".

2) G. Drăgănescu: Die Zulassung des Besitzerwerbes durch Stellvertreter im röm. Recht. Berlin 1915;

Acelaș: Die Lehre vom Besitzerwerb durch Stellvertreter, Berlin 1916 p. 10 și urm.

3) Compară și Karlowa (op. cit.); Krüger (op. cit.); Puchta (**Inst.** § 99 I p. 258) și Bonfante (p. 422: ...„si distingue non dimeno per la independenza del pensiero, l'accuratezza, spesso l'impazienza eccessiva delle sue critiche").

PAJURA INSÂNGERATA

(INSEMNĂRI DE RĂSBOI, 1916)

MIHAIU ŞI „HONVEZII"

— La drum, neicu ule!

Şoseaua dreaptă, pare o cordeluţă întinsă. Parii de telegraf se'n fig în zare, iar unii zac la pământ retezaţi de pe la mijloc... Şanţul depe margene, adânc, e plin cu frânturi de arme, cu «bocanci» şi cu grămezi de încărcătoare ungureşti. In preajma noastră, zariştea se desface tot mai largă, tot mai întinsă, prelungind un şes rodnic de plugărit. Pe alocuri, porumbiştele stau înalte, în picioare; bostanii, prin părţile mai joase...

Prin Braşov, am trecut numai. Popas, am avut preţ de un ceas, căci e porunca să mergem mai departe. Ne-a primit lume multă, cu flori şi multă bucurie, moşnegii ne urau bunăvenire cu lacrimile în ochi, iar femeile, ne legau la căciulă tricolorul...

Am văzut numai feţe vesele, pline de tinereţea bucuriei; am văzut spinarea încovoiată a moşneagului nălţându-se la numele de Român şi-am şters cu întâia isbândă, urma cătuşelor purtate de veacuri...

Din uliţa largă, bine pietruită, unde am odihnit, ne privea în faţă un «adăpost» pentru aşteptarea Tramvaiului cu aburi şi în stânga o fabrică de bere şi o moară cu pridvoarele pline de saci....

Apoi, trecem înspre barierele din Miază-Noapte ale oraşului, prin mahalalele mărunte, să eşim afară la câmp întins...

Noaptea, ne-a găzduit un sat megieş Braşovului, numit *Stupini*, Inţelege un cuprins de mici gospodării, răsleţite prin ponoare şi grădini... vitele fiind multe, produsul de lapte, bun şi

din destul îl desfac cu preţuri mici pe piaţa Braşovului. Aci casele-s rare, mari şi bine cuprinse. Se osebeşte o seamă de muncitori ridicaţi. Mai fiecare ţine pe lângă casă grădină de pomi roditori şi grădină de zarzavaturi. Trag la casa care mi-e dată. Gazda se alcătueşte dintr'un bătrân de vre-o 70 de ani, o femeie trecută dar harnică şi iute ca un prâsnel, cu cele două fete ca două crăiese: *Mara* şi *Achimia*. Cu două zile picase şi fratele lor din bătae, dela «talieni», venit «cu voe» ca să-şi lecuiască o rană. Când au intrat ai noştri în Ardeal, când a văzut că se trag îndărăt ungurii, el, n'a mai plecat. Flăcăul, e un băiat înnalt, cu ochii albaştri şi-un pic de mustăcioară ca mătasa de porumb. Are o rană la umăr şi-alta în podul palmei stângi. «O schijă dela «talieni» i-a sfărâmat osul. Pe nume îi zice *Michaiu*; nu fumează, nu beà dar în schimb are o putere de taur...

Stam la o masă în odăiţa din fund, a vorbă, eu, serg. Marinescu, Iordache şi el ne povesteşte de luptele, de locurile pe unde a fost. Are avânt în glas şi când ne vorbeşte de Unguri are o răscoală ciudată şi se aprinde ca o vijelie...

In odaia «mai dela faţă» ofiţeri glumesc spunând «braşoave» şi aşteaptă masa. *Mama lui Mihaiu* e în dârdoră să tăvălească nişte crap în pesmet, iar doi ţânci ca de 3-4 ani — împrejurul nostru cu o mână în buzunarul pantalonilor creţi şi cu alta'n nas ne privesc miraţi.

Din departe se mai aude prin noapte glas de tunuri. Fetele se tem şi tremură ca frunza. *Mara* începe să ne spună cevà. Vreà să ne desluşească o păţanie întâmplată de curând. *Mihaiu* se încruntă, îi face semn să tacă şi ca şi cum şi-ar fi amintit de vreun lucru trecut mă prinde de umăr şi mă întreabă:

— Câţi la Temeş?

— *Mulţi, mulţi*, sumedenie...

— Bine! Foarte bine!

Părù că se gândeşte o clipă, apoi îmi zise:

— Beà paharul. Sorb o gură din el şi cobor scările după *Mihaiu*.

Pe cer clipesc ca luminiţa unor candeli de argint, stelele, în zarişte din când în când o pală de lumină roşiatică; pesemne arde vreun sat!...

— Vin!

— Unde?

— După mine!

Coborâm în curţi. Mă ţin după el prin întunerec.

Un felinăraş abià, aruncă o dâră de lumină. Trecem un gard de ostreţe. Mihaiu, se opreşte mi-ajută să sărim afară din curte, sare şi el şi în câmp îmi zise ca şi cum şi-ar fi vorbit lui însuşi:

— «Dintru întâi mi-am zis:» Larmă la mine? Cine să facă larmă? Erà pe înserate. Veneam dela Feldioara cu o brişcă. Intru în ogradă, nu latră câinele. Duc brişca şi calul în şură; ce să vezi, lângă stog Hector, mort. In casă sgomot mare, urc îndată scările. Dau buzna în odăi, deschid o uşă două şi mă reazim de uşori ca să nu cad. Doi «Honvezi» se luptau cu Mara şi cu Achimia. Ungurimea pleca şi-şi făceà de cap. In lipsa mea băuseră o noapte în casă şi acum beţi turtă puseseră ochii pe fete. Când am intrat i-am auzit zicând:

— «Stai... Vlaho!...».

— «Căţeà!...».

Vedeam roşu înnainte-mi. Mă reped între ei. Mă lupt voiniceşte. Scap fetele, dar ei se reped la mine. Mă luptam cu o mână şi loveam cu piciorul. M'am apărat, mult, mult, am ostenit m'au prins de mâini şi m'au legat în curte, de un tufan...

— Câine mi-a spus unul...

— Şandor! Armele... Voiau să mă împuşte. Nu ştiam ce să fac, de mâini eram legat straşnic. Vedeam cu ochii cum mi se pregăteà moartea. Tot sângele mi-era ridicat în faţă, iar la tâmple vinele îmi săltau ca o coardă... Mama leşinase prin odăi. Mara, ţipà în pridvor înpietrită, înnebunită de spaimă.

— Miiihaiii... Miiihăluuţ... Te omoară, Mihaii!... O priveam din strânsoarea mea fără putere. Mă sbăteam zadarnic între frînghii... Unul din «honvezi» încărcà armele. Celălalt după Achimia. Simţeam că'nebunesc. Un gând ca un fulger îmi brăzdà însă mintea. Cuţitaşul din buzunarul pantalonilor! Dar dacă nu-l am acum la mine? O răceală cobori în lăuntrul meu ca un val de apă rece... Mi-am potrivit atunci mâna, un deget, două... ş'o scot afară. Şandor scăpà încărcătorul din mâni, de beat ce erà. Am simţit cuţitaşul; o clipă numa până să-l trag afară! Tai o frînghie, două... Mă muncesc, mă desleg. Mă arunc pe cel plecat cu faţa pe arme. De iuţeală, Şandor se uluieşte. Ii scapă arma jos. Iau arma, un glonţ îi frige pieptul şi-l trânteşte la pământ. Mă reped înspre odăi. Celălalt auzise împuşcătura; tocmai co-

boră scările. Il ochiesc de jos şi al doilea «honvez» cade de-a-valma...

— Şi-apoi ?

— Am deşteptat pe mama din leşin. Mi-am îmbrăţişat fetele îngrozite de spaimă. Şi pe ei i-am târât în câmp... uite... «dorm aici... le-am cioplit şi-o cruce...». Dete nişte tufe la oparte şi în faţă mi se arătă un mormânt proaspăt, fără flori şi fără candelă....

Ne-am descoperit în tăcere. Mihaiu a îngenuchiat, şoptind :

— Doamne, iartă-mă dac'am greşit!...

* * *

Noaptea am dormit pe prispă. Afară, era o lună straşnică, şi-am stat la povestit până hăt! târziu...

La ziua îndemânecate, am plecat, şi pe tot drumul mă muncea întâmplarea cu cei doi «Honvezi», mă gândeam la Mihaiu şi simţeam că ţin la Mihaiu mai mult ca la un frate....

CESAR PRUTEANU

COTA 461

Un cer de plumb închide zarea, —
Pustiu şi nemişcat şi mut ;
Jos, cât cuprinde depărtarea,
Fiorul morţii a trecut.

Doi nuci bătrâni cu braţe frânte,
De orişice podoabă goi,
Cum stau stingheri, aşteaptă par'că
Să vie vremea de apoi.

Un şanţ adânc străbate câmpul,
Din el ţâşnesc albi nori de fum,
Şi-i pretutindeni duhul... morţii...
Pustiu pe câmp, pustiu pe drum !...

M. PRICOPIE

COPILUL TRANDAFIRIU

(Încercare de psichologie socială)

Uitați-vă la copilul trandafiriu, culcat gol în patul său alb. Din așternutul curat, se desprinde culoarea proaspătă a cărnei sale ros-albe. Pare liniștit, nu țipă, nici nu surâde—și svâcnește fără astâmpăr din picioare, le aruncă înainte, înapoi, în lături; o clipă nu stă potolit, de par'că un resort lăuntric îl silește să se miște fără răgaz, întocmai ca o substanță gelatinoasă ce vibrează într'una.

Au oare vre-un scop aceste mișcări? Sunt ele o reacțiune organică de adaptare la mediu? Răspund ele vre-unei provocări interne sau externe?

Se pare că în bună parte nu. Ele par mai de grabă mișcări fără scop hotărât, isvorâte din spontaneitatea organismului — și cu totul desinteresate. Obârșia lor stă fără îndoială în buna stare de nutriție a corpului, într'o energie suplimentară, acumulată și care trebue cheltuită;—dar ele constitue totuși mișcări originale, de creațiune spontană a organismului, ce nu se lasă înăbușit de impresiile înconjurătoare și care își permite fantezia, inconștientă la copil, de a se mișca fără scop precis și numai după imboldul propriu al inimei sale.

Să nu disprețuim aceste mișcări ale copilului trandafiriu; căci în ele stă origina unei întregi activități omenești de mai târziu, — activitate înaripată și specific omenească. Ele sunt obârșia depărtată a visurilor trandafirii și a mișcărilor mari generoase.

Din nenorocire, aceste mișcări spontane sunt de scurtă durată. Sforțarea creatoare și desinteresată este repede năpădită de noianul impresiilor momentului, înlăturată de lupta animalică pentru viață și încătușată mai târziu de lanțurile greoaie ale prejudecăților, ale obiceiurilor tiranice și ale imitațiilor maimuțărești. Ele rămân din

nefericire un isvor mic, o pânză subţire de apă, pierdută aproape în marea pădure a faptelor omeneşti.

Dar totuşi, acest isvor mărunt, picătură cu picătură şi după lungi sforţări, şi-a săpat pe fundul enormului rezervoriu uman o albie proprie şi bine deosibită de puternicul curent animalic care străbate omenirea şi care îşi împrăştie pretutindenea, cu o forţă năvalnică, apele sale roşii.

Şi din însăşi durerea, încercată de noi în faţa realităţii care se împotriveşte cu îndârjire dorinţelor noastre,—se naşte forţa puternică a aspiraţiilor generoase. Cu cât suferim mai mult, cu cât impulsiile noastre spontane sunt mai contrariate de necesităţile aspre ale vieţii, cu atât mai puternic ne avântăm, prin salturi înaripate, spre crestele sălbatice ale Idealului. Ne avântăm, dăm înapoi, ne concentrăm din nou, sburăm în fine spre ţara visurilor de aur. Inaintea noastră găsim deschisă poarta Infinitului — şi dacă un vis trandafiriu e spulberat ca o nălucă, noi ne făurim de-alungul vremurilor alte visuri şi mereu altele, din ce în ce mai cuprinzătoare şi mai vertiginoase.

Intocmai ca legendarul Prometeu, înlănţuiţi cum suntem pe stânca demonismului animalic, chinuiţi de vulturul poftelor sensuale, legaţi de mâini şi de picioare cu lanţurile prejudecăţilor şi ale maimuţăriei omeneşti, simţim totuşi în noi strălucirea caldă a scânteii divine furate—şi prin încordări supreme, în salturi sacadate, ne sforţăm ca să ne desrobim şi să ne avântăm pe calea eternelor dorinţi. Şi dacă nu isbutim, căci stânca e tare, vulturul nesăţios şi lanţurile apăsătoare,—ne rămâne întotdauna năzuinţa de a încerca din nou şi de a atinge cel puţin cu gândul, vârfurile înalte ale Olimpului divin, care ne atrage iresistibil.

*

Origina umilă a acestor aspiraţii infinite vom găsi-o totuşi în mişcările elementare ale copilului trandafiriu. Noi oamenli ne plăsmuim scopurile măreţe cu micile mijloace pe care natura ni le pune la îndemână. Din frământarea fără scop a picioruşelor copilului, care posedă o energie suplimentară de cheltuit, ca şi din forţa nemulţumirii adunată în sufletul nostru pe urma contrarierii acestor impulsiuni,—noi plăsmuim treptat aspiraţiile cele mai inalte ale sufletului omenesc, până la gândurile generoase de egalizare a indivizilor şi de înfrăţire a popoarelor...

Dacă n'ar fi aşa, de ce ne-am simţi mai predispuşi spre visări

trandafirii, în urma unui ospăţ fericit? Căci, dacă isvoarele de energie suplimentară pentru sufletul omenesc, în marea sa complexitate sunt nenumărate,—nu este de loc o butadă a afirma, că atunci ne făurim mai cu uşurinţă gânduri înaripate, când ne găsim într'o mai bună dispoziţie organică.

Şi dacă aceste visuri avântate nu sunt în esenţa lor mişcări cu caracter spontan, de ce în primul moment nu ne putem împotrivi impetuosităţii lor? De ce, când făurim ast-fel de gânduri, simţim nevoia de a ne agita pentru înfăptuirea lor imediată, cel puţin în lungul odăii noastre? De ce intervenirea judecăţii analitice le răpeşte din coloratura lor trandafirie? De ce împrejurările externe şi nevoile vieţii le copleşesc în curând cu totul? De ce o clipă mai târziu, după ce am visat o înfrăţire generală a popoarelor, lovim barbar cu piciorul, căţeluşul care ne-a muşcat pe la spate, pe când ne plimbam frământaţi de gânduri de-alungul odăii?

Toate visurile generoase ale omenirii, până la cele mai înalte utopii ale idealiştilor—se pare că sunt făurite pe această cale psichologică şi din aceste imbolduri. Căci prin ce alt mecanism psichologic îşi vor fi clădit Thomas Morus, Campanella, Cabet, Paul Adam sau alţii, construcţiile lor utopice în Atlantida, în insula Utopienilor, în Soare, în Icaria sau în alte ţinuturi himerice?

Scurta durată a acestor năzuinţi trandafirii, spulberarea lor prin analiza amănunţită a judecăţii şi mai ales origina lor prea umilă, nu le împedică să constitue în complexul sufletului nostru un fapt specific omenesc; ele nu aparţin de cât oamenilor şi nu le aflăm de cât acolo unde pulsează cu adevărat un suflet omenesc.

Chiar oamenii, pe cari împrejurările şi necesităţile istorice i-au destinat pentru săvârşirea cu totul *altor lucruri*, şi cărora gândiri trandafirii, de felul celor de care vorbim, le sunt oprite de logica însăşi a existenţii lor, ei fiind aşa zise tipuri istorice reprezentative,—nu se pot opri dela aceste mişcări spontane şi colorate. Căci, deşi aceste fiinţe rămân în ochii omenirii profane «vechi fantome istorice», nu este mai puţin adevărat că ele simt «omeneşte» şi au aceiaşi logică de viaţă ca orice muritor de rând. De aceia nu ne mirăm de loc că acel urmaş nefericit al atâtor ţari copleşiţi de istorie, a putut într'un moment de simţire omenească «suplimentară» să arunce lumii uimite manifestul cunoscut el desarmării generale. Dar întocmai ca mişcarea spontană a copilului, mişcare sufleteşte înrudită, gândul trandafiriu al ţarului «pacificator» nu a fost decât

o ondulare de scurtă durată, care avea să se piardă curând în furtuna nepotolită a istoriei.

Examinând acum mulţimele omeneşti în decursul istoriei, regăsim—dacă am început a le înţelege—aceleaşi mişcări trandafirii cu aceleaşi trăsături caracteristice.

Transpuneţi-vă pentru moment cu imaginaţia în vremea marii revoluţii franceze. Veţi vedea alături de măreţul palat dela Versailes, într'o stradă strâmtă şi întunecoasă, în sala goală «du jeu de paume» a regelui, îngrămădită o mulţime omenească alcătuită din aleşii naţiunii franceze, mulţime frământată de o intensă muncă cerebrală. Noaptea cu umbra sa, care linişteşte, nu a putut potoli această mulţime, care discută cu însufleţire şi în vociferări asupra fericirii viitoare a neamului omenesc. Cei mai mulţi dintre deputaţi sunt în afară de băncile lor, sufletul lor neliniştit nu le mai îngădue să stea jos; ei stau în picioare, grămădiţi în jurul mesei, în care se află Mirabeau. Mulţi au sărit peste bănci şi sunt deasupra, căci simt nevoia de a fi cu mintea lor cât se poate mai sus. Şi de odată, în această noapte întunecoasă de 4 August 1789 — deapururi neuitată, — dominând tot sgomotul şi toată frământarea omenească, deputaţii «du premier état», în costumele lor negre cu dantelă, vin la tribună unii după alţii şi chiar mai mulţi de odată, — şi ca împinşi de un resort lăuntric, în chip spontan, ca adevăraţi aleşi ai unei mari naţiuni, declară cu vocea puternică cum că renunţă la drepturile şi privilegiile lor. Noapte în adevăr însemnată pentru viitorul omenirii, această noapte în care bărbaţi veniţi din toate colţurile Franţei, cuprinşi de o mişcare ce îi împinge înainte, îndărăt şi în lături, fără vre-un scop conştient şi de sigur înpotriva scopului lor însăşi, din propria lor voie şi din spontaneitatea propriului lor suflet, renunţă hotărât şi odată pentru totd'auna, la privilegii aşa de legate de sufletul lor, de atâtea secole.

Nu are nimic a face, dacă un moment mai târziu ei vor avea să regrete acest avânt generos şi dacă vor încerca, în zadar, când sângele se va ridica din nou liniştit spre creierul lor, să recâştige cu puterea baionetelor, tot ceeace au dăruit cu atâta generositate.

Amândouă aceste momente istorice sunt de o potrivă de omeneşti: — şi revolta brutală şi aspiraţia generoasă. Născute — una din tăria impetuoasă a vieţei animalice; — cealaltă, din avântul ame-

ţitor al eternei năzuinţi; — numai amândouă la olaltă ne umplu de acea poftă nesfârşită pentru o viaţă — şi puternică şi creatoare.

*

Mici picături imponderabile, aceste mişcări trandafirii fac parte integrantă din compoziţia sufletului nostru; iar dacă istoria viitoare a omenirii este înainte de toate o problemă de dosaj, să constatăm, pentru moment, că depinde de numărul şi tăria acestor picături, pentru ca influenţa lor binefăcătoare să se resimtă în mixtura complexă a activităţii omeneşti. Ori cum, ele îi pot împrumuta o culoare aproape trandafirie, care este înainte de toate o coloratură originală şi cu adevărat omenească.

D. IOANIŢESCU

VIZIUNEA LUI KHÈM

— José-Maria de Heredia —

Amiază. Sub arşiţa de cer înflăcărat
Bătrânul fluviu, valul de plumb alene 'ndoaie;
Din slavă cade ziua, şi-orbeşte ca o ploaie
Şi 'nneacă Phré, Egiptul, în foc, în lung şi lat.

Sfincşi mari, ce niciodată pleoapa n'au plecat,
Culcaţi în şir, pe blondul nisip care-i îmbaie
Trimet privirea oarbă, dar plină de văpaie
Spre acele de piatră, cu-avânt nemăsurat.

Pe cerul alb, departe, abia poţi luà în seamă
Un punct: sunt gypaèţii cu zboru 'ncercuit;
Dogoarea, şi pe oameni şi fiare-a adormit.

Pământul ars scânteie; şi-Anùbisul de-aramă,
Inconjurat de-această aprinsă sărbătoare,
Stă împietrit şi latră, cu glasul stins, spre soare.

IOAN MARIN-SADOVEANU

BILANŢUL ECONOMIC AL RĂSBOIULUI MONDIAL ŞI PERSPECTIVA PĂCII

După mai bine de patru ani de sforţări desperate, cea mai luminoasă, cea mai puternică şi cea mai bogată parte a omenirii reia, obosită, aproape istovită, firul muncii pacinice şi civilizate, rupt sub rătăcirea unui moment de inconştienţă nebună, care a trebuit să coste pe toţi preţul unor jertfe de neînchipuit.

Unii desamăgiţi de «marea iluzie» primejdioasă, care devenea din ce în ce mai ameninţătoare pentru lumea întreagă, vor pune sabia în teacă probabil pentru totdeauna. Prestigiul sporit al învingătorilor, setea de pace a democraţiilor civilizate biruitoare pretutindeni şi lecţia durerii neuitate vor garanta durabil liniştea în occident.

Căci pe deoparte triumfătorii, înţelegând ce a făcut tăria nepregătirii lor, vor pricepe, cum par'că au priceput dela început, că cel mai mare câştig este cel care se poate păstra mai sigur şi mai multă vreme, prin cea mai puţină nedreptate: In actul ce se chibzueşte la Paris, primejdia spectacolului balcanic este înlăturată. Numai în centrul şi orientul Europei scânteia neliniştei poate să rămână multă vreme latentă şi în afară de neputinţa materială, — financiară, economică şi chiar militară, a fiecărui stat în parte, multă vreme singura garanţie a păcii va fi prestigiul marilor naţiuni civilizate din Apus şi teama de părerea şi ameninţarea lor. Ca după Congresul dela Viena din 1815, vom avea după Congresul dela Paris din 1919 o lume nouă pe baze noui şi mult mai bune; vom avea o pace şi mai lungă, iar dacă în locul sfintei alianţe monarhice «liga naţiunilor» civilizate va reuşi să se înfăptuească, dispunând nu numai de forţe morale ci şi de sprijinul material al statelor constituite, ea va şti să impună chiar celor mai năbădăioşi, o pace eternă.

Care e rezultatul economic al întregului răsboi se va putea vedea numai după ce datele şi constatările încă nedivulgate vor veni să completeze pe cele deja cunoscute.

Răsboiul modern prin desvoltarea formidabilă pe care a căpătat-o, nu e numai un accident parţial al societăţii care l-a făcut şi acest răsboi care a fost aproape al lumii întregi civilizate i-a pătruns toate fibrele până la cele mai intime, consumând cu o lăcomie neînchipuită rezerve şi forţe productive, oameni

şi mărfuri, turburând raporturile ce păreau cristalizate pentru multă vreme între straturile sociale şi puterile naţionale, modificând într'un aşa fel un echilibru, care părea aproape stabil, încât în afară de perspectivele schimbate pe cari le vor avea diferitele state şi popoare după răsboi, societatea omenească va căpăta o înfăţişare nouă schimbată, în care cea veche va fi greu de recunoscut.

Răsboiul a adus societăţilor în toate manifestările lor o pierdere însemnată a roadelor progresului trecut, o întoarcere la forme şi relaţiuni înapoiate, cari ne amintesc cu uşurinţă epoce îndepărtate ale trecutului. Toate câştigurile materiale şi morale ale progresului au fost micşorate, libertatea individuală a fost ţărmurită, învăţătura a dat înapoi, arta în ţările în cari n'a tăcut de tot, s'a întors spre formele trecute ale poeziei eroice şi religioase.

Pentru a ne opri la manifestările vieţii economice şi în special la ţara noastră care şi în această privinţă, din cauze istorice nefericite, era încă înainte de răsboi destul de înapoiată, răsboiul ne-a distrus aproape complet libertatea producţiunii, a micşorat suprafaţa cultivată ca înainte de pacea dela Adrianopol; cu efectele inevitabile, foametea şi tifosul care ţine locul vestitelor epidemii de ciumă şi holeră, a deşteptat pe alocuri, mai ales în anul retragerii în Moldova, forma cea mai înapoiată a schimbului, pe care o cunoaşte civilizaţia economică: «trocul», schimbul în natură. A redus circulaţia şi comunicaţiile, la un debit, formă şi iuţeală apropiată de vremea poştalionului, reîntronând arbitrarul statului în viaţa economică cu un absolutism mai absorbant decât al lui Ludovic al XIV. Sub forma preţurilor maximale întemeiate pe consideraţii sociale el ne-a redeşteptat vechiile teorii ale «preţului just», întemeeate pe consideraţii religioase, din evul mediu.

Sunt unele forme ale vieţii economice susceptibile de evaluări numerice precise şi în acelaş timp de mare însemnătate, cari prin compararea lor ne pot da un fel de termometru al intensităţii efectelor răsboiului: cheltuelile statului şi pierderile de oameni. E interesant înainte de a face evaluările provizorii ale răsboiului încheiat să redăm evaluările pe cari le stabilise în 1915 Sir Edgar Cramond asupra costului principalelor răsboae în a doua jumătate a veacului al 19-lea[1]).

Astfel, răsboiul Crimei din 1854 a consumat 785 mii de vieţi şi (transformând livrele în lei) 8 miliarde şi jumătate de lei. Răsboiul din Italia dela 1859 a înghiţit 45 mii de vieţi şi 1 miliard şi jumătate. Şi mai puţin însemnat, răsboiul pentru Schleswig Holstein (1864) n'a distrus decât 3.500 de vieţi şi 1 miliard 750 milioane. O mai mare intensitate a avut răsboiul civil american dela 1861—1865 care a nimicit nu mai puţin decât 800 mii de vieţi şi

1). The cost of the war (Journal of Royal statisticae Society) mag 19 vl.

35 de miliarde lei. Pe când răsboiul dela 1866 dintre Prusia şi Austria a distrus, 45 mii de vieţi şi 1 miliard 650 milioane, — răsboiul franco-german dela 1870 a costat, după evaluările făcute de Giffen pe Franţa 120 mii de vieţi şi 12 miliarde 675 de milioane, iar pe Germania numai 130 mii de vieţi şi 3 miliarde 375 milioane, perderi de cari Germania s'a despăgubit, precum se ştie, cu 5 miliarde, pe lângă cele două provincii anexate. Pe când apoi răsboiul româno-ruso-turc dela 1877 ar fi costat peste 2 miliarde şi jumătate, cel chino-japonez dela 1898 n'ar fi costat decât o jumătate de miliard; — 68 mii de vieţi şi 6 miliarde 750 de milioane a costat răsboiul anglo-bur dela 1899—1905; 490 mii de vieţi şi 10 miliarde, răsboiul ruso-japonez din 1904—5, iar răsboaele balcanice din 1912—13, — 350 mii de vieţi şi 6 miliarde de lei. Ceeace ar face pentru toate aceste răsboae laolaltă, 2.700 de mii până la 3 milioane de vieţi şi între 90—91 miliarde de franci.

Toate aceste răsboae par nişte jucării, faţă de pierderile răsboiului actual. Când se vor strânge toate sumele, când se vor clasa toate împrumuturile, când se vor transformà bonurile de tezaur şi de casă cum şi obligaţiunile cu termen scurt în rente de Stat, când se vor retrage cele aproape 50 miliarde de hârtie monedă, emise în cursul răsboiului peste trebuinţele normale în timp de pace şi se vor înlocui tot cu rente, se va vedea că la cele 800 de miliarde, cât trebue să fie azi datoria publică a statelor beligerante şi neutre (736 de miliarde era cifra exactă la 1 August 1918), va trece negreşit de o mie de miliarde!

E drept că faţă de valoarea depreciată azi a banului, cele o mie miliarde ar reprezentà în valoarea banului din 1914 şi ţinând seamă că într'unele ţări valoarea banului a scăzut la jumătate în altele cu mult sub jumătate, cu toate astea dacă ele n'ar valorà decât 500 miliarde de franci,—numai cheltuelile în bani ale statelor beligerante ar înfăţişà valoarea aproape întreagă a două din ţările cele mai bogate, Franţa şi Germania laolaltă! E ca şi când un duşman al omenirii cu un gest diavolesc le-ar fi şters de pe faţa pământului.

Încă cu mult înainte de a se puteà prevedeà sfârşitul răsboiului, în toate ţările beligerante din care avem ştiri s'a pus întrebareà dacă statele vor puteà plăti datoriile contractate, dacă venitul naţional nu va fi absorbit în întregime şi daca chiar aşà va ajunge;—de unde şi felurite propuneri pentru rezolvarea problemei financiare.

Pentru Anglia a cărei bogăţie după evaluarea lui Chiozza Money din 1910, socotită cu mult sub realitate, se ridică la 345 miliarde (după evaluările încă inferioare ale lui Giffen 400) datoria publică ajunjese după patru ani de răsboiu la 180 miliarde, adică (făcând abstracţie de valoarea depreciată a banului şi deci a datoriilor de azi) — la $^1/_2$ din valoarea averii naţionale în valoarea

banului din nainte de răsboiu. Venitul public fiind de 44 miliarde, anuitatea probabilă n'ar atinge nici 1/4 din venitul ţării de atunci.

Pentru Germania, a cărei bogăţie după evaluările lui Helferich socotite superioare realităţii, se ridică în 1913 la 310 miliarde (după Steinmann Bucher la 350 miliarde) de mărci, — datoria publică ajunsese după patru ani de răsboiu la 170 de miliarde, care, împreună cu ce mai va fi îndatorat şi ce va mai contractà, va trece cu mult peste 200 de miliarde şi chiar ţinând seamă de valoarea de azi a mărcii şi mai depreciată încă decât moneda englezească, — la mai mult de 2/3 din averea naţională, evaluată în valoarea banului din nainte de răsboi, iar anuitatea de peste 10 miliarde ar trebuì jumătate din venitul naţional din timp de pace socotit la 23 miliarde în valoarea mărcii dinnainte de răsboi.

Pentru Franţa, a cărei bogăţie, după evaluările mai vechi ale lui Leroy-Beaulieu şi Gide se cifra la 230 miliarde (210 după Ed. Théry evaluare inferioară realitatea fiind făcută după metoda anuităţilor succesorale, iar după evaluarea cea mai recentă şi mai precisă a lui Rene Pupin («La richesse de la France devant la guerre», 1916) se ridica în 1911 la 280 de miliarde de franci, — pentru Franţa datoria publică a ajuns din cauza războiului la 110 miliarde şi va ajunge probabil la 1/2 din averea naţională.

Ce să mai zicem de Italia, a cărei datorie publică stă aproape să întreacă averea naţională, evaluată de Pantaleoni la 55 miliarde iar de Nilti la 65 şi de Austro-Ungaria, astăzi defunctă, ale cărei anuităţi la datorie, împreună cu cheltuelile curente ale războiului întreceau de mult totalitatea venitului naţional?

Dacă sobrietatea în datorii, care este tradiţională în politica financiară a ţărilor anglo-saxone, a făcut ca Anglia să fi putut acoperi prin impozitul pe venit şi prin impunerea câştigurilor de război mai mult de 1/4 din cheltueli; — dacă ajutorul american efectiv, puterea de muncă şi economia, compensaţiile războiului câştigat va face ca Franţa să poată rezolva mai cu uşurinţă problema financiară, pentru statele ruinate prin înfrângere şi cheltueli disproporţionale, nu rămâne decât o soluţie: falimentul, sau ceeace duce la acelaş scop pe o cale mai onorabilă, deprecierea nemărginită a banului şi cu el micşorarea simţită a datoriilor până la o proporţie suportabilă.

E de remarcat că acest fenomen firesc, care a început a se simţi încă din cursul războiului are această contra parte salutară că în proporţia în care a scăzut valoarea unităţii de măsură, a făcut să crească valoarea averii reale, micşorând astfel proporţia între avere şi datorie. Şi de aceea aliaţii învingători preferă numai materiale: locomotive, vagoane, vapoare şi materii prime şi evită pe cât se poate a cere dela învinşi bani depreciaţi, cari cu cât vor fi ceruţi în mai mare cantitate, cu atât îşi vor fi depreciat mai mult valoarea, neaducând în ţara învingătorului decât infiaţiunea sistemului monetar şi turburarea vieţii economice.

Dar dacă acest mijloc de a ușura datoria publică este relativ comod și până la un punct fatal, celelalte pagube reale ale războiului, mai greu de evaluat și până acum încă neinventariate, vor fi mult mai greu de acoperit și vor apărea abia după pace în adevărata lor însemnătate. Slăbirea puterii productive a muncii, micșorate cu poate zece milioane de perechi de brațe pierdute, istovirea celor rămași în viață, printr'o hrană proastă și prea puțină, uzarea utilajului național, dărăpănarea uneltelor și a mașinelor, pierderile marinei comerciale, stricarea șoselelor, consumarea rezervelor de tot felul și devastarea aproape totală a regiunilor din zona de războiu, vor apăsa desigur asupra vieții economice a păcei mai mult decât suma înfiorătoare de 40—50 de miliarde la care se vor ridica anuitățile datoriei publice din toate țările.

Căci banii se vor plăti cu bani, din câștigul tuturor, dar mai ales a celor bogați, pe când munca se va plăti cu muncă din osteneala tuturor, dar mai ales a celor ce muncesc din greu și pe când banii vor avea o valoare mai mică decât ni se pare, munca omenească, și înlocuirea bunurilor distruse vor avea, în afară de prețul lor urcat, o valoare absolută mult mai mare decât a celor pe cari le înlocuesc, din cauza împrejurărilor în cari vor fi produse, mult mai grele decât înainte de războiu.

Așa dar muncă multă, tot mai multă, plătită cu bani mulți și eftini, dar răsplătită cu bunuri și bucurii mai puține, mașinism din ce în ce mai perfecționat, pentru a suplini lipsa brațelor atât de mult simțită și cu consecințele lor firești: concentrarea industrială pronunțată, sprijinită pe coaliții numeroase și internaționale: acestea sunt principalele rezultate definitive ale războiului. Și numai după ce prin această diferență între osteneală și răsplată vom ajunge, după îndelungată suferință, acolo unde eram în 1914, — omenirea va păși din nou spre adevăratul progres al producțiunii nelimitate și al repartizării drepte, pe calea evoluției economice normale. Numai pierderea brațelor de muncă și a vieților omenești va fi cea care se va repara cea mai greu, se va simți cea mai multă vreme și se va uita cel mai târziu.

Cele douăzeci de milioane vieți pierdute nu sânt numai 5% din întreaga populație a Europei, cu talentele, cu geniul, cu valoarea personalității omenești neprețuite ce au putut cuprinde, cu durerea ce au lăsat în urmă, cu perspectivele ce au spulberat și posibilitățile ce au nimicit. Ele sunt mai mult decât toate acestea, sunt floarea muncii omenești productive, a celei mai bune, a celei mai harnice, mai devotate și mai pricepute, a celei mai rezistente și mai formate, pe care a secerat-o selecțiunea pe deandoasele a războiului, tot așa de absurdă și de revoltătoare din punct de vedere economic, ca și din punctul de vedere moral.

⁂

Hotărârile din urmă ale congresului pe cari azi nimeni nu le poate încă ghici, vor schimba nu numai elementele echilibrului puterilor mondiale ci şi mai ales factorii determinanţi ai economiilor naţionale.

Soarta coloniilor germane, încă nesigură, n'are importanţa economică ce i se poate atribui, nici ca ţinuturi de colonizare, nici ca izvoare de materii prime, nici ca debuşeuri de comerţ, dar întoarcerea la Franţa a Alsaciei şi a Lorenei anexate, cu «mineretele» de fer, minele de potasă şi cărbuni vor fi de o însemnătate capitală pentru dezvoltarea industrială a Franţei şi tot atâta pagubă pentru Germania. Destul să ne gândim că introducerea procedeului numit Gilchrist-Thomas pentru extragerea ferului din mineraiul fosforic ce se găseşte în basinul Briey din Lorena franceză, făcuse ca producţia ferului francez să se înzecească dela 1900 la 1910. Pierderea părţii din Lorena anexată (basinul Metz) şi a minelor de potasă din Alsacia, va fi una din cele mai mari pagube ce va suferi Germania după războiu. Anglia, fără a fi singură stăpână a mărilor, îşi va asigura libertatea navigaţiei sale, de al cărei tonaj s'au apropiat mult în timpul războiului, Statele-Unite şi poate chiar şi Japonia. E cel mai mare câştig al ei, alături de stăpânirea într'o formă sau alta a Mesopotamiei, acest pământ al făgăduinţei, roditor în cereale şi bogat în petrol, puntea de trecere între cele două mari colonii India şi Egiptul.

Mai departe gândul mai precis rămâne învăluit în negura viitorului. Prestigiul puterii mondiale şi creşterea flotei americane comerciale şi de războiu sunt câştiguri economice mai mari de cât se par. In centrul şi orientul Europei posibilităţile economice ale războiului sunt şi mai neprecise. Dacă Germaniei se vor lua pe lângă Alsacia şi Schleswig-Holstein, Silesia, Posnania şi Danzigul, suprafaţa mândrului imperiu german s'ar reduce cu 1/5; dela 540 de mii. la 438 de mii de kmp, iar populaţia lui cu peste 10 milioane de locuitori, în afară de morţii războiului.

Italia va lua împreună cu regiunele reproductive ale Tirolului, Triestul şi poate Fiume, marile porturi ale Europei Centrale şi poate chiar şi Tunisul, — dacă din motive binecuvântate, convenţia încheiată cu Franţa la intrarea Italiei în războiu, nu se va fi fost anulată.

In locul monarhiei austro-ungare vor apare state noi de mâna a doua a căror fizionomie politică şi economică e greu de fixat. Austria germană prea mare pentru a se alipi întreagă la Confederaţia Elvetică, nu poate forma un stat independent, lipsindu-i accesul la mare şi baza de alimentare, care va rămâne la Ceho-Slovaci şi Unguri.

Boemia, ţară industrială într'adevăr modernă se va putea completa în mod fericit într'o alianţă cu Polonia, care i-ar garanta baza de aprovizionare din Carinţia şi Moravia şi accesul

la mare printr'un eventual port polon. Iar Jugo-Slavia mai înapoiată azi din punct de vedere industrial, are în Bosnia şi Hertzegovina bogate zăcăminte de cărbuni, fer şi zinc, cari, cu arama din Serbia să poată satisface pe viitor nevoile statului nou născut. Ungurilor le-ar rămâne doar cereale, vite şi poate puţin cărbune. Vor trebui neapărat să se alipească la Jugo-Slavi sau chiar Ceho-Poloni, dacă prăpastia unui trecut apropiat nu i-ar despărţi prea mult de noi.

Cel mai mare răsboi a trebuit să înregistreze în bilanţul său şi cea mai teribilă revoluţie socială, care după un an şi jumătate, a isbutit să desmembreze împărăţia moscovită, măcinând până la măduvă — un organism economic primitiv, dar robust, pe care răsboiul îl cruţase aşa de mult. In locul lui, revoluţia încă neterminată, n'a putut crea nimic, dar slăbiciunile vechiului regim pregătesc aşezarea statornică a unei experienţe sociale fără precedent, care în orice caz nu va putea da adevărate roade înainte de câteva decenii. E punctul de întrebare, pe care Congresul desigur nu-l va putea lămuri în întregime, şi dela a cărui limpezire atârnă o parte din viitorul nostru şi al orientului european.

Intre atâtea privelişti pline de minunăţie, România stă înmărmurită, mai istovită de cât ori care altă ţară, afară de Serbia şi mai sărăcită de cât ori care altă ţară, afară de Belgia, dar cu idealul naţional aproape atins şi cu strâmtorile dela Constantinopol desfundate. Şi cu greutate îşi poate încheia un bilanţ. Cinci miliarde datorii contractate de Stat în timpul războiului, pentru a nu mai pune la socoteală cele ce se pregătesc, nici biletele Băncii Generale. Dar datoria aceasta n'ar reprezenta de cât $^1/_4$ a avuţiei naţionale, care era de $21^1/_2$ miliarde după evaluarea d-lui N. Xenopol,—sau poate încă şi mai puţin ca o pătrime, dacă s'ar adăoga valoarea rezervelor neexploatate de petrol, (cum a făcut d-l Gheorghiu) şi cari ar ridica avuţia noastră naţională dinainte de răsboi la 31 de miliarde.

Nu în datoriile noastre băneşti, cari sunt poate mai mici proporţional cu a celorlalte ţări beligerante stă marea noastră jertfă materială. Ci în suspendarea vieţii economice normale, aşa de fatală unei ţări cu economia naţională necompletă, în deprecierea monedei şi a schimbului, în consumaree tuturor stocurilor, distrugerea inventariului viu, în stricarea construcţiilor şi a materialului fix şi rulant de căi ferate, în pustiirea ţării prin retragere, invazie, ocupaţie rusă şi duşmană şi mai ales în pierderea a peste 1 milion de suflete, floarea braţelor de muncă,—sacrificii nemăsurate, cari au dus toate manifestările energiei naţionale la o istovire pe care seceta cea mai nemiloasă a transformat-o într'o sleire aproape completă.

Toate aceste jertfe şi celelalte suferinţi morale pe cari le-am îndurat şi le vom moi suferi multă vreme stau în cumpănă cu

realizarea idealului naţional, a cărei superioritate socială şi morală se va vedea mai bine abia după un deceniu.

Din trei părţi hotarele pământului strămoşesc se vor lărgi, suprafaţa lui poate să crească mai mult de cât îndoit şi de la 139 mii de kmp ar putea să ajungă după socotelile d-lor Istrate şi Popa la 329 mii. Socotind cu totul aproximativ la peste două milioane pierderile totale ale războiului, populaţia ar putea să ajungă la peste 16 milioane de suflete,—cari s'ar împărţi în 2½ milioane de orăşeni trăind în 150 de oraşe şi 13½ milioane de săteni trăind în 9.700 de sate. Aceasta ar însemna o şi mai mare accentuare al aspectului rural al poporului nostru de mâine (din pricina Basarabiei); de la 82,4% procentul de azi al populaţiei rurale s'ar ridica la 83,5... Şi aceasta n'ar împiedeca întru nimic desvoltarea industriei mai departe, pe o cale mai sănătoasă, fără nevoia unui protecţionism exagerat, nenatural şi oneros. Chiar numai cărbunii, cari se extrăgeau înainte de răsboi, ar ajunge pentru nevoile industriei şi ale căilor ferate, şi am putea avea chiar fabrici de locomotive şi vagoane, ba chiar de arme şi tunuri, (dacă se va mai simţi curând nevoia!) Un comerţ interior bogat şi felurit, hrănit de o admirabilă diversitate a regiunilor productive, ar putea să asigure o cât mai completă emancipare a economiei naţionale de sub dependenţa capricioasă a pieţelor străine, la adăpostul unei politici vamale moderate. Am putea să nu mai fim tributari străinătăţii de cât pentru coloniale şi bumbac şi am avea de exportat în de ajuns sare, petrol, cereale, mai târziu animale! şi chiar atâtea produse agricole şi industriale, cari nu existau înainte de război, dar cari nu s'ar mai cuveni să lipsească, într'o ţară aşa de bogată, sub o formă de cultură mai înaintată. Şi ar fi cel mai mare câştig pentru noi.

Dar acestea sunt viziuni ale viitorului. Deocamdată e vorba numai de a nu muri până la recolta viitoare şi de a înţelege spiritul erei celei noi, care cere o înţelegere tolerantă şi o egală îndreptăţire a aspiraţiilor egale a tuturor naţiilor conlocuitoare.

*

Afară de aceste perspective noui ce se deschid statelor europene, hotărârile Congresului din Paris vor mai însemna o epocă în istoria omenirii prin directivele generale ce se vor imprima raporturilor între state şi activităţii economice mondiale.

Noile popoare chemate la viaţă vor pricepe numai cu timpul însemnătatea lor. Punerea bazelor dreptului public internaţional şi asigurarea lui prin garanţii materiale mai precise, organizarea societăţii naţiunilor, prin convenţii publice, vamale monetare şi politice, înfiinţarea arbitrajului obligatoriu, vor atrage după sine înlocuirea definitivă a civilizaţiei războinice agresive cu civilizaţia înţelegerii şi a concurenţei pacinice.

Insuşi rezultatul războiului nu va fi contribuit cu puţin la

aceasta. După curățirea ruinei ce el lasă pretutindeni în urmă, nimeni nu va mai crede, ceeace credea o întreagă școală, mai ales în Germania, că învingătorul la război se mai poate îmbogăți mâine din pradă, cum părea că a fost până mai eri și cum a fost desigur altădată, cu cât ne întoarcem mai departe în trecut.

La lecția durerii, mințile rătăcite se vor lecui cu timpul și vor lăsa să se prăfuiască în arsenalul istoriei concepția nefericită căreia timp de peste o jumătate de veac lumea civilizată i-a plătit sub formă de armament, un tribut anual de până la 11 miliarde,—ruinătoare «primă de asigurare» care pe măsură ce creștea, în loc să înlăture războiul, îl făcea din ce în ce mai inevitabil.

Dacă pacea care vine n'ar aduce decât putință de a se întrebuința pe viitor acest bir pentru opere utile, închipuirea are frâu liber să descopere drumurile cele mai neașteptate pe cari se poate avânta omenirea, în goana ce o urmează de veacuri cu o stăruință oarbă pentru înfăptuirea progresului social.

Ianuarie 1919 ȘTEFAN STĂNESCU

CRONICA LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICA

FAPTE, RECENSII, REVISTE

I. FAPTE

BIOLOGIE. *Incolţirea seminţelor si emanaţiunea de raze.* Una din problemele de biologie pe cât de însemnată, pe atât de obscură încă, este şi aceia a diferitelor radiaţiuni pe care le-ar emite organismele vii, în special animalele. Fără îndoială că alături de curenţi electrici produşi de organism ca rezultat al activităţei musculare, trebue să existe şi degajeri de radiaţiuni proprii organismului.

Dovadă că unele din procesele biochimice sunt însoţite între altele şi de emanaţiuni de raze capabile să impresioneze plăciile fotografice. Aşa fermentaţia alcoolică este însoţită de o producere de raze care au fost puse în evidenţă prin impresiunea pe care aceste raze o au asupra plăcilor fotografice foarte sensibile.

De curând Scheminsky a constatat că şi un alt proces biochimic se produce, şi anume, în timpul încolţirii boabelor de fasole are loc o degajare de raze care au fost puse în evidenţă tot prin plăci fotografice, Se înţelege că cu atât mai mult un organism superior, în timpul vieţei, care nu e de cât rezultanta unui infinit număr de procese biochimice. va produce emanaţiuni de raze.

Rămâne numai să se găsească mijlocul spre a le pune în evidenţă şi a le studia natura şi proprietăţile lor. **I. I. N.**

ECONOMIA RASBOIULUI. *Pentru Restaurarea Belgiei.* După o estimare oficioasă publicată în *Daily-News*, va fi nevoe de 50.000 de cai pentru agricultură. Numai pentru repararea proprietăţii şi înlocuirea obiectelor luate de Germani din fabrici va trebui să plătească 15 milioane de lire sterling. Pagubele lucrărilor publice - porturi, canale, poduri şi drumuri se ridică la 18.200.000 l, st. Vor trebui cel puţin 250 mii tone zinc. 60 mii tone plumb, 40 mii tone aramă şi lemn în valoare de 12.800.000 lire sterling.

INGINERIE. *Tunelul sub canalul Mânecei.* Tunelul proectat şi studiat încă din 1857 de Tonné de Gammond a intrat în faza realizării. Opoziţia întâmpinată în Anglia din cauza temerii Mareşalului Wolseley, ca, în caz de răsboi Anglo-Francez, soldaţi francezi, deghizaţi în turişti, să nu pună stăpânire pe el la începutul ostilităţilor, a dispărut în timpul răsboiului din urmă şi Camera Comunelor a admis o moţiune favorabilă lui.

O societate engleză şi una franceză erau constituite, la intrarea noastră în răsboi, cu câte 200 milioane capital, socotindu-se câte 7 milioane costul unui chilometru tunel. Jumătate din capitalul societăţii franceze era subscris de Compania Căilor ferate de nord şi jumătate de Rotschild. Forma definitivă a proectului elaborat de inginerul şef al Căilor ferate de Nord, Sartiaux, prevede în loc de o boltă mare ca la Metropolitan, două tunele cilindrice depărtate cu 15 m. una de alta şi legate prin

artere de comunicaţie. Prealabil se va construi o galerie de 3 m. proectată dedesubt şi destinată pentru transportul echipelor de 1200 lucrători cari vor începe construcţia pe mai multe puncte ale traectului, — pentru evacuarea materialelor săpate şi pentru canalizarea scurgerilor de apă. Tunelul va fi săpat în stratul cenomanic, care are calităţile de a fi continuu, impermeabil, foarte solid, friabil (uşor de lucrat) şi care are 50 m. grosime. El fiind la 50 m. sub fundul mării şi marea având 50 m. adâncime tunelul va fi la 100 m. sub nivelul apei. Tunelul va urma toate sinuosităţile cam pronunţate ale stratului cenomanic, ceeace va fi posibil, tracţiunea fiind electrică. Iuţeala trenurilor electrice va face să nu mai fie nevoe de nici o altă ventilaţie. Calităţile stratului cenomanic vor face să nu fie nevoe de zidirea tunelului care va avea forma cea mai rezistentă, cilindrul. Cel mult o cimentare va fi necesară pe alocurea cu materiale scoase din tunel. Se socoate ca săparea să înainteze cu 20 m. pe zi, din fiecare punct de unde s'ar începe lucrările.

Nenumărate garanţii militare sunt date Angliei: Mine distribuite cu dibăcie, cari să poată produce instantaneu numeroase inundaţii locale; putinţa deplasării unui singur ac, provocând deraiare şi astuparea tunelului; smulgerea sau tăiarea conductelor electrice, sabotarea uzinelor, construirea a câte unui viaduc la ambele intrări, — a cărui distrugere lesnicioasă să garanteze, că funcţionarea tunelului să nu fie cu putinţă, fără acordul ambelor ţări.

Rentabilitatea tunelului, studiată în amănunţime, e garantată. Traficul mărfurilor şi al celor 130.000 călători cari străbat azi zilnic canalul, ar da 38 milioane încasări, faţă de 10 milioane, totalul cheltuelilor curente. Traficul călătorilor ar spori negreşit cu numărul celor cari nu călătoresc azi, sau călătoresc mai rar, din pricina unei mări agitate 200 zile pe an. Numărul trenurilor, 50 la început, ar putea spori până la 150. In 5 ore şi $^1/_2$ se va putea merge de la Paris la Londra. O scrisoare pusă dimineaţa la Londra, se va putea distribui după masă chiar în împrejurimile Parisului.

Se poate cu greu închipui însemnătatea mondială a acestei opere contribuţia ei la progresul economic, intelectual, social şi pacifist a celor două mari civilizaţii umane, cele mai strălucitoare şi cele mai îndrăsneţe.

St. Şt.

ÎNVAŢAMÂNT. *Maeştrii-profesori.* Maeştrii din învăţământul secundar se străduesc de mult, şi acuma iarăşi, să capete asimilarea în drepturi şi titulatură cu colegii lor de la celelalte materii de învăţământ.

De altă parte, o tendinţă în pedagogia modernă îndeamnă, pentru educarea tinerelor vlăstare, la o intensificare a deprinderilor fizico-artistice pe care le dau gimnastica, desenul şi muzica —mijloace esenţiale de pregătire a fiinţei umane.

In bună logică deci, nu se poate susţine că cererea maeştrilor este o pretenţie exagerată sau nejustificată.

Cu toate acestea, sunt reprezentanţi ai învăţământului care îşi fac în această privinţă rezerve. Se impută maeştrilor lipsa de cultură generală; li se obiectează că elevii de curs superior au adeseori o perspectivă culturală mai largă de cât aceea a maeştrilor lor; că aceasta dă naştere la raporturi, între şcolar şi educator, de aşa natură, în cât scad: fie disciplina clasei în genere, fie chiar prestigiul profesoral; că într'un asemenea caz, fireşte, nu mai poate fi vorba de înrâurirea, înnălţătoare de suflet, a „dexterităţii“.

Acestor rezerve, care alunecă puţin pe panta generalizării, li se poate replica:

1. *Mai întâi nu poate fi vorba de cât de o parte* a maeştrilor, căci la mulţi dintre dânşii studiile de specialitate sunt altoite pe o bază de cultură liceală. De aici -un prim *distinquo*.

2. Anul acesta va fi o sesiune de examene de capacitate. Este drept

că educatorul, de orice ramură, nu se poate înfăţişa înaintea elevilor, având, sub raportul didactic, autoritatea morală cuvenită, dacă nu are o cultură generală cel puţin egală cu aceea a şcolarilor săi.

Regulamentul examenului de capacitate pentru dexterităţi cere însă numai diploma şcoalei speciale respective, nu şi pe aceea de absolvire a liceului. Această eroare trebue îndreptată, şi atunci: la condiţii egale, drepturi egale.

3. Mai este vrednic de menţionat, că astăzi lipseşte ţării o şcoală cu caracter de pregătire pedagogică pentru educaţia fizică, lipsesc conservatorului şi şcoalei de arte frumoase cursurile de pedagogie muzicală şi artistică. Prin aceasta şi pregătirea metodologică a viitorilor maeştri este lăsată în voia soartei. Înfiinţarea acestor cursuri va da încă un drept la asimilare, maeştrilor.

4. A venit, în sfârşit, şi vremea când trebue să se nădăjduească într'o modificare a metoadelor de predare, şi, consecvent, într'o intensificare a învăţământului dexterităţilor.

Nu mai pot fi considerate ca obiecte de studiu de „agrement"; li se cuvine un loc cel puţin egal celorlalte materii; trebuesc preţuite ca mijloc principal de educaţie, prin care se capătă frumoase şi folositoare deprinderi, ce ar trebui să ne însoţească în decursul întregii vieţi. La această concepţie nu se va ajunge însă, până ce nu se vor înfăptui cele arătate sub punctele 2 şi 3.

*

Privind chestiunea în această lumină, şi raţiunea obiectivă a lucrului şi sentimentul de dreptate faţă de maeştri îndeamnă la ştergerea oricărei deosebiri între maestrul şi profesorul secundar, **C. P.**

MEDICINA. — Unii chirurgi francezi au observat în timpul răsboiului că operând răni vechi cicatrizate, spre a scoate schijele de obuz sau gloanţele conţinute, mulţi dintre cei operaţi, în scurtă vreme de la această operaţie s'au îmbolnăvit de tetanos şi au murit. Cercetările bacteriologice ale lui Auguste Lumiere au dovedit că de vină erau acele schije de fier, de oarece de pe ele în $^{9}/_{4}$ din cazuri s'a cultivat baccilul tetanosului. Din cauza ţesutului fibros, care izolează oare cum complet schijele de restul organismului, microbii tetanosului nu se desvoltă, ci se închid în „spori" — forma de rezistenţă a acestor micro-organisme. Când chirurgul intervine ca să scoată corpul strein (schijele, glontul) sporii liberaţi de bariera fibroasă dau naştere microbilor cari îmbolnăvesc, şi omoară individul. De aceia s'a propus ca în asemenea cazuri, înainte de a se face operaţia, să se facă neapărat injecţii cu ser antitetanic preventiv.

I. I. N.

2. RECENSII

VICTOR LAZAR. *Baronul David Urs de Mărgineni.* E o biografie a unui luptător cultural pentru noi, luptător în sensul propriu pentru Austriaci. E unul din întemeetorii şi susţinătorii vechilor şcoale grănicereşti române. Biografii de acestea sunt totdeauna binevenite; proectând o vie lumină asupra unor figuri uitate, ne scot în relief odată cu persoanele şi unele amănunte ce adesea scapă marei istorii. **C. V. G.**

Dr. G. N. LEON. *Problema financiară şi chestia banului.* Bucureşti 1918. Autorul scoate în broşură articolele publicate în „Anale" în cursul toamnei, asupra problemei care în timpul răsboiului a căpătat un interes crescând, pe măsură ce ne-am apropiat de sfârşitul lui.

Decretarea cursului forţat şi tendinţa irezistibilă către emisiuni nelimitate de hârtie monedă a readus pe tapet vechile chestiuni cari se

credeau definitiv rezolvate: a naturii banului şi aceea, dacă banul metalic poate fi înlocuit cu banul de hârtie.

In loc să înşire şi să repete concluziile la cari s'a ajuns de mult asupra acestor chestiuni şi cari se găsesc în toate manualele clasice, — după ce dă o scurtă privire asupra evoluţiei banului, stabilind natura lui de marfă reală, devenită mijloc general de schimb, — autorul face o analiză a încercărilor (Sistemul Law) şi propunerile de a se înlocui acoperirea metalică a monedei de hârtie prin mobilizarea solului, arătând că cele dintâi au fost nişte erori provenind din confundarea banului cu creditul, iar cele din urmă sunt cu neputinţă de realizat fără existenţa unei alianţe financiare şi a unei bănci internaţionale de emisiune.

Posibilitatea înlocuirii banului metalic cu hârtie acoperită (monedă de hârtie), practica emisiunii monedei-hârtii, garantate cu creditul real al Statului şi mai ales abusul ei crescând, au făcut ca ignorarea naturii banului să continue, hrănind iluzia nominalistă, căreia experienţa necompletă a primilor ani de războiu părea a-i da oare-care îndreptăţire. Autorul examinează, (făcându-le o critică amănunţită şi foarte instructivă) teoriile nominaliste ale lui Knapp, Bendixen ş. a. precum şi concluziile practice cari decurg din ele: detronarea aurului (Dalberg) şi încercarea de a salva deprecierea monedei hârtie, printr'o politică de devize (Heyn, Plenge, Riesser, ş. a.)

Autorul, partizan hotărât al teoriei realiste a banului, arată că politica de devize prin scopul ce-şi propune de a păstra în ţară stocul metalic nu e de fapt, decât o dovadă mai mult despre realitatea valorii monedei metalice.

Dacă banul n'ar avea nici o valoare proprie şi ar fi numai o „unitate abstractă de valoare" ar trebui să fie indiferentă cantitatea în care se găseşte pe piaţă, zice d. dr. Leon.

Acesta e argumentul de fapt principal, pe lângă celelalte consideraţii naţionale cu care autorul combate nominalismul.

Lectura studiului d-lui dr. Leon, plin de fapte şi citaţii instructive, este cu atât mai folositoare şi mai de actualitate, cu cât anumite iluzii şi exagerări ale teoriei nominaliste au încurajat la emisiunile nelimitate a căror efecte se simt din ce în ce mai mult şi la noi. **Dr. S.**

I. RADUCANU. *Reforma Băncii Naţionale.* Buc. 1918, Tip. Eminescu. D. I. Răducanu, un economist care s'a specializat în chestiunile de bancă, dă un magistral studiu asupra operaţiunilor Băncii Naţionale în ultimii ani, studiu care, dacă ar fi tradus în vre-una din limbile occidentale şi răspândit în cercurile financiare din Apus, ar produce o mare emoţie. Căci într'adevăr ceeace Banca Naţională a izbutit să facă în timpul războiului, întrece tot ce ar putea închipui imaginaţia cea mai aprinsă.

D. Răducanu arată că, deşi Banca Naţională şi-a publicat un bilanţ, în care nu sunt trecute venituri considerabile (dobânda fondului de rezervă), deşi umflă cu milioanele contul mijloacelor de exploatare, făcând ca beneficiul net să rămână aproape staţionar, pe când venitul brut se urcă vertiginos, ea este totuşi nevoită să arate că a dat în nefericitul an 1917, unei acţiuni de 500 lei un divident de 225 lei, adică de 45%. Intr'un bilanţ sincer cine ştie dacă dividendul nu s'ar ridica la 100 sau chiar 200% împreună cu rezervele ascunse averea B. N. s'ar ridica, după d. R., la 80 milioane.

Analizând privilegiul de emisiune, isvorul acestor fantastice beneficii de răsboiu, d. Răducanu face o interesantă şi ruşinoasă comparaţie între privilegiul şi sarcinele Băncei Naţionale a României şi ale celorlalte bănci naţionale din apus, arătând că din momentul şi în măsura în care privilegiul acelor bănci începe a nu mai fi justificat prin riscul restituirii sau prin obligaţia acoperirii metalice, ele sunt datoare a plăti statului o cotă parte proporţională cu suma emisă.

Cele peste două miliarde emise de Banca Naţională în timpul răs-

boiului sunt un „isvor de beneficii considerabile și fără risc", banca fiind scutită de obligația acoperirii, pe care și-a luat-o asupra lui statul român. Acoperirea emisiunei este un împrumut de 12 milioane lire st. pentru care statul plătește dobândă la Londra și mai plătește și Băncii Naționale, absolut pe gratis, dobânda de $2^1/_2\%$ pentru cele 1700 milioane, pe care Banca i le-a împrumutat. Pentru ce această dobândă nejustificată? Pentru ce, din cele peste 2 miliarde emise, pentru 1700 milioane, pe care statul și le împrumută singur (de oarece el le procură acoperirea, plătind dobândă pentru ea) pentru ce mai plătește și Băncii Naționale (care numai tipărește) un al doilea rând de dobândă, de cinci ori mai mare ca statele din apus? Și pentru ce mai face Băncii Naționale încă un cadou de peste 300 milioane, pentru a căror acoperire tot statul român plătește dobânda? Și pentru ce aceasta tocmai atunci, când abundența hârtiei-monede face ca prețul obiectelor de consumație împuținate să scumpească viața, tocmai din cauza aceasta, într'un chip aproape de nesuportat? D. Răducanu face desigur un eufemism când exclamă că „orice concesiune făcută în dauna statului e o greșală de neertat" sau că „nici o bancă de emisiune nu s'a purtat așa de vitreg cu statul".

Pentru ca Banca Națională să fie adusă la o purtare mai omenească și ca să poată face față cerințelor României de mâine, d. Răducanu propune următoarele reforme: 1) Uniformizarea rațională a bilanțurilor de bănci, 2) reducerea dobânzii statului la 1%, 3) mărirea capitalului social, 4) scoaterea atmosferei politice și biurocratice din conducerea Băncii Naționale și înlocuirea ei cu una financiară, 5) schimbarea bazei de emisiune și fixarea ei, nu în raport cu acoperirea metalică, ci cu puterea de producție (d. R. zice și de export) a țării, 6) lărgirea cercului de operații, despărțindu-se într'o secție de emisiune și o secție de bancă, care să primească depuneri cu dobândă și să facă operații de scont pe termen maxim de 6 luni, cerând numai două semnături, 7) o repartizare a beneficiilor mai avantajoasă statului, limitându-se dividendul prim la 6% și micșorându-se partea vărsată fondului de rezervă.

D. R. cere, firește, ca Banca Națională să fie obligată a restitui fiscului partea care nu i s'a vărsat dela 1882 încoace și care i se cuvine din venitul fondului de rezervă.

Studiul d-lui Răducanu, scris cu un simț de onestitate și independență care face onoare caracterului său, are o formă concisă, poate chiar prea rezumativă, care presupune numeroase cercetări prealabile, dovedind o stăpânire sigură a terenului de cercetare și a celor învecinate,— și ceeace e mai rar la economiștii noștri, — o înțelegere exactă și destul de aprofundată a fenomenului economic. **Șt. St.**

N. IORGA. *Brève histoire de l'Albanie et du peuple Albanais.* București 1919. 68 pg. Lucrarea conține XI capitole și un apendice cu notițe extrase din statistica oficială otomană a recensământului din 1905—1906 (comunicația d. Bérati). Ea tinteşte să informeze mai mult publicul *„judecător astăzi al proceselor politice"*, decât pe savanți. Ca isvor principal, alăturea de întreaga desfășurare istorică a evenimentelor ce au atins ținutul și poporul albanez, a servit colecția de acte și registre întreprinsă de eruditii Jirecek, Thalloczy și Sufflay: *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* I. Viena 1913, de asemeni studiile lui Thalloczy, *Illyrisch-albanische Forschungen, Munich-Leipzig 1916* și ale lui Sufflay și Szégh în *Ungarische Rundschau*, 1916, V[1].

In *Origine* se arată că Albanezii sunt, după toate conjecturile istorice, coborîtori din Iliri, însă limba au luat-o dela congenerii lor Traci. Și, pe când aceștia și-au pierdut limba în amestecul de înrâuriri romanice, grecești, slave, dând dialectele limbii române, Albanezii singuri păstrează urmele limbei trace, cu caracterul ei, concis, aspru. Chestiunea nomenclaturii geografice slave din o parte a Albaniei nu prezintă greutate în explicare: Albanezii s'au putut retrage în munți, ca și Românii din stânga

Dunării în fața slavilor, iar când s'au întors, au acceptat nomenclatura slavă. In celelalte capitole se cercetează legăturile albaneze religioase cu Bizanțul, cu Cruciada din 1204, care a adus, împotriva influenței grecismului cotropitor, influența Veneției, cu imperiul Bulgar al Asanizilor, cu Sârbii din Dulcigno, Antivari și Croia, cu Angevinii din Neapole, în totdeauna alăturea de Vlachii-români, cu cari conlocuesc în bună parte, și se analizează influețele ce au exercitat asupra Albaniei.

Ultimele capitole privesc pe Albanezi în relațiile cu Turcii, începând cu luptele din veacul al XV ale lui Scanderbeg, care rămâne eroul legendar, războinic, vindicativ, crunt, până la Ali Pasa din Ianina și la mișcările naționale grecești în care Albanezii au luat parte și în tabăre grecească și în cea, de represiune, a Turcilor. (O însemnată populație albaneză locuește doar până în porțile Aticei). Lucrarea, ieșită mai mult din proiectarea razelor de lumină istorică, ce pleacă din orientul Bizantin, din centrul ungaro-slav și din apusul Veneto-napolitan, decât din, relativ, puținele isvoare albaneze, directe, ce s'au adunat până acum, este prima sinteză istorică asupra Albaniei. **C. P.**

M. GALIȚA, Profesor. *Curente în poesie.* București, Minerva, 1916. O carte ce ar fi fost foarte folositoare dacă autorul ar fi avut un plan și ar fi aprofundat mai mult unele idei care astfel sunt neverificate. Căci sufletul lui Coșbuc nu-l cunoaștem numai din „Noi vrem pământ" și „Elzorab" și nici pesimismul lui Eminescu nu se explică așa pripit cum o face d-sa (vezi pag. 10). Autorul confundă noțiunea de poet național cu cea de naționalist. Pe Goga nu l-a înțeles de loc, căci altfel cum l-ar numi „un poet gospodar asemenea lui Conachi", Lecomte de Lisle și Heine, după autorul nostru, sunt poeți naționaliști, etc., etc... Autorul ne făgăduește și „Curente în Proză", studiu comparativ literar și de limbă. E de sperat că această nouă lucrare va fi mai temeinic alcătuită.

C. V. G.

P. G. GORE. *Album de covoare moldovenești.* Chișinău 1912.—Apărută în clipele când Rusia oficială sărbătorea împlinirea unui secol dela smulgerea Basarabiei, această publicație, pe lângă valoarea de netăgăduit a conținutului său, mai dobândea și înțelesul, atât de expresiv, al unei protestări mute, în numele sentimentului național, sugrumat în chip sistematic de către organele regimului țarist. Această însemnată contribuire la istoria artei noastre sătești, cuprinde în afară de un studiu introductiv în limba română și rusă, 25 de planșe în culori, reprezentând modele de scoarțe din toate regiunile Basarabiei. Alese cu simțul adevăratului cunoscător, ele sunt caracteristice, într'un fel sau altul, pentru mlădioasa putere de impresionare a sufletului rustic. Pe lângă interesante scheme de arabescuri, fantazia populară a presărat aceste mici capodopere de țesătorie cu stilizări sobre inspirate din flora câmpului. Chiar neîndemânările ce se arată pe alocuri, sunt pline de un farmec naiv care dă întregului mai multă viață. Prin fericita isbutire a invenției decorative, prin armonia, de o rară distincție a coloritului, și prin virtuozitatea variațiunilor în desemn și cromatică, aceste covoare sunt vrednice de a fi studiate și reproduse în atelierele noastre de artă națională. Sârguindu-se pentru înfăptuirea acestei publicații, d. P. G. Gore a săvârșit o adevărată operă de cultură. Singura noastră mâhnire este că lucrarea d-sale a trecut ca și neobservată în lumea noastră artistică. Pentru foarte mulți ea va fi o destăinuire, de și în curând se vor împlini șapte ani de când a văzut lumina. **L.**

3. REVISTE

ANALELE MINELOR DIN ROMÂNIA. Numerile 4 și 5 sunt consacrate aproape exclusiv chestiunilor petrolifere. Remarcăm un judicios articol al d-lui G. Dumitrescu, care atrage atenția asupra unei vădite inad-

vertenţe pe care o cuprinde decretul din 16/25 Decembre, referitor la expropiere.

In preţul de expropiere se cuprinde arenda regională înmulţită cu 20 (sau 25) fără a se prevedea arenda şi redevenţa minei aflătoare pe terenuri petrolifere, care să fie înmulţită şi ea cu 20. Pe dealtă parte articolele 51 şi 52 desfiinţând ori ce drepturi reale, sarcini şi obligaţiuni ale terenurilor expropiate, concesionarul ar fi deci spoliat în măsura în care a fost mai serios şi mai cinstit, învestind capital şi muncă.

In sfârşit, pe de altă parte, scutirea numai a terenurilor până la 12.000 de ha. cari vor fi calificate oficial ca petrolifere poate atrage alte greşeli şi nedreptăţi, cu atât mai mult cu cât prevederile „Ştiinţei", de azi sunt cât se poate de departe de a corespunde totdeauna realităţii. Singura soluţie echitabilă şi civilizată: Căutarea unei modalităţi pentru respectarea contractelor regulat transcrise, cum propune autorul, sau cel puţin a acelora în baza cărora s'a făcut vr'un început de lucrare, — categorie juridică pe care o cunoaşte şi legea consolidărilor.

Revista mai dă cifra producţiei de ţiţei din ţară în Ianuarie 1919: 2340 de tone zilnic, din cari s'au prelucrat aproximativ 2200 tone zilnic.

Dr.

JUNIMEA. An. I, Fevruarie. — Organ destinat Moldovei de nord, tânăra revistă are în numărul de Fevruarie un prim articol intitulat „Pentru ridicarea Moldovei" de E. Diaconescu. Se relevă marea greşală de a îngrămădi toate mijloacele de cultură mai ales la Bucureşti. Oraşul Bucureşti înseamnă tot una cu România, celelalte centre şi oraşe ale ţării fiind lăsate în completă părăsire, pradă celor mai nenorocite plăgi sociale. între care în primul rând îl ocupă jocul de cărţi. Suntem cu totul de părerea celor dimprejurul „Junimei".

S.

ŞTIINŢA TUTUROR. *Revistă săptămânală pentru popularizarea ştiinţelor.* — Această publicaţie a venit la vreme să împlinească un mare gol în cultura, aşa de unilaterală şi de pripită, a oamenilor cari au părăsit liceul, fără să fi putut adânci măcar unul din variatele aspecte ale vieţii.

In numărul dela 10 Februar, sub titlul: *„Un alt prieten al omului"*, întâlnim un articol despre ariciu. Două pagini de expunere atrăgătoare şi calmă, scrise cu temperamentul cunoscătorului desăvârşit al vieţii animale.— De asemenea este vrednică de a fi pomenită schiţa *„Privind Cerul..."* a d-lui Petre Sergescu, din numărul dela 17 Februar: o interesantă încercare de a lămuri *sub specie aeterni* treapta ierarhică ce se cuvine spiritului omenesc în cadrul nemărginit al universului.— Tot astfel, în numărul din 24 Februar. cititorul se va putea opri cu folos asupra conţinutului câtorva articole, printre care notăm: *„Bogăţiile aerului"* de G. V. C.: o sinteză a cunoştinţelor actuale despre chimia atmosferei; *„Marele zid chinezesc"*, însemnări culese de d-l Stelian Mateescu, care dă un şir de amănunte sugestive cu privire la această uriaşă operă arhitectonică de proporţiile unui adevărat accident geografic; în sfârşit, notele d-lui Dr. Călugăreanu despre *„Nevoia de somn"*. Observaţiunile pe care autorul le citează, au fost verificate şi în cursul răsboiului nostru: pe de o parte, cazurile controlate riguros, ale unor ofiţeri cari n'au închis ochii timp de câte o săptămână şi mai bine; pe de alta, oameni din trupă, covârşiţi de oboseală şi dormind ceasuri întregi în timpul marşurilor ce trebuiau să execute.

In atmosfera tulbure a lumii noastre intelectuale, mai desorientate azi ca ori când, revista d-lui Dr. Călugăreanu aduce o contribuire senină şi deschide orizonturi către adevărul ştiinţific, din a cărui perspectivă, preocupările ce frământă acum pe mulţi dintre noi, par nişte sărmane furtuni în pahare, cu apă nu tocmai limpede.

L.

CRONICA EXTERNĂ

ITALIA-MARE ŞI NOI

Migraţiunile barbare dela începutul evului mediu ne-au desfăcut de restul latinităţii, punând între noi şi ea, pe continent, bariere politice, pe cari numai Conferinţa aliaţilor noştri le va înlătura.

Noi am rămas în vremile, ce au urmat, insula latină în marea de barbari, cari, introducându-se mai apoi şi între noi şi urmaşii stăpânirii romane din oraşul lui Constantin ca state mai mult sau mai puţin efemere, ne-au tăiat legătura directă pe uscat şi din această parte. Era însă atâta romanitate aci, că n'au putut să ne îngenuncheze. Mulţumită superiorităţii culturale, locuirii în masse neîntrerupte, cari nu puteau fi urnite din loc, nici prea mult împestriţate de barbari, dar mai ales vitalităţii precezând dela o ereditate de calitate superioară, am putut copleşi pe alţii şi a rămâne necopleşiţi noi, individualitatea cea mai estică a latinităţii.

Rămaşi singuri aici, când la sud de noi se formau state barbare, iar Bizantinii se grecizau, am întreţinut cu latinitatea legăturile, cari am putut. Cărăuşi români duceau mărfurile negustorilor italieni la porturile Adriaticei, iar corăbiile statelor italiene veneau des în porturile noastre dela Marea Neagră, ba ajungeau şi în schelele dunărene. Alături de cavaleri franci am luptat în contra «necredincioşilor». Era ceva, adevărat prea puţin, pentru desvoltarea ideii salutare a solidarităţii latine, în baza căreia Inocenţiu III încercă să atragă pe Ioniţă, împăratul româno-bulgar, în atârnare de biserica catolică. Mai erau şi alte piedeci! Comunicaţii mai directe şi intense, cum avea secolul al 19-lea, datorite noilor descoperiri tehnice şi cunoaşterea reciprocă mai intensă au produs tocmai în acest secol ideea solidarităţii rasselor. Năzuinţa sângelui a perzistat totdeauna. Legăturile Italienilor cu noi au fost apoi mai ales în Balcani, unde simultan sau consecutiv găsim o tradiţie italiană şi o tradiţie română.

Cu Românii dela nordul Dunării raporturile s'au înmulţit la începutul secolului al 19-lea. Acum universităţile italiene sunt căutate de tinerii din principate, dupăce mai înainte tot din Roma aduseseră Ardelenii orgoliul rassei, mândria obârşiei şi speranţa

nestrămutată într'un viitor măreţ, ce avea să revie poporului român. Şi apoi, să nu se considere ca o apariţie fără noimă istorică teoria italiană a lui Ion Heliade Rădulescu, asupra originei şi desvoltării limbei româneşti. Formarea Italiei şi României s'a făcut cu acelaş sprijin latin, iar concursul Italiei ajunse în concertul marilor puteri, n'a lipsit principatelor dunărene, când se uneau la mijlocul secolului XIX. Cu toată acapararea vieţii noastre economice de către Austro-Germani, Italia după congresul dela Berlin a stăruit a menaja interesele noastre economice şi a ne oferi concurenţă în contra acaparatorilor.

Era o vreme, când *status quo* în Balcani era considerat ca leacul veritabil pentru situaţia noastră internaţională; în unele sfere conducătoare se sălăşluise un oarecare filo-turcism, importat fireşte din Berlin. In astfel de împrejurări intervine răsboiul italiano-turc. Atunci în unele ziare ale noastre apăreau ştiri austriace sau mai bine zis austriacizate. Mi-aduc bine aminte, cum ne înfuriam şi în jurul nostru toţi, de austracizarea ştirilor relative la răsboiul colonial al Italiei; ne supăram, că ştirile date de agenţiile austriace — la noi în ţară nu era agenţie, care să prelucreze ştirile din lume — sunt redate în jurnalele noastre în forma lor nativă, fără să fie prelucrate. Poporul, instinctul naţional, era alături de Italieni, oricât agenţiile austriace căutau să picure neîncredere faţă de întreprinderea italiană [1]).

In a doua luptă a latinităţii în contra invaziei barbarilor, reuniţi acum aceiaşi într'o singură tabără, românimea a fost alături de Italia. Astfel printr'o sforţare generală, când se respinge invazia barbară, latinitatea se reface şi în Orientul Europei spre a ajunge la importanţa, pe care o avuse, mai ales că prin rapiditatea comunicaţiilor, acum suntem aproape şi de Franţa, ca şi de Italia. Dar manifestarea colectivă a latinităţii ajunsă la expresie practică de atâtea-ori, nu trebue să rămână manifestare sporadică, produsă de evenimente anume. Organizarea efectivă a latinităţii încă de pe acum se impune. In jurul nostru vedem organizându-se Slavii. Ideea originei comune adună pe toţi Slavii sudici şi nordici la un loc.

Atunci, când la nordul Dunării, latinitatea îşi recapătă drepturile istorice, în interesul latinităţii din Balcani se impune penetraţiea italiană în locurile-i istorice dela vest de Adriatica.

Penetraţiea italiană va fi o mare binefacere pentru elementul românesc şi chezăşia siguranţei intereselor noastre.

I. Minea.

---

1) *Convorbirile* şi-au făcut datoria de a rectifica ceeace era neexact. (Vezi Duiliu Zamfirescu . . .).

CRONICA SANITARĂ

Buletinul Direcțiunei Generale a Serviciului Sanitar publică obişnuitul raport anual asupra mişcărei populației în întreaga țară, din care extragem următoarele date. (Bul. D. g. s. s. No. 10 din 31 Mai 1916).

La 31 Decembrie 1914 România avea 6.373.750 locuitori rurali; în cursul anului 1915 s'au născut vii în comunele rurale 271.261 copii, deci o natalitate de 41.8 la mia de locuitori şi au murit 158.668 persoane, adică 24,4 la mie. Excedentul de populație rurală se ridică deci la 112.593 suflete, adică un spor de 17,4 la mie. Aşa dar la 31 Decembrie 1915 populația noastră rurală a numărat 6.486.343 suflete. Ceeace interesează mult în acest raport este comparația cu datele demografice din anul trecut, 1914, din care se vede că natalitatea în populația rurală a scăzut în anul 1915 cu 2,2 la mie, iar mortalitatea a crescut cu 0,9 la mie, aşa că excedentul natural a scăzut cu 3 la mie. (La aceste date comparative se ține seamă în ambii ani de populația Dobrogei nouă). Raportul continuă să arate natalitatea şi mortalitatea rurală pe regiuni: ca şi în anul 1914 mortalitatea cea mai mică în 1915 a fost în Oltenia (23,3‰); unde şi natalitatea a fost mai mică (35,9 ‰); mortalitatea cea mai mare în Moldova (25,1 ‰); natalitatea (40,4 ‰). Cea mai mare natalitate a fost în Dobrogea (47,4 ‰). Raportul ajunge apoi la una din laturile cele mai dureroase ale probemei noastre naționale: mortalitatea infantilă. Din totalul de 158.668 decese din comunele rurale în 1915, 54,772 sunt decese de copii în primul an al vieții, ceeace revine la un procent de 34,5 la suta de decese, adică mai mult de o treime. In raport cu numărul naşterilor, mortalitatea copiilor până la vârsta de 1 an este de 20,1 la 100 de naşteri (față de 18,7 în anul 1914). După sex, din aceşti copii morți, 30,397 au fost băeți (55,5 ‰) iar 24.325 fete (44,5 ‰). După regiuni tot Oltenia este aceia care arată cea mai mică mortalitate a copiilor sugaci. Defalcând cifra globală a acestor morți raportul ne dă următorul tablou:

	1915		1914
copii morți până la 7 zile	12.521	. . . .	12.647
» » dela 8 zile—1 lună	11.663	. . . .	11.779
» » » 2 luni—6 luni	16.727	. . . .	15.424
» » » 7 luni—1 an	13.811	. . . .	12.689
total	54.772		

Decesele copiilor dela 2 până la 6 ani ne dă cifra de 28.105 care se desface astfel:

	1915		1914
copii morţi în al 2 an al vieţi	13.880	. . . .	14.161
» » » 3 » »	7.077	. . . .	6.631
» » » 4 » »	4.139	. . . .	4.077
» » » 5 » »	3.009	. . . .	2.884
total	28.105		

Aceştia adăogaţi la copii morţi în primul an de viaţă dă cifra de 82.827 copii morţi dela 0—5 ani (faţă de 80.292 în anul 1914), adică mai mult de jumătate, 53.5 %) din numărul total al deceselor din cursul anului, ceea ce înseamnă 12.6 decese la mia de locuitori.

Numărul deceselor de copii între vârstele 6—10 ani a fost de 7.552 faţă de 7.410 în anul 1914.

Dela 11 ani la 18 pentru băeţi şi dela 11 ani la 15 pentru fete au murit în total 4.078 faţă de 3.944 în 1914.

Dintre boalele epidemice în populaţia rurală scarlatina a dat 3.182 decese (faţă cu 3.199 în 1914), difteria 1.289 faţă cu 1.407 în 1914, tusea convulsivă 1.387 faţă cu 1.943 în 1914 restul de boale vine cu cifre mici, de câteva sute.— *Raportul nu remarcă faptul că totalizând decesele de boale infecţioase avem cifra de 6.683 în anul 1015 faţă de 7.604 decese de boale infecţioase în 1914;* deci cifra este mai scăzută în 1915, deşi în acest an se adaogă două epidemii noui, acea de *variolă* cu 11 decese şi *tifos exantematic* cu 50 decese, Aşa dar mărirea coeficientului de mortalitate nu se datoreşte boalelor epidemice, cari, după cum rezultă din datele statistice, au fost combătute în aşa fel că cifra mortalităţii dată de ele a scăzut; ci aceloraşi cauze sociale asupra cărora am apăsat în cronica sanitară din anul trecut [1]). Aceleaşi cauze dă şi micşorarea natalităţei.

Raportul sfârşeşte arătând mişcarea populaţiei urbane, care în variaţia ei urmează pas cu pas mersul celei rurale: aceiaşi mortalitate ridicată şi aceiaşi natalitate scăzută. In cele 77 oraşe ale ţării s'au născut 44.120 copii şi au murit 35.016 persoane, ceea ce face o natalitate de 31,4 la mie şi mortalitate de 24,8 ‰, cu un spor natal de 6,6 ‰.

La oraşe însă variaţia mortalităţei şi natalităţei după regiuni nu mai urmează aceeaş normă ca la populaţia rurală. Aici, oraşe învecinate au mortalităţi şi natalităţi diferite, aşa: mortalitate mică la T.-Jiu, mare la Turnu-Severin; la Piatra mortalitatea 20 ‰, iar la Bacău 38 ‰ etc. De bună seamă că aceasta se datoreşte în mare parte condiţiilor de aşezare, de alimentaţie cu apă, de salubritate, de industrializare etc. condiţiuni ce şi-a făcut fiecare oraş în parte şi în care trăeşte acum.

1) „Convorbiri Literare" No. 9 Septembrie 1915. Anul XLIX, pag. 969.

Nici la oraşe epidemiile nu au făcut mai multe victime ca în anul 1914. In fruntea boalelor cu mai multe decese stă tuberculoza (3,554), vine apoi scarlatina cu 508 decese la o populaţie orăşenească de 1,408,947 la sfârşitul anului 1915. Aşa dar întreaga populaţie a României la intrarea în anul 1916 a fost de 7.895.290 locuitori. Acestea sunt faptele; ele întăresc cu o preciziune, pe care nu o doream nici de cum, concluziile pline de amărăciune cu cari încheiam aceiaşi cronică pe anul 1914 şi spre a nu fi şi mai pesimişti de data asta, reproducem acele concluzii ce se potrivesc aidoma şi pentru 1915 (şi din nenorocire poate pentru încă mulţi ani în şir) [1]: «Dar tocmai aici, în lupta împotriva mortalităţei copiilor mici, unde se întâlnesc şi se încrucişează fapte şi pricini de ordine diferite, tocmai aici legile şi oficialitatea sanitară, reprezentată prin medicii săi, pot mai puţin...

«De bună seamă, ziceam atunci, îmbunătăţirea şi generalizarea ajutorului sanitar la ţară va fi un factor însemnat în stavilirea răului, dar nu decisiv şi nici îndestulător... El singur nu poate umplea lacuna, fără concursul celorlalte forţe sociale, cari până acum nu i-au venit în ajutor... Ce spun cifrele, ce ne arată mişcarea populaţiei rurale pe 10 ani în urmă? (şi cu 1915 pe 11 ani): Ele arată destul de lămurit să progresul, ce se măsoară prin excedentul de populaţie, provenit mai ales din micşorarea cifrei morţilor, acest progres nu urmează o linie ascendentă, ci dimpotrivă desenează o linie frântă, foarte capricioasă dela un an la altul şi foarte nesigură. *Rezultatele bune nu se menţin şi mai ales nu sunt datorite sforţărilor noastre voite şi conştiente, organizărei mijloacelor noastre de luptă, ci aceste rezultate bune sunt întâmplătoare (când sunt!..)* şi în orice caz ţin de cauze mult mai larg ramificate şi cari scapă de sub înrâurirea noastră. *Şi dacă anul acesta (1914) a fost îmbucurător, nimic nu ne asigură că cel viitor se va menţine aici măcar şi linia progresului nu va oscila iarăşi.., căzând*»... Ceia ce s'a şi întâmplat, în anul 1915 natalitatea s'a coborât la ceeace era în anul 1906, iar mortalitatea s'a ridicat la ceea ce a fost în 1904. Şi chiar dacă Direcţiunea Generală Sanitară nu era complet ocupată aiurea, sleindu-şi toate sforţările în chestiunea aprovizionărei noastre cu medicamente, chiar dacă numita Direcţie şi-ar fi fixat privirea pe aceste probleme sanitare «interne», rezultatele ar fi fost aceleaşi, fiindcă influenţa ei este foarte departe de a atinge adâncimea la care zace răul. Ar trebui un spirit nou insuflat acestui serviciu, care, premenit, organizat, înzestrat cu puteri noi şi sociale şi intelectuale şi, scăpat de sub anumite influenţe rău făcătoare, ar izbuti poate să atace răul în toată complexitatea lui şi să pună mâna pe capetele tuturor firelor din care se ţese progresul sanitar şi social.

DR. V. VOICULESCU

---

1) „Convorbiri Literare", loc. cit.

CRONICA ŞCOLARA

INVĂŢĂMÂNTUL LIMBILOR MODERNE: O propunere

In Octombrie 1918, d-ra V. Ghiacioiu, profesoară de limba franceză în Bucureşti, înaintă Ministerului de Instrucţie un memoriu cu privire la predarea limbii franceze în şcoala secundară.

Prezentând interes şi conţinând o propunere, în tot cazul, vrednică de experimentare, cu voia d-rei autoare, vom expune în scurt sistemul preconizat.

In şcoala secundară de astăzi nu se ajunge la stăpânirea limbilor moderne — afirmă d-sa.

Multe vor fi pricinile, dar mai toate îşi au izvorul în două fapte: pe de o parte, numărul excesiv de mare al elevilor (câte 50—60 de clasă), pe de alta, numărul orelor de studiu (2—3 pe săptămână), cu totul neîndestulător.

De aci rezultă: un prim şi, am putea spune, decisiv neajuns, că *învăţământul nu mai poate fi activ.* La o limbă, care se învaţă *prin vorbire,* lecţia activă este condiţia esenţială a unui studiu serios; rămânând cineva numai auditor pasiv, fireşte, nu poate ajunge să vorbească o limbă străină, niciodată.

Al doilea neajuns: clasa este lipsită de omogeneitate.

Cei 50—60 de elevi ai unei clase, oferă, la o limbă modernă, diferite grade de pregătire: dela orăşanul cunoscător din leagăn (prin «bona» străină) al unei limbi străine, până la ruralul care se luptă greu cu pronunţia şi accentele.

Urmează de aci că, în mod fatal, pentru unii şcolari lecţia va fi lipsită de interes, ca prea uşoară; pentru alţii însă, prea grea şi obositoare.

Pipăind cu certitudine aceste cauze, autoarea memoriului le înlătură cu aceiaşi siguranţă, astfel:

1. Lecţia să se facă cu grupe de câte 10—15 şcolari, o clasă putând avea 5, 6 grupe, după gradul de pregătire şi progres al elevilor. Trecerea unui elev dela o grupă la alta se poate face şi înăuntrul fiecărui an, după socotinţa profesorului.

Prin aceasta se desface, de fapt, o clasă într'o serie de clase

2. Numărul de ore pe săptămână să fie îndoit (5 sau 6); se dă, astfel, un caracter de intensivitate studiului.

3. In schimb, numărul anilor de studiu, pentru o limbă, să nu treacă de trei: I-iul, cursul inferior, al II-lea, cursul mijlociu, III-lea cursul superior. Precum s'a spus însă, înlăuntrul fiecărui an sunt grupele, alcătuite după gradul de pregătire a elevilor.

4. De asemeni, urmărindu-se principiul intensivităţii învăţământului limbilor, acestea se vor studia *consecutiv*, nu *paralel* ca astăzi, lăsându-se şcolarului alegerea, cu care limbă să înceapă.

5. Cursul să se facă în săli speciale, prevăzute cu un material didactic bogat şi variat (hărţi, fotografii, tablouri, proecţiuni, gramofoane chiar) care să stea la îndemâna profesorilor din specialitate, dela toate şcoalele unei localităţi.

Superioritatea sistemului stă în următoarele puncte:

1. Face cu putinţă învăţământul activ — lucrul cel mai important.

2. Face cu putinţă alcătuirea de grupe mai omogene şi dă astfel profesorului o unitate de măsură mai justă în predare.

3. Face să dispară starea de inferioritate a elevilor săraci faţă de cei cu mijloace, cari, la nevoie, îşi iau preparatori.

4. Aduce de fapt o economie de timp şi pentru profesori şi pentru şcolari, întru cât cei 7 sau 8 ani de studiu trăgănat se concentrează în 3 ani de învăţământ activ, intensiv, cu tot materialul intuitiv, pus astfel la îndemână, în cât, în sălile de curs totul să respire o atmosferă prielnică studiului limbii respective.

5. In ipoteza orariului antemeridian, limbile pot fi lăsate pentru după amiază, întru cât, prin aplicarea măsurilor precedente, lecţia, departe de a obosi, devine o distracţie intelectuală.

*

Apreciat îndeajuns de organele ministerului, către care se adresa memoriul, sistemul de mai sus n'a putut fi experimentat imediat, din pricina evenimentelor prin care trecea ţara în acea vreme. Suntem însă încredinţaţi că aplicarea lui, cu titlul de experienţă parţială, va dovedi colegilor de specialitate, că este într'adevăr superior celui practicat astăzi.

* * *

O lege de asimilare în învăţământ. In vara anului 1918, când se pregăteau lucrările de începere a cursurilor anului 1918—1919, se aflau în Moldova membri ai C. D. de toate gradele, din Bucovina, Ardeal şi *Macedonia*.

Cei din Ardeal şi Bucovina, ca fruntaşi ai românismului, trebuiseră să se refugieze în Ţară odată cu trupele noastre în re-

rager e; cei din Macedonia, luaţi de Bulgari ca ostatici, după o rătăcire plină de suferinţe prin munţii Traciei, timp de peste un an şi jumătate, fuseseră expediaţi *în Iaşi*—probabil, pentru a nu împuţina, prin adausul a 200 de guri, hrana ocupanţilor.

La aceştia se adăugau profesorii şi învăţătorii cu catedre şi posturi în ţinutul, atunci încă sub ocupaţie, cari, fiind însă originari din Ardeal şi Bucovina, trebuiau, potrivit deciziunii 62924 din 31 Aug. 1918, să fie detaşaţi în Moldova sau Basarabia, pentru a nu întâmpina vre-o suferinţă [1]); se mai adăuga în sfârşit toţi cei ce îşi aveau posturile în Dobrogea şi ţinutul cedat, şi cari nu voiau să meargă acolo, din diferite motive.

Fireşte, numărul personalului disponibil întrecea cu mult pe acela al vacanţelor, şi, cu toate acestea chiar dacă nu ar fi fost numiţi, aceşti reprezentanţi ai românismului, dintre cari mulţi înduraseră martiriul, nu puteau fi lăsaţi, în afară de lege, pe drumuri.

Erau în deosebi vrednici de atenţiunea Statului Român reprezentanţii învăţământului din Peninsulă. Era sigur că, orice desnodământ ar fi rezervat viitorul, ei nu vor aparţine unui ţinut, care să facă trup comun cu patria mumă.

Pe de altă parte, de 60 de ani, de când ţara susţine o mişcare culturală în Peninsulă, nu se făcuse acelui corp didactic, elementara dreptate de a fi scoşi de sub regimul «bunului plac» al inspectorului sau consulului local, de a li se asigura bătrâneţile şi de a li se egala situaţia materială cu aceea a colegilor din Ţară.

Pentru regularea poziţiunii, în învăţământul *din ţară*, a acestor profesori, institutori şi învăţători, indiferent de posibilităţile de întoarcere la post pe care le ascundea viitorul, s'a alcătuit atunci *„Legea de asimilare"*.

O dificultate însă a apărut, îndată ce s'a formulat legea. Asimilarea era, după ante-proectul legii, *deplină* şi *necondiţionată*.

Cum însă tinerii din ţară nu avuseseră prilejul să se prezinte de 6 ani la examene de capacitate din cauza războiului, cum dintre ei erau mulţi cari luaseră parte la operaţiunile războiului, având merite deosebite, devenea cu neputinţă anteproectul după care toate locurile vacante le-ar fi ocupat cu prioritate şi necondiţionat cei de peste «hotare».

Desigur, când cineva, trăind în ţară, a lăsat să-i treacă, timp de 6 ani, două sesiuni de capacitate fără să se fi prezentat la examene, nu are dreptul să se plângă dacă se introduce în în-

---

1) Decizia 62924: „Art. I. Pentru anul 1918/919 se vor acorda detaşări numai următoarelor categorii de membri ai C. D." :

a) Personalului didactic titular, din Dobrogea şi teritoriul cedat.

b) Personalului didactic titular, originar din Macedonia, Transilvania şi Bucovina, *„cari nu pot trece în teritoriul ocupat*, etc."

vățământ înaintea sa un altul, care, cu merite deosebite, în acelaş interval de timp, *n'a fost în situațiunea* de a se prezenta la un astfel de examen.

Dar, când Statul, pentru pricini superioare, nu oferă acest prilej, garantat de o lege, dimpotrivă, îți dă însărcinări, de apărare a țării, de valoare egală oricăror merite, cât de mari, atunci un elementar simț de justiție impune: la merite şi vechime egală, repartizare egală de drepturi.

Iată de ce s'a luat ca bază vechimea de 10 ani, cerându-se pentru asimilarea celor cu mai puțini de 10 ani de serviciu o probă practică pedagogică, la cele dintâi examene de capacitate, ce se vor ținea.

Este vrednic să se noteze că, de fapt, 10 ani vechime înseamnă cu 4 ani mai mult decât vechimea suplinitorilor din țară; că deci sunt, în această privință, în condițiune inferioară; în schimb aveau o situație mai uşoară față de examenele de capacitate, unde nu erau cercetați decât la probele practice (cele două lecții practice în fața comisiunii). Pentru cineva care a predat o materie sau două timp de 10 ani, fireşte, s'a considerat suficientă această probă.

Astăzi, războiul a luat un alt sfârşit pentru noi. Problema şcoalelor din întreaga țară românească se va studia în mod unitar; iar cât priveşte corpul didactic din Macedonia, întru cât va avea putința să meargă din nou la posturile de cinste, este natural *să cadă toate condițiile* care li se cereau atunci, când veneau în concurență cu cei din țară; astfel, asimilarea trebue acum să revină la anteproectul alcătuit dintru început, adică, să fie *deplină* şi *necondiționată*.

Prin *„legea asimilării"*, corpul didactic din Macedonia a câştigat un drept, iar *drepturile câştigate* nu se anulează, în datinele juridice, *ci se consfințesc*.

C. P.

CRONICA ARTISTICA

In vălmăşagul vremii, în mijlocul turburării sufleteşti, cu rosturi tainice şi cu perspective îndepărtate de lămurire, senine şi discrete producţiile de artă singure reprezintă apeluri impresionante la linişte şi muncă cu înţeles, şi acestea sunt rare în Bucureştii noştri. Rare şi răslete ele preocupă pe puţini dintre noi şi uneori trec neobservate.

Domnii Teodoru şi Cantacuzino au expus la Cassa Şcoalelor o serie de studii de arhitectură românească. Năzuinţa pricepută şi nobilă a regretatului arhitect Al. Zagoritz de a cercetà şi alege manifestările artei româneşti, cu scopul de a strânge materialul, de atâta vreme dorit, al cunoaşterii temeinice a artei noastre naţionale, găseşte suflete înţelegătoare în aceşti artişti.

In ceasurile grele ale războiului cel mare d-l Teodoru a păstrat rezerve de energie aleasă; în graba unui drum cu răspunderi, d-sa a avut timp şi suflet să deosebească o troiţă, frumos sculptată, la margine de şosea, ori încremenită spre pază la o răspântie, o cumpănă de fântână, care cheamă amintiri în ceasul de seară, o casă bătrânească pustie în mijlocul ogrăzii goale, rosturile cuminţi de altădată, o bisericuţă de sat cinchită între cruci de cimitir, străjuită de copaci moşnegi.

Nespus de interesantă din punct de vedere al pitorescului şi atât de utilă pentru nevoile studiului, încadrarea în peisagiu aşa cum o face d-l Teodoru: aquarele uşoare, viziuni graţioase, pline de poezie, care fixează pentru totdeauna şi cu toată valoarea lui de viaţă monumentul analizat.

D-l Teodoru începe abia studiile d-sale de arhitectură, în cea mai fericită direcţie însă. Studiile expuse la Cassa Şcoale-

lor sunt documente de gust şi selecţie artistică; preţios adaos în acelaş timp, la materialul necesar întemeierii istoriei artei româneşti.

Ni se deschid pe încetul perspective de viitor şi în ce priveşte arhitectura română care se leagă din ce în ce mai mult de trecutul nostru de artă, nu de dragul vreunei arhaizări oarecare, ci din conştiinţa unui mare adevăr: Opere de seamă, care să răspundă nevoilor noastre sufleteşti, nu pot răsări decât din acest suflet românesc străvechiu, original, neinfluenţat de împrumuturi nefireşti, cum sunt împrumuturile cele nouă din occident. Cu cât vom înfige rădăcinile mai adânc în trecutul nostru de artă cu atât vom trăi mai în plin viaţa românească aleasă şi cu preţul acestei împărtăşiri ne vom înălţă la opere de seamă.

* * *

Intr'o sală retrasă, înconjurată de sgomotoasa indiferenţă a străzii, în atmosferă de intimitate senină, d-nii Dimitriu şi Papazoglu execută muzică clasică, Sâmbăta.

Caragiale singur, cu dragostea lui adânc înţelegătoare de muzică cu expresia lui bogată în înţeles şi atât de vie în formulare, el doar ştià să spună câtă ştiinţă susţine cântecul aşa de simplu şi nemeşteşugit, în aparenţă, al d-lui Dimitriu.

De mare preţ însă, mai ales, obiectivitatea acestui pianist de excepţională chemare, darul lui de a străbate în cugetarea clasicilor. Rară potrivire sufletească între compozitor şi executant şi care îngădue pianistului să-şi topească parcă personalitatea în aceia a compozitorului, într'atât încât nu mai e vorba de interpretare, de vreo turburătoare interpunere a executantului între operă şi sufletul nostru înţelegător; ca prin minune dispare mai toată materialitatea execuţiei, aşa de strâns legată de instrumentul imperfect, care este cel mai bun, pianul, şi de virtuozitatea degetelor celor mai maestre. Ascultând pe d-l Dumitriu, cu sufletul deschis şi înţelegător, avem negrăita fericire de a trăi însăşi cugetarea muzicală, iar nu, cum se întâmplă în deobşte la marii virtuoşi, ocazia doar de a admira ştiinţa şi interesanta personalitate a executantului.

D-l Dumitriu mijloceşte cea mai de-aproape împărtăşire posibilă cu însuşi cugetătorul de geniu, care este compozitorul, desprinzând pentru noi înţelesul tainic şi divin al gândirei lui.

Şi ce frumos se împleteşte cântecul său cu sunetul fin, discret, plin de emoţie adâncă şi reţinută al d-lui Papazoglu. Arta discretă şi rafinată de adevărat muzicant a domnieisale cu greu poate fi închisă în vorbe.

Cu chipul acesta, producţiile muzicale constitue o reculegere sufletească, o rugăciune din tot sufletul a întregului auditor înfrăţit de artă, o contemplare activă a celor mai senine orizonturi ale vieţii.

* * *

Liniştit ca totdeauna, luminos ca niciunul altul, cu un aer de gravitate tristă şi nobilă, Grigorescu vorbeşte din nou unui număr redus de admiratori, cari constituesc publicul nostru înţelegător de artă.

Vre-o treizeci de pânze; o bretonă torcând, în atmosferă de concentrare sufletească, de izolare de lumea noastră, cu o puritate de desen, în culori de pietre preţioase, care nu mai amintesc în nimic, uleiul, pânza, factura, materialitatea artei. Un aer de camee antică prin puritatea şi exactitatea ei, purtând în albastrul-vânăt al îmbrăcămintei, ceva din cerul rece şi turburător al oceanului. În cuprinsul interiorului, ceva din trecutul de legendă şi visare al Bretaniei. Depănătoare de gânduri, impresionează ca o muzică.

Portretul unei fete cu ochii plini de îngândurare naivă, mângâiaţi de lumina nimitor de vorbitoare a unei raze prietenoase de asfinţit; culori de frunze verzi, de frunze veştede, din interioruri pacinice de pădure; fruntea ei nobilă, umbrită de o delicată adiere de melancolie, portul nespus de elegant al capului, întreaga expresie de un caracter inefabil, toate contribue să se întrupeze o personalitate, un suflet cu rezonanţe adânci, şi totul te învălue, te farmecă, aruncând în umbră uitată, orice aprecieri relativ la technică.

De altă parte un nud de fetiţă, în care ochii cei mai înţelegători cu greu ar determina toate tainele minunii ce privesc; atâţia paşi, paşi de artişti dincolo de nudurile reci şi meşteşugite ale lui Henner, aşa de aproape de operile marilor maeştri ai renaşterii.

Străzi dela Vitré, colţişoare de lume, în care viaţa se deapănă încă în ritmul celei străvechi; zidiri medievale, al căror farmec te fură şi te desfac cu totul din actualitate, dăruind

ființei tale uimite clipe și amintiri, pe care nu la-ai trăit nici-odată, un spor din experiența omenirii de altădată.

Impresionantă înfățișarea de solemnitate impunătoare în această mică expoziție, viață aleasă din viața lui. Are ceva din prezentarea plină de drepturi și de puteri a marilor maeștri, definitiv înscriși în rândul creatorilor de viață.

Și altceva mai greu de determinat, ființa unui apostol care în vremuri grele predică cu liniște evanghelia muncii, a iubirii de natură și de oameni, stăpânirea patimilor, înseninarea cugetului: cuvântul lui Grigorescu în pragul vieții, în pragul României celei nouă. Trecători curioși privesc cu ochi pasivi, tablouri care sânt rugăciune, întreabă de preț și încearcă să prindă aprecieri de ale artiștilor începători, cari cercetează petele de culoare, urmăresc direcția pensulei, vor să înțeleagă învăluirea formelor.

* * *

Iașii au un suflet, mare, un sufle, nou în vechile lui ziduri Enescu se dărueşte cum știe numai el, cu farmecul și virtutea geniului lui. A răsărit o orchestră simfonică, pentru care Mircea Bârsan își închină toate puterile lui alese, tot sufletul lui frumos. Mai deunăzi al VII-lea concert. După Heroica lui Beethonven, o splendidă execuție — audiție din Tannhaüser, care ar fi un titlu de glorie pentru o orchestră veche cu mijloace artistice deosebite. Daruri prețioase vrednice la urma urmelor de alt public de cât acel al revistelor și al pieselor de succes. Poate că d-l Mircea Bârsan s'a gândit la educarea tinerimii școlare de azi, pe care o va chema la concerte special organizate, pregătind astfel suflete pentru vremile mai bune ce-au să vie.

I. D. ȘTEFĂNESCU

CRONICA ECONOMICA

REFORMA AGRARĂ

II

Prețul pământului.

La sfârșitul cronicii noastre din numărul trecut, socotind definitiv stabilită chestiunea prețuirei pământului expropriat, ne-am mulțumit să spunem că:

„Impărtășim fără rezerve soluțiunea adoptată pentru prețuirea pământului răscumpărat. Orice ridicare a acestui preț, ar constitui putința unor mari înglodări a țărănimii și ar aduce perspectiva sigură a unor noui complicații în chestiunea agrară".

Par a fi însă acum indicațiuni serioase că s'ar intenționà, ca, între alte modificări ce urmează să se aducă decretului din 16 Decembrie 1918, să fie și revizuirea modalității admise pentru evaluarea prețului de expropriere. Faptul ar constitui o cumplită greșală. nu numai din punctul de vedere al justiției sociale, care trebue să diriguiască preocupările pentru clădirea noului așezământ al țării, cât mai ales în ce privește viitoarea propășire economică a claselor noastre producătoare, deci a statului însuși.

Pentru vădirea lucrului, cată să cercetăm ceva mai în de aproape o seamă de fapte cari să îndreptățească concluziunea de mai sus.

* * *

Potrivit art. 18 din «Decretul-lege, relativ la exproprierea pentru cauză de utilitate națională».

„Prețul terenurilor expropriate se fixează pe ha, pe categorii și calități de pământ. El se determină prin orice elemente de apreciere ca : prețul

de vânzare al pământului în localitate și vecinătate pe *ultimii 5 ani înainte de 15 August 1916*, prețul regional de arendare, evaluarea făcută de instituțiunile de credit, venitul net la ha, aprecierea asupra calității pământului dată de specialiști, impozitul fonciar și oricari altele, *dar nu va putea trece în nici un caz peste prețul regional de arendă înmulțit cu 20*".

E aproape copilăresc să mai discutăm temeiul pretențiunii unora din proprietari că valoarea pământului să se socotească după prețurile, ca în basme, de astăzi, iar nu după cele din 1916, cum rândueşte articolul mai sus citat.

Să robeşti pe țăran pentru o jumătate de veac unor prețuri ca cele de acum — cari, fireşte, vor dispare, după un an doi, cât va ține convalescența vieții economice a țării — aceasta constitue o operație, care nu poate trece prin capul nici unui om, care n'a cămătărit în vieață, el sau ascendența lui. Un argat la boi se plăteşte astăzi pe lună, atât cât se plătea în 1916 pe un an; şi n'am auzit de vreun proprietar care ar consimți să facă cu argații săi un contract pe 40 de ani, cu acest preț. A statornici raporturi semiseculare între oameni, pe baza delirului economic al unui moment de totală zdruncinare, este sinonim cu a fixà legi de psihologie omenească după fluctuațiile mintale ale internaților dela Pantelimon, sau cu a fixà normele de desvoltare ale pântecelui omenesc după acelea ale unui bolnav de dropică..

Să trecem deci.

Dar chiar cu prețurile din 1916, fixarea unui maximum peste care să nu poată trece evaluarea pământului, este o dispoziție care întâmpină violente protestări din partea marilor proprietari de pământ. Și de astă dată, din punctul lor, exclusiv de vedere se pare că au toată dreptatea.

Căci, netăgăduit, prețul pământului s'a urcat la noi, în cele câteva decenii dinaintea războiului, cu un avânt puțin obişnuit aiurea. Veniturile stăpânitorilor de pământuri la noi în țară, au crescut în proporții, cari ar fi înbucurătoare pentru economia generală a țării, dacă n'ar fi strivitoare, peste măsură, pentru pătura noastră muncitoare.

Intr'adevăr, din ancheta făcută de Ministerul de Interne în 1908 [1]), cu privire la creşterea arenzii pământului pe proprietăți luate depe întreaga întindere a țării, se desprind constatări de o uimitoare elocvență.

Astfel, la 67.6% din proprietăți, arenda pământului *plătită de țărani*, a crescut dela 1870—1906 cu mai mult de 100%; la 13.8% din proprietăți această arendă a crescut chiar cu mai mult de 300% şi la 3.3% din proprietăți arenda pământului a crescut cu peste 500%! (P.V.)

---

1) Ministerul de interne, Creşterea arenzii pământului în bani şi în dijmă, a păşunatului şi a prețurilor muncilor agricole dela 1870—1906. Bucureşti 1908.

Mai precis:

ANII	5 lei	5—10 lei	10—15 lei	15—20 lei	20—30 lei	30—40 lei	40—50 lei	50—60 lei	60—70 lei	70—80 lei	peste 80 lei
1870 . . .	2	31	36	46	68	21	5	1	—	-	-
1906 . . .	—	2	-	2	25	41	48	49	15	11	17
la % 1870	1	14.7	17.1	21.9	32.4	10	2	0.5	-	—	--
la % 1906	—	1	—	1	1.9	19.5	22.9	23.3	7.1	5.2	8.1

In 1870, 54.7 % din proprietăţi luau o arendă mai mică de 20 lei de ha, pe când în 1906 nu se aflau decât 2 % din proprietăţi în astfel de condiţii.

Pe de altă parte în 1870 nu se afla nici o proprietate care să fi luat dela ţărani o arendă mai mare de 60 lei şi numai una, care lua 50 lei. In 1906 se aflau însă 20.4 % din proprietăţi cari luau o arendă mai mare de 60 lei şi 43.7 % din proprietăţi cari luau o arendă mai mare de 50 lei pe hectar (Ibid.)

Dacă trecem la arenda în dijmă, cea predominantă, aici **lucrurile** sunt şi mai izbitoare:

ANII	1/9	1/7	1/6	1/5	1/4	1/3	1/2	2/5	2/3	5/6	1/1
1870 . . .	18	7	18	10	38	21	57	4	18	-	5
1906 . . .	—	—	-	—	2	11	45	—	21	1	116
la % 1870	9.2	3.6	9.2	5.1	19.4	10.7	29	2.1	9.2	—	2.5
la % 1906	—	—	—	—	1	5.6	23	—	10.7	0.5	59.2

In 1870, 46.5 % din moşii luau o dijmă mai mică de 1/3 (o parte proprietarul şi trei ţăranul); în 1905 nu mai erau decât 2 proprietăţi cari luau o dijmă mai mică de 1/3, fără să mai intre în socoteală vestitele «ruşfeturi» cari nici astăzi nu au dispărut peste tot.

Şi, pe de altă parte, în 1870, numai 2.6 % din moşii luau o dijmă de 1/1 (o parte proprietarul şi una ţăranul) iar în 1906, 59.2 % din proprietăţi luau o dijmă de 1/1 afară de ruşfeturi. (P. VII).

Şi, pentru ca tabloul să fie complet, urmează să mai vedem cum stau lucrurile cu păşunatul.

Aci elocvenţa cifrelor e poate mai puternică.

Căci pe 19.2% din proprietăţii preţul păşunatului a crescut cu până la 50%; pe 36.8% din proprietăţi cu 100-300%; pe 16% din moşii preţul păşunatului a crescut cu peste 300%; iar pe 5% din proprietăţi a crescut chiar cu peste 500%.

ANII		DE CAP DE VITA MARE											
		1 leu	1—2 lei	2—3 lei	3—5 lei	5—7 lei	7—8 lei	8—9 lei	9—10 lei	10—13 lei	13—16 lei	16—20 lei	Peste 20 lei
1870		23	46	50	66	50	37	5	26	17	2	1	—
1906		2	1	14	50	27	15	2	31	55	72	41	13
la %	1870 .	7.1	14.2	15.5	20.4	15.5	11.5	1.5	8.1	5.3	0.6	0.3	—
	1906 .	0.6	0.5	4.3	15.5	8.4	4.7	0.6	9.6	17	22.3	12.7	4

Se vede, cred, cu toată precisiunea, cum a mers acea surprinzătoare creştere a venitului proprietăţii fonciare din ultimile timpuri.

Dacă am izola lucrurile — cum s'a făcut de multe ori — şi n'am ţine seama de întregul complex al vieţii economice, atunci, fireşte, concluziunea logică a cifrelor de mai sus n'ar putea fi decât constatarea unei temeinice propăşiri a economiei noastre naţionale, şi deci a tuturor păturilor sociale. Dacă un fost ministru de finanţe, cu reputaţia de economist priceput, a putut scoate dovezi despre creşterea avuţiei naţionale, din creşterea consumaţiunei... cafelei şi a măslinelor[1]), cu cât ar urma să fie mai îndreptăţiţi acei cari trag concluzii similare din creşterea valorii productive a pământului, izvorul fundamental al avuţiei noastre. Aşa dar, nimic n'ar fi mai logic în aparenţă, decât cererea marilor proprietari pentru mărirea preţului pământului expropiat, potrivit avântului de continuă urcare a venitului fonciar.

Şi totuşi.....

Nu credeam să mai fie nevoe de noi reveniri pentru a se arăta cum creşterea venitului nostru fonciar nu este decât rezultanta acelui *«sistem stupid de exploatare care 'şi reazemă rentabilitatea numai pe economia cheltuelilor* şi *plata muncii sub valoarea ei reală?*[2]*)*.

1) Vezi expunerea de motive a d-lui Em. Costinescu la proectul de Tarif vamal din 1904. Cp. N. Xenopol, La richesse dela Roumanie, Buc, 1916, p. 73 ş. u.

2) C. Garoflid, Problema agrară şi deslegarea ei, p. 67.

Dar, se vede, nevoia se simte, şi o vom împlini în scurte vorbe.

Din aceiaşi anchetă a ministerului de interne se constată limpede cum, alături de creşterea vertiginoasă a arendei, preţul muncei a continuat să rămână staţionar, cu toată scăderea treptată a puterii achisitive a banului. Şi, astfel, pe când proprietarul încasă dela ţăran peste 60 lei, în medie, pentru un hectar cultivat cu porumb, ţăranul se alegea cu un câştig zilnic de 96 de bani, în mijlociu, pentru toată munca lui şi-a vitelor, pentru cari plăteşte ierbăritul ce am văzut mai sus! [1]). Iar o zi cu palmele se plătea în mijlociu 1 leu.—1.80 în 1880 şi 1 leu — 1.50 în 1906 şi chiar mai încoace.

Ce poate fi atunci surprinzător în faptul că, în faţa unei astfel de repartiţii a venitului naţional, ţăranul român a fost nevoit să-şi reducă, treptat, până şi din porţiunea de porumb ce consumă zilnic. Căci statistica oficială ne arată că dela 1876 până la 1903 consumaţia porumbului de cap de locuitor e în continuă descreştere [2]).

In 1876	se consuma	de cap	de locuitor	230	kgr.	porumb.
dela 1886—1890	»	»	»	194	»	»
» 1891—1895	»	»	»	156	»	»
» 1896—1900	»	»	»	156	»	»
» 1900—1903	»	»	»	146	»	»

Şi în acelaş interval de timp, exportul, care, se ştie doar, de care pătură de agricultori e alimentat, a crescut dela 26.000 la peste 100.000 de vagoane!

Când dar în mai puţin de 30 deani ţăranul român e silit să-şi reducă aproape la jumătate alimentul de predilecţie, pe când marea proprietate îşi încinceşte venitul, ce expresie mai nimerită s'ar putea găsi pentru caracterizarea situaţiunei decât aceea aşa de des citată de «foame constantă a ţărănimei», pe care un fost primministru al ţării a întrebuinţat-o în chiar sânul Academi Române?

Si cine cunoaşte întrucâtva viaţa satelor noastre ştie cât de puţin întemeiată este atenuarea ce decedatul N. Xenopol caută s'o aducă puterii evocatoare a acestor cifre, afirmând că scăderea consumării porumbului e datorită, de sigur, răspândirei tot mai largi a consumării grâului!

Faţă de această oribilă constatare, abia dacă mai este nevoe să mai adăugăm faptul împuţinării treptate a numărului vitelor în gospodăria ţăranului nostru [3])

---

1) M. Şerban. „Problemele noastre" social agrare Buc. 1914, p. 137.

2) N. Xenopol. La richesse dela Roumanie p. 80.

3) Impărtăşim în totul convingerea d-lui Garoflid că, pentru sistemul nostru de agricultură, vitele, nu numai că nu constituesc bogăţia ţăranului, dar contribuesc să-l robească încă şi mai mult (Probl. agr. p. 70); decât nu din această concepţie economică a fost nevoit ţăranul să-şi împuţineze treptat numărul vitelor sale de muncă.

Pe când în 1860, la 100 de suflete de locuitori erau 70.2 vite cornute şi 27.8 porci, la 1873 cifra scade pentru cornute la 43.3 şi pentru porci la 19.2. Iar în 1911 la 100 locuitori nu mai avem decât 37.7 vite cornute şi 12.8 porci [1]).

Este ştiut lucru, e drept, că, la înpuţinarea numărului vitelor, a contribuit mult şi oprirea exportului nostru în Austria. Aceasta e însă adevărat pentru marii producători. Căci nu va cercà nimeni, socotesc, să explice prin lipsa de debuşeu în afară, faptul că dintre ţăranii uneia din cele mai reputate regiuni în creşterea vitelor, numai 20% dispuneau în 1906 de vitele trebuitoare plugăritului lor [2]).

Fără să ne mai întindem dar la alte consideraţiuni socotim cu suficienţă vădit, că, în organizarea noastră actuală, dacă e netăgăduit că venitul şi, deci, preţul pământului, a crescut mult, cum cu drept cuvânt spun marii proprietari, apoi *această creştere s'a putut efectua numai graţie deficitului tot mai mare ce sistemul nostru de exploatare a pământului aducea în gospodăria săteanului* [3]).

Căci, cu ceeace a rupt dela gura lui şi a familiei sale, ţăranul român n'a făcut decât să sporească zi de zi, tot mai mult, venitul pământului ce cu truda lui de toate zilele scormonea pentru alţii.

Şi acum, ce-i cerem?

Nici mai mult nici mai puţin decât, că tot ce de-alungul vremii, el, ţăranul, cu copiii lui, cu vitele lui, au dat din propria lor existenţă spre a mări pentru alţii venitul pământului acestei ţări — toată renta fonciară pe care numai el a susţinut-o şi a crescut-o — astăzi îi cerem s'o plătească tot el şi s'o plătească cât mai scump cu putinţă. Să-şi ispăşească plătind, păcatul de a fi fost singurul factor activ al ridicării valorii pământului!

---

1) Şerban, Probl. Soc. Agr. p. 120.

2) Vezi cronica noastră din No. 1, p. 110.

3) Cunosc obiecţiunea ce ni s'ar putea face: Nu numai la noi, dar în toate ţările agricole ale Europei renta pământului a crescut mereu, graţie, în primul rând, înmulţirei populaţiei. Da; decât, să nu se uite că, pe când în Anglia, de pildă, dacă renta pământului s'a întreit dela 1800 până pela 1880, sporul populaţiei a urmat aceiaşi progresiune, s'a întreit şi ea. Pe când la noi, renta pământului a crescut în proporţia arătată de cifrele din text, într'un timp în care populaţia n'a crescut decât cu 47%.

Şi nu mai vorbim de puternicul factor al creşterei rentei pământului, pe care îl constituesc investirile enorme de capitaluri pentru îmbunătăţiri fonciare, cari în apus sânt lucruri curente, iar la noi aproape inexistente.

Dar — fapt decisiv — pe când în Apus renta pământului a început să scadă repede de pela 1880 încoace, graţie concurenţei cerealelor de peste ocean — ajungând până la o scădere de 30—35% — la noi renta a crescut mereu până astăzi, cu toată concurenţa ce produsele noastre întâmpină pe piaţa mondială. Cărui fapt se poate datori această situaţie, dacă nu ieftenirei costului de producţiune, deci părţii tot mai mici ce se acordă muncii ţăranului, din venitul anual al pământului?

Bătrânul zeu al Eladei obişnuia să-şi înghită propriile sale odrasle; pe ţăranul român îl ameninţă cu sugrumarea propriul produs al braţelor sale!

A, dar poate că toate acele mari venituri fonciare, «dela pământ au plecat şi la pământ s'au întors»! Cu ce a produs pământul s'a îmbunătăţit poate treptat solul nostru, s'au perfecţionat sistemele de cultură, s'a mărit capitalul de exploatare! Şi atunci, cu drept este ca toate aceste îmbunătăţiri să fie plătite de cumpărătorul ţăran de astăzi.

Evident, aşa ar fi, dacă ar fi aşa...

Decât, e un fost ministru conservator la departamentul agriculturii acela, care fiind cel mai bun cunoscător al treburilor plugăriei în ţara noastră, scria în 1908 aceste cuvinte:

„Marea exploatare este rentabilă de oarece toată munca se execută cu vitele, instrumentele şi braţele ţăranului. Acesta este *instrumentul tehnic de producţiune* al marei culturi, iar toată pierderea ce rezultă o poartă numai ţăranul...

92% din vitele existente în ţară sunt ale ţăranilor şi numai 8% ale proprietarilor mari şi arendaşilor...

Aproape toate atelagiurile sunt ţărăneşti şi pierderea care rezultă din întrebuinţarea lor tot a ţăranilor e.

Dacă marea cultură ar trebui să cultive cu vite proprii de mult ar fi dispărut" [1]..

Şi în altă parte [2]:

„Marea exploatare păstrează încă cultura sălbatecă şi uniformă a sisemului trienal, cu producţia lui nemulţumitoare, prea legată de schimbările vremii, şi nu încearcă să-şi caute câştigul în sporirea producţiunii, întreprinderi agricole accesorii, etc".

Şi un alt fost ministru conservator, spunea, nu mai departe decât acum vreo doui ani, că plugăria noastră este:

„un sistem de agricultură barbar, care nu urmăreşte decât câştigul imediat, fără nici o grijă de ziua de mâine [3]...

Se poate măcar bănui de vreo investire de capitaluri, cari să mărească preţul pământului, într'un sistem de plugărie despre care oameni, de competenţa şi lipsa de părtinire a celor mai sus citaţi, se pronunţă aşa cum am văzut?

Dar mai e şi altceva. Cea mai mare parte din proprietarii noştri sunt simpli rentieri, cari n'au altceva comun cu pământurile lor, decât perceperea câşturilor dela arendaşi la fiecare Sf. Gheorghe şi Sf. Dumitru. Intr'adevăr proprietatea noastră mare este arendată în proporţiile următoare:

---

1) C. Garoflid, Op. cit., p. 60.
2) Ibid., p. 39.
3) N. Xenopol, Op. cit., p. 25.

Moşiile de 100— 500 ha. sunt arendate în propr. de $50._{17}$%
» » 500—1000 ha. » » » » » $58._{23}$ »
» » 1000—3000 ha. » » » » » $58._{33}$ »
» » 3000—5000 ha. » » » » » $73._{36}$ »
» » peste 3000 ha. » » » » » $72._{42}$ »

Iar ca întindere, din suprafaţa totală a marii culturi, proprietarii cultivă $38._{39}$%, în media 384 ha. de fiecare; iar arendaşii cultivă $61._{61}$% cu o mijlocie de 526 ha.[1]).

Ce îmbunătăţiri pot aduce pământului arendaşii noştri, «simpli perceptori de venituri» cum aşa de plastic îi numeşte d-l Garoflid, nu e nevoe să mai cercetăm. Iar din proprietarii ce-şi cultivă singuri moşiile, numărul celor ce au căutat în mod real să-şi îmbunătăţească pământurile este aşa de redus, încât nu pot constitui un factor, de care să se poată ţine seama în luarea unei măsuri de un interes aşa de general ca fixarea preţului pentru pământul expropriat.

Aşa dar, bogăţiile ce munca ţăranului a scos an de an din pământul ţării, nu s'au mai întors sub nici o formă, şi mai nicăiri asupra aceluiaşi pământ, pentru a putea cere astăzi ţăranului să-l plătească pe un preţ mai ridicat.

Căci ce devine în genere rodul pământului românesc ne-o spune tot Neculae Xenopol în chipul cel mai expresiv:

„Pălăria uneia din elegantele noastre, purtând marca vreunui mare magazin din „rue de la Paix", reprezintă munca unei familii ţărăneşti pe un an întreg; iar un automobil de mare lux reprezintă venitul unei moşii de 300 ha."! [2])

Şi, în lipsă de statistici, lămuriri preţioase asupra acestui capitol, ne-ar mai putea da, desigur, marii hotelieri şi restauratori din Paris sau dela Nisa şi n'ar fi poate lipsite de interes nici referinţele «crupierilor» de pe la marile cluburi din Bucureşti...

Socotim suficiente aceste fapte pentru a învedera că spiritul de justiţie socială, despre care vorbeam la începutul acestei cronici, comandă în mod imperios, cârmuitorilor noştri să nu cadă în greşala, fără iertare posibilă, de a sili pe ţărani să plătească astăzi pe preţuri mari pământuri, de ei, şi numai de ei valorificate.

* * *

Dar însăşi preocuparea de viitorul economic al ţării, care nu poate fi înţeles fără o reală propăşire a plugăritului, duce în mod firesc la aceiaşi concluziune. Căci, ce plugărie va putea face

---

1) Colescu, Statistica agricolă pe 1905.
2) Op. cit. p. 21.

țăranul, la care venitul ce va obține din pământul ce i se dă, va trebui să meargă la plata unei anuități exorbitante, în loc să fie întrebuințat la sporirea și îmbunătățirea inventarului, la îngrășarea pământului, clădirea hambarelor, etc., etc. El va munci cu aceiași inperfecțiune ca și astăzi, și marea problemă a productivității va continua să rămână, ca și în trecut, nodul gordian al întregii noastre economii naționale.

Unul din cei mai adânci cunoscători ai chestiunei agrare din întreaga lume, preocupat, parcă, de problema ce discutăm aci, spunea undeva următoarele cuvinte pline de înțeles:

„Mărirea prețului pământului constitue un avantaj numai pentru cei cari încetează de a mai fi proprietari, nu și pentru cei cari devin. *Nimic mai fals, decât credința că ar fi-în interesul agriculturii să se mărească prețul pământului, sau să se mențină ridicat în chip artificial.*

Ridicarea poate fi în interesul proprietarilor momentani, a băncilor ipotecare, a speculatorilor de pământ, dar nici într'un caz în interesul agriculturii, și, mai puțin încă, în interesul viitorului său, al generațiilor viitoare de agricultori" [1]).

E atât de limpede adevărul spuselor de mai sus că nu mai simțim nici o nevoe să mai insistăm.

Dar mai e ceva.

Toți economiștii serioși sunt de acord, că, cel mai mare neajuns care poate izbi agricultura unei țări, este fărămițarea prea mare a proprietății, cu un cuvânt. proprietatea parcelară. Și vom vedea în cronica viitoare cum această proprietate măruntă, atât de răspândită la noi, a adus după ea vițiul fundamental al organizării noastre economice și anume încătușarea completă a muncii, prin suprimarea totală a independenței ei față de capital. Ei bine, *datoria primordială a reformatorului agrar de astăzi este liberarea muncii;* și aceasta nu se poate săvârși fără închegarea proprietăți pulverizate de astăzi și fără împiedecarea pulverizării în viitor.

Vom vedea mai târziu ce se poate face pentru concentrarea într'o exploatare comună a mai multor parcele. Pentru oprirea împărțirii loturilor ce se vor da acum, mai toată lumea este de acord, că nu alt mijloc, decât stabilirea prin lege a indivizibilității lor, prin introducerea majoratului sau a oricărei alte forme juridice, care să îngădue ca ogorul părintesc, sub o anume limită, să nu poată trece decât în stăpânirea unui singur moștenitor. Dificultățile sistemului sunt multiple, dar e singurul posibil.

Și atunci, moștenitorul pământului urmează să despăgubească pe coerezii excluși, dându-le în bani partea cuvenită fiecăruia. Acești bani, el nu-i va putea găsi decât prin ipotecarea

1) Kautsky, La question agraire, p. 301.

pământului moştenit. Iată dar cum, la prima generaţie, după cea azi împroprietărită, apare nevoia unor noui sarcini asupra pământului, alături de aceea atât de apăsătoare a preţului de răscumpărare. Iată încă o ultimă consideraţie puternică, ce urmează să împiedice pe legiuitor dela orice urcare a condiţiunilor de plată a pământului expropriat.

Este drept să recunoaştem că printre proprietarii de dată mai recentă, sânt unii cari au plătit pământul cu un preţ ceva mai mare decât acela ce le-ar reveni astăzi după normele admise de legea-decret de expropriere.

Riscurile au fost însă totdeauna legate de orice soi de întreprindere omenească. Şi nu vedem nici un motiv prea puternic, pentru stabilirea unei imunităţi faţă de riscuri, a întreprinderilor cu caracter foncíar.

Şi totuşi, având în vedere că riscul ar fi aici determinat printr'o măsură de interes general, s'ar putea admite că, pentru proprietarii ce vor dovedi, în mod neîndoios, că au plătit mai mult de cât urmează să primească, diferenţa să fie suportată de stat. In nici un caz, pentru motivele mai sus arătate, această diferenţă nu trebue să fie aruncată asupra viitorilor împroprietăriţi.

Ar mai rămânea o singură chestiune, în legătură cu dofleanţele *marii* proprietăţi, aceea a semănăturilor efectuate pentru anul în curs. Aici, evident, dreptatea este de partea proprietarilor. Căci, dacă pentru dreptul de expropriere a pământului însuşi, sunt atâtea consideraţiuni decisive, eşite din însăşi natura specială a acestui fundamental factor de producţiune, pentru a putea expropria sămănături — produs exclusiv al muncii — ar urma să dăm principiilor o elasticitate mai mare de cât ar comporta interesele economice propriu zise, lipsite de orice nuanţare eşită din preocupări politice.

D. P. Mazilu

15 Februarie 1919

BIBLIOGRAFIE

MARIA, REGINA ROMÂNIEI. — Țara mea, Iași, 1917.
„ „ „ Din inima lor la inima mea, Iași, 1917.
„ „ „ O poveste dela Sfântul Munte, Iași, 1917.
GR. PARASCHIVESCU. — Floarea Ciocoeșului, urzeli odobeștene, nuvele, Tip. „Convorbiri Literare", București 1919.
C. GEROTA. — Poezia lui Al. Vlahuță, Socec, București, 1916.
V. VOICULESCU. — Poezii, tip. „Poporul", București, 1916.
„ Din țara zimbrului și alte poezii, Bârlad, 1918.
G. TUTOVEANU. — Albastru, poezii, Bârlad, 1918.
ION PERETZ. — Bimbașa Sava, Alcalay, București, 1919.
AUREL AL. NEGOESCU. — Educațiunea Română, București, 1916.
FR. H. BURNETT. — Lordul cel mititel, Lib. Steinberg, București, 1918.
L. MAVROJANNI. — Studii economico-financiare, Tip. „Eminescu" București, 1918.
CONST. BRĂILEANU. — Chestia agrară, Minerva, București, 1919.
VIRGILIU ȘTEF.-SERDARU. — Răsboiul Nostru, Minerva, București, 1918.
„ „ „ Lupta dela Mărășești-Oituz, Minerva, București, 1919.
MIHAIL GALIȚA. — Curente în poezie, Minerva, București, 1918.
ȘTEFAN I. NENIȚESCU. — Denii, poezii Sfetea, București 1918.
EUGEN REGLIS. — Literatura răsboiului și era nouă, Tip. Stroilă, București, 1919.

CONVORBIRI LITERARE

No. 3 BUCUREŞTI, MARTIE 1919 Anul LI

AMINTIRI DIN „JUNIMEA"

CAPITOLUL V

TIPOGRAFIA SOCIETAŢII JUNIMEA

„Monitorul Oficial" al ţării înfiinţat odată cu Unirea, să tipăreà până în anul 1865 la tipografii particulare. In acel an însă guvernul hotărî se înfiinţeze o imprimărie cu caracter semi-oficial, care să aibă privilegiul tuturor tipăriturilor Statului, între care negreşit şi «Monitorul». Mai mulţi bărbaţi politici, sperând într'un câştig însemnat, formară o asociaţie pentru cumpărarea unei mari tipografii. Intre aceştia erà răposatul Nicu Catargiu, ce-şi dăduse demisiunea din prefectura din Iaşi, precum şi Nicu Aslan directorul «Monitorului». Opoziţia de atunci ziceà că îndărătul acestei concesiuni se ascund abuzuri, dar eu nu sunt în putinţă să o constat şi nici intră asemenea lucruri în cadrul suvenirilor acestora. Faptul este că odată cu căderea Domnitorului, concesiunea dată asociaţilor dela tipografie care nici nu prinsese a se instalà bine, se retrase, şi aceştia rămaseră cu imprimeria în totul sau în parte încă neplătită. Fie că răposatul Dimitrie Cozadini, înaintase bani, pe seama acestei tipografii, fie că erà creditorul unora din proprietarii ei, şi nu aveà de unde să se îndestuleze decât numai din tipografia foastă a Monitorului, stabilimentul acesta rămase exclusiv asupra lui. Cozadini, locuind în Iaşi unde fusese numit prefect după Ştefan Golescu, nu aveà ce face cu tipografia sa în Bucureşti şi deaceea o încărcă în nişte care cu boi, după obiceiul din acele vremi, şi o transportă în Iaşi. Dimitrie Cozadini făcuse multe specii de negoţuri şi de speculaţii

în viața lui, dar de tipografie nu se ocupase niciodată. De aceea nu se pricepeà de loc, în lipsă de cumpărători, ce ar puteà face cu maşinele, teascurile, şi lăzile sale cu litere. Auzind că există societatea noastră literară, el, ca om practic, se gândi îndată că ar puteà trage folos din ea pentru tipografia lui, se duse la Pogor cu care erà prieten, şi-i propuse să deschidă în tovărăşie cu Junimea, o mare imprimerie care ar bate pe toate cele existente în Iaşi. Lui Pogor îi plăcù propunerea, cum îi plăceau toate inovațiile; el se luă de vorbă cu noi şi după oarecare discuții se făcù tovărăşia cu Cozadini spre nedumerirea mea care totdeauna am avut o frică instinctivă de orce schimbare mai însemnată a unei stări de lucruri mulțămitoare. Iată dar societatea Junimea tovarăşă cu Dimitrie Cozadini la exploatarea comercială a unei imprimerii! Stabilimentul se aşăză în casele Băncei Moldovei din colțul stradelor Sf. Ilie şi Golia, (astăzi Vasile Alexandri şi Cuza-Vodă) acum a moştenitorilor răposatului Costake Stihi, unde a rămas până în ziua de astăzi cu toate peripețiile prin care a trecut. Ca director se alese un neamț cu numele Bernhard, care se găseà în Iaşi şi conduceà o mică tipografie aproape ruinată. Acesta avù sarcina să deschidă lăzile, să umple căştile, să monteze maşinele şi teascurile, şi să puie treaba în mişcare. Toate acestea să făcură uşor, dar când la imprimat lucrurile se încurcară. In Iaşi nu mai apăreà niciun jurnal, nu se tipăreau nici cărți şi nici chiar broşuri, aşa încât lucrul lipseà, dar cheltuiala mergeà. La mai multe adunări ale Junimii venise şi Cozadini. El vorbeà cu noi negustorie şi cifre, noi eram deprinşi să ne întrunim pentru literatură şi discuții teoretice, aşa încât nu ne prea înțelegeam cu dânsul. Cozadini erà necăjit, văzându-ne nepăsători pentru negoțul comun, la care el pusese mai tot capitalul şi noi aveam să punem munca; Junimea erà plictisită de punerile sale la cale negustoreşti, de cifrele şi de calculele sale; şi el şi noi eram în acele seri, totdeauna mulțumiți când veneà momentul să ne despărțim. Aşa nu puteà merge înainte. In curând Cozadini ne propusese să-i cumpărăm tipografia cu un preț foarte redus, însă suma pe care o cereà erà totuş destul de mare, şi deci treaba păreà foarte grea. Găsindu-se pe atunci în Iaşi Nicu Caşu, proprietar bogat în Basarabia şi nepot al lui Pogor, el se hotărî să puie principalul capital pentru cumpărarea tipografiei dela Cozadini, şi să o lase în întrebuințarea

Junimii, ai cărei membri aveau şi ei să ia parte la cumpărare, şi la contribuţiuni lunare.

Aşa se făcù; stabilimentul se numì «Tipografia Societăţii Junimea» director rămase Bernhard, iar societatea îi privegheà administraţia printr'un delegat dintre membrii ei, care aveà să se schimbe în mod periodic. Intâiul delegat al societăţii a fost răposatul nostru amic *I. M. Melic,* care însă dela o vreme se lepădă din însărcinarea sa onorifică, nu numai din cauza ocupaţiilor sale multiple, dar şi fiindcă dobândise convingerea, ca om practic, că afacerea nu poate să prospereze. Urmaşul lui Melic a fost Theodor Cerchez, care propuse mai multe inovaţii ce s'au adoptat, între care a fost crearea unui jurnal, fără caracter politic, numit «Curierul de Iaşi».

Theodor Cerchez aşăzându-se dela o vreme la moşia sa din judeţul Fălciu, Junimea delegă ca administrator pe Alexandru Farra, în timpul căruia fu introdus şi Theodor Balassan, în tipografia Junimii. După câtva timp, Bernhard luă însfârşit stabilimentul pe seama sa, plătindu-ne o chirie anuală în tipărituri. Cu Bernhard care deşi om harnic, aveà obiceiul de a cheltuì pe vin şi pe bere toţi banii ce intrau, treaba se încurcă mai tare. Bernhard îşi încetă plăţile şi noi am fost siliţi să punem provizoriu pe Balassan ca director al stabilimentului; acesta a încurcat situaţia cu desăvârşire, aşa încât imprimeria la urmă a fost vândută unui concurent al ei, tipografului evreu Herşcu Goldner din Iaşi. Balassan însă care prinse gust la tipografii nu se dădù bătut, el împrumută un teasc şi mai multe caşte cu litere care zăceau în pivniţa bărbatului politic şi profesor Nicolae Ionescu, şi deschise o foarte modestă tipografie pe seama sa. Apoi văzând că aşa nu poate aveà câştig, scoase din minţi pe răposatul Costache Rosetti Solescu care comandă maşini şi literă nouă din străinătate şi deveni tipograf, luând pe Balassan ca administrator. In curând urându-i-se cu aceasta, Rosetti îşi vândù cu pagubă stabilimentul lui Nicu Gane, Alexandru Stoianovici şi mie care înlăturarăm pe Balassan ca nepriceput, şi mai asociându-ne cu Alex. Xenopol, răposatul Eugeniu Filipescu, Anton Naum şi alţii, am ţinut încă mulţi ani tipografia sub conducerea lui Theodor Buicliu. Mergând rău şi cu acesta, am vândut-o însfârşit unei societăţi compuse din şapte institutori, care o ţine încă şi astăzi în acelaş local unde a fost înfiinţată cu 23 de ani înainte.

Negreşit că despre jalnicul sfârşit al tipografiei lor, membrii Junimii nu-şi puteau face nicio idee în toamna anului 1866. Neavând intenţia de a câştigà, ci dând încă contribuţii lunare dela noi, ne pusesem în gând să tipărim gratis cărţi româneşti bune, mai ales cărţi de şcoală care pe atunci lipseau cu totul.

Noi ne închipuiam că lucrurile vor merge bine dela sine, par'că conducerea unei imprimerii ar fi o afacere literară şi nu comercială. Optimismul merse aşa departe, încât unii dela noi înfiinţară şi o librărie, numită «Librăria Societăţii Junimea» împreunată cu un cabinet de lectură, şi o aşăzară în prăvălia din colţ, în aceeaş casă cu tipografia. Insă acest stabiliment erà numai a 2—3 dintre noi, printre care Pogor pusese capitalul principal; eu la librărie nu m'am amestecat deloc. Ca administrator în noua prăvălie, se aşăză un oarecare Polon Lewandovski, fost telegrafist, care nu se pricepeà de loc la treaba aceasta. Negoţul părù a merge câtva timp după care dădù înapoi tot mai tare, până ce bieţii proprietari vândură cărţile cum putură fiind mulţumiţi să scape cu o pagubă destul de însemnată. Şi aci se făcù comerciu, nu cu scop de câştig, ci cu scopuri superioare de a da societăţii române o mai bună hrană intelectuală. Cărţile se aduceau, nu după cum erà gustul publicului nostru, ci după cum erau declarate bune de proprietarii librăriei; astfel ele rămâneau nevândute în dulapuri, cu toată îngrijirea cu care Pogor şi Burghele principalii părtaşi, le lipeau etichete, şi le ţineau curate de praf.

Dar să ne întoarcem la tipografia societăţii.

O întrebare ce trebuià să ni se prezinte în mod natural erà de a şti care va fi întâia carte ce vom tipări şi cu care vom începe ediţiunile societăţii Junimea? Aruncând o privire în literatura naţională, şi întâlnind numai poezii ca la începutul tuturor literaturilor, ne venì ideea să facem o alegere din poeziile române originale cele mai bune şi să edităm o mare antologie atât pentru uzul şcoalelor, cât şi pentru public în deobşte. De aceea ne hotărîrăm să facem în comun alegerea poeziilor de tipărit. In acest scop împărţirăm între noi pe poeţii români; fiecare aveà să însemneze acasă bucăţile ce-i păreau mai bune din autorii cu a căror lectură se însărcinase, apoi poeziile propuse erau să fie cetite împreună, şi dacă ar fi dobândit aprobarea generală, trebuiau trecute în Antologie. In cea întâi Junime, ve-

nirăm fiecare cu un teanc de cărţi la subţioară, cam îngrijaţi că Antologia noastră va deveni din cale afară voluminoasă. dar în contra aşteptării tuturor, dela cea întâi cetire, lucrurile luară o înfăţişare cu totul alta.

Am început, dacă nu mă înşăl, cu o poezie a lui Bolintineanu, pe care toţi din copilărie ne deprinsesem a o crede foarte frumoasă. Abia cetită, Pogor o declară rea, şi imposibilă de primit în Antologie, căci cartea noastră aveà scopul să cuprindă numai bucăţi de acele ce puteau sluji drept model şi ca formă şi ca fond poetic. N. Gane, N. Schiletti şi eu, protestarăm cu indignare contra lui Pogor şi făcurăm apel la judecata lui Maiorescu. Acesta însă, spre mirarea noastră, se declară cu totul de aceiaş părere ca şi Pogor. La întrebarea pentru ce poezia este rea, se născù o lungă discuţie care ţinù până noaptea târziu şi făcù imposibilă orce altă lectură în acea seară. Mai întâi Pogor după obiceiul său de a începe orce discuţii dela potop puse întrebarea prealabilă, «ce este poezia?» deacolo prinserăm a ne preschimbà ideile despre condiţiunile pe care poezia în general trebue să le întrunească pentru a corespunde scopului ei, despre ce poate şi ce nu poate fi obiectul unei poezii, care este forma în care subiectul trebue tratat, ce rol joacă imaginaţia şi talentul, de ce ajutor este învăţătura şi ştiinţa şi altele multe. În seara dintâi domnì şi aci, ca odinioară la începutul discuţiei asupra ortografiei, o mare confusiune, dar peste o săptămână, Maiorescu îndemnat de ideile preschimbate între noi se puse iarăşi să cugete asupra acestui subiect şi ne venì cu o parte din tratatul său «Despre poezia română» care mai târziu a făcut un efect aşa de mare şi a pus dela început pecetea orginalităţii pe revista «Convorbiri Literare».

Scrierea lui Maiorescu deschise la cei mai mulţi dintre noi, orizonuri noue. Până atunci noi judecam valoarea unei poezii numai după un instinct natural, fără a cercà să analizăm cauzele pentru care cutare poezie ne place, iar cutare alta ne pare rea. Deatunci încoace lucrurile se schimbară, încetul cu încetul critica îşi făcù loc în societate, şi după un şir de ani, aşa ne deprinsesem cu oarecare idei fundamentale comune, încât adesea ne înţelegeam prin simple semne, fără multă vorbă.

Paralel cu cetirea succesivă a studiului lui Maiorescu care se discutà cu deamănuntul în societate, urmà şi lectura poeziilor

destinate pentru Antologie. Poeţi de al-de Boliac, Momuleanu, Stamati, şi alţii asemănaţi, de a căror merite literare se făcuse mult svon în public şi în presă, nici putură dobândi graţia de a introduce o singură bucată de versuri în Antalogia noastră; din tot Mureşanu abia scăpă cunoscuta sa poezie patriotică «Deşteaptă-te Române»; Eliad, poreclit de contimporani «părinte al literaturei române» o păţi şi mai rău. Neologismele sale ciudate produseră numai râs şi chef în societate. Chiar mult lăudatul său »Sburătorul» fu respins cu unanimitatea voturilor.

Când veni rândul lui Alexandri (de care apăruse atunci numai Doînele şi Lăcrămioarele) şi poeziile propuse începuse a se analiza strofă cu strofă, mai mulţi din noi, a căror copilărie fusese alintată de melodioasele Doine ale poetului nostru, protestarăm încontra acestui mod de a discută. Mai ales Nicu Scheletti, mare admirator al lui Alexandri să plimbà, roş la faţă prin odaie, şi zicea, că o poesie nu se poate despicà în acest chip, că Pogor vrea numai să se joace, că el nu ia treaba noastră la serios, sau dacă o ia, că aici e prigonire evidentă. Cu toate strigătele noastre, numai două din Doinele lui Alexandri trecură, şi anume *Groza* şi *Ciasul rău*. Tot aşà se întâmplă cu Grigore Alexandrescu şi cu Alecu Donici, pe care, înainte ca ei să fie cetiţi şi criticaţi în Junimea, unii din noi îi puneau cu tot dinadinsul, alături cu cei mai mari fabulişti vechi şi noi. Din Creţeanu trecù Gondola, din Sion nu trecù nimic, respingându-se cu energie faimoasa sa «Limba românească» atât de lăudată. Vestita «Umbra lui Mircea» fu găsită bună numai până la jumătate, iar partea a doua rea şi lipsită de inspiraţie. Aceeaşi soartă o avură mai toţi ceilalţi poeţi contimporani, şi chiar cei vechi dela începutul secolului cu mici excepţiuni.

Astfel de unde noi ne închipusem că n'am avea decât să spicuim în dreapta şi în stânga ca să găsim după plac poesii şi multe şi frumoase pentru Antologia noastră, dela o vrême băgarăm de seamă că abia am fi putut scoate la lumină o broşurică subţire şi că prin urmare de editarea unei Antologii nici mai puteà fi vorba. De aceea ideea publicaţiunii proectate fu părăsită.

Discuţiile acestea a fost de foarte mare folos pentru membrii societăţii Junimea, şi îndrăsnesc a spune pentru întreaga direcţie a mişcării intelectuale române. Mai întâi spre uimirea noastră ne-am convis de marea sărăcie a literaturei naţionale de care

nu aveam nici idee, fiind dreapta măsură și dreapta judecată întunecate prin laudele ce scriitorii noştri îşi aduceau unii altora reciproc. In adevăr până atunci domnise pintre scriitorii noştri obiceiul de a lăudà, şi înălţà tot ce este naţional fără a mai cerceta dacă lucrul este bun în sine. Pe cât Românii se criticau, se certau, şi se ocărau unii pe alţi în politică, pe atât domnea între dânşii o dulce armonie în ceeace priveà literatura. Tot ce să scria era bun. Autorii români aveau toţi talent, erau oameni superiori. Ai fi zis, cetind laudele ce să dădeau tuturor scriitorilor prin gazete, că noi eram singurul popor pe lume, care avea marele privilegiu de a fi lipsit de mediocrităţi. Orbirea sau mania mergea şi mai departe. Scriitorii de gazete puneau pe autorii români alături cu cele mai strălucite geniuri ale altor popoare; s'ar fi crezut că este de ajuns să fii Român pentru a fi şi mare poet şi cugetător adânc. Intr'un articol de gazetă se vorbea de însemnaţii noştri filosofi, pe când nu se arătase printre Români încă nici un cugetător original în materie de filosofie; într'un alt articol să comparà Văcărescu şi Goethe şi se puneà compatriotul nostru în calitatea sa de latin şi în special de Român, mult mai presus de unul din cele mai mari geniuri poetice ce a produs omenirea. Critica lipsea pe atunci cu desăvârşire şi se poate zice, fără nici o îndoială că ea a fost introdusă în mod ştiinţific de publicaţiile Societăţii Junimea, în special prin scrierile lui Maiorescu care au avut un efect adânc şi purificator pentru literatura română. In zilele de acum am ajuns la extremul contrar. Azi nimeni numai laudă şi toţi scriitoraşii de prin jurnale scriu critice. Poate că aceste sunt pe atât de rele şi nepotrivite, pe cât erau laudele generale de odinioară, dar să vede că am ajuns acolo unde suntem, prin efectul unei reacţiuni naturale.

Care era însă consequenţa laudelor nemăsurate ce se aduceau tuturor scriitorilor din acele timpuri, încurajau ele măcar pe vre-unul din autori să producă, de nu mai bine cel puţin mai mult? Pe la sfârşitul anului 1866 şi începutul celui următor, Eliad nu mai scria, deşi toţi îl tămăiau ca pe un geniu, Bolintineanu producea puţin şi rău, Creţeanu încetase de a scrie după tipărirea «Armoniilor intime» Hajdeu îşi căuta o temelie solidă ba ici ba colo, fără a o găsì precum nu a găsit-o niciodată în mod statornic; chiar Alexandri sta supărat şi mocnea la Mirceşti ne mai dând semne de viaţă. Autori tineri aproape nu se arătau,

In toată România nu apăreà atunci nici o singură foae literară. «Revista Română» creată de Odobescu în Bucureşti încetase de mult, ca şi «România Literară» din Iaşi ce trăise aproape un an. Ai fi crezut că în întreaga Românie de curând unită nu erà nici destulă inteligenţă, nici destul interes pentru ca să poată trăi măcar o singură publicaţie literară cât de mică, şi apăsaţii noştri compatrioţi din Transilvania şi chiar din Bucovina ne întreceau întreţinând în micul lor cerc măcar câte un organ orcât de neînsemnat ar fi fost, pentru a dovedi că mişcarea intelectuală, nu-i stinsă cu totul în poporul român.

Aceasta era situaţia în România; ea era mult mai rea decât fusese vre-o dată dela deşteptarea noastră, şi o schimbare oarecare trebuia să vie. In oraşul Iaşi se găseau pe atunci destui bărbaţi luminaţi ca să provoace ei în privinţa aceasta o desmorţire a spiritelor prin o puternică sguduire.

IACOB NEGRUZZI

SONET

Aş vrea — o cât aş vrea puţină pace!
Furtunei sufleteşti, de-atâta vreme,
Să-i dau potol; să n'o mai simt cum geme,
Cum, volbură, m'asvârle 'ncolo, 'ncoace!...

Să nu mai lupt; să n'am a mă mai teme
De năluciri, la orce pas aş face,
Ci, 'n mine însumi adâncit, mi-ar place,
De-afară, nici un gând să mă mai cheme!

Şi, aşà, pe lumea mea stăpân şi rege,
Alaiu şi sfat de visuri mi-aş alege,
Cuvântul gol mi-ar sta de straj' afară,

Cătuşe-aş pune gândurilor lainici...
Apoi, tăcere... vrajă... mii de tainici
Urzeli de vise mòolcum mă 'mpresoară!...

I. MĂGURĂ

17/X/918

DAVID „BOCCEGIUL“

Il cunoşteam mai de mult de douăzeci de ani. Se prefăcuse, în vremea asta, toate — şi lumea şi Bucureştii. El rămăsese, însă, acelaş. Aceiaşi faţă ponosită, ca o tureatcă arsă; acelaş sfoiog de barbă asvârlit, peticit, pe ici colo; aceiaşi turbure şi veşnic umedă albeaţă în ochiu-i stâng, bolboşat în afară; acelaş om puţintel, descărnat, fără vieaţă.

Doar namul de bucceà din spate că-i se tot topise, de-ajunsese o biată toltoaşă; spata stângă, din dreptul buccelii, îi rămăsese înţepenită în sus, ca un gheb, iar picioarele i se târau, acum, grele, ca în fiare. Ca şi altădată, îl auziai, mai de câte ori deschideà gura: «Cupii a mieu, nou cupii, sâ-mi trâiască», cu toate că ei se sburătăcise, mai toţi.

De mai bine de douăzeci de ani, jupân David «chiorul», trepădà, covârşit de claia buccelii, mărunţel şi agale, toată zâulica, pe uliţele Visarionului şi înc'a două, trei mahalale de prin prejur, iarna-vara, necontenit, ca un paianjen năstruşnic, pe firele lui de paienjeniş.

Nu-i, prin partea locului, nimeni, care să nu-l cunoască, nu-i casă mare sau ghimerlie, în care să nu-şi fi răvăşit el, măcar odată pe săptămână, prăvăliea ceia, veşnic rătăcitoare, ca şi barca lui Noe, frământând, de dorinţi, cu feluritele-i nimicuri, cuconetul. Şi, odată răvăşit, apoi, cu fâşâiala-i ademenitoare, pe podeà, maldărul cela, în fel de fel de feţe, de horbote, de panglicuţe, ciorapi cu ajur şi fară, batistuţe, şifoane şi câte şi mai câte, s'ar fi mai putut, oare, ca el să iasă pe poartă, făr'alişveriş?

Că numa ce-l vedeai, prin curte, colo, pâş, pâş, încovrigat, cu păläriea-i tare şi'nslinită, de luceà, dată pe ceafă şi'ndesată peste urechi, blegindu-i-le, cu faţa-i smochinită şi'ntunecată, cu ochiul stâng îndeobşte urduros — simţiai un fel de scârbă, ca'n faţa unei maimuţe, şi cucoanele căutau, mai totdeauna, afară de neapărată nevoe, câte-un clenciu, să se scape de el.

— «Nu-mi trebue, nu, nimica, jupâne... Da, ştii că m'ai păcălit bine, cu ciorapii ceia? O prostătură — i-am văzut eu, pe urmă!...» Dar jupân David nu se treceà cu firea nici nu-şi

pierdeà cumpătul, ci, bucuros că-i da prilej de vorbă, înaintà mereu:

— «Da ci vurbeşti matali, chiconâ dragâ! Cu ciurapi cei, aşà bini sâ am iu, dac'am fucut civà ghişeft!... Iacâ numă, aşà, zou, sâ nu fi vinit chiar pi digiabâ... Da sâ vièzi ci am iu azi, civà fain — ci chilipir, chiconâ, ci dantelâ!...» şi, cu toată sila cucoanei, el îi merge mereu în urmă, cu graiul tot mai duios: «Şi numâ sâ viezi, chiconâ, marfâ... chi par'câ custâ purali?...» şi, mai înainte de a mai zice cucoana cevà, prăvăliea îi erà cu obloanele trase: «Iatâ, viezi mătali ci dântelâ, ci marfâ... di puntuloni, puntru mătali... civà fain... şi numă patrăzeci santim meter!» ziceà el, iar cucoana, punând, mai fără să vrea, mâna pe dantelă, începeà s'o cam priviască lung şi-aprins...

Nevoe nu are, deocamdată, dar dantela, vede şi ea, e frumoasă, iar dorinţele îşi făceau — furnicărae cale şi cum să i se înfăţişeze ele decât sub masca nevoei? Şi acum mai e vorba şi de cevà chilipir — şi de-i chilipir şi frumos, chiar de n'ar aveà, deocamdată, nevoe, nu e bine să aibă ea, acolo, un lucru? Că, de!, nevoea e cam boclucaşă, te cam ia, de multe ori, pe nepregătite — şi ce bine mai prinde atunci, când se găseşte!

De chilipir, nici nu mai încape îndoială. Te du, bunioară, pela «Papagal», «Trei stele albastre», «Ruleta», şi pe oriunde mai pofteşti, c'un căpătâi de probă: pe nicăieri n'ai să afli la fel dantelă cu mai puţin de 70—80 bani metrul. Şi, de-i aşà, apoi, cu bună seamă, că tot aşà trebue să fie şi cu cealaltă marfă... Şi cucoana se'ndeamnă, fără să prindă de veste.

Şi nişte ciorapi lilà, cu ajur, cari cam bat în apa unei rochi poruncite, o ispitesc, amarnic, de jos. Ii ia în mână şi'ntreabă, aşà, într'o doară, cât costă.

— «Chit custâ mâ rog, ciurap aistâ?» răspundeà el cercetător, să vadă dacă-i plac mult. «Dintâi sâ vièzi numă şi ciurapi!...» şi apucà şi el de pânza ciorapului şi i-o întindeà, alunecând-o întins pe degete. «Niş astâ nu-i, mă rog, fildicos!... Da, atânci, şi-i fildicos?... Aşà civà, la pruvulie, custâ şinci lei, la mini numă trii!...»

Ca una, ce nu are numaidecât nevoe, îi spune, aşà, să zică şi ea cevà: «Doi franci...» Jupân David apucă, făr'un cuvânt, ciorapii, îi aşezà frumos la loc, sub banda de hârtie, în duzină şi, apoi, aruncându-i în maldăr:

— «Cu preţ aistâ, şi iu cumpur, chit pufteşti!...»

Când nu-i mai are, însă, în mână, cucoana simte o lipsă, o părere de rău: «Mai găsesc eu altădată aşà cevà? Şi de pomană!...» şi, puţin mai în urmă:

— «Ei, ce zici, jupâne, cu ciorapii?»

De acum încolo, târgul erà caşi făcut, pentrucă «chir David» vinde «de hatâr a mneii, şi numă cu chit custă...»

David trecea, astfel, din curte 'n curte și, ici mai mult, colo mai puțin, prăvăliea i se tot goliă, căci, la dreptul vorbind, nu-i tocmai puțintel lucru, să nu te mai fâțâi, de colo colo, prin cel târg, ci să-ți vină prăvăliea la tine, acasă — cu de toate cele de nevoe...

Și, odată, cu umbrele serii, jupân se îndreptă, cu pasul și gâtul alungit, spre-un colț umedos de-al Dudeștilor, tot cumpănindu-și mulțumirea din suflet cu ușurătatea poverii din spate.

Acasă, balabustâ-sa, Malcâlâ, și copiii «nou cupii, să-i trâiască», îi ies, gălăgioși, în cale, îi iau toltoașa din spate și pâinile de sub subțioară și cade, istovit.

In fiecare seară, el simția tot mai mult că-i prea departe locuința de «riionul» mușteriilor, dar, când era vremea mutatului, i se lăsă, lespede pe suflet, gândul: «Iu pot sâ fii bulnav, ce faci, atânci, cupii a mieu?...» Eră bine, negreșit, să se afle într'ai lui, cari puteau aveà milă...

«A făcut mișună — ce crezi!» auziai pe mulți zicând, când îl tot vedeau învârtindu-se, așà, prin cuconet. Să zicem, haide, c'o fi făcut... Să-l fi văzut ei, odată, numa, în morișca unei cucoane apucată dn toane, și-atunci să-i fi întrebat eu dacă mai aveà atâta preț «mișuna» ceia.

O vedeți? Tot sare, pufnește, clocotă, se'nvârtește — vijelie de colo colo, își mușcă buzele, își frânge mânile, cu furie, se uită în oglindă, se'ntunecă, ca de-o nălucă, se strâmbă: își pare urâtă... Și-i tună și-i fulgeră, peste tot, de-ar rupe, ar sparge și-ar țipà!...

Ce-o fi având? Ce să aibă! Toane, nervi, hachițe... și n'are cu cine: soțul plecat repede, de dimineață, după trebi; servitoarea poate fugi, ca multe altele, și singură ea nu poate. Ce să facă? Se frământă, se sfâșâe, cu ea, singurică, și asta-i chinde iad...

Decum aude de jupân David, o undă fierbinte simte năpustindu-i-se, deodată, spre obraji și'n priviri, începe să tremure și sare — năpârcă, depe unde se află...

— «Și mai îndrăznești, pucios și șarlatan, ce-mi ești! Mai îndrăznești, hai? La Palestina, cu șărlătăniile, la Palestina!... Și încă-mi și stai? Cară-te, cară-te, odată, cu prostăturile de-aicea, c'acuma-ți scot și ochiul celalt, de rămâi orbeț!... Aicea, numa mi te faci mititel, să-ți vinzi răscopturile, și eu — să-mi crape obrazul de rușine, hai? cu bluza ruptă, în mijlocul drumului!... Da ție, ce-ți pasă? Tu, cu teșchereaua, colo, doldora, și eu — să fac venin, firește!... D'apoi batistele? Percal, drept olandă, hai?... Și câte, câte — că-mi vine, uite, nu știu cum, spurcăciune 'ncornorată!...» și cucoana și 'ncepù s'asvârle, și cu mânile și cu picioarele, marfa, care fusese, în așteptare, desfăcută, cu-o ploae nu tocmai curată de ocări...

Şi bietul jupân David se uità, aiurit, prostănac. Ia dânsa şi'ndurà, făr'o vorbă, otrava batjocurii. Dar, când vedeà el că furiea ei nu-i cruţă nici marfa, tresărià, ca dintr'un vis urât:

— «Cu marfâ a mieu ci ai, chiconâ? Astâ puni puntru cupii, nou cupii, cucuniţâ!...» şi, ca de fiorii unei mari primejdii, îşi adunà, cu înfrigurare, marfa răvăşită şi 'ntr'o clipă, două, se făceà nevăzut.

Ne-am aşteptà, fireşte, ca David să nu fi mai călcat prin curtea casei celeia si ne-am înşelà. Aşà, n'ar fi mai dat, cu vremea, pela nicio casă şi, atunci, de unde pâne, pentru cei «nou cupii şi Malcâlâ?...»

El, chiar a doua zi, reintrà, pâş-pâş, ca 'ndeobşte, la cucoana cu toane, caşicum nimic nu s'ar fi întâmplat, şi, de l-ar fi gonit din nou şi încă de două ori, el tot s'ar fi re'ntors. Impăcarea se făcea, însă, repede, căci nevoile unor astfel de femei sunt şi multe şi grabnice şi ele sunt, mai totdeauna, buni muşterii.

Ci jupân David aveà şi duşmani neîmpăcaţi: mai întâi, câinii, cari, cum îl simţiau, se năpustiau, din toate părţile, ca la un urs şi-l petreceau, într'un alaiu şi hărmălae, de-i erà şi lui lehamite, că, uneori, nu-i mai ajungeà, de apărare, metrul, de care erà nedespărţit, ci erà silit, să-şi lase jos bucceaua şi să-i dea, de zor, ocol, pân'ce ieşià cineva din casă; în al doilea rând, duşmani şi mai temuţi, uneori, îi erau bărbaţil, căci bucceaua lui ciupià, cam fără milă, pealocuri, din tainul zilnic şi bietele stomacuri dedeau bârzâluite, de veste. De aceia, se şi vuià, când şi când, împotrivă-i:

— «Să nu-l mai văd pe puchinos, cu trenţile lui, pe aici! Să nu-l mai văd... c'o să ne-aducă niscai boale!...» Şi nici lui David nu-i cam venià la socotială, când da cu ochii de câte unul, c'o luà, tiptil, chiar dacă nu i-ar fi spus niciodată nimic, spre poartă: păţise el, pare-se, oarecând, cevà, căci păţise multe, bietul de el!...

O zi pâcloasă de toamnă. Dupăce-şi răvăşise prăvăliea într'o mică căscioară, David intră într'o casă mai făţoasă şi toltoaşa i se desfăcù, ispititoare, sub privirile a trei cucoane, cari şi 'ncepură să scotociască, cu oarecare înfrigurare, prin maldăr — o clipă, două, doar, că, deodată, casa huì de-un strănut straşnic al uneia din cucoane şi, numaidecât, şi de-al celorlalte două, cari prinse să se uite una la alta, cu ochii lăcrămoşi... Şi iarăşi strănutară şi iarăşi!... Şi, într'o clipă, marfa sta. asvârlită, val-vârtej, afară, cucoanele strănutau din adânc şi subţirel, cu chiote ascuţite, iar David, cu pălăriea pleaşcă şi'nfundată peste urechi, de mânuşiţele cuconiţelor, ascultà, buimăcit, fără a înţelege, ţipătul lor: «Vai, soro, să ne şi otrăviască mizerabilul!... Ieşi, ieşi, tâlharule!...». Iar David se tot întrebà, nedumerit: «Ci ari, mâ rog, marfâ a mieu, puntru strunut a dumilor!»

Pornit cu totul desnădăjduit, el merse, ameţit, pe uliţă, o vreme, şi, când se mai linişti, intră la o altă casă. Dar şi aci, deîndatăce îşi desfăcù bucceaua, şi cucoana şi servitoarea şi cei patru copii, ce se strânsese — ciotcà, prin prejur, începură să strănute, hauitor şi'nlăcrămat... Ca lupii se năpustiră asupra lui David, să-l sfâşâe, nu altceva, iar bărbatul, atras şi el de ţipete, sporì tărăboiul, care alunse la... secţie.

Şi, aicea, David fu luat în deaproape cercetare — şi, mai cu ghiontul, mai cu francul, pricina, însfârşit, se lămurì: în căscioara, în care intrase, mai întâi, în dimineaţa ceia, pecând fata răvaşià, nesăţioasă, vraful de marfă, într'un colţ al odăiţii, mama fetii pisà, îmbrobodită şi peste gură, într'o piuliţă de lemn — negreşit, teci de ardei roş şi el, cu nările tăbăcite de tabac, nu simţise..,

Scăpă, însfârşit, spre seară, şi de-acolo — cu moartea în suflet, însă; el nu mai duceà spre casă obişnuitele pâni, iar, în locul buccelii, a dragii lui buccelii, care fusese oprită... «spre desinfectare», ghebul spetii stângi mai crescuse, par'că, cu atâta...

Jupân David nu se lăsă, însă, doborât, ci paianjenul îşi reîncepù, cu mai multă îndârjire încă umbletu-i domol, pe vechile-i fire de paienjeniş, pe uliţele Visarionului şi-ale împrejurimilor, până când, într'o bună zi, spre părerea de rău a multor bune «muşterice», namul de cocoaşă a lui jupân David «chiorul», nu se mai ivì...

Trecuse vr'o doi, trei ani: îl credeam prăpădit, îmi şi uitasem, de altfel, de el, când, în treacăt după nişte cumpărături ale nevesti-mii, dădui, la un colţ frumos al unei mari străzi cu ochii de-o firmă cu slove aurite: «La bucceaua de aur» şi intrai şi-acolo, şi'n năuntru... David, cu «nou cupii şi Malcâlâ» — un furnicar în veşnic treapăd! Iar David doar priviă, cu acelaş ochiu alburiu, bolboşat în afară, cu totul schimbat încolo, însă, cu mult mai tânăr, par'că...

— «Cupii a mieu, nou... Ghişeft a nostrâ...» îmi spuse el, cuprinzând, spre mai multă lămurire, cu o privire, bogăţiea ceia de suflete şi marfă şi, apoi, mă privì, zâmbind, à taină şi fericire...

Nu ştiu dece, dar zâmbetul paianjenului ăstuia, retras de pe firişoarele-i din afară şi culcuşit, acum, în găoacea-i plină de strânsură şi poşidic, mă pătrunse adânc, mă răvăşi, mă covârşi şi plecai, cu-o turburare nedeslușită, în suflet, care când şi când, tot mă mai bântue încă...

GR. PARASCHIVESCU

SONET

Ce dulce-mi mângâi tu, copilàrie,
Aleanul sufletului, când spre tine
Se 'ndreaptă, 'nvins şi abătut, ce plin e
De farmec graiul tău — ce duioşie!...

Şi de-ar puteà el să mi-l şi aline!
Ci nu... Cu cât mi te-amintesc mai vie,
Cu cât surâsu-ţi blând mai mult mă 'mbie,
Cu-atât durerile-mi sunt mai haine...

Şi te doresc, şi mă pătrunde dorul,
Aşà, ca un şuvoiu, prin toate cele,
Ca pe-o iubită te doresc — pierdută

De mult... Şi mi te-aşteaptă 'ntreg poporul
De vise, 'nfrânte 'n lupta vieţii mele...
Ci vin' — redă-mi vieaţa ta, trecută!..

X/918. I. MĂGURĂ

ASTFEL VORBEŞTE DOMNUL

— UN TRIPTIC —

PARTEA I

Astfel vorbeşte Domnul:

Pe-a crucei braţe negre cuiburi doar
Vorbareţele vrăbii şi-au clădit.
Avântul sufletele voastre rar
Işi iau; şi tot mai des este vădit
Că-s voevodul mazilit oricum
Din voi, de către voi.
Ioane, tu dece nu vii
La mine? Ca pe-un fiu te am aşteptat,
Un fiu ce-a hoinărit şi s-a 'nturnat.

Răspunde Ioan:

Nu pot!
Altarul sfânt Ţi-aş pângărì.
Mai mult şi tot mai mult
Pe mine s-a urcat noroiul urii.
Mereu mă plâng de vina tuturor,
Cu zvon cumplit, ca vuetul pădurii
Când freamătă sub vânt biciuitor.
Iară duşmanul de privesc în faţă
Un gând ucigător mă 'nghiaţă.
Degeaba m-ai chemat;

Stăpâne, încă nu-s curat
Şi nu pot crede că voi fi —
Nu poi venì :

Iar Domnul :

De-orişice pată,
Pe cel ce se cufundă 'n mine,
Ca mama iubitoare-l voiu spăla.
Şi-i da voi platoşă nevinovată :
A mlădioasei lebede, ce 'noată
Pe lacul ne 'ncreţit de nicio undă.
Intrânsul n'o să se ascundă,
Sugându-l, a 'ndoelei lipitoare.
In vocea 'mi nu te 'ncrezi ?
Tu, vierme-al humii,
Cu nesupuneri te veşteşti ?
Nu-ţi aminteşti ?
De blând sunt, vorba-mi e poruncă !
De vrea te'nalţă, şi de vrea te-aruncă
In fundul ud şi nisipos al mării !

Ingână Ioan :

O ! ştiu ! —
Cu toate-acestea eu nu pot să viu.

Şi Domnul iar :

Profeţi când mi-alegeam,
Când dintr'un tunet le răcneam :
Veniţi ! —
Şi munţii se clăteau neliniştiţi,
Talazurile 'ncremeneam
Pe malurile ce se 'mpotriveau —
Arhangheli ai mâniei — ei veneau !
Şi tu eşti cel dintâi
Care nu vrei
Pe umeri crucea să ţi-o iei ?
In colbul drumului rămâi ?
Cum ?

Uitării datu-m-ai acum?
'Nainte de-a te fi născut
Te cunoşteam,
Şi sunt acela ce-a făcut
Tu să te naşti, ca eu să te-am.

Iar Ioan:

E 'n vorba ta noian de 'nţelepciune:
Mă 'nchin!
Dar neamul meu, ce flămânzeşte,
Ca un şacal se tânguește.
Când dânsul plânge eu suspin.
Aicea e suflarea mea:
De nu pot uşura poporu 'nfrânt,
Pot să m-arunc cu dânsul la pământ,
Cu el să strig, şi-apoi cu el să cânt.—
Mi-e dor de Tine;
Insă de-aş pleca,
Mi s-ar părea
Că eu, trădându-mă pe mine,
Pe tine te trădez! Al meu stăpân,
Ingădue-mi aicea să rămân!—

Pe miriştele 'nzăpezite — amurgul
Se prăbuşeşte vânăt. Totul tace
Cu 'nfiorarea unui om ce-ascultă,
Işi ţine răsuflarea 'ntretăiată,
De luare-aminte ostenit, suspină.
Şi-abia 'ncetat-a să vorbească Domnul,
Şi noapte-al ei zăbranic îşi întinse —
De visuri roditor — pe albe plaiuri,
Că vaerul amarnic iar porneşte,
Stăruitor, neliniştit, prelung.

Ioan spune:

Noi suferim!
Atât de-amară-i silnicia noastră,
Că nu mai ştim

De stele, de tăria-albastră.
Asemeni lupilor înfometați,
Noi nu mai știm
Să deosebim
Intre protivnici și între frați.
Dece e suferință pe pământ? — Dece?
Presimt că 'n vrerea Ta o taină e,
Dar nu știu care.
Și 'ntreaga omenire se râdică,
Pădure din deșert răsare,
Cu-a mării nebunească — zbuciumare
In hulă grea, obștească urlă:
Noi suferim!

Ioan re'ncepe după un răstimp:

Erea un călăraș.
Tresare calul:
Gingiile îi spumegă ca valul
Ce-aproape e de țărm.
Cu capul răsturnat
Pe coama roibului culcat,
Cu ochi pierduți,
Răsuflă canonit acel ostaș.
Iar cei ce trec în preajma lui sunt muți,
Sunt alungați:
Dușmanii sunt acum învingători.
Acoperită slava e de nori,
De nourii 'nzeliați.
Și va să moară.
Cu ultima 'ncordare
Se cată 'n sân, dé scoate-o lumănare.
Din tâmplă sânge-i curge;
Lovind amnarul
Făclia și-o aprinde:
Răscumpărat e 'ntreg amarul! —
Un tremur; trupul i se 'ntinde —
Spre cer se 'nalță flacărea cea mică —
Și-ar face cruce... mâna-i plumb — și pică.

Il vezi? Il vezi? — Văzduhul e cernit.
Oriunde e urgie: tunul tună;
De tropotul sălbatic câmpul sună;
E neamul meu de neamuri izgonit,
Infrânt;
Moşia 'ntreagă este un mormânt,
In ţintirim o candelă, credinţii
Aprinsă, arde liniştită,
De vânt ferită,
Şi pare
Cum pâlpâe uşor-întrebătoare.
Ea zice: «Fi va-aşa mereu?
«Dece ne chinuim?
«Cei buni sunt prinşi, legaţi,
«Şi ticăloşilor îngenuchiaţi:
«Pe ei apasă pumnul cel mai greu.
«Tutindeni e-a pierzării cale:
«Plugarul
«Nu ştie unde e hotarul
«Averii sale;
«Răzăşii cei bătrâni sunt încălcaţi!
«Se-ascute coasa răzvrătirii?
«Vor fi vreodată seceraţi
«Acea, ce'n pofida firii,
«Cu-o spangă de-aur s'au învârtoşat,
«Pe vajnici însă, pe viteji,
«Ciudându-i, au încătuşat?
«E nedreptate, Doamne! nedreptate!
«Zăbala'ntregul neam o are'n gură!
«Eu nu am urât dar simt că naşte ură:
«Cotropitorul tot mai aspru e —
«Dece?»

Şi Tu Te-ascunzi în negură şi fum?
Cum poţi tăceà — O! Tată! — cum?
Când, colo, în smolită zare,
Te'ntreabă mica lumânare?
Zadarnic licăreşte oare?

Răspunde Domnul şi-a Lui voce este
Ca zgomotul cascadelor înalte,
Ca marea uriaşă când loveşte
De-o stâncă de granit, ca o furtună
Năpraznică, cu grindină în valuri.

Astfel vorbeşte Domnul:

Mă'ntrebi? nemernice, întrebi
Ştiind că lumea-am plăzmuit
Cu vorba mea?
Tot ce e bun şi tot ce-i blestemat
Din veacul veacului am hărăzit
Aşa!
Potopul slobozit-am eu!
Mereu,
Când se lărgeşte hora
Păcatului şi-a spurcăciunii,
Aleg din nou Soodoma şi Ghomora.
Tu îndrăgita-i laurii minciunii,
De vii acum cu jalbă ne-auzită,
Văzând pedeapsa, iar călcarea nu.
Greşeala şi ruşinea preamărită
In suferinţă, încolţesc acu!
Cu ştreangul ei te-a spânzurat mirarea?
La căpătâi veghează întristarea?
Dar prin tufoasa bălărie-a vrăjbii
Nu şi-a croit necinstea drumul? — Spune?
Văzuta-i cum femeile nebune
Alintă-al poftei şarpe'ncolăcit,
Şi n-ai dorit
Osândă, premenire?
In loc să'nfiorez întreaga fire
Cu vaetele tale răzvrătite,
Mai bine fii răzbunătorul
Acelora ce sub copite
Au fost zdrobiţi!

Fii trâmbiţa, nainte mergătorul
Acelora ce sunt obijduiţi!

De-al spaimei cleşte strâns, abea cutează,
Sfios, plăpândul om să îngăimeze.

Spune Ioan:

Insemn răpiri la nesfârşit,
Crestând răbojul vieţii mele;
Eu răul încă tot n'am părăsit!
Pot să-i lovesc? Eu însumi am sfârşit?

Iar Domnul:

Judecător asupra lor,
Te judecă pe tine!
Tu te codeşti ne'ncrezător în mine?
Vătaf al orbilor
Ai vrea să fii?
Nu ştii?
Eu vietatea'nsufleţit-am toată!
Tu care numai sfadă zămisleşti,
Poruncii mele mele să te pleci îndată.

Suspină Ioan:

Dar vocea mea
Nu va putea
S'ajungă
La zidul bolţii: dungă
Albastră, fumurie.
Slab mi-este glasul, trupul mi-e de glie:
De ţi-aş da tot
Eu tot nu pot
Să fiu precum o goarnă-ar fi să fie.
E sufletul spre tine voitor
Dar trupul i se'mpotriveşte.
Cum voi grăi'n auzul tuturor?
Frânghia neputinţii gâtueşte!

Și, Domnul iar:

Incinge coapsa! propovădueşte
La hoarde 'ntregi!
La fel la cerşetori ca şi la regi
Cămara mârşeviii cată,
Cu vorbe trăznitoare le-o arată,
Spunându-le: «Pricepe şi'nţelegi!»
Te du în lume!
Eu te trimit!
Nu'ngădui puterea să sugrume
Pe cel ce-i drept.
Imi voi clădi un cuib în al tău piept,
Şi vocia ta
Ca buciumul în munţi va răsuna!
Ce stai de gemi?
Poţi să te temi,
Când cel ce este singur tare,
Te ia: unealtă grăitoare?
Tu pregeţi? Drumul ţi se pare greu?
Prin gura ta, acum, vorbi-voi eu!

Trec nouri cătrăniţi ca desnădejdea.
Aproape cade boltă pe pământ.
Mai jos se lasă 'ncât atinge vârful
Brădetului ce freamătă huind.
Mai jos coboară, — asemenea aripei
De vultur săgetat ce va să moară;
Invălue ştejarii noduroşi,
In neguri fagii îi topeşte'n urmă,
Atinge vârful paltinilor tineri,
Se sprijină, se-atârnă de-a lor ramuri;
O lână răvăşită ce pluteşte...
Cu faţa la pământ e'ntins Ioan.

Porneşte vântul fluerând un cântec,
Fiind năierul norilor căzuţi.

Se'ncurcă în spini ce-l biciuesc, gonindu-l,
Şi el—copilul fraged, dojenit
Se alină, oftează. Se'ndârjeşte:
Din dinţi scrâşnind, se-asvârlă şi se sbate
De coastă curmezişă. Strigă, muge;
Indoae plopii; fugăreşte norii;
Se duce şi se'ntoarce apoi; se'mbată
De furie; lătrând mereu mai tare,
Omătul mistuindu-l pe câmpie,
Spre cer îl poartă, cerul vrând s'atingă...
Ioan e'ntins cu faţa la pământ.

Ca trestia, ce puful şi-l râdică,
Şi tremură de boarea ce-a plecat-o
Spre luciul metalicelor bahne,
Pe care luna pârtie-argintie
Durează noaptea—astfel el se scoală.

Ioan spune:

O! Doamne! Te iubesc!
Căci Tu fiind biruitor,
Mi-o fi de Tine veşnic dor.
In luptă sufletu-mi rănesc
Şi cresc
Atunci când sunt învins.
In pieptul meu nu-i focul stins
Când ploaea-a picurat pe el.
Avântul meu este-un oţel
Călit.
Mai mult te laud, mult de-am suferit!
O! Doamne, Te iubesc!
Căci dacă eşti adesea iertător,
Şi blând, ca zorii ce mijesc,
Tu n'ai uitat să fii răzbunător:
Cu glasu-Ţi viu, înfricoşat,
Al Tău fiind, Tu, totuşi m-ai chemat!
Vroiam să plâng spre Tine jalea toată,
Veştejitoarea suferinţă,

Tu poruncești să stau la judecată,
S'arăt clevetitoarea necredinţă
In care lâncezește neamu'ntreg;
Pe mine să mă dojenesc,
Atuncea când pe ceilalţi legi!
Ai pus povară pe-ai mei umeri.
O! Tu! acela care pururi numeri
Gândirile, cuvintele și pașii,
Puterea leului pustiei dă-mi-o
Să pot grăì cuvântul Tău;
Aseamănă-mi vorbirea cu'n pârău:
Să se prevale
Din măgurile sure până'n vale,
Purtând cu sine totul pe-a sa cale.
Eu înţeleg ce-atât am căutat:
E drumu-adevărat,
Suișul cel mai drept, dar cel mai greu,
Să lupţi cu Dumnezeu! —

Strângându-și brâul, cingătoarea strânge,
Purcede — bărbătește — în spre oameni,
In spre orașe pline de durere,
De chiot, hârb tăios în pacea nopţii.
Spre sate și cătune el se'dreaptă,
Ca toţi să afle ce grăește Domnul,
Ce le vestește El prin gura sa.
Picioarele'n zăpadă i se-afundă,
Intipărind o urmă șerpuită;
Iar către slavă cugetul se'nalţă,
Intreabă, ce'ntrebat-a colo'n zare
Făclia călărașului cel mort.
'Naintea sa e dunga cenușie.
Nelămurite umbre nasc mereu,
Se deslipesc pe geana de'ntuneric.
S'albească'ncet începe. Intr'o clipă,
Schimbând câmpia'n mare de rubine,
Răsare soarele mântuitor,
Orbește totul, aprinzând cuprinsul —
Ioan spre ţinta depărtată merge.

STEFAN I. NENIŢESCU

DESPRE ELENA ALEXANDRI
(MAMA POETULUI)

Mama lui V. Alexandri este cunoscută numai din ce poetul însuşi a spus despre dânsa în versuri sau verbal, către amicii cari au povestit mai departe, sau în scrisori. Tot ce s'a scris despre ea, cuprins la un loc, este foarte puţin. La acest puţin pot adăogă câte ceva din izvoare ignorate până acum de biografii săi [1]).

1. Cozoneştii sunt, caşi Alexandriii, de origine străină. Dar, când fiii şi fiica unui Alexandri căsătorit cu o Cozoni devin întrupări ale românismului celui mai curat şi mai consecvent, datoria biografului este să-şi pună întrebarea: De unde curge neamul lor? Şi mai ales: De când s'au *românisat* neamurile lor? Prin ce se poate dovedi neîndoelnic românisarea? Vasile Alexandri tatăl şi Elena Cozoni-Alexandri sunt deci figuri care trebue să fie explicate şi prin cercetarea tipului familiar din care fac parte.

Aici voiu încercă o astfel de explicare—*o parte* din explicare,—privitoare la mama lui Alexandri.

Cu tatăl mă voiu ocupă altădată, chiar mult mai amănunţit.

2. Dacă ne adresăm faimosului arhondologist C. Sion, acesta ne serveşte despre Cozoneşti următoarele ştiri: [2]).

I. Un Cozoni, *Dumitrache,* vine în Moldova de copil, cu domnia lui Constantin Moruzi. C. Moruzi a domnit dela Octombrie 1777 până la 8 Iunie 1782. Deci, la 1777, Dumitrache Cozoni era, după Sion, copil.

II. Mazilindu-se Domnul—deci după Iunie 1782—Dumitrache Cozoni a trecut slugă la boerul Roset-Baston, la moşia Bogdăneşti din jud. Bacăului. Insurându-se cu o Anicuţă, fata unui Spiridon, grămătic al ocnelor, s'a şi boerit, făcându-se pitar, pela 1784. Deci, după Sion, între Iunie 1782 şi Decembrie 1784. Dumitrache Cozoni se căpătueşte şi se aşază la ţară ca om de casă al lui Rosetti-Baston.

---

1) Pentru D. C. Ollănescu, în cunoscutul său discurs de recepţiune, mama lui Alexandri este o simplă „domnişoară Cozoni", cu care tatăl s'a însurat înainte de a începe negoţul cu sare. (Pagina 12).

2) Arhondologia Moldovei. Iaşi, 1892, p. 170—171.

III. Din pitarul Dumitrache Cozoni și Antița Spridon s'au născut, după Sion, 3 fii și 5 fete:

a) Mihalache; acesta s'a dus volintir cu Ipsilanti, la 1821, și a murit la Târgoviște.

b) Enacachi; s'a făcut comis în domnia lui Mihai Sturza.

c) Costache; a fost 9 ani vameș la Vaslui; s'a făcut paharnic; «din slujbă a eșit fără doi bani». L-au lăsat și femeea, cu «două fete de gât», vorba lui Sion.

d) Marioara; pela 1811 fata aceasta s'a măritat cu spătarul Antohi Sion.

e) Elisabeta; pe aceasta a luat-o un Grec, banul Manoli Ghenadiu.

f) Elena; s'a măritat cu Vasile Alexandri.

g) . . . . . .?; a luat-o un dascăl grec, Ioan, care s'a făcut stolnic.

h) . . . . . .?; a luat-o paharnicul Iordache Popovici din Bacău.

IV. Tatăl acestor fii și fiice, pitarul Dumitrache, «plin de zile», a murit în anul 1850[1]).

Câteva știri despre rudele poetului se mai găsesc în alte articole ale scrierei lui C. Sion. Este bine, să le culegem și pe acestea.

Ad *e)* Manole Ghenadiu, bărbatul Elisabetei Cozoni, fusese nepotul unui egumen grec dela mânăstirea Precista din Târgul Ocnei (Arhimandritul Meletie). Nepotul a stat mult în târg până ce, pe la 1813—1814, s'a însurat cu Elisabeta. Apoi, supt Domnul Calimach, s'a boerit pitar. (Acest Calimach a fost, în înțelesul lui Sion, Scarlat, în a treia domnie, ca. 17 Sept. 1812 — Iunie 1819). Apoi Caimacamul Vogoride l-a făcut pe Ghenadiu paharnic (1822); iar Mihaiu Sturza l-a făcut ban, mijlocitor fiind log. Costachi Mavrocordat [2]).

Ad *g)* Se pare că Ioan Dascălul se numià Eustatiadi. El erà dascălul copiilor postelnicului Grigore Codreanu, care l-a pripășit pela noi. Mijlocind un cumnat influent, vornicul Vasile Alexandri, Mihaiu Sturza l-a făcut pe Ioan Eustatiade stolnic [3]).

Manole Ghenadiu și Ioan Eustatiadi, unchi prin alianță ai poetului, cumnați ai mamei poetului, sunt deci Greci curați și de dată recentă. Dacă Dumitrache Cozoni le-a dat două fete, le va fi dat pentrucă aveà multe de dat, nu anume pentrucă erau Greci. Numele ginerilor români arată că el *preferà Români de mai bună condiție,* decât modești propășiți greci. Oricum, faptul dovedește că vreo aversiune antigrecească el nu puteà să aibă. Pe soră-sa Dumitrache Cozoni o măritase tot după un grec, un Caliarhi,

1) Notița lui Sion a fost scrisă în anul 1851.
2) Sion p. 74.
3) Sion p. 103.

venit ca şi el tot cu domnia lui C. Moruzi [1]. Curios este faptul că, după Sion, toţi descendenţii acestei Cozoni, soră cu bunicul poetului Alexandri, au fost nişte «nenorociţi» sau rămaşi în lume stingheri, burlaci şi fete bătrâne.

Pela începutul veacului XIX neamul Cozoneştilşr oscilează aşadar între grecism şi românism, se aliază şi cu Greci, şi cu Români, fără şovăiri, după obiceiul timpului.

Totuşi eu cred că, în acest timp, Cozoneştii din Târgul-Ocna erau bine copleşiţi de vieaţa românească din acel târg şi din satele vecine cu târgul; sau, cu alte vorbe, că românizarea lor eră în plin curs.

3. Dovada pentru afirmaţiunea despre românizarea Cozoneştilor o scot dintr'un articol al d-lui Gh. Ghibăneşcu despre Târgul-Ocna [2]).

Iată întâi ce comunică, după un document, d-l Gh. Ghibănescu: La 1815 împrejurările economice ale târgului fac necesară o cercetare a abuzurilor petrecute în proprietatea de arătură şi de imaş a târgoveţilor ocneni. Scarlat Alex. Calimah rândueşte pe banul Veisa Cazimir să măsoare moşia gospod dela Ocnă şi să o hotărnicească. Veisa vine şi constată că locul gospod s'a strâmtat parte prin vânzări nedrepte, parte prin încălcări samavolnice şi îi statorniceşte din nou hotarăle. Ca vecini ai moşiei gospod se constată: C. Ghica, biv vel logofăt, hatmanul C. Paladi, medelnicerul Enachi Crupenschi; iar de către răsărit *pitarul D. Cozoni, care este stăpân pe o mare parte din Brăteşti,* unde mai stăpânesc post. Alex. Suiulgiu şi răzăşii.

Lui Veisa i se părù că partea din urmă, reclamată de şaugăi, ca fostă domnească, fusese alt trup de moşie, şi anume vechii Pleşeşti. Cât pentru Rădiu, care începe în jos de Pleşeşti, ce se arată aleasă despre Bărsăneşti şi Voiceşti, e azi (1815) în Brăteşti, stăpânită de locuitori supt numele Slăveşti; şi n'au scrisori, iar a Pleşeştilor sunt pierdute; amândouă aceste s'au *hlizuit* de răzeşi supt numele de Brăteşti şi Slăveşti. *Proprietarii de azi* (1815), D. Cozoni şi posteln. A. Suiulgiu sunt «*cumpărători cu bună credinţă şi stăpânesc de vreo 60 de ani şi au dreptate acum de a fi stăpâni, mai aleş că D. Cozoni are carte gospod dela Ion Teodor Vodă* [3]) *cu 56 ani mai în urmă, fără a fi vreo jalbă (1759)*". Acesta-i faptul extras dintr'un document pe care l-am fi preferat complet.

Iată acum observările mele: Afirmarea documentară că un oarecare D. Cozoni stăpânià la 1815 o moşie cumpărată la 1759,

---

1) Sion, p. 177.

2) *Târgul-Ocna.* Studiu istoric de Gh. Ghibănescu. In *Arhiva societăţei ştiinţifice şi literare din Iaşi.* Tom. II (1890—1891), p. 593—644; dar în special p. 639—640.

3) Calmăşul, 7 Aug. 1758—11 Iunie 1761.

desminte pe G. Sion, care datează pe Cozoneşti ca import grecesc abia de pe la 1777.

Absenţa oricărei jalbe contra acelui Cozoni din Brăteşti dovedeşte că el se hrănià cinstit pe dreapta sa moşie.

Nu cunosc înrudirea între Cozoni dela 1759 şi pitarul Dumitrache, bunicul poetului. Dar înrudirea lor trebue admisă. La originele familiei întâlnim deci un traiu bine întemeiat, în regiune românească, între răzeşi, în curs de românisare [1]).

4. Trecem acum la bunicul lui Alexandri şi la fiii lui.

După Sion, bunicul lui Alexandri a murit «plin de zile». Din faptul morţii lui la adânci bătrâneţe reese că fiziceşte, D. Cozoni fusese bine construit, rezistent, din stofa oamenilor meniţi să producă bine biologiceşte. Cei trei copii şi cele cinci fete sunt dovada cea mai bună pentru idea despre energia biologică a pitarului.

In lipsa altor ştiri, până aici trebue să ne mulţămim numai cu această simplă, scurtă caracteristică a valoarei genealogice a pitarului.

Despre genealogia sufletească — dela pitar la copii — nu putem conchide nimic, deoarece nici despre el nici despre Antiţa, despre mama copiilor săi, a cărei parte de moştenire încă ar trebui fixată, nu ştim absolut nimic. Intunerecul rămâne întins beznă asupra acestor chestiuni.

Indirect întunerecul se luminează mai ales din două părţi; adecă prin informaţiuni sigure cărora le dau numai interpretarea modestă, dar preţioasă, pe care o merită. Informaţiunile cele mai alese privesc pe băiatul cel mai mare, pe Mihail şi pe a treia fată a pitarului, care este mama poetului. Dar şi informaţiunile despre ceilalţi fraţi ai mamei poetului vor completà tipul familiei.

5. Despre *Mihail Cozoni*, C. Sion ne spune că a fost voluntar de-ai lui Ipsilanţi şi că la 1821 a murit la Târgovişte. Ştirea aceasta se găseşte şi la Alexandri, în nota despre balada *Andrii-Popa*. Alexandri povesteşte [2]): «La anul 1818 Mihai Cozoni, unchiul autorului, a fost însărcinat prin poruncă domnească, ca să pue mâna pe acel hoţ vestit. Deci, întâlnindu-l la Valea-Seacă, l-au ucis din fuga calului, după o cruntă luptă de câteva ore. La 1821, când a izbucnit revoluţia grecească, Mihai Cozoni, a cărui *suflet măreţ se aprindea lesne la glasul liber-*

---

1) Pitarul dela 1815 nu poate fi cumpărătorul dela 1759. Va fi copilul lui, zis tot Dumitrache.

Dacă am admite că pitarul dela 1815 este identic cu al lui Sion, atunci am ajunge la concluzii greu de admis. La 1850, când a murit, el ar fi fost cel puţin de vreo 110 ani. Mama lui Alecsandri, tânără încă la 1842, măritată deci pela 1817—1818, ar fi avut la naştere, un tată de vre 60—65 de ani! Dacă ar existà identitatea, energia biologică a pitarului lui Sion ar fi un fenomen rar.

2) Ediţia *Doinelor şi lăcrămioarelor*, 1875, p. 246.

tăţei şi a vitejiei, s'a înrolat în armia lui Ipsilanti cu rang de sutaş (Ekantodos) şi la crunta bătălie a Grecilor cu Turcii în Valahia, la Drăgăşani, a rămas pe câmpul răsboiului după ce *făcuse mari şi minunate vitejii.*» Deosebirea dintre C. Sion şi V. Alexandri este că, după unul, Mihail a murit la Târgovişte, iar după celălalt la Drăgăşani; şi că poetul adaogă o caracteristică din tradiţia familiei: sufletul măreţ, războinic; şi un fapt care-l confirmă: lupta dramatică şi sângeroasă cu Andrei-popa haiducul. Faptele sunt deci necontestabile. De aceea putem continuà cu ipoteza genealogică: Dacă unchiul a fost un viteaz şi dacă nepotul a fost un adorator al vitejilor şi un cântăreţ neîntrecut al lor, putem bănui că o pricină a eroismului alexandrist va fi fost şi tipul familiar, nu numai impresiunea etică pe care vitejia o face totdeauna asupra tuturor sufletelor alese, dintre care, fără îndoeală, poetul a fost unul din cele mai alese.

6. Al doilea drum sigur spre luminarea tipului familiar al Cozoneştilor ni-l deschide mama lui Alexandri. Dacă fraseologia nu ne-ar fi atât de urâtă precât ne este, dacă n'am fi hotărâţi a nu depăşi niciodată limitele realităţii şi ale interpretării celei mai pozitive, am puteà vorbi îndată despre fenomenul cavaleresc de a vedeà cum alături de vitejie se arată gingăşia, poezia, în aceiaşi familie, căreia şi vitejia şi gingăşia îi fixează o fisionomie de distincţiune. In tot cazul, din cele două figuri, figura mamei este ademenirea cea mare ca, totuşi, o vorbă de admirare să nu fie suprimată, ca sfiala precauţiunei să cedeze impresiei mişcătoare ce ne-o lasă figura aceasta de Greco-română crescută la poalele munţilor, printre lanuri de grâu şi flori de pajişte bălţată munteneşte. Insă despre ea vom vorbi abia mai la vale.

7. Cel mai modest dintre Cozoneşti pare a fi fost paharnicul *Costache Cozoni*, acela despre care C. Sion zice că «din slujbă a eşit fără doi bani», adecă sărac şi cum se pare, din cauza aceasta, părăsit de nevastă. Costache Sion trebue să-l fi cunoscut bine, fiindcă îi erà într'o vreme vechil[1]); şi îi erà şi rudă[2]).

In însemnările cele mai vechi îl găsim în două judecăţi: odată cu un G. Negulici, pentru 142 galbeni[3]); iar mai înainte, pentru nişte păgubiri, cu un Botezatu Tudurachi[4]); Afaceri mărunte.

In 1838, C. Cozonea—căci şi aşa i se ziceà, nu numai Cozoni,—împrumută, *fără dobândă*, pe nişte gospodari din Zăpodeni, cu 45 galbeni[5]); cu cât puteà, dar *fără* dobândă! Aceastai-i fapta!

Un an mai târziu el părăseşte sămeşia Vasluiului; 25 de boieri îi dau un certificat că s'a purtat cinstit, ca sameş[6]). Dacă

1) *Bulletin, foaie oficială*, pe 1837, pag. 119.
2) *Loc. cit.*, 1842, p. 179—180.
3) *Loc. cit.*, 1836, p. 144.
4) Loc. cit., 1832, n-rul 11, p. 3.
5) Loc. cit., 1838, p. 368.
6) *Buletin*, pe anul 1839. p. 309.

el s'a retras din acest post la 1839, atunci, fiind, după Sion, 9 ani sameş, sămeşia a luat-o la 1830, deci încă de supt ocupaţiunea rusească. In tot timpul acesta el a fost funcţionar cinstit.

Ştirile ulterioare despre C. Cozonea sunt:

La 1846 îl găsim pe Costache concurând la arendarea moşiei Porceşti (jud. Roman), a mânăstirei Sf. Spiridon. Dacă la hareciluire va căpătà moşia, el are chezaş pentru plata câştiurilor pe paharnicul Ioniţă Sion.

In sfârşit pe Costache Cozonea îl mai găsesc, la 1854, ca abonat al *Gazetei Transilvaniei*, fapt doveditor că afacerile naţionale îl interesau şi că le urmărià chiar şi în gazetele din Ardeal [1]. In acestea a citit, desigur, şi despre celebrul său nepot, poetul.

Oricât de puţine ar fi ştirile de mai sus, ele sunt suficiente ca să ne simţim în drept a-l socoti pe Costache Cozoni Român cinstit, om cu milă şi respect de banul ţării, de gospodarul român şi cu interes pentru discuţiile gazetăreşti ale treburilor ţării sale. Aceasta este însă—românisare [2].

8. Despre *Enacachi Cozoni*, Sion ne spune că a fost comis; şi nimic altceva; din norocire, pot lămuri întru câtva şi pe acest Cozoni.

Ion Sion, fiul lui Antohi Sion, a scris despre anul 1830 o notiţă pe care T. Codrescu a publicat-o în Uricar [3].

In acel an Antohi Sion fusese arestat, din motive politice.

El trebuià să fie dus la Bucureşti, ca să fie cercetat aici. Dar trebuiau luate şi măsuri, ca Antohi Sion să nu scape, să nu fugă. Poştele făceau, două drumuri: Vaslui-Focşani-Bucureşti—pe aici l-au dus pe Antohi Sion,—sau Roman-Bacău-Focşani-Bucureşti. De linia aceasta, în cazul lui Antohi Sion, administraţia s'a ferit: fiindcă «poştele acestui drum le ţineà Vasile Alexandri, spătar şi cumnat cu Antohi Sion»; iar revizor al poştelor pe această linie erà Enachachi Cozoni, care erà sărdar şi cumnat cu Antohi. Enacachi erà «tânăr şi voinic», zice Ion Sion; Enacachi ar fi putut să-l ia pe Antohi şi să-l treacă în ţara ungurească, ca să-l scape de Ruşi. Din Focşani ar fi putut ajutà şi spătarul Stamatin, care erà cuscru cu d-na Antohi Sion. Ca să nu se întâmple aşà ceva, Antohi a trebuit să plece pe linia Vaslui-Focşani-Bucureşti.

Din naraţiunea aceasta reese că tânărului şi voinicului Enacachi Cozoni i se atribuià îndrăzneala de a păcăli administraţia militară rusească printr'o sustragere a «delicventului» politic [4].

---

1) *Foae pentru minte, inimă şi literatură*, 1854, p. 290.

2) Se pare că în 1841 Const. Cozoni locuià în Huşi. *Albina românească* din acel an, p. 128 şi 136 (Persoanele intrate şi ieşite din capitală).

3) *Uricarul*, vol. XXIV, p. 203—206.

4) Director al poştelor erà — evident înainte de a trece la sămeşia Vasluiului — Costache Cozoni. Casa poştelor erà la Copou, aproape de grădina publică (După Ion Sion).

Politiceşte de atunci încoace, nu-l mai găsim pe Enacachi decât în următoarele cazuri:

La 1832 el se află trecut, erà suptînţeles, printre alegătorii pentru adunarea obştească, din judeţul Romanului [1]).

Interesant, poate—nu cu siguranţă—caracteristic, este faptul că, apărând *Zimbrul*, gazeta la care Alecsandri a avut o parte atât de frumoasă, Enacachi Cozoni ţinù să fie abonatul ei, cu alte vorbe: să se ţie în curent cu ce face şi *doreşte* generaţia nouă) [2].

In resumat, despre Enacachi Cozoni nu am putut constatà până acum calităţi sufleteşti active, deosebit de caracteristice; dar nici la el vreo răceală faţă de treburi naţionale nu există. Deci se românisase şi el [3]).

9. Afară de Cozoneştii pomeniţi de C. Sion mai întâlnim un *Iancu* Cozonea, comis. In Septembrie 1831 Iancu erà ispravnic la Botoşani [4]). In 1835 comisul Iancu Cozonea erà director al carantinei din Galaţi; erà chiar un director răsplătit cu *povolenie*, un permis de export de 1500 kile de grâu [5]). In 1844 el obţinù şi o decoraţie grecească [6]). In 1845 găsim o probă nouă, că deşi director, îşi vedeà şi de afaceri [7]). La 12 Aprilie 1851 erà mort [8]).

Inainte de a murì a comis însă — la 1848 — o faptă patriotică. Acum, la 1848, el erà spătar.

M. Sturza se luptase cu revoluţionarii dela 28 Martie şi îi învinsese cu uşurinţă. O parte din ei fură surghiuniţi în Turcia. Printre surghiuniţi se aflau şi Roseteşti. Insă Iancu Cozonca era om de casa Roseteştilor. Aducându-şi aminte de aceasta, Mihaiu Sturza trimite ordine ca trecerea peste Dunăre a revoluţionarilor să se facă cu multă taină despre Iancu Cozonca, care-i omul lor şi ar putea să-i elibereze [9]). Ordinele se trimit fireşte prin hatmanul miliţiei, care este fiul Domnului, Dimitrie. Acesta scrie lui Mişcenco, colonel în Galaţi: «Se mai trimit şi trei fraţi Răducăneşti... Răducăneştii sunt: Răducanu, Lascar şi Mitică. Pentru

---

1) *Analele parlamentare ale României*, vol. III, p. 105.

2) *Zimbrul* din 1850, p. 356.

3) Dintre afacerile sale am întâlnit în *Buletin* două ştiri. In anul 1835, (p. 8) E. C. vinde unui jidan (Avram Zet) produsul depe moşia Lucăceştii şi Titeştii (jud. Bacău) pe doi ani cu preţ de 10.500 lei. In 1839 (p. 246) E. C. se judecă cu un Ralo Roset pentru o groapă de păcură. Din *Analele parlamentare ale României*, vol. XIV, 2, p. 220 şi 512 reese că fusese şi arendaşul moşiei Schitul Lapoş, din care „a fost depărtat" nu se ştie de ce.

4) *Analele parlamentare ale României*, vol. I, p. 250.

5) *Buletin, foae oficială*, 1835, p. 141 şi 204, cf. Hormuzachi, Suplementul I, vol. V. p. 279.

6) *Buletin, f. o.*, 1844, p. 29.

7) *Buletin f. o.*, 1845, p. 45. Erà tovarăş la arendarea unor bălţi de peste Dunăre.

8) *Buletin f. o.*, 1851, p. 111.

9) *Anul 1848 în principatele române*, Bucureşti. Vol. I (1902), p. 183, 216, 236—238, 240.

frații Răducănești să nu arătați Spătar. Cozoni, fiind de casa lor, și să nu facă vre-o economie spre scăparea lor.» Din pachetul de revoltați au scăpat, totuși, șase inși, printre cari se află și Lascarache Roseti. Au scăpat cu ajutorul consulului englez. Va fi contribuit și spătarul I. Cozoni? Nu se știe, dar este greu de admis ca directorul carantinei să nu fi aflat despre ce se plănuia. Nu ar fi mirare ca luminându-se misterul: cum a aflat consulul britanic despre momentul pornirii peste Dunăre? pentruca cevà mai înainte să trimeată bărcile sale, cu oamenii săi, să ia pe prisonieri, s'ar descoperi că spătarul I. Cozoni și-a făcut datoria de patriot, nu numai de om de casă al Roseteștilor, înștiințând pe consul.

10. Despre unul din unchii săi — nu se spune care — Alecsandri a scris o notiță, care confirmă convingerea că familia Cozoneștilor se românizase de mult.

S'a pomenit mai sus despre arestarea lui Antohi Sion la București. Tot atunci trebue să fi fost dus și un cumnat al lui A. Sion, un Cozoni, despre care Alexandri scrie într'o notă la biografia lui Nicolae Bălcescu[1]): «Am avut un unchiu care *în vremea guvernării generalului Kisseleff, fiind exilat pe trei luni la București,* a vorbit toată viața lui de acea împrejurare și a fost considerat de contimporanii lui ca un soiu de hagiu». Cazul pentru care a fost exilat, la București, Cozoni, nu poate fi altul decât acela al lui A. Sion. Sigur este că la mișcările acelea ale boerimei mici contra celei mari a luat parte și tatăl lui V. Alexandri, — despre care voiu vorbi însă aiurea. In cauză erau deci trei cumnați: Cozoni, Sion, Alexandri; și toți trei luau parte activă la o mișcare politică remarcabilă a patriei lor. Când trei bărbați, din aceiași familie, fac aceiaș mișcare, am dreptul să afirm că ei se simțiau Moldoveni întregi și cu îndatoriri față de viața țării.

11. Dar înainte de a trece la știrile despre mama lui Alecsandri, trebue să fac loc ultimei observări despre Cozonești.

Judecând după amintirile ce le consacră unchilor săi, «moșilor», V. Alecsandri pare a fi avut multe simpatii pentru ei. El își aduce bucuros aminte de ei.

Afară de amintirile citate mai sus, mai găsim două, privitoare de sigur la Cozonești.

1. «Eată legenda promisă pentru anul nou. Numele de *Briar* nu este închipuit. Am cunoscut *pela 1840, la moșia unui moș al meu în munți,* un bivolar numit Briarul, un soiu de uriaș care apucà bivolii de coarne și-i răsturnà la pământ. Suvenirul acestui om trăit departe de lume mi-a inspirat legenda aici alăturată». (Scrisoarea din 30 Nov. 1875, către I. Negruzzi, în ediția

1) *Proză*, ed. 1875, p. 555.

lui Chendi şi Carcalechi, p. 79). Textul ne descopere unul din locurile în care poetul a poposit *printre popor*, la munte, îndată după întoarcerea în ţară.

2. «Un *moş al meu*, care *cunoştea lumea*, răspundeà la toţi ce-l felicitau: Să ţi se întâmple toate cele ce-mi doreşti *cu gândul!* Căci el nu se încredeà în vorbe şi zicea: *Limbă dulce, acră buză; pe sub ele arde spuză*» (Scrisoarea din 5/17 Ianuarie 1889 către A. Papadopol-Calimach; aceeaşi ediţie, p. 228). Acest moş trebue să fi fost un isteţ şi glumeţ filosof practic.

12. Dintre cele zece (sau unsprezece) suflete care alcătuiau, familia Cozoni: Tata, mama, 3 feciori şi 5 fete, cunoaştem acum cinci: pe tata, trei fraţi şi pe mama poetului. Cu aceasta ne vom ocupà încă. Până aici am avut numai intenţia să reconstruim, întrucât se poate, *mediul familiar* din care ea s'a desfăcut; din care s'a desfăcut luând cu sine însuşiri care, cel puţin în parte, nu puteau să fie numai ale ei, deoarece aceste excepţionale minuni de individualizare ale legilor eredităţii sunt aşa de rari, încât nici nu ne-am gândit că ar fi avut vreo aplicare în acest caz; care — în sfârşit — a putut să fie refăcut în trăsăturile lui sufleteşti fundamentale. Figura mamei lui Alecsandri a căpătat astfel postamentul pe care de mult trebuia aşezată mult simpatica ei înfăţişare.

Pentru fiul ei, poetul Alecsandri, mama este un idol, o dumnezeire. Idolatria este un sentiment, care trebue cercetat, ca orice alt sentiment, până în cauzele sale. Să ne întrebăm dar şi aici: Ce impresiuni au rămas dela ea în sufletul poetului, pentruca din ele să se poată alcătui cu timpul acea idolatrie? Toată enigma nu se va puteà deslega, deoarece mărturisirile pe care ne-am puteà întemeia sunt puţine; dar chiar şi indicaţiunile puţine ce le avem vor deschide, totuşi, o perspectivă asupra felului bogăţiei sufleteşti a Elenei Cozoni.

V. Alecsandri erà bătrân când îi povestià lui G. Bengescu despre mama sa, şi cu toate acestea, cât de mişcat va fi povestit el, pentruca biograful să poată scrie: «*Nu voiu uità niciodată emoţiunea* cu care el vorbià de scumpii săi părinţi şi *mai ales* de maică-sa, pentru care el aveà o dragoste nemărginită?» [1]) Emoţiunea aceea, de dată veche, a fost o împerechere de simţiri multe, adâncite în nervi fini, vibrători şi la bătrâneţe.

Mai de mult, la 1865, Alecsandri vorbise despre mama sa în notiţa *Suvenire din viaţa mea*, numindu-o «suflet *nobil* şi *îngeresc.*[2])

Cuvintele acestea sunt bogate, dar sunt colective; iar noi dorim să ştim anume: în ce fel se manifestă nobleţa, în ce fel se simţià îngereasca-i fire? G. Bengescu ne-a povestit cât a

1) *Convorbiri literare*, vol. XXV, p. 972.
2) Manuscriptul academic 822.

înțeles din narațiunile ~~prețului~~ poetului, arătând anume ce calități au trecut din mamă în fiu. [1]) Bengescu scrie deci specificând:

«In curs de cinci ani [2]) Alexandri nu văzuse pe mama sa, pe care o iubia cu un sfânt amor, și de care, astăzi încă nu poate să vorbească, fără a fi pătruns de o adâncă și duioasă emoțiune. Și într'adevăr, el datorește maicei sale câteva din darurile cele mai prețioase cu care natura l'a înzestrat: *blândețea, amenitatea, distincțiunea manierelor, delicateța simțimintelor.* Toate aceste calități, pe care le cunoaște și le prețuește oricine a fost, măcar o singură oară, în relație cu Alexandri, luară, prin contactul zilnic ce fiul îl avu cu mama, un nou și puternic avânt și se pare că sub influența acestei femei de spirit, sufletul tânărului să se fi deodată deschis, cu toate podoabele sale, ca o floare asupra căreia se revarsă lumina binefăcătoare a soarelui».

Chipul mamei, descris astfel, se concretizează întru câtva. Fantasia noastră are toată libertatea să și-l construiască; dar, din indicațiuni abstracte, el viu nu se poate construi decât de suflete care-și dau bine seamă de cuprinsul concret al cuvintelor, care au simțit acel cuprins în sine sau în mediul lor.

Pentru Alexandri însuși: blândețea, distincțiunea, delicateța și ajutorul devotat (și rămas neamintit) al îngrijirilor ei se condensaseră în credința că ea fusese un suflet de înger, în înțelesul cel mai concret al cuvântului.

Inconjurat de greul vieții, fie acesta, de pildă, o furtună pe mare, fie el furtuna mult mai grea din sufletul său, poetul pe ea o rechiamă, pe ea o revede, ca mângâere dureroasă, pe care îngerul său, mama, i-o face dar:

Imi place a sta singur pe-o stâncă dărîmată,
S'aud pe maluri vântul cu groază șuerând,
Să văd pe 'ntinsul negru furtuna întărtată
Și cerul fulgerând.

Căci inima mea astfel de jale e muncită
Și plânge cu durere, la tine când gândesc,
O! maică, înger *dulce*! o! maica mea iubită!
Tu ce-ai sburat din brațe'mi în leagănul ceresc! [3])

Perdut în întuneric sub cerul fără stele,
Lipsit de-a ta ființă ce zace în mormânt,
Eu văd în nori, în valuri, icoana vieții mele
Și gem cu-a nopței vânt!

Ah! mult *amar* e ceasul când dorul ce jălește,
Cătând în vremi trecute un suvenir *slăvit*,
Se 'mpedică în sboru'i și cade, se lovește
De piatra mormântală a celor ce-am iubit!

Scris în August 1846.

1) *Convorbiri literare*, vol. XXI, p. 1033.
2) 1834—1839.
3) Istoricește exact.

Inălţarea mamei în sfere îngereşti-morale, — la Alexandri, cel puţin un timp, în sfere îngereşti, reale în altă lume — este suprema obiectivare a adoraţiei poetului. Invocarea ei este suprema încredinţare; chemarea ei proba cea mai desăvârşită a sfinţeniei jurământului său. De aceea memoria ei el n'a invocat-o decât o singură dată, dar, foarte caracteristic, a invocat-o ca pecetluire al celui mai adânc simţimânt de iubire care l-a atins vreodată. Poetul îi spunea Elenei Negri că o iubeşte. Cum i-ar fi spus el mai încredinţat ce adâncă îi este iubirea, decât vorbindu-i de mama sa prea scumpă?

In tine cred, Elenă, precum credeam odată
In *glasul* maicii mele, în sfântul ei *amor*:
Precum în soare crede natura 'ntunecată,
Precum geniul falnic în falnic viitor.

Tu porţi *un nume dulce* şi scump inimei mele
Un nume ce-mi inspiră *un cult dumnezeesc*
Şi care mă încântă ca harpele din stele
Şi care îmi şopteşte de maica ce jălesc.

Scris în Octombrie, 1846.

Versurile poetului sunt scrise la 4 ani după moartea mamei sale. De patru ani şi câteva luni ea se depărta mereu de el, de memoria lui; versurile cetite ne descoper sfinţenia dulce-dureroasă în care ea se 'nvălise vederei sale; ele scutură realităţile şi păstrează transformarea ideală petrecută în imaginatia emoţionată a poetului, ele ne îngădue să bănuim o realitate preţioasă, dar nu ne-o descoper în măsura în care am dori s'o cunoaştem.

De aceea este o plăcere s'o vedem odată în toată viaţa ei sau, mai bine, într'un moment real, în care s'a condensat cel puţin o calitate a ei, blândeţea ei faţă de copiii săi; de-aceea este o mulţumire că acel moment ni l'a povestit însuşi Alexandri în scrisoarea despre Porojanu, acolo unde poetul povesteşte (1880) cum el şi Porojanu isbiră pe palamarul dela Sf. Ilie, când, suit în clopotniţă, bătea toaca: «Victima noastră se plânse la dascăl, dascălul la diacon, diaconul la preot, preotul la jupâneasa Gahiţa. Resultatul acestor plângeri succesive a fost că îndată furăm prinşi pe împrejurul bisericei şi duşi dinaintea *mamei mele care mă dojenì puţin cu blândeţe şi apoi mă şterse de sudoare pe obraz...*» Netezeala aceasta pe obraz închee concret, dulce, tot ce s'a spus abstract despre blândeţea mamei.

Şi astfel rămânem încă, totuşi, cu părerea de rău că nu am putut şti mai mult, mai multe despre ea.

Vorbind despre fraţii Elenei Cozoni i-am putut descrie pe toţi; materialul de inducţie a fost mai bogat. In cazul fetelor pitarului Cozoni, bogăţia inducţiei ne lipseşte. Despre surorile Elenei Cozoni-Alexandri nu ştim chiar nimic. Până acum, despre

partea aceasta, nu putem conchide la tipul feminin familiar, nu putem lămuri prin date indirecte, prin lumini culese din mediul cel mai apropiat. De aceea terminăm aici cercetarea relativă la conţinutul sufletesc al femeilor din familia Cozoni, despre care altceva nu putem adăoga afară de bănuiala că, probabil, surorile celelalte vor fi semănat cu fericita Elenă, care dintre ele va rămâne singură nemuritoare în literatura română.[1])

13. Ştirile despre Elena Cozoni-Alexandri se sporesc tocmai la sfârşitul vieţei ei; despre moartea ei şi despre urmările acestei morţi premature, vom vorbi acum amănunţit.

Toţi biografii ştiu că moartea mamei lui Alexandri i-a făcut poetului o impresiune deosebită. Dar despre împrejurările care au făcut-o atât de deosebită nu s'au ocupat nici unul. Lacuna aceasta o voiu împlini cu rândurile care urmează.

Moartea Elenei Alexandri a venit subit, năprasnic. Soţul ei era dus de-acasă, în străinătate. De când, nu se ştie. Se ştie însă că mama poetului a fost îngropată în 6 Februarie 1842 şi că tatăl s'a întors din Austria abia în 2 sau 3 Martie 1842[2]).

Ultima dată când întâlnim pe postelniceasa Elena Alexandri plecând din Iaşi la moşie — probabil la Mirceşti — este ziua de 21 sau 22 Oct. 1841[3]). In Noembrie, Decembrie şi-a văzut pentru cea din urmă oară casa dela ţară; a regulat, în lipsa bărbatului, afacerile casei; în Ianuarie s'a îmbolnăvit la Iaşi, şi nimeni n'a putut-o scăpa.

In Iaşi bântuia o epidemie sau o boală contagioasă, pe care nici un izvor nu o precisează. Boala aceea a secerat multă lume, fără să aleagă între bogaţi şi săraci. Boerimea era chiar speriată de jertfele culese dintre rândurile ei. Despre spaima boerimei vorbeşte chiar raportul consulului francez din Iaşi, care pomeneşte anume şi despre moartea Elenei Alexandri. Consulul francez raportează după stilul nou, din 17 Februarie 1842[4]).

«De câteva zile oraşul se află într'un fel de consternaţiune. A fost îngropat cu pompă fostul voevod al Moldovei Ioan Sturza. Ieri am petrecut până la ultimu-i lăcaş pe d-na Paşcanu, soţia unuia dintre boerii cei dintâi ai ţării; mâine este rândul soţiei spătarului Alecsandri; şi în timp de opt zile, alte patru decese au răspândit doliul în mai multe familii».

---

1) N. Petraşcu, *Vasile Alexandri* Bucureşti, 1894, p. 44, o descrie astfel: „Femee frumoasă, blândă, *iubitoare de musică* şi de o politeţă rară, calităţi ce le-a moştenit cu atâta strălucire poetul". Iar la p. 46, descriind un portret: „Mama poetului plină de graţii şi de distincţiune stă mai lângă fete şi se confundă cu ele în frăgezime şi frumuseţă". Izvorul primei descrieri, cu iubirea de muzică, nu mi-e cunoscut.

2) *Albina românească* din 1842, p. 76.

3) *Loc. cit.*, 1841, p. 340.

4) Hormuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 837.

Pentru poetul Alecsandri, care-şi iubia mama mai mult de cât pe oricine, lovi..ra aceasta neaşteptată a fozt o sdruncinare groaznică.

Puţinul noroc care s'a putut amestecà mângâitor în nenorocire i-a sosit din partea amicilor tineri cari se aflau pe lângă el.

Trei ani după moartea ma..ei sale poetul îi aduce lui Ion Ghica aminte de cuvintele pe care acesta i le-a spus atunci, mângâindu-l bărbăteşte. Strângându-i mâna, Ion Ghica îi zisese.[1]: «Curaj, amicul meu; şi mai ales fii destul de tare, destul de generos, ca să nu te mai gândeşti la tine, ci la aceia care de aici înainte îşi pun în tine toată nădejdea lor, la acei — care au nevoe de braţul tău, pentru ca să se susţină în lume şi de inima ta, pentru ca să se mângâe».

Cuvintele bărbăteşti, de intuiţie psihologică aleasă, ale lui Ghica n'au trecut fără să lase urme. Acum (1845) Alecsandri îl asigură pe amicul său că aşa a făcut; şi că făcând astfel a găsit un adevăr etic pe care i-l comunică: «Pentru a-ţi uşurà puţin propriile dureri, trebue să le jertfeşti durerilor altora. Trebue să devii consolator, pentru ca să scapi de desnădejde». Impins de inspiraţiunea unui prieten, sufletul poetului se dedică mângăerii fraţilor săi, meditează asupra faptei şi efectului ce ea îl producea asupra făptuitorului şi găsì şi pentru sine — întâia oară în vieaţă — un adevăr de mult găsit, adevărul pe care Schopenhauer îl formulase, cu mai puţină fineţe, aşa: In nenorocire mângăerea cea mai efectivă este să cauţi la alţii, care sunt şi mai nenorociţi.

14. Afară de prietenii poetului s'a înfăţişat, ca consolator, un preot. Pe mamă o prohodiră preoţi mulţi. Pompa a fost mare; serviciul frumos; dar cuvântarea funebră a fost rece. Fineţea sentimentală şi spiritul literar al fiului care-şi îngropà ce avea mai scump trebue să fi fost jignite de lipsa de orice sentiment din discursul funebru al lui Suhopan, care făcù o disertaţie bisericească şi dovedì că între el şi răposata nu existase nici o legătură, nici o cunoştinţă mai intimă, din care să poată ţâşnì o caracterizare a celei ce s'a dus.

Totuşi, ca biografi conştiincioşi, trebue să luăm act şi despre această cuvântare.

Cuvântarea lui Suhopan are titlul:

---

1) Scrisoarea către Ghica, din 5 Ian. 1845. *Manuscriptul academic* 803, p. 15—16.

CUVÂNT
la
INMORMÂNTAREA
Răposatei C. C. Postelnicese
ELENCO ALECSANDRI
născută Cozoni
Rostit
de Prea Cuvioşia sa P. Arhimandrit
VLADIMIR SUHOPAN
Ierachiris şi Rector Seminariei Moldaviei
IN BISERICA
SF. IERARH SPIRIDON
LA 6 FEVRUARIE 1842

Tipărit cu cheltueala D. Sardariului
IANACACHI COZONI
fratele răposatei

IAŞII
LA CANTORA FOIEI SĂTEŞTI
1842

Discursul lui Suhopan a luat ca temă pe: Ioan Cap. 5. stih. 24.

Ierachiris-ul se'ntreabă'ntâiu: Ce este moartea? Ce se face, după moarte, cu «prinţipiul», cu puterea vieţei, care este sufletul? Ca să rezolve problema, el întreabă pe rând, pe filozofii, pe care-i citează pe scurt: Socrate; Plato, prinţul «secţiei academice», a cărui idee despre vieaţa vecină eră cu totul «pângărită»; Aristotel; Cicero; Zino; Schepticii; epicurienii; Pitagoras; dar după el — toţi greşesc!

Deci Suhopan se întreabă din nou: ce margini are mintea omenească de nu pricepe? De netrecut! De aceea, ca să pricepem, trebue să ne întoarcem la creator, ca tot prin el să înţelegem ce este «prinţipul»!

Iisus ne-a spus că cela ce ascultă cuvintele lui are vieaţă vecinică. Sfatul lui ne duce spre acea vieaţă. Plecând însă spre cel ce ne-a zidit, nu mai avem pricină de întristare.

Discursul trece apoi la o serie de prescripţii morale, dela a căror împlinire în vieaţă atârnă moartea fără frică, moartea senină.

Şi tocmai la sfârşit, după atâta comună teorie bisericească, tocmai la pagina 13, Suhopan se ocupă şi de moarta care-i stă în faţă. Puţine destăinueşte el despre ea, totuşi destăinueşte ceva:

«Vedeţi şi cunoaşteţi cine este aceasta, care zace fără cuvântare în mijlocul nostru. Ah, este o cucoană, care deşi ca o garoafă curând au desflorit, însă *o pildă cucoanelor erà*. Ea *păzià legea şi credinţa: ea au îndeplinit datoriile sale către evgheniosul soţul său;* pentru aceasta o au şi blagoslovit-o Dumnezeu cu mlădiţele ei. O grozavă moarte, pentru ce nu te-ai îndurat de *tinereţele* ei, pentru ce n'ai îngăduit ca să se îndestuleze de bucuria pruncilor săi, pentru ce ai rupt legăturile cele sfinte, acuma *când soţul său se află în ţări străine?* Însă nici tu nu umbli după voea ta; ci după a celuia ce au făcut toate.»

Urmează apoi rugăciunea ei din urmă, zişă de preotul care o prohodeşte. Din rugăciune reese: că la înmormântare se făcuse mare rânduealä arhierească; că toată boerimea erà de faţă; şi că pe sora sa, de faţă, moarta o rugà să mângâe pe părintele lor; apoi, sosind cu gândul la soţul răposatei şi la copii, Suhopan devine ceva mai cald: «Şi acum mi se răsfrânge glasul când gândesc la tine, soţul meu cel scump; inima mi se rupe şi necontenite lacrămi însoţite de adânci oftări mă înpiedică a îndelungi ziua bună, când îmi închipuesc faţa ta cea întristată şi privesc la fii şi fiica care mi-au dat Dumnezeu; mi se uimeşte mintea şi mă pierd în simţiri. Ah! multe legături dulci deodată le-am rupt; parcă n'aş avea nici o simţire, neîngăduind întoarcerea ta din ţări străine; însă ce să fac, nu atârnă dela mine, scumpul meu, de a mai rămâne aici şi a mă îndulci de dragostea ta, căci mă chiamă cel de sus, căruia nimeni nu se poate împotrivi. Rămâi dară sănătos, iubitul meu, şi fii încredinţat cum că simţirile mele către tine nu se vor ştege, ci se vor desăvârşi; păzeşte zălogul carele ţi-am lăsat, pre fiii mei şi-i povăţueşte ca să umble în căile Domnului, că numai acestea sunt vecinice. Însă mă uit împrejur şi nu te aflu. Ah! aşa este; tu te-ai înstrăinat. Cine dară să-ţi vestească tânguirea despărţirii? Veniţi voi, fiii mei, şi fiica mea, veniţi ca să vă înbrăţişez, că de acum nu voi mai grăi cu voi, nici vă voi mai îmbrăţoşà, veniţi ca să vă binecuvântez, că mă duc în lume la cel ce m'au chemat. Vestiţi soţului meu şi părintelui vostru zioă bună dela mine şi-l mângâeţi prin ascultare şi bună purtare. Nu mă uitaţi, dragii mei, că mă duc în locurile necunoscute şi mă voi rugà pentru voi. Vestiţi şi fraţilor şi surorilor zioă bună dela mine».

Şi, în sfârşit, — ca să fie ecsactisim bisericeşte — moarta se bucură că merge la cer, care trebue să fie mai frumos decât lumea aceasta....

15. Grozav trebue să fi fost momentul când mama tânără încă, frumoasă, bună, dulce îşi dete răsuflarea din urmă în braţele poetului, care o iubià, o adorà!

Amicii l-au mângâiat; el însuşi şi-a micşorat durerile căutând să le micşoreze, prin consolare, pe ale altora.

Totuşi sguduirea nervoasă din acel moment îi lăsă urme adânci, de a căror vindecare tatăl poetului se îngriji imediat.

Alecsandri erà, de sigur bolnav. El încercă, să se vindece să se distreze, dar nu putù. Plecă deci din Iaşi, deşi erà încă frig; ajunse şi la Lemberg; căută şi aici distracţie, discuţii, dar nu reuşi. Cauza că nu reuşià erà, după el, *l'état d'inquietude permanente ou je me trouve,* starea de nelinişte permanentă în care se află, cum scrie el lui I. Ghica[1]). El adaoge: Amabilul nostru amic, doctorul, este cu mine, deoarece fără el mi-aş perde capul *(je perdrais la tête)*. Doctorul a fost C. Vârnav, pe care-l pomeneşte abia în scrisoarea din Iulie 1842, scrisă din Iaşi, în care-i comunică lui Ghica că a făcut o cură Priessnitz şi Vârnav, ca să se mântuească de efervescenţa sângelui *(l'éfferves-cence de mon sang)* şi ca să-şi găsească ce căută din iarna acelui an 1842: *le calme nécessaire,* liniştea care-i trebuià[2]).

Neliniştea despre care vorbeşte Alecsandri, efevescenţa «sângelui», cura de apă rece recomandată de doctor indică o zguduire *nervoasă,* pentru a cărei definitivă potolire s'a recomandat tot atunci petrecerea în liniştea dela ţară (Mirceşti) şi în aerul răcoros al munţilor Moldovei, adecă acele excursii al căror rod fericit nu a fost numai potolirea nervilor, ci şi culegerea poeziei populare, care, pentru el personal, trebue să fi fost şi o abatere a atenţiei dela nervoasa sa «efervescenţă» prin ocuparea delicioasă, distractivă cu acea poezie.

Astfel devine clar şi motivul igienic, pentru care Alecsandri trebuià să meargă la ţară şi la munte, unde ar fi găsit poezia populară, chiar dacă amicul său Alecu Russo nu ar fi existat.

Acum aştept chiar ca şi d. P. V. Haneş să nu se mai îndoească de seriositatea biologică a cauzelor care-l duceau pe Alexandri, pe atunci, prin munţi.

Cura cu apă rece l-a interesat pe Alexandri şi mai târziu. Eu cred chiar că el însuşi a repeţit-o. Ca dovadă de interes se poate ceti articolul său despre cura de apă rece dela *Lăpuşna* (în Bucovina), pe care o descrie ca om care a fost acolo. Articolaşul, iscălit *V. A.* s'a publicat în *Propăşirea* din 18 Iunie 1844, p. 184.

---

1) Scrisorile din manuscriptul academic 803 p. 1—2; şi p. 3=4.

2) Despre Dr. C. Vârnav vezi şi notiţa din *Propăşirea* (1844), p. 32. Bănuesc că întâia cură de apă rece Alexandri a făcut-o chiar la Gräfenberg (în Silesia), unde Priessnitz îşi deschisese sanatoriul său încă din 1827. In 1839 el avusese 1780 de bolnavi. Dr. Vârnav, care-şi făcuse doctoratul la Pesta şi se ţineà în curent cu medicina austro-ungară, va fi dat ideea acestei curi de apă rece.

Sguduirea nervoasă căreia Alexandri îi datoră o suferinţă îndelungată, măsură ulterior sentimentele cu care el învăluise în inima sa pe aceea care-i dase vieaţa, iubirea cea mai desvoltată şi o parte mare din sufletul său frumos [1]).

G. Bogdan-Duică

ANEXE

I.

LĂPUŞNA
(Bucovina)

Lăpuşna este unul din cele mai frumoase şi mai romantice locuri din Bucovina! Munţi nalţi acoperiţi cu brazi, văi înflorite şi misterioase, pârae limpede ce curg vesel pe patul lor de petricele; cer albastru şi luminos, aer viu şi curat; toate le găseşte cineva la Lăpuşna.

Poeţii găsesc locuri ce insuflă meditaţii înalte; oamenii de lume găsesc locuri desfătăcioase pentru primblat; amorezii găsesc dumbrăvi tainice care mângâe sufletul; naturaliştii, geologii găsesc obiecte nenumărate de studiu; iar mai ales bolnavii găsesc sănătate! Cine doreşte să-şi petreacă toată vara cu plăcere şi cu linişte să meargă la Lăpuşna. Cine vroeşte să-i înflorească coloarea voioasă pe obrazi să meargă la Lăpuşna. Mai ales acum de când proprietarul mult fericit al acelui loc îmbelşugat, d-l Iordache Vasilco, au deschis şi au întemeiat o aşezare de feredee de apă rece, în soiul acelor vestite dela Gräfenberg, acum zic, să se grăbească a alergà acolo toţi acei ce pătimesc.

Ei vor găsi acolo case bune şi odihnătoare, tractir curat şi mulţumitor, şi în sfârşit toate înlesnirile trebuincioase din partea d-lui Vasilco, care nu cruţă nimica spre deplina întemeere a acestei aşezări filantropice şi care, afară de şoseaua minunată ce au făcut din satul d-sale Berhomete până la Lăpuşna, afară de toate îmbunătăţirile ce aduce necontenit la casa feredeilor de apă rece, se îndatoreşte a procura şi feredee de zer şi de slatină persoanelor ce vor aveà trebuinţă.

Noi urăm aşezării dela Lăpuşna ispravă bună şi viitor mare. Tot odată găsim de datoria noastră a recomandà în această foae

---

1) Pe mama lui Alecsandri în afaceri n'am întâlnit-o decât o singură dată: Postelniceasa Elena împrumută pe paharnicul Costache Popovici cu 455 galbeni; iar C. Popovici îi amanetează casele din Iaşi (*Buletin, foaie oficială* pe a. 1841, p. 391). Se pare însă că acest Costache Popovici este rudă cu cumnatul postelnicesei, Iordache Popovici.

numele d-lui . . . . prin a cărui practică cunoştinţă s'au ridicat atât de potrivite, zidirile acelor băi; şi ne pare rău că nu cunoaştem numele doctorului însărcinat cu privigherea, pentru ca să putem completà această înştiinţare.

Bucovina e sora Moldovei; şi orice înaintare folositoare omenirei se face în pământul ei trebue să găsească un glas de mulţumire în inimile tuturor Românilor!

V. A.

II.

COZONEŞTII DIN MUNTENIA

Suprafaţa geografică pe care se pot constatà Cozoneşti, —despre care nu putem nici aflà nici afirmà că sunt înruditi, deşi probalul este, cu cei dela Târgu-Ocna — a fost mai mare decât reese din expunerile de mai sus.

In anul 1810 se aflà în Prahova printre cei trei funcţionari, pe care îi integistrează lista din arhiva Chişinăului: doi *zasidateli* (asistenţi ai ispravnicului, care erà Iancu Filipescu): Const. Lipoianu şi *treti-postelnicul* Iancu Cozoni.

In 1813 găsim (în Maiu 20) pe un Costache Cozone *ispravnic* de Prahova, împreună cu al doilea ispravnic Costache Filipescu. Amândoi erau datori să despăgubească pe nişte locuitori cu 1215 taleri, despre care Vodă aveà să decidă. Vodă erà Caragea, (*Analele Academiei Române*, memoriul isroric al lui V. A. Ureche, Seria II, vol. XX, p. 327—328).

Tot supt Voda Caragea întâlnim, în 1815 Aprilie 5, o *hătmănească*, Cozonica, printre pensionarele Cutiei milosteniei luând pe lună câte 100 de taleri. (Aceleaşi Anale, vol. XXIII, p. 132).

La 1832 (Mai) se alcătuì lista de «feţele ce li se cuvine a primì indemnizaţie pentru scutelnici» tot în Muntenia. Printre paharnici găsim pe Costache Cozoni (*Analele parlamentare ale României*, vol. II, p. 304).

In acelaş an, în Aprilie, tot în Muntenia, întâlnim printre pensionare pe D-na păhărniceasa Costandin Cozonea, cu 50 de taleri pe lună; şi pe Elenca paharnicului Cozonea cu 40 de taleri pe lună. (Aceleaşi Anale, acelaş volum, p, 352).

FUIŞOR DE PIATRĂ

Fuişor de piatră visele-mi legară;
N'am ales pe nimeni inimii de crainic
Să colinde 'ntreagă ţară după ţară,
Căci murì sub seară
Dorul meu cel tainic...

Te-am văzut o clipă, gândul meu cuminte,
Impietrit în pala razelor de lună,
Azi — abià de tine de-mi aduc aminte;
Jurământul minte,
Mintea mea e aspru clocot de furtună.

Te 'nnălţai din umbra zidurilor moarte
Şi cântai cu noaptea şi plângeai cu vânturi;
Azi trecutu-mi pare că deschide-o carte
Gândurilor moarte,
Moartelor avânturi...

Ochii-mi duc povara clipei depărtate...
Ca 'n altar de rugă, în genunchi te pleci
Visurilor mele astăzi fărămate,
Ce adorm uitate
In noian de vremuri ca 'n morminte reci!

CESAR PRUTEANU

NOX*)

Din LECONTE DE LISLE:

Sus pe clinele de munte vânturile domolite
Fac să-și plece 'n somn trudite frunzile copacii 'n șir,
In frunzișul ud de rouă pasările-s ațipite;
Steaua 'naurește spuma valurilor de safir.

Lângă margini de ponoare, pe sălbatice suișuri
Aburi albi, ușori și leneși drumurile le 'mpânzesc;
Luna tristă scaldă 'n raze mohorîtele frunzișuri,
Nu se mai aude larma haosului omenesc.

Peste prunduri depărtate cântă marea cea divină
Și nestrăbătuții codri parcă gem prin mii de guri,
Iară limpedele aer către cerul de lumină
Poartă cânturile mării și suspinul din păduri.

Hai, urcați vuiri divine, vrednici și statornici crainici,
Spovedanie duioasă dintre ceruri și pământ,
Inălțați-vă la stele și 'ntrebați, spre aștri tainici,
Prin nemărginirea oarbă, drumuri veșnice de sânt.

Mări și codri de visare, grai desprins din veșnicie,
Voi în zile de restriște ați răspuns la chinul meu,
Voi mi-ați alinat amarul și tristețea mea pustie
Și în inima-mi trudită de dureri — cântați mereu.

A. RAUL-TEODORESCU

---

*) Din viitorul vol. de tălmăciri în versuri: *„Răsfrângeri"*.

ȘCOALA PREGATITOARE ȘI SEMINARIILE NORMALE

II) Ce fel de școli secundare ne trebue

Pentru satisfacerea nevoiei de a se creia un număr atât de mare de școli normale, seminarii teologice și gimnazii, e bine de cercetat în primul loc toate condițiile cari fixează rostul unei școli, ca înainte de a păși la cheltueli prea costisitoare, să vedem dacă trebue să continuăm a crea școlile la fel cu acele pe cari le avem, sau ar fi mai avantajos pentru Stat, atât din punct de vedere social, de a păși la creațiunea unui tip nou de școli, cari să aducă cel puțin aceleași servicii culturii, în condițiuni mai leșne de realizat.

Vom analiza aici — pe rând — motivele ce se pot pune înainte pentru crearea de școli la fel cu cele existente, sau de un tip deosebit.

a). *Motive de ordin cultural, material și tradițional.* Dacă rezultatele date de către actualele gimnazii și seminarii teologice nu sunt pe deplin mulțumitoare și se fac adesea propuneri de revederea organizației lor, în schimb asupra școlilor normale — în forma lor completă, cu 6 clase — sunt prea puține obiecțiuni de ridicat, rezultatele obținute cu aceste școli fiind în general cât se poate de mulțumitoare, învățătorii fiind bine pregătiți și sufletește și din punct de vedere tehnic. Ar urma, că cel puțin pentru școlile normale, dacă e nevoe de sporit numărul lor, să se continue cu răspândirea tipului actual de școală cu 6 ani și cu internat, să nu rupem cu tradiția făcând încercări cu rezultate problematice. Dacă la această concluzie ne duce constatarea imediată a rezultatelor produse de aceste școli, atunci firesc se naște întrebarea, dece în anii 1914—15 s'au creiat școli normale cu 2 ani de pregătire pedagogică, în loc de școli cu 6

ani, cari au dat rezultate atât de satisfăcătoare? Să fie numai dorința de a se spori cât mai repede numărul învățătorilor? Nu poate fi acesta motivul; căci în loc de 4 școli normale cu 2 clase și cu cheltuială osebită de personal, administrație, local, etc. se putea mai lesne, mai economicos și mai eficace din punct de vredere didactic, să creezi tot atâtea divizionare pe lângă 4 din școlile normale complete, cari dispuneau de încăperi, și slavă Domnului, că există loc! Acelaș spor de învățători s'ar fi obținut în condiții mult mai bune. Intenția autorului acestor tipuri de școli normale — cu carater provizoriu la început, dar cu tendința de a se permanentiza în urmă — a fost de a ușura sarcina materială prea mare ce suportă Statul cu o școală normală de 6 ani și cu internat: când elevii normaliști ar putea primi tot așa de bine cultura generală a primelor 4 clase și în un gimnaziu oarecare, unde întreținerea unui elev este mai mică decât într'o școală normală completă. In adevăr, o școală normală cu 6 clase costă pe stat, ca personal și întreținere, în mijlociu cam 175.000 lei anual, câte 30.000 de fiecare clasă, pe când un gimnaziu cam 60.000 lei, adică 15.000 lei anual de fiecare clasă; ceeace înseamnă o diferență destul de simțitoare, care s'ar ridică la peste 900.000 lei anual, în caz când s'ar crea alte 15 școli normale complete, adică minimum necesar pentru a produce corpul învățătoresc de care avem nevoe. In această socoteală nu intră și cheltuelile reclamate de clădirea ori chiria localurilor, cari se deosebește simțitor când e vorba de două ori de șase clase. Se înțelege lesne, dece soluția atât de apreciată ca rezultate a școlilor normale complete este ocolită din pricina dificultăților financiare pe cari le provoacă.

Dacă prin crearea de școli normale complete se ivesc numai greutăți mari bănești, în schimb soluția de a se crea școli normale cu două clase, suprapuse unor gimnazii, școli în adevăr mult mai economicoase costând în mijlociu personalul și întreținerea cam 45.000 lei anual, este cu toate acestea puțin recomandabilă și chiar vătămătoare altor interese școlare; deoarece aceste școli absorb o parte dintre absolvenții gimnaziilor, atât de necesari liceelor și altor școli speciale și superioare; încât pentru evitarea acestei lacune ar fi necesar de creat tot atâtea gimnazii noi, ceeace înseamnă ca economia, ce părea că se realizează, să fie numai aparentă, întru cât 60.000 (gimnaziu) + 45.000

(şi normală cu 2 clase) = 105.000 lei, adică nu tocmai departe de budgetul unei şcoli normale complete. In acest caz este de preferat crearea unei şcoli normale complete, care are cel puţin o organizaţie de sine stătătoare şi face educaţia elevilor timp de 6 ani în vederea unui anumit scop; pe când şcolile normale cu două clase aşa cum sunt organizate nu au personalitatea lor distinctă, fiind mai mult nişte anexe ale gimnaziilor, întru cât corpul lor didactic, afară de profesorul de pedagogie, este acel al gimnaziului, aşa că nu întruneşte nici condiţiile legale de recrutare a corpului didactic pentru şcolile normale.

In faţa acestor consideraţii vrednice de luat în samă, şi anume, că pe deoparte o şcoală normală completă de învăţători costă relativ mult pe stat, deşi s'ar putea face pregătirea generală a elevilor în primii 4 ani în o şcoală mai puţin costisitoare; iar pe de alta şcolile normale cu 2 clase suprapuse gimnaziilor nu corespund cerinţelor pentru cari au fost create, legiuitorul din 1918 trebuia să se gândească la o soluţie, care să înlăture un neajuns ca şi pe celalt.

b) *Motive de ordin pedagogic.* O cerinţă generală, pornită întâi din Anglia prin şcoala Reddie, îmbrăţişată şi practicată în toate celelalte ţări de cultură, reclamă scoaterea şcoalei din mediul puţin prielnic al oraşelor — mai ales al oraşelor noastre! — şi aşezarea ei în atmosfera satelor, unde şcolarii pot fi educaţi în deprinderi mai simple, dar sănătoase şi mai puţin depărtate de felul de viaţă al părinţilor. Legătura cu viaţa reală a neamului nostru ar fi mai strânsă, ceeace ar aduce mai multă dragoste şi mai mult interes pentru Neam şi Ţară.

Legiuitorul chemat să îmbogăţească învăţământul cu noui creaţiuni şcolare, nu putea să nu ţină samă de această mare cerinţă a vremurilor de astăzi.

c) *Motive de ordin social şi etic.* Până 'n prezent săteanul nu dsipune de nici o şcoală secundară pusă cu totul numai spre folosinţa lui şi aproape de dânsul; pe când orăşanul are tot felul de şcoli la îndemână, aşa să instruirea copiilor orăşanului se face fără mari sacrificii din partea părinţilor. E drept că nici o şcoală secundară nu închide formal porţile copiilor de săteni; aceştia sunt liberi să străbată unde doresc, sau mai exact *unde pot.* Dar să cercetăm puţin cum stau lucrurile în realitate:

In 1910—11 găsim în toate clasele de gimnazii, licee, seminarii, şcoli normale, comerciale, inferioare şi superioare de agricultură şi de meserii ale Statului, un număr de 9458 elevi proveniţi din învăţământul rural şi 12063 din acel urban, deşi în intervalul 1902—903 până la 1909—10 (timpul în care au absolvit şcoala primară acei elevi), şcoala rurală a produs 144371 absolvenţi, pe când acea urbană numai 49087 absolvenţi; aşa dar şcoala secundară a Statului a fost la îndemână — în acel interval de timp — *numai pentru* **6.6** % *din numărul absolvenţilor şcoalei rurale şi pentru aproape* **25** % *dintre absolvenţii şcoalei urbane.*

Disproporţia este şi mai nedreaptă când cercetăm cifrele numai pentru gimnazii şi licee, unde găsim — în 1910-11 — înscrişi 4956 rurali şi 9214 urbani, adică **3-4** % din numărul absolvenţilor şcoalei primare rurale faţă de aproape **19** % din numărul absolvenţilor şcoalei urbane. Cifrele vorbesc îndeajuns, aşa că numai e nevoe de nici un comentar!

Şi nici nu se putea să fie altfel după actuala organizare a şcoalelor noastre secundare faţă de săteni. In şcolile cu internat (normale şi seminarii), sau în şcolile de prin sate (elementare şi chiar inferioare de meserii şi de agricultură), sătenii străbat uşor faţă de orăşeni, căci sunt destul de bine pregătiţi şi au uşurările materiale cari le dau putinţa de a suportà cheltuelile reclamate de facerea studiilor; pe când în licee şi gimnazii, unde abia se primesc anual cam 50 bursieri în toată ţara, copilul săteanului nu poate face studii decât dacă părinţii dispun de îndestulătoare mijloace băneşti pentru a face faţă cheltuelilor cu gazda, cărţi, îmbrăcăminte şi altele, cheltueli destul de mari în oraşe, mai ales în ultimul timp; pe când în sate asemeni cheltueli sunt simţitor reduse. Dar, pe lângă greutăţile materiale ce se impun săteanului, care ar dori să poarte la învăţătura aleasă pe copiii săi, şi cari fac din el un tributar al oraşelor, chestiunea gazdelor din oraşe au o latură gravă, care priveşte direct educaţia tineretului şcolar. In adevăr sunt îndeobştie cunoscute condiţiile, mai prejos de orice critică, de igienă trupească şi sufletească, ce domnesc în majoritatea gazdelor din oraşele noastre. O anchetă edificătoare în această privinţă, dată şi publicităţii [1]), a fost făcută de către corpul

1) Cultura Română, 1909.

didactic al Seminarului Pedagogic universitar din Iaşi. Citind rezultatele constatate: promiscuitate, joc de cărţi, băutură, trândăvie, etc., te întrebi, cum se mai poate strecurà câte un tânăr sănătos şi fără viţii din aceste focare de distrugere fizică şi morală!

Hotărât, chipul actual de repartizare a şcolilor secundare este şi antidemocratic şi antinaţional; căci îndepărtează în chip nedrept pe fiul săteanului dela binefacerile culturei şi dela accesul învăţământului superior, singura cale de prefacere largă a păturilor conducătoare, cari la noi par a se istovi mai repede de cât în alte ţări.

De aceea socotim, că a sosit timpul să dăm săteanului şcoala lui secundară, în mijlocul satelor mari, în atmosfera care-i prieşte şi care nu primejdueşte sănătatea şi sufletul copiilor.

d) *Motive de ordin naţional.* Prin egala îndreptăţire la binefacerile şcoalei a tuturor streinilor ce locuesc în România, aceştia nu vor mai fi îndepărtaţi dela şcolile secundare prin măsuri de ordin administrativ; aşa că intrarea fiilor de săteni în gimnazii şi chiar în şcoli normale devine tot mai grea, îndeosebi în oraşele Moldovei. Să nu ne facem iluzii; în câţiva ani majoritatea populaţiei şcolare din gimnaziile şi liceele Moldovei va fi de origină evreiască. Nu putem rămâneà nepăsători în faţa acestei perspective. Problema nu se rezolvă prin crearea de noui gimnazii în oraşe; pe când crearea unor şcoli similare la sate, unde populaţia evree este deocamdată foarte redusă, va da posibilitate elementului românesc, cel mai sănătos, să răzbată în toate categoriile de şcoli. Incă un motiv de a merge şi la sate cu şcolile secundare.

Şcoala pregătitoare. Cercetările făcute până aici duc la concluzia înfiinţării unor gimnazii rurale, cât mai omogen răspândite şi destul de numeroase pentru a înlesni trecerea în fiecare an prin ele a 3—4000 absolvenţi ai şcoalei rurale. Aceste gimnazii rurale ar fi nişte şcoli de cultură generală cu 4 clase, în cari — pe lângă fondul comun actualelor gimnazii, seminarii şi şcoli normale — s'a adaos lucrul manual, practica agricolă, muzica bisericească din actualele şcoli normale şi seminarii, precum şi o limbă modernă (l. franceză) dela gimnazii; iar pentru elevii cari ar dori să urmeze cursuri liceale sau comerciale, s'a prevăzut şi predarea limbelor latină şi germană, întocmai ca în gimnaziul orăşănesc pentru a nu exista vreo deosebire între

pregătirea săteanului și a orășanului, care să împedice pe cel dintâi de-a urmà cursuri superioare alături de cel din urmă.

Aceasta este *școala pregătitoare*, e *gimnaziul rurul*, în care se îmbină cultura generală gimnazială, cu viața rurală. In aceste școli se vor pregătì viitorii preoți și învățători la un loc cu viitorii medici, avocați, etc. urmând ca fiecare să-și aleagă la 15—18 ani drumul de urmat mai departe.

Pentru a asigurà școlilor normale și seminariilor un număr îndestulător de absolvenți ai școalei pregătitoare, e necesar ca jumătate din numărul acestor școli să funcționeze fără limbile latină și germană.

Cu chipul acesta desfăcându-se primele 4 clase din școlile normale și seminarii, clase de cultură generală, nu profesională — se reduc la 4 numărul anilor de studii în seminariile teologice, unde vor intrà absolvenți de ai școlilor pregătitoare la o vrâstă la care vocațiunea și alegerea carierei este în tot cazul mai posibilă decât astăzi, când copilul trebue să se destine carierei preoțești dela vrâsta de 12—14 ani.

Deasemeni studiile profesionale în școlile normale, devenite seminarii normale pedagogice, se sporesc cu un an — trei în loc de doi — prin introducerea limbei franceze și a unei mai logice distribuiri a studiilor.

Reduse astfel la rolul lor profesional seminariile pedagogice și cele teologice, cu un număr de ani pe jumătate ca înainte, *aceste școli pot realizà în actualele localuri, cu personalul didactic existent și cu bugetul în ființă, pregătirea unui număr îndoit de mare de absolvenți ca în prezent, prin crearea de clase paralele, ceiace constitue un avantaj enorm pentru bugetul Statului.*

In adevăr, iată bilanțul cheltuelilor reclamate de cele două soluțiuni posibile:

a) *Continuarea creărei de gimnazii, școli normale și seminarii după organizarea până la 1918.* Sunt necesare 15 gimnazii, 15 școli normale complete și 5 seminarii teologice. Lăsând la o parte cheltuelile cu clădirea sau chiria localurilor, avem numai pentru personal și întreținere (după bugetul 1916—1917):

Un gimnaziu costă în mijlociu 60.000 anual, deci pentru 15 gimnazii, avem un total de *900.000 lei;* o școală normală completă costă în mijlociu anual 175.000 lei, deci 15 școli

normale reprezintă o cheltuială anuală de *2.700.000;* un seminar teologic costă anual cam 240.000 lei; pentru 5 asemenea seminarii se va cheltui *1.200.000 lei* anual. In total aceste creaţiuni vor costà aproape *5 milioane* lei.

b) *Crearea de şcoli pregătitoare şi dublarea claselor de învăţământ numai profesional în seminariile normale pedagogice şi teologice.* Dugă lege bugetul unei şcoli pregătitoare complete cu 4 clase, personal şi întreţinere, se ridică la 40.000 lei. Cu 80 şcoli pregătitoare se pot obţine 3000 absolvenţi anual, prea îndestul spre a satisface nevoile seminariilor normale teologice şi pedagogice şi a da cel puţin 1000 elevi pentru cursul superior de liceu şi de comerţ. Urmează că aceste şcoli ar aduce o sarcină bugetară de *3.200.000* lei anual, ceeace reprezintă o economie *de aproape 2 milioaoe* anual faţă de cheltuiala reclamată de prima soluţie.

Trebue să ţinem samă şi de faptul, că înzestrarea şcolilor pregătitoare cu localurile necesare prezintă mult mai mici greutăţi materiale decât acele reclamate de ridicarea unor gimnazii şi mai ales seminarii şi şcoli normale. E destul să ţinem samă, că în multe sate rămân disponibile conacuri şi clădiri de foarte mari proprietăţi, ce trec în mâinele obştiilor de săteni, şi cărora nu li se poate da o mai bună întrebuinţare decât acea de a se face o şcoală secundară pentru fiii de săteni. Apoi eforiile şcolare rurale, cari au îmbrăţişat cu căldură ideia şcoalei pregătitoare, sunt gata să facă orice sacrificii pentru ridicarea de localuri de şcoli. In unele localităţi s'au adunat zeci de mii de lei în câteva săptămâni! Intr'un cuvânt, toate împrejurările sunt favorabile ideei creărei şcolilor pregătitoare.

D. M. CĂDERE

CÂNTEC

Și v'am rugat, ochi,
Lacrămi nu vărsați,
Și te-am rugat, pept,
Așa să nu bați.

Și ți-am spus, iubire,
Să nu mă încerci,
Dar nici tu n'ai vrut
Rugii să te pleci.

Căci din Mai o floare
Care n'are spin,
Auzindu-mi ruga
Cu adânc suspin,

Mi-a trimes mireazmă
La dorul deștept,
Și-apoi roșea floare
Mi-a căzut la pept.

De cât ochii însăși
Mi-e mai dragă floarea,
La peptu-mi aproape
Și-arată splendoarea.

M'a silit iubirei
Ca să-i cer iertare.
Ce-ai făcut din mine,
Mică, dulce floare!

I IOVANOVICI-ZONAJ
Trad. de TH. PALLADY

CRONICA

LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

FAPTE, RECENSII, REVISTE

I. FAPTE

BIOLOGIE. *Cancerul și sarea.* — Cu tot noianul de cunoștințe și de cercetări, problema cauzei cancerului continuă a fi, încă, de domeniul ipotezelor. Dintre acestea, cea mai nouă e aceea a americanului Eduard Percy Robinson publicată în „Medical Record" din Septembrie 1917.

In această ipoteză nu maj e vorba nici de vre-un parazit, nici de vre-un microb oarecare sau de vre-o substanță toxică, ci e vorba de un element care intră în hrana obișnuită ca un ce indispensabil, și anume: sarea de bucătărie (clorurul de sodiu). Autorul se bazează în susținerea acestei ipoteze pe următoarele date: I) Cancerul e mult mai frequent la popoarele civilizate, față de cele primitive din Argentina, Mexic, India, Africa, etc., la care aproape nici nu există. II) In țările unde alimentația principală e alimentația vegetariană (Japonia, China) cazurile de cancer sunt de asemenea o raritate. III) Uneori tumorile canceroase și-au oprit creșterea, ba chiar au dispărut, în urma unui regim vegetarian și aclorurat mai îndelung.

Plecând dela aceste considerații, Edw. Robinson crede că ceea ce s'a adăugat în alimentație cu progresul civilizației și în mod crescând este *clorurul de sodiu.* Acesta, consumat vreme îndelungată și în mare cantitate, ar produce modificări în constituția chimică a plasmei și consecutiv o modificare în proprietățile sale fiziologice, care poate la rândul său să influențeze organele sau țesuturile. De aceea, organele cele mai des atinse de cancer sunt cele mai bogate în sânge; autorul pune în legătură și faptul că la femei, la care cancerul e mai frequent cu 50% și cantitatea de sare din sânge este mai mare. Pentru ca sângele modificat de clorurul de sodiu să poată produce cancer într'un organ oarecare, se mai cere după Edw. Robinson și o sensibilitate specială a organismului pentru sare, un fel de idiosincrasie pe care autorul o numește — *clorurism* — ceva analog cu fenomenele de iodism și bromism care se observă la unele persoane în urma ingerării de ioduri și bromuri. Negreșit că simptomele clorurismului cer ani de întrebuințare a sărei, clorura de sodiu fiind un element normal al plasmei sanguine.

Influența nocivă a clorurului de sodiu din plasmă s'ar exercita în deosebi asupra țesuturilor prealabil atinse de o inflamație sau supuse la traumatisme. Hereditatea în materie de cancer, după ipoteza lui Robinson, s'ar explica prin moștenirea unei idiosincrasii speciale față de cloruri, care s'ar manifesta numai în a doua jumătate a vieței.

In sprijinul acestei ipoteze autorul nu aduce nici cercetări chimice şi nici experienţe. Ca o primă verificare ar fi de cercetat ce se întâmplă cu tumorile canceroase la indivizii supuşi unui regim fără sare. Observările clinice şi experienţele de laborator vor fixa însă locul cuvenit acestei ipoteză faţă de cele emise până la ea. **I. I. N.**

MEDICINA. *Seroterapia în Tifosul Exantematic.* — Printre multele mijloace de tratament al Tifosului exantematic s'au încercat şi injecţiuni cu ser de convalescent de tifos exantematic sau chiar de cal vaccinat cu emulsii de organe dela Cobai infectaţi experimental.

Incercări s'au făcut în străinătate şi la noi în timpul campaniei la spitalul de contagioşi No. 1 de sub conducerea mult regretatului prof. dr. Brukner. D-l Dr. I. Gheorghiu, în teza sa de doctorat (1917) strânge încercările asupra 36 bolnavi, injectaţi intravenos şi trage câteva concluzii din care se vede că acest mijloc terapeutic „nu scurtează boala şi nu are acţiune directă asupra temperaturei". S'ar observă „o desinfectare urmată de o sedaţiune a fenomenelor nervoase" în formele nervoase ale boalei, unde serul a dat cele mai bune rezultate. Convalescenţa deasemenea pare „a fi influenţată în mod favorabil".

Din cei 36 bolnavi trataţi astfel, cei mai mulţi în stare gravă, se numără 9 decese. De remarcat este că „medicaţiunea obişnută nu s'a suprimat la niciunul din bolnavii trataţi cu ser de convalescent".

V.

Insemnări privitoare la istoria culturii româneşti.

PSIHOLOGIE SOCIALA. *Roadele unei îndrumări nefericite.*—In cei din urmă patru ani, şi mai cu seamă după intervenirea noastră în conflictul mondial, s'a dat pe faţă un fenomen sufletesc, ale cărui efecte asupra vieţii publice româneşti vor dăinui multă vreme încă.

La 1913, imboldurile optimiste ce răsăreau din conştiinţa că ne aflaserăm întru totul la nivelul cerinţelor unei situaţiuni anevoioase, imprimau o vie mişcare iniţiativei eroice de revizuire a instituţiunilor şi a ideilor fundamentale în organizarea statului şi societăţei noastre.

In mediul oamenilor nestăpâniţi de interese particulariste domnia o efervescenţă rodnică în rezultate, care pe alocurea se şi întrevedeau. Mulţimea însăşi era pătrunsă de aşteptarea bucuroasă a unor prefaceri, dela care nădăjduia mai mult bine şi o cumpănire mai puţin vitregă a datoriei şi a drepturilor.

Pentru oricine avea ochiul aţintit asupra stărilor de atunci, plutea în aer ca un svon de veste bună. Era ca şi cum s'ar fi auzit din nou, cu alt înţeles, acel străvechi: „Nescio quid majus nascitur!" Lozinca vremei părea să fie îndemnul viguros: „Innainte!"

Aceste elemente reale de forţă colectivă au trecut însă neluate în seamă tocmai de către cei cari s'ar fi cuvenit să le preţuiască după măsura importanţei lor, şi să facă din ele o bază trainică a tăriei noastre naţionale. Şi astfel, începuturile care făgăduiau aşa de mult, au încremenit pe loc, unele au fost chiar ucise conştient în germene.

Tot ce sta în legătură cu planurile de reorganizare a vieţii administrative şi culturale, a căzut în sincopă, fulgerat de apoplexia neutralităţei politice. Orice mişcare pozitivă pe vre-unul din numeroasele domenii de manifestare publică, era osândită ca un furt în paguba „energiei totale" a neamului nostru. Nici o problemă cu ramificaţii în ordinea morală, nu şi-a mai primit deslegarea, uneori imperios cerută. O jalnică păragină pe întinsul, aşa de animat înnainte, al vieţei noastre.

In schimb, ni s'au atârnat, de mâini şi glesne, lanţurile doborîtoare ale „unităţii impuse de gravele momente pe care le străbatem". S'a pornit

deci, după clasicul tipar al ideologismului, dela credinţa necoaptă că armonizarea sufletească s'ar putea înfăptui prin înnăbuşirea cugetării active. Şi atunci au apărut schemele de gândire, iar melodramatismul sentimental s'a furişat pe încetul în locul atitudinei de sinceritate faţă de noi înşine.

Discuţiea obiectivă a fost prohibită. O singură opinie pentru toţi! Epitetul a devenit moneda curentă în piaţa intelectuală. Valoarea lui se cota după greutatea în chilograme a injuriei pe care o putea cuprinde.

Urmările acestui dresaj apar în vremile de azi cu o spăimântătoare evidenţă. Criza ideilor a sfârşit prin a conduce la deprecierea catastrofală a dicţionarului. Oamenii şi lucrurile nu mai pot fi azi decât sublimi sau infami, geniali sau nerozi, canonizarea şi anatema ţin toată cumpăna aprecierilor. In latura muncii, o privelişte asemănătoare; nervii întinşi la maximul de rezistenţă pe căluşul încordării, au pierdut obişnuinţa vechiului joc normal; ei nu mai cunosc decât sau apatia somnolenţei, sau destinderea explozivă.

Iată pentru ce marile bucurii nu mai deşteaptă în sufletele noastre ecoul puternic şi limpede pe care am fi avut dreptul să-l nădăjduim, iar unele perspective îngrijitoare, ce se ivesc la orizonturile îmbâcsite de pulbere şi neguri, nu isbutesc aproape de loc să ne scuture din toropeala dormitării!

Ochiul ţinut prea îndelung la întuneric nu mai poate învăţa curând să privească iarăşi lumina în faţă.

Gheorghe Lazăr

ÎNVAŢĂMÂNT. *Problema cărţilor pentru şcoala secundară.* — De câtva timp, o nouă reformă a întregului învăţământ se află în stare de pregătire. Asupra condiţiunilor în care se lucrează la această operă de importanţă hotărâtoare pentru viitorul nostru cultural, ne vom putea rosti mai târziu, când planurile de acum vor dobândi înfăţişarea concretă a unui proect de lege. Atunci se va şti dacă adunarea materialului s'a făcut în afară de obişnuita pripă, dacă atmosfera în care se vor fi căutat normele de orientare a fost sau nu limpede, şi dacă, pentru ducerea la îndeplinire a celei mai vaste încercări de a reorganiză învăţământul românesc, s'a înţeles nevoia unei „mobilizări generale" a forţelor noastre didactice.

Deocamdată, ne mărginim la constatarea că, din vechile întocmiri, aproape nimic fundamental nu va putea fi păstrat. Edificiul de până acum va trebui supus unei refaceri, care să pornească din temelie şi să atingă toate amănuntele. In această ordine de fapte, credem că manualele didactice pentru învăţământul secundar sunt obiectul unei probleme care nu se mai poate mulţumi cu deslegările din trecut. In parte, răspunderea lipsei de pregătire temeinică a tineretului nostru cade şi pe seama defectuoasei alcătuiri a cărţilor de studiu. Vina de căpetenie o poartă însăşi programa analitică: postulatele ei vagi cu pretenţia de a formulă „directive" care adeseori îşi află desminţirea în felul cum se recomandă gruparea materiei, în absurda confuzie ce domneşte între esenţial şi accesoriu, în totala nesocotire a posibilităţilor de timp.

E drept, însă, că nici „Comisiunile de cercetare" a manualelor nu s'au încumetat să reacţioneze. Ele ar fi putut lărgi din proprie iniţiativă cadrul aşa de elastic al competenţei lor, încercând să determine o modificare a spiritului şi amănuntelor programei analitice, acolo unde aceasta se dovedeă neaplicabilă. Prilejurile nu au lipsit. Căci de nenumărate ori, tocmai cărţile făurite după litera de evanghelie a „directivelor" puneau într'o lumină isbitoare lacunele de metodă şi conţinut ale tipicului oficial. Şi astfel, organul cel mai în măsură de a contribui efectiv la îmbunătăţirea manualelor didactice, a consacrat pe zeci de ani cărţi menite parcă înadins să fie o pacoste pentru şcolari, o piedică pentru dascăli, şi un geniu rău pentru mersul învăţământului îndeobşte.

Isvorul neajunsului se puteà bănui de oricine are experienţa câtorva ani de predare în clasă. Nouăzeci la sută din manuale au fost fabricate sau după „canonul ministerial“, sau după modeluri străine. Cărţile trăite cu adevărat înnainte de a luà fiinţă pe hârtia manuscriptului, elaborate oarecum organic şi supuse verificărilor zilnice în curs de ani până la redacţia definitivă, — acestea se numără la noi pe degete. In schimb, literatura noastră didactică oferă culegătorului de anomalii un teren de spicuire bogată. Avem din belşug manuale improvizate în cursul unei singure luni de vacanţă mare. Cunoaştem altele, mai vechi ce e drept, a căror paternitate, şi-ar disputa-o furtunos doi sau trei autori occidentali, uimiţi de a se fi pomenit colaborând pe neştiute la o carte românească de şcoală. Am puteà indicà iarăşi vreo câteva în care stenografia copistului se resimte: neîngrijirea formei, disproporţia haotică a planului, dau pe faţă, cale de o poştă, vijelioasa pripă a înjghebărei lor.

Insă dovezile de uşurătate nu se opresc la cele de mai sus. Ele culminează în ideea stranie pe care unii profesori şi-au făurit-o despre competenţa cerută unui autor de manuale pentru învăţământ. Cu o neînchipuită candoare s'a mers până la credinţa că o diplomă academică poate conferi cuiva dreptul de a se aventurà, după bunul său plac, pe orice domeniu al literaturii didactice. Astfel cutare diletant, muncit de pasiunea productivităţii rentabile, nu a pregetat să-şi înscrie numele pe frontispiciul unei cărţi de Istorie, Limbă germană sau Instrucţiune Civică, deşi chemarea sa, mai puţin discutabilă în altă direcţie, ar fi trebuit să-l împiedice de a-şi riscà autoritatea. Tot aşa de caracteristic pentru lipsa oricărui simţ de răspundere şcolară e şi amestecul unor membri ai învăţământului în confecţionarea de manuale cu desăvârşire străine adevăratei lor specialităţi.

Exemplificările acestor cazuri, aşa de numeroase din nefericire, ne-ar constrânge să depăşim cadrul expunerei de faţă.

Socotim, însă, că faptele înşirate până aici, vor puteà ilustrà îndeajuns nivelul scăzut, pe care literatura noastră didactică a isbutit să-l atingă în cei din urmă douăzeci de ani, prin comercializarea unei îndeletniciri odinioară îngăduite numai spiritelor pătrunse de cea mai desinteresată înţelegere a menirei lor educative.

Şi dacă se doreşte în perfectă sinceritate o îndrumare nouă a învăţământului românesc, lupta va trebui pornită cu aceiaşi tărie pe toate fronturile.

Gheorghe Lazăr

2. RECENSII

DIACONUL NICOLAE M. POPESCU. *Prin Banatul Timişoarei în vara anului 1909.* (78 pag. Editura Librăriei Pavel Suru. Bucureşti). — Conţinutul acestei broşuri, apărut mai întâiu acum opt ani în revista „Biserica Ortodoxă Română“, păstrează încă o mare actualitate prin legătura sa directă cu anume preocupări dominante ale timpului de faţă. El redă, sub forma unui ziar de călătorie, amănuntele de o remarcabilă varietate ale unei excursii de aproape o lună, pe care autorul a întreprins-o în Banat, spre a culege informaţiuni de ordin cultural pentru Casa Bisericei. Paginile broşurei sunt cea mai vie dovadă a chipului distins în care Părintele Nicolae M. Popescu, a ştiut să răspundă însărcinării date. Ele vor fi o lectură folositoare pentru oricine doreşte să cunoască interesanta provincie din spusele unui observator plin de pătrundere, sigur în alegerea „faptului caracteristic“ şi sobru în povestirea sa, totdeauna atrăgătoare. Din partea noastră, am dori o cât mai largă răspândire acestei meritoase lucrări, a cărei apariţie a venit la vreme. **V. C. Z.**

SOCIÉTÉ MACÉDO-ROUMAINE DE CULTURE INTELLECTUELLE. *La question des Macédo-Roumains ou des Koutzo-Valaques.* (Bucarest. Imprimerie „Cultura“ 1919. — Peste câtva timp, conferinţa dela Versailles va

hotără harta politică a Europei viitoare. E poate cea mai anevoioasă din problemele istorice care au fost puse vre-odată. Căci interesele potrivnice sunt aşa de numeroase şi punctele de privire uneori aşa de ireductibile, încât pare aproape cu neputinţă ca deslegările ce se vor da să mulţumească deplin pe toată lumea. Vor avea, cel puţin, membrii „areopagului" din Versailles intuiţia limpede a măsurilor de luat pentru înnăbuşirea focarelor de veşnice frământări ale Europei de sud-est? Se vor fi gândit ei îndeajuns la însemnătatea chestiunei minorităţilor din peninsula balcanică? Intrebările acestea răsar elocvent din conţinutul broşurei de mai sus. In câteva pagini, societatea macedo-română adresează opiniei publice din ţară şi străinătate, un apel întemeiat pe consideraţiuni etnice, culturale şi politice, arătând importanţa elementului cuţovlah, drepturile sale istorice la o viaţă autonomă, primejdia care-l ameninţă mai cu seamă din partea şovinismului grecesc şi putinţa unei îndestulări echitabile a desideratelor sale prin două soluţii paralele. Cea dintâi priveşte soarta majorităţii poporului macedo-român şi propune alipirea la statul albanez. A doua reclamă pentru satele răzleţe din Grecia, Bulgaria şi Serbia, recunoaşterea autonomiei locale în administraţie, biserică şi învăţământ. **L.**

E. DIACONESCU, *Basarabia,* scurtă privire istorico-etnografică, Botoşani 1918. — Autorul arată împrejurările în care Moldova dintre Prut şi Nistru a fost deslipită; apoi înşiră suferinţele neamului românesc în tot timpul robiei ruseşti. Se relevă planul satanic de colonizare cu elemente streine, precum şi vinovata nepăsare a Românilor liberi, faţă de cei cari stau în gura şarpelui. In deosebi iese foarte vinovată boerimea de peste Prut, care s'a dat repede după păr, rusificându-se. Dimpotrivă, preoţimea s'a ţinut mai bine. In timpul din urmă, fusese şi biserica împănată de streini; aşa că, dacă n'ar fi venit unirea, jumătate din Moldova lui Ştefan cel mare era în primejdie de moarte. — Cărticica e scrisă limpede şi cu inimă. **M.**

LE DOBROGEA ROUMAINE, *études et documents* par N. Iorga, I. Roman, N. Sadoveanu, A. Lapedatu, S. Murgoci, G. Vâlsan, C. Brătescu, Bucureşti 1919. — O serie de articole şi studii asupra pământului şi poporului nostru de peste Dunăre. Cum au năvălit în Dobrogea, Bulgarii, înţeleşi cu Austriacii şi Ungurii încă din 1914 să pună mâna pe acest colţ de pământ, au început o vie propagandă spre a dovedi drepturile lor istorice, geografice şi etnografice asupra ţinutului respectiv. De unde până în 1912, geografii şi etnografii lor recunoşteau că în regiunile dinspre mare, elementul bulgar fusese măturat chiar dela venirea Turcilor în Europa, acuma căutau să dovedească lumii, că în Dobrogea a fost începutul şi temeiul vieţii lor ca neam şi stat. — Poate ca niciodată, discuţia ştiinţifică nu s'a coborât mai mult la metodele obişnuite ale gazetarilor de ocazie. Din fericire, adevărul a fost relevat la timp atât în teritoriul ocupat, cât şi în Moldova, unde comunicaţia cu presa streină era posibilă. Cu această ocazie, mulţi Români au aflat mai deaproape cât de multă viaţă românească a fost şi este legată de România dintre Dunăre şi Mare. *La Dobrogea roumaine,* deşi adresată streinilor, n'ar trebui să lipsească din biblioteca niciunei şcoli. **S. M.**

EUGEN RELGIS, *Literatura răsboiului* şi era nouă, Bucureşti 1915.— „Nu putem scrie despre această literatură, de cât cu dureroase esitări şi cu revoltă greu de reţinut", spune autorul. Arată apoi cu pilde luate din literaturile streine şi dela noi, ce cumplite salturi de conştiinţă au făcut în timpul răsboiului şi pentru interesele răsboiului, scriitori şi artişti care şi-au uitat credinţele şi idealurile. Până şi filosofii, atât de reci, au lunecat. Bergson, cel cu evoluţia creatoare „eşuiază jalnic prin aplicări forţate şi inegale", punându-se în slujba polemicei politice. Ch. Richet deasemenea, se

pune în genunchi în fața răsboiului și, uitând știința, face versuri de ocazie... „Verbalismul desfrânat, idealismul siluit" cucerește chiar pe oameni în toată firea. Încaltea Ernst Lissauer ne dă și un „cântec al urei" (Hassgesang). Atât e de adevărat, că e grozav „de fragilă conștiința individuală, când e prinsă de iluziile, psihozele sau curentele colective". Autorul crede că „valoarea literaturei e în primul rând *morală*" și așteaptă o literatură nouă, sănătoasă cu respect față de umanitate. **S.**

3. REVIȘTE

CRAIU NOU. *Revistă bilunară.* Anul I. Nr. 4—5. 1/14 Martie. — În acest număr al revistei din Sibiu întâlnim o gingașe poezie a d-lui Gh. Bran, intitulată: *„Să te văd iară"*. O vibrație de cel mai discret lirism, al cărui farmec stă în marea simplicitate a formei, se desprinde, în accente sfioase de șoaptă, din unele strofe:

De când dormi sub văl de neaua
Și-ți cerni vremea, amorțită,
Nu te-a prins vreun dor de mine
Cărăruie părăsită? (s. I)

N'a venit pe unde vântul,
Ca pe-o clipă să se-aline...
Și doi ochi adânci și tineri
Și-au uitat de mult de tine. (s. IV)

Să-ngropăm de-acum trecutul
Unde-o fi mai grea țărâna
Că-ți trimit pe vânt solie
Ca să dea cu tine mâna. (s. V.)

Mai multă îngrijire, uneori, pentru partea externă a creațiunii poetice, ar dà inspirației d-lui Bran adevăratul ei relief. **V. C. Z.**

ZORILE. *Revistă bilunară.* Anul I, No. 1, din 15 Martie 1919.—Primul număr al unei publicații noui, apărute în Craiova. Să fie oare un semn hotărât că viața intelectuală din Oltenia se îndrumează către o adevărată intensificare? Deocamdată orice răspuns ar fi prea timpuriu. În fruntea revistei nu întâlnim obișnuita profesiune de credință pe care mai toate organele de acest fel au simțit îndemnul să o facă la întâia lor apariție, pentru a lămuri scopul ce urmăresc. Pagina penultimă poartă un scurt manifest lapidar în cuprinsul căruia se accentuiază în chip semnificativ asupra „năzuinței omului către Frumos". Autorul definește apoi orientarea nouei reviste prin formula; „Nu o amintire din trecutul îndepărtat; ci o presimțire, o răsfrângere a viitorului!" De asemenea, încheerea, în laconismul său: „nu eri, mâine!" pare a indica o atitudine de reacțiune sănătoasă prin luptă. Suntem în așteptarea dovezilor. Lipsa unui articol-program în accepțiunea clasică e poate ea însă-și o mărturisire că revista părăsind calea, așa de umblată, a făgăduințelor menite să rămână angajamente platonice, ține să justifice dreptul său la viață prin valoarea pozitivă a manifestărilor sale. Din sumarul acestui număr culegem: poeziile d-lor: Mihail Cruceanu *„Strada mea"* și B. Luca *„Metempsicoză"*, precum și paginile de schiță ale d-lui F. Aderca intitulate *„Patimi"*.
V. C. Z.

SBURATORUL, *revistă literară, artistică și culturală.* Anul I, No. 1 din 19 Aprilie. — «Cei ce pornesc această revistă... sunt la mijlocul cărării vieții. N'au uitat însă fiorii de odinioară și nici gustul și desgustul de lume, *incapacitatea adaptării și credința în himere imposibile.* N'au abdicat dela idealismul lor. Palidul domn al visurilor nelămurite nu se mai lasă pe raza argintie a lunei. A plecat spre alte generații ce se ridică. In noi și-a desăvârșit însă opera... Necunoscutul nu ne mai chinuește. Știm ce voim... Cu sânge rece și în deplină conștiință a unei datorii superioare, trecem pe lângă larma vieții, renunțăm la bunuri mai înfloritoare, pentru a ne așterne gândurile și visurile *pe pagina albă de hârtie ce se va duce*

spre tinerii pe care-i sărută astăzi buzele de foc ale sburătorului". (E. Lovinescu).—Rândurile de mai sus au, fără îndoială, caracterul unei mărturisiri autobiografice. Ele tind să redeà în linii mari o evoluţie sufletească. Fazele acesteia se pot privì ca tipice pentru toţi oamenii cari au cunoscut romantica oscilare tinerească între cer şi pământ. E veşnicul basm al personalităţii care se frământă un şir de ani în chinurile căutării unui conţinut propriu. A-l fi găsit nu e însă totul. Mai trebue ca desvoltarea individuală să împlânte în urma ei pe drumul, explorat uneori cu jertfe de sânge, *pietrele miliare* ce vor sluji altora ca mijloc de a se orientà. Altminteri întreagă viaţa omenească, dela începuturile ei şi până azi, nu ar fi decât repetarea nesfârşită a unei aceleiaş drame în milioane de versiuni singulare. Iată pentru ce, la apariţia „Sburătorului" ne întrebăm dacă revista care a isbutit să adune în jurul său o atât de numeroasă falangă de colaboratori, se va simţi datoare să arunce *lestul* unor îndrumări pozitive în sufletul aşa de sbuciumat al tinerimei noastre de azi. Rămâne de văzut. **Fl. D.**

CULTURA CREŞTINA. Anul VIII. No. 5-6. Martie 1919, Blaj.—În oraşul de numele căruia se leagă amintirea începuturilor noastre de cultură modernă, se tipăreşte dela 1912, sub conducerea unui comitet puţin numeros, această publicaţie bilunară. Scopul său pare a fi, în prima linie, să contribue la o cât mai largă educaţie profesională a clerului greco-catolic. E totuşi îmbucurătoare lipsa acelui spirit de exclusivism îngust care în alte ramuri de manifestare bântue azi mai mult ca oricând viaţa noastră „culturală". Revista din Blaj s'a dedicat unor preocupări ce trec în genere dincolo de sfera interesului strict confesional. Deaceea unele articole cuprinse în numărul pe care îl avem sub ochi, se recomandă prin marea actualitate a conţinutului lor. Intre acestea, notăm: *„Căminurile studenţeşti"* de Senior şi *„Locul de cinste"*, al cărui autor, d-l dr. Ion Bălan atinge problema însemnătăţii clerului ardelean pentru desvoltarea unui curent idealist în masele poporului şi în toate categoriile societăţii româneşti dintre Tisa şi Carpaţi. Deasemenea, articolul părintelui Ion Modrigan aduce o serie de amănunte preţioase pentru istoria literară, cu privire la *condiţiunile în care s'a tipărit Biblia lui Samuil Clain,* imprimată în Blaj acum 124 de ani. **L.**

ŞTIINŢA TUTUROR. *Revistă săptămânală pentru popularizarea ştiinţelor.* Numerile din 17 şi 24 Martie 1919. — Publicaţia îngrijită cu atâta hărnicie de către d. Dr. Călugăreanu îşi urmează drumul. Ea aduce în fiecare săptămână câteva pagini noi de cuprinsul cel mai interesant pentru cultivarea în deosebi a tineretului din învăţământul secundar. Intre o sumă de articole şi note informative asupra unui mare număr de probleme ştiinţifice cardinale, însemnăm: articolul directorului revistei, intitulat: „Memoria", care oferă elevilor de clasa a VII-a o luminoasă lectură, explicativă pentru capitolul corăspunzător din cursul de Psihologie. Tot astfel, traducerea cuvântărei d-lui Raymond Poincaré la sărbătorirea marelui chimist francez Berthelot în ziua de 5 Octombre 1908. In adevăr, cu greu s'ar fi putut găsi o expunere mai limpede şi sugestivă a rolului ştiinţelor în progresul şi educarea spiritului omenesc. De asemenea, atragem luarea aminte asupra biografiei inginerului american Fr. W. Taylor, omul aproape necunoscut la noi, care a isbutit să dea industriei un suflet nou. Ar fi îmbucurător ca folositoarea publicaţie de sub conducerea d-lui Dr. Călugăreanu să nu lipsească din mâna nici unui şcolar dornic de lărgirea cadrului cunoştinţelor sale. **L.**

CRONICA LITERARĂ

O problemă de estetică literară

„El-Zorab" de G. Coşbuc

In anul 1912, pe când culegeam material pentru un studiu asupra poeţilor silezieni din prima jumătate a veacului trecut, am descoperit între baladele contelui Strachwitz [1]) o naraţiune cu subiect exotic, versificată în terţine şi purtând titlul: «Die Perle der Wüste» (mărgăritarul deşertului), iar sub acesta indicaţia: *Journal de Smyrne.* Ea începe astfel [2]):

Zum Pascha von Beirut, vor seinem Heere,
Als just die Schaufel hielt der Bügelhalter,
Her trat ein Araber vom roten Meere [3]).

Dela întâia strofă ni se furişă în minte bănuiala, deocamdată nebuloasă, că am mai fi întâlnit undeva o introducere asemănătoare. Şi, în adevăr, a cincea terţină adăogă o precizare mai mult:

Darauf der Scheich, mit schmerzbewegtem Mute:
«Ich bringe dir ein Ross, o Herr, zu Kaufe...» [4]).

Impresia nelămurită dela început dobândeà acum o înfăţişare întrucâtva mai limpede. Aveam, deci, înnaintea ochilor prologul unei

---

1) Născut la Peterwitz în 1822. Mort la Viena în vârstă de abia 25 de ani, după ce, prin eleganţa viguroasă a formei şi prin sonoritatea versului, câştigase de timpuriu un loc de frunte în pleiada poeţilor „Germaniei tinere". Influenţa celor mai de seamă reprezentanţi ai post-clasicismului se recunoaşte în manifestările dela începutul activităţii sale. In balade inspiraţia lui Uhland este uneori atât de covârşitoare încât merge adesea până la identitate. In „Reime aus Süden und Osten", poetul apare pe alocurea ca un alter ego al înnaintaşului său Platen. In «Gepanzerte Sonette» vibrează avântul bărbătesc al lui Rückert. Emanciparea se vesteà însă, cu toate semnele premergătoare ale unei puternice personalităţi, când o boală cruntă veni pe neaşteptate să curme firul acestei vieţi pline de cele mai frumoase făgăduinţe.

2) M. Graf Strachwitz. *Gedichte.* Gesammtausgabe. Reclam. p. 158-59.

3) «La Paşa din Beirut, în faţa oştirei sale, tocmai pe când se pregăteà să încalece, se ivi un Arab dela Marea Roşie».

4) «Iar şeicul atunci, cu sufletul sbuciumat de durere: „Stăpâne, îţi aduc spre cumpărare un cal."».

balade al cărei subiect ni se anunţă pe departe cunoscut dintr'o altă literatură modernă. Dar cum se va depănà firul până la capăt? Am zorit mersul citirei şi — mai fiecare pas înainte ne aduceà câte un nou element de certitudine. La cea din urmă strofă, — căci naraţiunea cuprindeà în totul treizeci şi una, — îndoiala care ne întovărăşise în chip subconştient pierì cu desăvârşire în faţa adevărului cu neputinţă de tăgăduit.

«Die Perle der Wueste» erà aidoma, în ce priveşte conţinutul, cu «El-Zorab» al marelui nostru Coşbuc!

Totuşi, un simţământ de evlavie care nu îngăduià nici o rezervă, ne îndemnà stăruitor să amânăm capitularea, în ciuda elocventei mărturisiri a faptelor. Nu cumva se repetă şi aici unul din acele numeroase cazuri de asemănare la distanţă a două creaţiuni care să nu fi avut în realitate niciun punct de atingere? Nu cumva isbitoarea analogie a subiectului, — în conturul său general, în succesiunea momentelor epice, în desnodământul şi finalul tragic, — se va fi datorind *acelui* isvor de inspiraţie, pe care poetul german îl destăinuià sub titlul baladei sale?

Am reluat cu deamănuntul citirea ambelor texte. Confruntarea, un adevărat exerciţiu de microscopie literară, a sfârşit prin a dà câştig de cauză bănuelii noastre dela început.

«Die Perle der Wueste» e prototipul direct al lui «El-Zorab»!

Căci în balada poetului nostru se întâlnesc o sumă de transpuneri *ad-litteram* din textul german. Chiar începutul ne apare ca o analogie semnificativă: *«Zum Pascha.. Her trat ein Araber»* (I, 1—3) pe care Coşbuc îl redă, mai concentrat şi mai viu, înlăturând cadrul marţial evocat în fugă de Strachwitz: *«La Paşa vine un Arab»*. (I. 1). Mai departe, autorul german, stăpânit de verva sa descriptivă care adesea îl târăşte pe drumurile lăturalnice ale digresiunii, detaliază portretul eroului: *«Weiss war sein Kleid..»* 1) (II. 2), element căruia Coşbuc i-a dat o întrebuinţare mai fericită în strofa XVII, versul 2 al baladei sale: *«Ardun al tău în alb veşmânt»*. In poezia lui Strachwitz, tânguirea şeicului către puternicul Paşă din Beirut culminează în această impresionantă simbolizare a foamei: *«Und meinem Weibe dorrt der Quell der Brüste»* 2) (X. 3). Cu deosebirea unui singur amănunt regăsim aceeaş figură în «El-Zorab»: *«Nevestei mele i-a secat al laptelui isvor»* (III. 4—5). Reminiscenţele urmăresc însă şi mai departe pe Coşbuc. In *«Perle der Wüste»* Arabul îşi oferă calul spre vânzare în schimbul aceleaşi sume ca şi Ben-Ardun: *«Für tausend Tamans sollst das Tier du haben»* 3) (XI. 3). La Coşbuc: *«O mie de ţehini primeşti?»*. (VI. 1). Singura diferenţă este numele monedei. Apoi cele două naraţiuni îşi continuă mersul paralel, cu apropieri vădite în momentele caracteristice. Ambii eroi dau prilej cumpărătorului să admire calul: *«Und in die Runde traben, liess er*

1) «Vestmântul său era alb».
2) «Iar soţiei mele îi seacă isvorul sânilor».
3) «Cu o mie de Tamani poţi avea calul».

am Seil den vielgepries'nen Renner».[1] (XI. 1—2) Fragment care devine la Coşbuc: «*El poartă calul dând ocol în trap grăbit*» (V. 1—2). Aci localizarea s'a petrecut deci numai în parte. Şi mai jos, în amândouă baladele, frumuseţea fugarului şi eleganţa neasemănată a mişcărilor sale pricinueşte o adâncă uimire. Amănuntul expresiv al «bărbei netezite» îşi are sorgintea în poezia lui Strachwitz: «*Und schnurrbartstreichend staunten seine Männer*»[2] (XII. 3). Imprejurarea că în balada germană este vorba numai despre mustăţile oamenilor Paşei, nu scade întru nimic valoarea dovezii. Aiurea, sub transpunerea şi metamorfoza cu desăvârşire spontană a imaginilor, se recunoaşte încă foarte lămurit influenţa destul de apropiată a modelului: «*Schaumwellen glich die Mähn', das Auge flammte*»[3] (XIV. 1). «*Cum mesteci spuma albă 'n frâu, cum joci al coamei galben râu*» (XIX. 1—2). Şi asemănările se păstrează până la capăt. In minutul despărţirei de cal, atât eroul lui Strachwitz cât şi al lui Coşbuc se întâlnesc o clipă asupra aceluiaş gând: «*Du wirst... Nicht mehr mit meinen Kindern Datteln schmausen*»[4] (XX. 3). «*Copiii mei... De acum smochini din mâna lor Ei n'or avea cui da*» (XII. 1. 4—5). Iar puterea afectului se manifestă la ambii în acelaş chip: «*Und küsste auf den Hals das Tier und weinte*».[5] (XXII. 2). In balada românească elementele principale revin: «*Cuprinde gâtul lui plângând*». (XI. 1). In scena conflictului care isbucneşte apoi între cele două personaje antagoniste, jaloanele dialogului sunt pe deaîntregul identice; «*Gib mir mein Ross zurück!*»[6] (XXIV. 3), se roagă şeicul lui Strachwitz; «*Dă-mi calul «înnapoi!*» (XXII. 5), strigă desnădăjduit Ben-Ardun. Răspunsurile celor doi cumpărători nu se deosebesc nici prin formă, nici prin ton: «*Mein ist das Pferd*»[7] (XXV. 2). «*E calul meu şi n'aştepta...*» (XXIII). Chiar năpădirea slujitorilor Paşei asupra îndărătnicului care nu voia să plece, este zugrăvită de ambii poeţi cu ajutorul aceluiaş verb: «*Mit draht'nen Peitschen sprangen die Tartaren*»[8] (XXVIII. 2) «*Sar eunucii, vin, îl prind*» (XXVIII. 3).

Asemănările înşirate mai sus vor fi îndestulătoare pentru a dovedi legăturile de filiaţiune între cele două balade. Insă Coşbuc nu s'a mărginit la împrumuturile acestea de natură întru câtva mai mult formală. O analiză mai adâncită va descoperi o seamă de înrudiri intime care s'au încheiat pe calea unei asimilări organice a câtorva elemente din chiar ţesătura subiectului şi din arsenalul mijloacelor lui Strachwitz.

---

1) «Şi puse mult lăudatul său fugar să ocolească în trap».
2) «Iar oamenii săi încremeniră de uimire netezindu-şi mustăţile».
3) «Coama era asemenea unor valuri înspumate, ochiul îi flăcăra».
4) «„Tu nu vei mai mânca smochine cu copiii mei."».
5) «Şi sărută gâtul calului şi plânse».
6) «Dă-mi calul înnapoi!».
7) «Al meu e calul!».
8) «Cu bice de sârmă săriră Tătarii».

Intâlnirile de acest fel dau pe faţă punctele de afinitate electivă ale sufletului celor doi autori. Şi ele nu sunt puţine şi nici întâmplătoare.

Vom arătà pe cele mai caracteristice.

Spre pildă, aceeaş figură de stil, hiperbola, serveşte în amândouă baladele pentru a reda iuţeala de uragan a cailor. Singura deosebire stă în alegerea termenului de comparaţie: «*Kennst du den S'mum, den todbeschwingten Jäger? Oft hab'ich ihn ereilt im tollsten Jagen, Und ihn beim Bart gezaust, den Steppenfeger*» [1]) (VII. 1—3). «*N'ai să-l mai vezi în sbor nebun, pe urma unui şoim uşor, ca să-ţi împuşte şoimu 'n sbor*». (XVI. 2—4).

Şi de asemeuea, atât eroul poetului german, cât şi Ben-Ardun simt nevoia de a exprimà puternic greutatea cu care se despart de caii lor. Structura gândirei merge până la identitate în ce priveşte conţinutul: «*Ich gäb'es nicht um Ormus' Perlenküste! Doch in der Öde hungern meine Knaben*» [2]) (X. 1—2). «*Mi-e drag ca ochii mei din cap şi nu l-aş da nici mort! Dar trei copii de foame-mi mor.* (II. 4—5. III. 1).

Tot astfel în efuzia rămaşului bun, aceiaş simbolizare plastică a lipsei animalului iubit din viaţa de fiecare zi a stăpânului şi din mijlocul familiei sale. O anticipare a sentimentului de pustietate, urzit din fibre asemănătoare: «*Du wirst nicht mehr mit mir die Luft durchsausen, Den Sand von deinen Fersenbüscheln spritzend*» [3]) (XIX. 2—3). «*Copiii mei nu s'or jucà Mai mult... De acum eu nu te-oi mai vedeà Cum iei pământul în galop*». (XII. 1—2; XVIII. 2; XIX. 3).

Şi amândoi Arabii se gândesc, e drept, în atitudine sentimentală deosebită, că noul stăpân va merge în luptă cu calul cumpărat dela ei: «*Wirst du vor prächtigen Geschwadern schwärmen*» [4]) (XXI. 3). «*Şi te vor duce la răsboi!*» (XXII. 1).

Iar când se hotărăsc să rupă mai bine învoiala decât să înstrăineze unica lor comoară, ei îşi exprimă la fel mişcarea sufletească: «*Nimm ab den Sold mir!*» [5]) (XXIII. 2). «*Ia-ţi banii, Paşă!*».

Ideea că nimic pe faţa pământului nu ar puteà să-i despăgubească de pierderea cailor, se traduce cu acelaş dispreţ nemărginit pentru orice fel de plată: «*Was soll das schnœde Gold mir?*» [6]) (XXIV. 1). «*Ce bine 'mi poţi tu da?*» (XXVII. 5).

Răspunsul retezat şi ameninţător al Paşei este aproape identic

---

1) «„Cunoşti Simunul, vânătorul purtat pe aripi de moarte? Adesea l-am ajuns din sborul cel mai nebun şi l-am scuturat de barbă, pe acest măturător al stepei"».

2) «„Nu l-aş da nici pentru coasta de mărgăritar a Ormuzului! Dar în pustie suferă de foame copiii mei"».

3) «„Tu nu vei mai spinteca furtunos împreună cu mine aerul, împroşcând nisipul de pe smocurile de păr ale copitelor tale"».

4) «Vei sbura în fruntea splendidelor escadroane».

5) «Ia-mi plata înapoi».

6) «Ce-mi poate folosi netrebnicul aur?»

în amândouă părţile: *«Darauf der Pascha: „Juckt dich dein Genicke? Mein ist das Pferd, dein ist das Geld, so bleib'es, Und gehst du nicht, lass' ich dich hau'n in Stücke!»* [1]) (XXV. 1-3). *«Se 'ncruntă Paşa: „Eşti nebun? Voeşti pe Ieniceri să-i pun Să te deà cânilor? Aşa! E calul meu, şi n'aşteptà De două ori să-ţi spun!."»* (XXIII. 1-5).

Chiar apelul desnădăjduit la mărinimia cumpărătorului se regăseşte în ambele texte. Coşbuc îl strămută însă după întâiul refuz al Paşei: *«Sei hold mir!»* [2]) (XXIV. 3). *«Ai inimă!»* (XXV. 3).

Iar cele din urmă cuvinte ale Arabilor exprimă aceiaş înfruntare dârză a sorţii de care ei acum nu se mai îndoiesc: *«Mich aber, Pascha — magst du pfählen lassen»* [3]) (XXXI. 4). *«Şi acum, mă taie, dacă vrei Şi aruncă-mă la câni!»*. (XXXI. 4-5).

Din arătările de până acum se desprinde un fapt neîndoelnic: Poetul român a cunoscut balada lui Strachwitz, a folosit în cea mai largă măsură planul ei, fără nicio schimbare esenţială în succesiunea momentelor lui epice, a păstrat conturul sufletesc al celor două personaje de căpetenie, şi nu s'a ferit de a împrumutà un şir de amănunte pe care le-a transpus, fie textual, fie prin adaptare, în povestirea sa.

Ne aflăm oare în faţa unui plagiat? Mulţi ar înclinà poate către acest verdict.

Exagerând spiritul de analiză până acolo încât să privească deosebit conţinutul şi forma operei de artă, ca elemente ale unei adevărate creaţiuni dualiste, ei ar puteà rostì, cu cea mai netulburată linişte, osânda asupra unui poet care în loc de a construì subiectul lucrărilor sale din material cu desăvârşire nou, va încercà să deà o viaţă proprie unor teme vechi, realizate dintr'o perspectivă sufletească deosebită şi cu mijloace de alt caracter de către înnaintaşii săi.

Noi, însă, nu credem că ne este îngăduit să împărtăşim aceste vederi.

Orice produs al puterei de creaţiune artistică trebuie judecat cu deosebire după criteriul *autonomiei* sale în mijlocul manifestărilor de aceeaş categorie. Câtă viaţă intens caracterizată cuprinde? Ce durabilitate îi făgădueşte organizarea spontană pe care a primit-o dela autorul său? Cât de largi orizonturi deschide în sufletul nostru?

In această direcţiune va trebuì căutată deosebirea între inspiraţie şi plagiat; între opera de artă, independentă chiar când a fost clădită cu material aşa zicând împrumutat, şi produsul unei facturi de înjghebare mecanică, în al cărei total părţile se echilibrează fără putinţa acelui joc armonios ce dă iluzia vieţii, ridicate oarecum deasupra contigenţelor pământeşti.

Călăuziţi de acest indreptar vom căutà să ne dăm seama de

1) «La acestea (îi răspunde) Paşa: „Te mănâncă ceafa? Al meu e calul, banii sunt ai tăi, astfel va rămâne hotărît, iar de nu pleci voiu da poruncă sa te spintece în bucăţi."».

2) «Fii îndurător cu mine!»

3) «Şi-acuma, Paşă, dacă vrei poţi da şi ordin să mă tragă în ţeapă».

valoarea lăuntrică a baladei «El-Zorab» faţă de poezia germană care a inspirat-o.

Căci între cele două realizări ale subiectului cunoscut, ies la iveală, după o cât de sumară analiză, deosebiri cel puţin tot aşa de fundamentale ca şi asemănările înşirate mai sus.

Cea dintâi răsare isbitor dela început. Prin bogăţia exagerată a notelor sale descriptive «die Perle der Wüste», întrece cu mult pe «El-Zorab», şi în această privinţă balada poetului român se dovedeşte dintru început superioară modelului său. In adevăr, popasurile pe care autorul german le face pentru a ne zugrăvi cu deamăruntul înfăţişarea emirului (II. III) apoi imaginea elegantă a calului (XXII. 2, XIII-XV), au efectul aproape nemulţumitor al unor digresii rău venite. Şi în tot cursul povestirei ne ciocnim la fiecare pas de aceste împiedecărei ale ritmului epic. In poezia lui Coşbuc, elementul descriptiv, ca atare, lipseşte pe deaîntregul, sau este subordonat cu o remarcabilă îndemânare, necesităţilor imperioase ale tehnicei.

In al doilea rând, poetul german a răspândit în atmosfera baladei sale o vibraţie de sentimentalism pe care nicăeri nu o întâlnim în «El-Zorab» cu această înfăţişare de moliciune sufletească. Paşa întâmpină «gar gnädig» pe arab cu invitaţia aproape declamativă: «*Steh' auf, o Sohn der Wueste!*» [1] (IV. 3). Aluzii la starea deprimată a eroului revin adesea: *Darauf der Scheich mit schmerzbewegtem Mute* [2] (V. 1).—*Der aber stand mit schwermutvollen Mienen* [3] (XVII. 1).—*Er aber sprach mit Augen feucht erblitzend* [4] (XIX. 1). Această exagerare culminează în sensibilitatea aproape omenească pe care autorul o împrumută calului: *Und selbst die Stute weinte helle Tränen* [5] (XXII 3). Aci se cuprinde, fără îndoială, o mare doză de melodramatism, care atinge treapta ultimă în scena finală: *Und lautlos, ohne Klage, Sah er sein kœstlich Tier zusammenknicken,* **Das blickt'ihn an, als ob's noch Dank ihm sage.** [6] (XXX. 1-3).

Deşi amândouă baladele seamănă în chip netăgăduit prin arhitectura lor generală, o examinare comparativă mai apropiată descopere adânci deosebiri în ce priveşte *economia* internă. In «Perle der Wüste» se dă o mare atenţie cadrului decorativ, pe când poezia lui Coşbuc îl nesocoteşte, lăsând mediul sufletesc să emane cu spontaneitate din structura psihică a personajelor, din felul vorbirei lor, şi din amănuntele, totdeauna caracteristice ale situaţiunilor ce se desfăşură ca dela sine.

1) «Ridică-te, o, fiu al deşertului».
2) Tradus în nota No. 4 dela pag. 264.
3) «El sta însă locului cu faţa îndurerată».
4) «Dar el vorbi cu fulgerări umede în priviri».
5) «Şi chiar calul plânse cu lacrimi mari cât pumnul».
6) «Şi el îşi văzu fermecătorul animal prăbuşindu-se la pământ, mut, fără tânguire, şi privindu-l de par'că ar fi vrut să-i mai şi mulţumească».

Iar fazele dramei se articulează între ele cu logica de fier a unei motivări și pregătiri pe care am căuta-o zadarnic în balada germană. Apariția lui Ben-Ardun *«cu ochiul stins, cu graiul slab»* ne ajută să întrevedem o parte din urzeala acțiunii viitoare. Pe când portretul emirului din «Perle der Wüste» (II. III) nu cuprinde nicio notă care să evoce suferința foamei și nevoia de a vinde calul cu orice preț. Urmează apoi, de ambele părți, lauda celor două animale. In «El-Zorab» cumpătarea așa de expresivă a stăpânului care lasă faptele să vorbească. In poezia lui Strachwitz, tonul emfatic menit parcă să deștepte mai mult neîncrederea ascultătorului — nouă versuri de un hiperbolism aproape neverosimil (V, 3; VI-VII). Ben-Ardun e chinuit de gândul că orice clipă de întârziere poate să aducă moartea alor săi. Deaceea, în nerăbdarea sa de a isprăvi târgul cât mai de grabă, el repetă invitația de trei ori una după alta și încheie lăsând mărinimiei cumpărătorului să hotărască prețul. In poezia germană, eroul nu e deloc zorit. El are timp să mai laude calul încă odată și la urmă, fără să mai aștepte cuvântul Pașei, arată singur suma care o dorește. Cu atât mai semnificativă e scena care se desfășoară acum în «El-Zorab». Scânteierea ochilor Pașei, admirația lui încremenită, apoi întrebarea dacă Ben-Ardun «primește» o mie de țechini, — această nuanțare puternică și fină contrastează cu momentul corăspunzător din balada germană unde faptele sunt risipite în cuprinsul a optsprezece versuri. Poetul român a conturat aici în două-trei cuvinte motivarea luptei pe viață și pe moarte ce se va dà între Ben-Ardun și cumpărător pentru stăpânirea calului. Și acum, tranziția fulgerătoare: explozia de recunoștință pentru dărnicia Pașei, zorul de a se întoarce acasă, puhoiul de gânduri ce se învălmășesc unul mai îmbucurător decât altul în mintea Arabului «beat de mult noroc» și, deodată — isbucnirea subită a sentimentului că se desparte pentru totdeauna de «El-Zorab». E întorsătura tragică a baladei, piatra sa angulară. In poezia lui Strachwitz ea lipsește. Tot ce urmează până la desnodământul narației lui Coșbuc este o gradare a conflictului: drama interioară, concretizată în admirabilul monolog, — așa de rudimentar schițat în «Perle der Wüste»; — apoi ciocnirea cu Pașa, — atât de lipsită de orice desvoltare dinamică în poezia lui Strachwitz; — duelul pe rând sguduitor și patetic, viul schimb de lovituri și replici între cei doi antagoniști care își dispută cu mijloace inegale pe El-Zorab; încercările eroului de a birui neînduplecarea stăpânului puternic și nemilos; însfârșit, după istovirea întregului arsenal, pasul desnădăjduit al omului care și-a pierdut cumpăna și nu se mai dă înnapoi dela nicio cutezanță, — pe când balada germană îl înfățișază umilindu-se treptat în fața adversarului său — și astfel pedeapsa bătăei cu biciul ne apare ca o samavolnicie de prisos, iar uciderea calului nu reiese cu întreaga motivare psihologică.

Iată pentru ce balada lui Strachwitz rămâne dela început și până la sfârșit, o frumoasă narație plană, cu momente uneori plinede încor-

dare, cu prea lungi pauze descriptive, cu dialoguri îndeobşte larg ritmate, cu adjectivări mai mult ornamentale decât tipice, cu numeroase încercări, adesea nefireşti, de a imità graiul colorat al primitivilor stepei arabice. Dinpotrivă, «El-Zorab» se înfăţişează neasemănat mai unitar în conţinutul şi forma sa. Gradaţia momentelor epice este înfăptuită prin admirabila desvoltare dramatică a stărilor sufleteşti, care decurg una dintr'alta cu o înlănţuire, fatală în cel mai artistic înţeles al cuvântului. Toate mijloacele formale şi tehnice se înmănunchiază pentru a conduce acţiunea epică la culminarea conflictului şi la desnodământului catastrofal. Prin temperamentul său de poet al mişcării sub toate aspectele ei, Coşbuc a ştiut să descopere în materialul baladei lui Strachwitz tocmai laturile care au scăpat în chip firesc intuiţiei lirice a scriitorului german.

Deaceaa, după credinţa noastră, se poate afirmà că «El-Zorab» este o creaţiune originală în ce priveşte realizarea poetică. Ea stă alăturea de balada germană, ca o producţie neatârnată care şi-a găsit punctul de sprijin numai în echilibrul intern al organizării sale.

Iar dacă ne este îngăduit să o judecăm după însemnătatea ei ca deslegare a unei probleme de artă, avem dreptul de a o aşezà mult mai sus decât opera lui Strachwitz, în ierarhia valorilor estetice.

GHEORGHE LAZĂR

CRONICA ŞCOLARA

„Şcoala poporului". LICEUL.

„La nevoi locale — jertfe şi control local."

Printre legile votate din iniţiativa domnului S. Mehedinţi, fostul ministru al învăţământului, a fost şi una, care modifica art. 16, al. I, II şi III din *Legea Invăţământului secundar şi superior* şi abrogà al. III din art. 61, al *Legii pentru organizarea Ministerului de Instrucţie.*

Pentru aplicarea acestei legi modificatoare, promulgată în «Monitorul Oficial» No. 165 din 14 Octombrie 1918, s'au alcătuit două regulamente: unul, privitor la *taxele şcolare în licee şi gimnazii, şcoale secundare gr. I şi II de fete;* altul, pentru funcţionarea *cursurilor particulare cu profesori de stat.* Ca un corolar necesar, s'au adus şi modificările cuvenite *Regulamentului examenelor generale şi de diferenţă ale şcolarilor pregătiţi în particular pentru cursul secundar,* fireşte, numai în punctele ce privesc taxele şcolare şi repartiţia fondului din taxe între stat şi membrii Comisiunii examinatoare.

Ca o întregire a măsurilor de reorganizare, ca să zicem aşa, *exterioară,* a liceului, trebue să se menţioneze şi deciziunea ministerială 70.541 din 27 Septembrie 1918, prin care se iau dispoziţiuni noi cu privire la inspectoratele: educativ, administrativ şi tehnic; cel dintâi, concentrat într'o măsură mai largă în mâna directorului şcoalei respective.

Acest mănunchiu de dispoziţiuni, modificatoare sau creiatoare, constituiau o reformă, care dădea liceului o viaţă administrativă, morală şi materială, cu totul alta decât o are astăzi. Pe de oparte ţintea să facă din liceu un nucleu de viaţă proprie, cu iniţiativă şi mişcări spontane; pe de alta să-l ridice la adevărata lui menire înnaltă: de a fi laboratorul sufletelor ce vor alcătui mâine păturile conducătoare, trebuind a-şi recruta

prinurmare elementele şcolare, pe drept cuvânt, din *toate clasele* ce alcătuesc societatea poporului românesc.

* * *

Din cercetarea principiilor care au călăuzit pe reformator în modificările aduse organizării administrative a liceului, se va proiecta, poate, puţină lumină asupra oportunităţii acestei reforme, astfel precum a fost preconizată. Cu acelaşi prilej cititorul care nu a putut cunoaşte la timp originalele acestor dispoziţiuni, va afla incidental şi unele amănunte ale reformei.

* * *

Din patru laturi se atingeau condiţiunile de funcţionare a liceului.

1. *Şcolarii*, în înţelesul mediului social de unde se recrutează şi a însuşirilor sufleteşti ce-i îndreptăţesc să bată la poarta acestui aşezământ şcolar.

2. *Mijloacele materiale de înzestrare şi întreţinere a şcoalei* în înţelesul provenienţei şi suficienţei lor faţă de nevoile de acum.

3. *Corpul profesoral*, în privinţa stării lui materiale.

4. *Directoratul*, în înţelesul unor determinări de atribuţiuni.

In sfârşit, prin «*Regulamentul pentru cursuri particulare cu profesori de stat*» se puneau bazele învăţământului particular, cu eliminarea dintre părinte şi profesor a intermediarului şi înlocuirea lui printr'un comitet eforial şi stat.

* * *

1. *Şcolarii*. Legiuitorul are o primă chemare: întocmai ca un maestru al îmbrăcămintei, care potriveşte hainele după trup, el făureşte corpului social cadre legale, înnăuntrul cărora societatea să se mişte în voie; totuşi, nu mai puţin, potrivit şi cu principiile de desvoltare a puterilor de viaţă naţionale.

Şcoala, de fapt, pregăteşte astăzi societatea de mâine; singură ea poate da *mâine* o altă societate, mai bună, mai înarmată în lupta pentru existenţă. Tocmai de aceea şcoala trebue să aibă în vedere mereu lipsurile ce au diferitele categorii sociale, *astăzi*. In acest înţeles, legiuitorul şcolar este în mod neîntrerupt în atârnare de nevoile fireşti, actuale, din sânul societăţii; problemele şcolare răsar din aceiaşi tulpină, şi deodată, cu problemele sociale locale. A copià organizaţii şcolare străine, cum s'a făcut la '98, este o adevărată *rătăcire* politică.

Dacă de pildă ţara noastră, prin creşterea populaţiei, este covârşită de nevoia economică şi socială, ca cei 6 milioane de muncitori ai pământului să cunoască în mod mai raţional şi agronomia şi industriile agricole, nu este datorie profesională

mai înnaltă şi mai grabnică de cât aceea a legiuitorilor economiei naţionale şi al învăţământului, ca ambii să creeze sau să completeze învăţământul agricol şi industrial.[1])

Dacă în sânul clasei de mijloc se face un gol simţit, legiuitorii pomeniţi sunt datori ca, de îndată, să ia măsurile cuvenite: unul pentru înlesnirea posibilităţilor de creiare a acestei clase, cellalt pentru alimentarea ei cu elemente pregătite; căci şcoala specială, în acest caz, nu este de cât un leac, care, ca orice leac, nu poate trezi morţii, dar poate fi de folos mare, când elementele ce pregăteşte sunt necesare societăţii, sunt deci absorbite de aceasta, tocmai în rosturile pentru care au fost pregătite.

Când deci se înfăţişează problema liceului, apare îndată şi latura socială a chestiunii; şi nu se poate pricepe lămurit rostul lui dacă mai înainte nu se va fi răspuns la o seamă de întrebări, ca acestea: ce clasă socială vor alimenta cei ce străbat această şcoală; ce însemnătate, în raport cu marile interese naţionale, are clasa socială alcătuită din «abiturienţii» liceului; în ce mod şi din ce mediu social se recrutează elementele lui şcolare; în sfârşit, ca o concluziune firească a tuturor întrebărilor: îşi atinge liceul menirea, în starea de acum a lucrurilor?

* * *

Ca aşezământ de cultură generală, şi, mai multă teoretică, liceul nu pregăteşte pentru o carieră anumită, ci *conduce* numai spre aceasta; *universitatea* dă specializarea, deci şi cariera. In bună logică liceul nu se poate concepe ca ceva deplin, fără universitate.

Cum orice element a cărui activitate se desfăşoară: in politică, în artă, în ştiinţa teoretică sau aplicată, trebue să posede, la baza alcătuirii lui sufleteşti, studiile de liceu şi universitate, sau o şcoală superioară, liceul alimentează, putem zice, clasa cea mai înaltă a ţării; aceea, care în ordinea politică face şi desface totul; în ordinea culturală, creşte ştiinţa şi arta lumii cu plusul specific geniului naţional, idealul uman suprem.

Din faptul însă că liceul este ca şi laboratorul unde se prepară sufletele clasei care ţine destinele şi reprezintă cultura întregului popor, rezultă în chip necesar că şi şcoala cea mai plină de răspundere este liceul.

Pe de altă parte, un elementar principiu democratic, de sănătate fiziologică de armonie şi unitate sufletească între clase, cere ca, la primenirea păturilor de sus, să participe toate clasele sociale.

1) Notăm în treacăt, că în ce priveşte învăţemântul acesta, d. S. M. alcătuise proectul de organizare a învăţământului primar cu adausul de 2 ani pentru şcoala de gospodărie rurală.

O întrebare: este aceasta cu putinţă, a fost vreodată, în liceul nostru, care, putem zice, este aproape inexistent pentru locuitorii de ţară, massa cea mai numeroasă a poporului? Câţi săteni pot străbate prin lunga cărare de privaţiuni a celor 12 ani de studii liceale şi universitare? Şi, din aceştia, dacă sunt, în câţi mai supravieţueşte vigoarea fizică şi morală? Oraşul, gazdele, umilinţele, un infern de suferinţe, îl secătuesc şi fiziologic şi sufleteşte.

Precum în democraţia politică nu se ajunge deodată, ca prin vrajă, la summum de fericire cu simpla acordare a votului obştesc, astfel în şcoala democrată nu se atinge nici pe departe idealul printr'o elegantă declaraţiune de principiu, fie şi constituţional, cum că şcoala «stă deschisă tuturor». Conducătorii, dacă sunt sincer democraţi, trebue să pună de acord cuvintele, frumoasele principii, cu realitatea faptelor; în cazul de care vorbim, o datorie sfântă cere să se creieze pentru săteni nu numai *libertate virtuală* de înscriere în liceu, ci şi *posibilitate reală* ca să se folosească de această şcoală într'o măsură mai largă.

In lumina acestor consideraţiuni teoretice lucrarea ministerului Mehedinţi se proectează clar şi cu contururi destul de simple; pe de o parte s'a creiat şcoala pregătitoare la ţară, în mijlocul condiţiunilor de viaţă rurală, ca un prim grad de şc. secundară, cu putinţa de trecere după *pregătirea* de acolo, spre orice ramură, practică ori teoretică, potrivit chemării individuale: iată de ce şcoală *„pregătitoare"*; pe de altă parte — şi aceasta interesează aci — a impus prin lege — art. 16 modificat şi prin Regulament, art. 9 — la oraş, pe lângă fiecare liceu şi gimnaziu, de băeţi sau fete, un internat de selecţie, în care sub privigherea pedagogică a unui profesor, copiii cei mai înzestraţi la minte, dar săraci şi de departe, aveau să fie întreţinuţi cu din prisosul taxelor (30% din produs) vărsate de cei avuţi (40% din şcolari) sau cei cu mai puţină chemare sufletească pentru o şcoală de aristrocaţie intelectuală.

Un popor trăeşte prin şi pentru cultura lui; prin aceasta îşi şi justifică dreptul la o viaţă sub soare. De aci o datorie: primul şi cel mai de seamă punct din programul învăţământului unei ţări, este să-şi cearnă astfel copiii, să-i selecţioneze aşa, în cât să nu se piardă nici o inteligenţă deosebită. Aceasta impune o îndoită lucrare: întâi — tot copilăretul ţării să treacă prin sita şcolii; al doilea — cei cu vocaţiune sufletească, şi cari, lăsaţi în voia soartei, s'ar pierde pentru cultură, să fie ajutoraţi şi scoşi la iveală prin învăţătură academică. Numai prin această selecţie de eugenie intelectuală se va produce intensitatea culturală cea mai mare şi, consecuent, numai astfel poporul îşi dă întreaga, justa lui măsură în concertul cultural al umanităţii.

Şi aci întrebarea: în ce măsură îşi dau astăzi contribuţia lor, în reprezentarea clasei conducătoare, acei ce reprezintă în

proporţie de şase faţă de şapte părţi din populaţia ţării? Abia dacă, graţie tot internatelor, mai scapă vreun normalist ori seminarist, care împins de o străbună energie dacică, a covârşit toate zăgazurile şi a ajuns în vârful calvarului!

In statul nostru — cel vechiu — nici şcoala nu cercetează pe toţi copiii unei generaţiuni, nici selecţia între cei cercetaţi nu este justă. Din nouă sute de mii de copii în vârstă şcolară statistica arată că nici o treime nu se folosesc de ea; şi, din cei ce calcă prin şcoală, abia o zecime isprăvesc clasele primare. Dar chiar între absolvenţii şcolii primare selecţia se face, în ce priveşte liceul, pe o bază nedreaptă: ea se aplică mai numai copilăretului orăşenesc; din lipsă de mijloace, din lipsă de interes pentru învăţătură, din ignoranţă, sătenii nu-şi trimet copiii la acest fel de şcoală. Orăşanul are toate şcoalele, săteanul nici una!

Iată de ce s'a recurs la internate obligatorii, pe lângă fiecare liceu şi gimnaziu, susţinute cu taxe din partea celor cu dare de mână sau a acelora pentru cari liceul constitue un lux; iată de ce s'au dat şi satului şcoalele lui secundare: pregătitoare, normală şi seminariu.

* * *

Legiuitorul mai are o chemare: întocmai ca un medic ortopedist, el trebue să întărească dispoziţiunile bune ce iau naştere în popor, sub formă de obiceiu al locului, şi să oprească, să înfrâneze şi să îndrepteze pe cele rele, spre a nu degenera în plăgi sociale.

Poporului nostru nu i s'a dat o îndrumare spre munca productivă; nu avem o industrie agricolă, energiile naturei stau neîntrebuinţate, comerţul mare nu ne aparţine; în schimb moravurile politice au tot umflat cadrele administrative, pentru a primi în ele, ca funcţionari, tot mai numeroşi clienţi ai politicei de partid. De aci, o tendinţă în spiritul public, mai ales orăşenesc, spre slujbe şi sinecuri.

Paralel cu funcţionarismul, observăm cum elementul naţional este zi cu zi, pas cu pas, alungat din vechile lui poziţiuni productive şi de schimb, de către străinii cari, graţie unei solidarităţi de fier şi a unei specifice dibăcii, ne cuceresc. «Burghezia» românească, aceea care dă ţării bogăţie şi copii, filtrul primenirii claselor sociale, este pe ducă; şi doar într'însa stă tăria şi ponderea unei societăţi normal desvoltate.

Privit din latura şcolară fenomenul apare astfel: liceul, pepinieră de funcţionari, a devenit şcoala cea mai căutată de public; în fiecare an, la fiecare gimnaziu sau liceu sunt 200—300 de înscrişi pentru 50 de locuri; natural, prin el se ajunge la slujbă sigură — cu sau fără licenţa în drept. Din contră, şcoalele de muncă practică şi productivă: de meserii, de agricultură, de

comerţ, abia îşi recrutează numărul trebuincios de elevi; de altfel, cu ori câtă mâhnire trebue să mărturisim: nici nevoia socială nu cere asemenea elemente; adeseaori, chiar absolvenţii acestor şcoale devin tot funcţionari de stat. Am avut tristul prilej să constatăm cum aproape toate absolventele şcoalei profesionale gradul II nu doresc nimic mai mult decât să devină şi ele profesoare. Un teanc respectabil de petiţii umple la fiecare început de an, arhiva ministerului de instrucţie. De sigur, nevoia socială nu le absoarbe, căci atelierele şi magazinele, în majoritate străine, îşi au elementul femenin al lor. Problema devine, în acest punct, socială, şcoala neputând face altceva de cât să-şi pună la dispoziţie concursul său. Cuvântul dintâiu şi hotărîtor îl are aci legiuitorul economiei naţionale.

Pornind dela aceste triste constatări, fostul ministru concepuse planul de a transforma în ateliere toate «şcoalele» cu caracter profesional.

Revenind la publicul ce alimentează liceul, şcoală prin excelenţă a funcţionarilor, observăm că aproape sută la sută locueşte în mijlocul sau în marginele oraşelor. Cine cunoaşte din experienţă această pastă omenească, îşi dă seama că 95% dintre dânşii sunt cu mult mai proprii pentru o activitate materială, producătoare, decât pentru cea sufletească sau funcţionărească, parazitară.

Este prea preţios un loc în liceu pentru a fi dat oricărui nechemat, e prea scumpă munca pentru a nu ne îndrepta energiile spre dânsa, e prea sărac statul pentru a-l împovăra de paraziţi, e prea numeros elementul rural, pentru a nu-i face loc în şcoala ce conduce la primenirea păturii dirigente.

Incheiem primul punt cu cuvintele din «Expunerea de motive» ce însoţea legea modificatoare:

«... Merită atenţiunea domniilor voastre şi fenomenul social ciudat, că, în vreme ce sub raportul economic suntem aşa de şubrezi, ducând lipsă de practiciani distinşi în diferitele ramuri producătoare, publicul nostru se îmbulzeşte la gimnazii şi licee, care sunt în definitiv nişte şcoale teoretice şi de lux, a căror menire nu poate fi înţeleasă fără corolarul său necesar: universitatea.

«Cum însă, buni şi răi, bat toţi la porţile liceului.. cum dintre aceştia mulţi ajung fără pregătirea sufletească cuvenită, o alegere se impune încă din liceu.

«Avem nevoe cu mult mai mare de şcoale practice, de comerţ, de agricultură, de meserii, etc. — pe care să le populăm prin scutiri de taxe şi alte înlesniri şi cari pe de o parte să ne dea elemente care să scoată bogăţiile ascunse ale ţării, prin muncă productivă, pe de alta, în ordinea so-

cială, să creeze viitoarea burghezie naţională, care astăzi ne lipseşte.

«In schimb, vom abate tineretul dela drumul, larg deschis astăzi, spre slujbele de stat.

«In felul preconizat mai sus vom putea, măcar în parte, sa înlăturăm funcţionarismul.»

Am zis: legiuitorul are menirea *să şi îndrepte pornirile rele ale poporului,* nu numai să canalizeze în legi, pe cele bune.

* * *

2. *Mijloacele materiale.* In sistemul de guvernământ, excesiv de centralizator, al ţării noastre, totul porneşte din biurourile administraţiei centrale din Capitală şi se întoarce totul, acolo. Clădirea unui local, o reparaţie, chiar un adaus de mobilier într'o şcoală de sat din cel mai depărtat judeţ, nu se poate întreprinde decât prin încuviinţarea şi de către Ministerul din Bucureşti; fireşte, cu respectarea unui întreg cortej de forme străgănitoare: rapoarte la revizorat, referate la minister, expertize, devizuri, aprobarea ministrului pentru suma cerută etc. Un articol, luat la întâmplare, din legea de organizare a ministerului de instrucţie — Cassa Şcoalelor — este în măsură să dea o ideie mai clară a sistemului. Art. 53 zice:

«Cassa Şcoalelor va hotărî în fiecare an, cari sunt localurile de şcoală cari trebuesc *construite* sau *modificate* şi *mobilate* în cursul anului următor, ţinând seama de necesităţile instrucţiunii şi de fondurile disponibile pentru acele lucrări. Deciziunea Cassei Şcoalelor, *după ce va fi aprobată de ministru,* devine obligatorie pentru comune şi judeţe; ea le va fi comunicată cel mai târziu pânăla 1 Iulie al fiecărui an».

Este vrednic să se observe cum, chiar pentru o diferenţă de mobilier, descentralizarea nu merge nici măcar până la Administratorul Cassei Şcoalelor! Căci art. 53 zice că deciziunea nu devine obligatorie decât «*după ce va fi aprobată de ministru*». Şi asemenea aprobări se cer dela acelaşi ministru pentru mii de localuri, din tot cuprinsul ţării, şi ministrul mai are mii de categorii de aprobări de dat — diferitelor direcţiuni de învăţământ!

Sistemul centralist, aplicat în această măsură, îşi are şi astăzi foloasele sale, în ţările coloniale. Acolo, un civilizat, din rassa «homo europaeus», versat în arta de a cârmui şi a administra, aflându-se în mijlocul unei populaţiuni inferioare, vroeşte să ridice prin muncă ordonată, prin capitalul metropolei, prin promptă execuţie, la maximum de desvoltare, o regiune încă sălbatică. Insufleţit de cele mai nobile gânduri şi neavând o ambiţiune mai înaltă, ca aceea de a deprinde populaţia cu un mod

mai civilizat de a trăi şi produce, europeanul guvernator aplică, în măsura capacităţii sale, cu succes sigur, principiul centralist. Aplicat însă la un popor care nu e lipsit de simţul politic, (care în tot cazul are şi o menire mai înaltă), de către oameni a căror menţinere în fruntea administraţiei atârnă de buna dispoziţiune a elementelor ce alcătuesc un partid — în genere atât de puţine că se pot satisface toţi prin slujbe la stat, judeţ ori comună — sistemul centralist autocrat alunecă uşor pe panta hatîrurilor pentru «grosul» partidului. Astfel, nevoia de a satisface partizanii, face să se deturneze dela adevăratul scop şi mijloacele materiale şi cele morale, de care dispune statul. Intr'un asemenea caz, nu este mirare dacă bănuţul săracului, dat în silă perceptorului dintr'un sat depărtat, servă adeseori la susţinerea cheltuelilor electorale sau a sinecurelor politice: fonduri secrete, diurne etc.

Pe de altă parte într'o ţară, azi socotită vrednică, în ordinea politică, de votul obştesc, să nu se lase localnicilor, în acest veac al libertăţilor şi democraţiilor naţionale, nici dreptul şi, respectiv, sarcina de a se îngriji însişi de casa, de băncile, de tabla pe care or învăţa carte copiii lor? Pare cam anacronic.

Este însă un motiv, care are o adâncă resonanţă în sufletul fiecăruia: că ceea ce-l costă pe om jertfă, muncă, bani, aceea el caută să păstreze cu sfinţenie şi «să-i fie încalte de folos»; dimpotrivă, obiectul anonim, lucrul statului, este socotit ca «res nullius»; şi, lucrul nimănuia se poate strica în voe, căci îl va reface — este obligat să-l facă — cine l-a mai făcut. Din acest chip de a judeca rezultă o nepăsare, care aduce aşa de bine cu aceea a minorului «copil de bani gata» care, nesocoiindu-şi hainele şi ghetele, ştie că tată-său îi va pune 'n loc altele, că în orice caz el nu va umbla desculţ şi desbrăcat. Evident, ne aflăm în faţa unui motiv pedagogic cu atâta mai temeinic, cu cât îşi are rădăcina în mod permanent şi nezdruncinat în adâncul sufletului omenesc.

Pe acest temei sufletesc s'au ridicat şi se întreţin sute de şcoale, care datează din timpuri imemoriale, în ţinuturile locuite de Români, ale Peninsulei Balcanice; pe acelaşi temeiu se ridică şcoala şi biserica din Ardeal; şi într'o parte şi în cealaltă statul nefiind decât, în cazul cel mai bun, inexistent.

Din aceleaşi consideraţiuni — în afară de eventualele rezultate bune, ce pot decurge: ca pregătirea spre o mai matură înţelegere a vieţei politice, ş. a. — au luat naştere legea eforiilor şcolare pentru cursurile primare şi a comitetului şcolar mixt pentru licee şi gimnazii, de băeţi sau fete.

Aceste şcoale au un personal didactic al cărui număr variază între 7 şi 30; toţi sunt oameni de cultură academică, toţi prezintând garanţia cinstei ce le îngădue să rămână în sânul corpului de educatori ai ţării.

Se poate susține că un astfel de colegiu, în cap cu directorul, la care se alipește și o delegațiune de părinți ai elevilor, nu este în stare sau nu prezintă garanțiile cerute ca să ducă destinele și să administreze cum se cade, un singur așezământ școlar?

Se poate susține cu seriozitate că ceea ce face astăzi în administrația centrală *un singur* profesor, chemat după criterii discutabile, pentru *toate școalele din țară*, nu vor putea face mâine *toți profesorii* unei școale pentru această singură instituție?

Comitetul școlar mixt, prevăzut de art. 16 ter al legii taxelor școlare și prin regulamentul special alcătuit, se compune din consiliul diriginților (numai profesorii titulari) și o delegațiune de trei părinți, aleasă anual de adunarea acestora. Din acest comitet se dezignează președintele — directorul — un casier și doi cenzori.

Comitetul administrează un fond ce se alimentează, în afară de venituri extraordinare: donațiuni, serbări, etc., și din venituri ordinare produse de 60% din taxele școlare, și din fondul ce rezultă din solvele elevilor interni.

Spre a se vedea de ce fond s'ar dispune anual la un liceu numai din veniturile ordinare, și anume cele produse de taxe numai, vom da câteva cifre, luând ca tip liceul obișnuit, cu două secții. In 12 clase, câte 50 elevi, vom avea în mijlociu 600 elevi. In acest caz taxele, aplicate integral la 40% din elevi, pe jumătate la 30%, vor produce anual 132.000 lei. Din aceștia scoțându-se 40% venit la stat — spre a alimenta creșterea bazei de salariu a profesorilor la 550 lei lunar — rămân în cassa liceului aproape 80.000 lei. Acest venit anual se distribue, în linii generale, astfel: 30%, adică 23.760 pentru internat, alți 30%, adică 23.760 lei, pentru reparațiuni, mobilier, material didactic, bibliotecă, laborator, muzeu, ajutoare elevilor săraci. Firește, înnăuntrul acestei repartiții, comitetul școalei proporționalizează sumele după nevoile respective ale anului școlar în curs.

Cine poate spune îndeajuns ce preț au aceste sume, în cassa fiecărei școale, astăzi, când totul este în ruină, mai ales localurile publice cari au servit și în Muntenia și în Moldova de cazărmi? Local, mobilier, material didactic indispensabil ca: hărți, tablouri, laboratorii, muzee, biblioteci ș. a. sunt astăzi pe deantregul de refăcut, și statul are de restaurat o țară întreagă: linii ferate, telegrafe, tot felul de localuri publice, etc. Și toate aceste materiale sunt de sigur cu mult mai scumpe azi ca în timpii normali.

Intr'un cuvânt: față de starea financiară strîmtorată prin care trece statul, avem producerea unui venit, prin aceste taxe de circa 5 milioane, din care rezultă: *pe deoparte creșterea salariilor corpului didactic secundar, pe de alta refacerea materialului de învățământ — fără ca statul să se resimtă, nici să poarte vre-o grijă.*

Nu putem încheia fără să subliniem faptul că, oricât de mare este necesitatea acestor venituri totuşi în concepţia reformatorului nu banul a fost mobilul reformei ci principiul educativ, care se poate rezuma în cuvintele expunerii de motive: *la nevoi locale, jertfe şi control local.*

3. *Corpul profesoral.* Al treilea punct atins de reformă privea retribuţiile corpului didactic secundar. Din nefericire, acest corp nu s'a putut ridica, unit, la o înălţime de vederi obiectivă, pentru ca de acolo să impună, în chestiunile profesionale, cu hotărâre punctul său de vedere. Din această pricină profesorul secundar a avut adesea de îndurat. Astfel, de pildă, situaţia lui materială, încă de mult, este cu totul insuficientă în raport cu condiţiile de viaţă în care e menit să trăiască. Un punct câştigat prin reforma ce discutăm era «*completarea salariilor profesorilor după noile cote stabilite*» (astfel grăeşte legea) aceste cote sunt, după art. 16 ter, de 30% peste salariul actual, şi nu ca spor caduc ci salariu propriu zis.

Spre a se preîntâmpina dificultăţi financiare, care ar fi putut să sdruncine siguranţa acestei creşteri bugetare, s'a procedat după principiul cunoscut în finanţe că dacă se indică şi procură izvorul de venit, nimic nu împiedică admiterea cheltuelii respective. Pentru aceasta se constituiau venit la stat 40% din taxele elevilor de stat şi ale celor particulari. Rezultatul era că dela 1 Apr. 1919, odată cu formarea bugetului baza de salariu trebuia crescută, conform legii, la 550 lei lunar.

Afară de aceasta, prin învestirea comitetului şcolar cu anumite sarcini, se creiau şi membrilor lui respective retribuţiuni. Astfel: directorul de liceu, pe lângă salariile de profesor şi director, primea în calitate de preşedinte al comitetului şcolar 100 lei lunar, diriginţii încă 50 lei lunar.

Instituirea prin regulament a claselor paralele sau — pe lângă gimnazii — a celor superioare, *cu plată*, dădea tuturor profesorilor un plus de ore, pentru care s'a prevăzut câte 40 lei ora pe lună; unui diriginte 50 lei, iar directorului câte 25 lei de clasă.

Un director de gimnaziu, de pildă, neavând nici o gradaţie ar fi primit următoarele sume:

Salariul de bază	550 lei
Direcţia de stat	50 »
Patru clase superioare cu plată, a 25 lei de clasă .	100 »
Ca preşedinte al ambelor comitete, al gimnaziului şi al cursurilor cu plată	100 »
Total . .	800 lei lunar

fără a mai fi luat în plus nici o oră dela cursurile cu plată.

Un profesor dela acelaş gimnaziu, luând încă 8 ore de curs la clasele cu plată, ar fi primit cam următoarea retribuţiune:

Salariul — fără nici o gradaţie	550 lei
Ca diriginte al unei clase	50 »
Pentru 8 ore de curs la clasele cu plată . . .	320 »
Total. . .	920 lei lunar

Produsul taxelor particulare, sporite de asemeni, se împart direct între stat şi membrii comisiunii în proporţia de 60% şi 40%. Participarea la o comisiune de examinare ar fi dat unui membru 1000—1500 lei de sesiune.

Este vrednic a se aminti aci instituirea cursurilor paralele, cu plată, iar în oraşele cu gimnazii a cursurilor superioare, fiindcă prin acest regulament se făcea un pas decisiv spre rezolvirea problemei învăţământului particular, care este astăzi cu totul lipsit de organizaţiune.

Aceste clase se asimilă cu totul celor publice de stat; se înfiinţează acolo unde se îndeplinesc condiţiile reglementare de spaţiu şi local şi sunt pus sub conducerea şi răspunderea morală a directorului.

Quantumul plăţii ce se impune elevilor îl fixează comitetul şcolar astfel, încât să se verse de fiecare clasă, anual, suma de 15.000 lei repartizată la trei rate. Şi aci, principiul ajutorării elementelor sărace dar cu vocaţiune sufletească; de aceea calculul cotei se va face respectându-se următoarele dispoziţiuni:

25% din elevi vor fi scutiţi de plată
25% » » » plăti pe jumătate
50% » » » da plata întreagă.

Să luăm clasa tip de 50 de elevi; ca să se poată depozita ministerului suma da 15.000 lei, elevii vor face următoarele plăţi:

25 de elevi vor plăti pe 10 luni câte 50 lei lunar .	12.500 lei
13 elevi » » » » » » 25 » » .	3.250 »
12 » nimic	
Total . .	15.750 lei

Orice economii ar rezulta din această sumă ministerul o repartizează în proporţiile cunoscute, dela cursurile publice: 30% pentru local, mobilier, material didactic, laborator şi bibliotecă; 30% pentru internat; 40% venit la stat.

Foloasele acestei regulamentări privesc: pe elevi, pe profesori, pe părinţi şi aşezământul şcolar.

1) Pe elevi, fiindcă nu mai dau examen la sfârşitul anului, fiindcă beneficiază şi de localul şi de cei mai buni profesori de care dispune statul; fiindcă 25% din ei deşi urmează cursurile

particulare, totuşi sunt scutiţi de plată, de tot, iar 25% de jumătatea plăţii cuvenite; de asemeni, unii beneficiază şi de internat.

2) Pe profesori, fiindcă au prilejul să depună un plus de muncă retribuit în chip onorabil.

3) Pe părinţi, fiindcă o întreţinere a copilului într'alt oraş, unde este liceu, nu costă numai 50 lei pe lună, ci mult mai mult, fără garanţiile îngrijirii părinteşti.

4) In sfârşit, pe aşezământul şcolar, care din plusurile fiecărui an îşi sporeşte şi perfecţionează materialul didactic al şcoalei.

Atmosfera morală a educaţiei câştigă şi prin eliminarea dintre profesor şi părinţi a intermediarului, care adeseori privea întreprinderea unui institut particular mai mult din latura comercială decât din cea educativă.

* * *

4. Cel din urmă punct al reformei este *Directoratul*. Aci sarcina cronicarului este uşurată prin însăşi deciziunea 70.541 din 27 Sept. 1918, care cuprinde instrucţiunile necesare către directorii de licee şi gimnazii şi, implicit, caracterizează reforma.

Iată acest text:

«Inspectoratul a avut până acum mai mult un caracter administrativ; partea educativă şi chiar ştiinţifică a învăţământului rămăseseră în umbră.

Pentru a îndrepta aceste neajunsuri, începând cu noul an şcolar inspectarea şcoalelor se va face după rânduiala următoare:

1. Directorii trebue să împlinească sarcina de inspectori pentru şcoala lor. In fiecare săptămână directorul va intra măcar într'una din clase şi va sta de faţă la desfăşurarea întregii lecţii, în timp de un ceas.

Rezultatul observărilor sale va fi trecut într'o condică specială, unde se va însemna:

a) obiectul lecţiunii făcute,
b) ţinuta elevilor în genere, nivelul educaţiunii lor în ce priveşte sănătatea, curăţenia, atenţia, spontaneitatea, temeinicia cunoştiinţelor ş. a.
c) personalitatea profesorului în raport cu elevii.
d) desiderate pentru viitor.

Acel registru cu observări săptămânale, privind până în amănuntele ei măcar lecţia unui profesor, e menit să pună în relief notele cele mai caracteristice asupra fiecărui membru al corpului didactic, în vederea formării statului său personal. O copie după raportul de inspecţie va fi trimisă la sfârşitul fiecărei luni la minister. Astfel, registrul inspecţiunilor directoriale va constitui un fel de inventar moral al fiecărei şcoale.

2. Inspectarea *specială a studiilor*, având mai mult un caracter tehnic, se va face de profesorii universitari şi secundari, recunoscuţi pentru interesul lor deosebit faţă de învăţământ, precum şi pentru experienţa lor în predarea studiului respectiv.

Orice profesor trebue să fie cercetat măcar odată în doi ani de inspectorul tehnic. Aceşti inspectori vor fi plătiţi cu diurne, în urma raportului ce vor înainta după fiecare inspecţie.

Raportul va cuprinde în deosebi note asupra progreselor profesorului respectiv în specialitatea sa, (studii, publicaţiuni, ş. a.), precum şi asupra perfecţionării şi originalităţii sale în predarea obiectului lor de studiu.

3. Inspectorii administrativi vor îndeplini rolul inspectorilor actuali: anchete, orarii ş. a. Numai aceştia vor avea saluriu fix, iar cei din categoria întâi şi a doua vor primi diurne. Sarcina noului inspectorat presupune o recrutare cât mai riguroasă a personalui administrativ şcolar şi în deosebi a directorilor, asupra cărora cade partea cea mai grea a controlului.

Până va căpăta fiinţa legală proectul de lege asupra inspectoratului, directorii actuali vor lua asupră-le sarcina inspecţiunilor săptămânale. Felul cum îşi vor îndeplini datoria va fi luat în seamă între condiţiile cerute la alegerea directorilor definitivi şi a inspectorilor definitivi.

In acelaş timp studiile religioase vor fi inspectate de episcopii fiecărei eparhii. Deasemeni, pot fi inspectori foştii miniştri de Culte şi Instrucţie cari sunt profesori, având dreptul de a înainta rapoarte ministerului.

Episcopii şi foştii miniştri nu vor primi nici leafă, nici diurnă. După fiecare period de patru ani se va ţine o adunare a inspectorilor educativi, tehnici şi administrativi, împreună cu membrii consiliului permanent, ai consiliului general, ai sfatului pedagogic superior, cu episcopii şi foştii miniştri de Culte, pentru a hotărî asupra nevoilor învăţământului. Acest senat pedagocic va fi menit să scoată învăţământul de sub înrâurirea factorilor străini de şcoală şi de priceperea adevăratelor interese ale culturii româneşti».

Directoratul educativ, tehnic şi administrativ, adaus reformei care dădea autonomia materială a liceului, este cel din urmă punct care face din şcoala secundară o citadelă de sine stătătoare: cu mijloace, cu administraţie, cu control propriu.

Punctul de gravitate al şcoalelor este astfel mutat din birourile administraţiei centrale în incinta fiecărui aşezământ şcolar de grad secundar.

Dar garanţia succesului reformei trebuie căutată aiurea: *în precizarea strictă a responsabilităţii — şi aceasta este cheia administraţiunilor serioase.*

* * *

Printre dispoziţiunile de reformă, ca să zicem aşa, *interioară*, (fiindcă se atinge programa de studii) a liceului, este locul a aminti aci — fie şi în treacăt — cele enunţate de fostul ministru al instrucţiei într'o adunare a directorilor de şcoale secundare din Moldova. Este vorba: de înfiinţarea a ceeace numia domniasa «*bacalaureatul special*», de unificarea secţiilor, şi de reducerea unui an; aşadar revenirea la liceul cu 7 clase.

Odată cu desfiinţarea celui de-al optulea an, o modificare radicală în repartizarea materiilor pe clase s'ar fi impus. In special principiul celor două cicluri suprapuse, în care studiile cursului inferior se repetă în cursul superior era să facă loc învăţământului progresiv, unic; iar repetarea mai desvoltată să se menţină numai pentru materiile esenţiale.

In privinţa bacalaureatului însă asemănarea cu cel vechiu nu se poate face nici pe departe. Acum era vorba de o precizare a direcţiunii de studii [şi deci şi a examenului final] de către însuşi candidatul, după propriile lui înclinări.

De pildă. Un elev din clasa VI sau a VII, simte în decursul acestor ani de studiu o firească vocaţiune pentru cariera ştiinţifică. Atunci el, fără a fi dispensat de materiile de studiu ale direcţiunii literare, îşi va trece examenul final, «bacalaureatul», la obiectele grupei ştiinţifice. Nimeni nu obligă pe tânăr să se înscrie la examenul unei grupe sau al alteia. Nimeni nu-l împiedică să ia cunoştinţă largă şi de materiile celorlalte grupe pe care le studiază egal cu toţi colegii săi (condiţia firească a unei bune alegeri); dar, când el însuşi se înscrie *astfel* la o grupă, dă maximum de aptitudini la examenul său, şi în aceste condiţiuni *i se poate pretinde* o cunoaştere serioasă a fondului specialităţii alese, altminteri, el rămâne cu adevărat un inapt pentru cariera intelectuală, dacă nici la studiile ce i-au plăcut mai mult nu dă un minimum de răspunsuri pozitive.

Cum însă această reformă se atingea de programe, ea trebuia să facă obiectul de studiu al întregului corp profesoral, în decursul anului şcolar 1918—1919; după care, coordonându-se materialul, se putea ajunge la concluzii, într'adevăr mature.

CEZAR PAPACOSTEA

1 Ianuarie 1919.

CRONICA ECONOMICĂ[1)]

Exproprierea. — Dreptul istoric. — Chestia prețului

I

In memoriul prezintat M. S. Regelui de o delegație de proprietari, la 12/25. Februarie a. c., se relevă un articol din ziarul «Alarma» dela 28 Ianuarie, în care se zicea că țărănimei i se dă pământ pentru că are *dreptul istoric* asupra lui, iar proprietarii «actuali sunt nişte uzurpători». S'ar fi putut aduce şi alte citații în acest sens.

Această ideie s'a acreditat la noi de mult, pentru diferite motive pe care nu e locul a le desvolta aci. A fost mai întâiu necunoaşterea în deajuns a documentelor şi dorința de a obține cât mai grabnic o îmbunătățire a stărei sociale a păturei celei mai numeroase; a fost apoi neînțelegerea studiilor savante ce au apărut în chestiune şi uneori tendința de a silui adevărul istoric în vederea realizării mai repezi a reformei sociale ce se impunea. In fine n'au pătruns încă în marele public luminoasele cercetări, prea timpuriu întrerupte, ale mult regretatului C. Giurescu, care rectifică sau lămuresc cele cunoscute din bibliografia anterioară [2]).

In momentul exproprierei, a căreia utilitate socială nimeni n'o mai discută, cred de folos a rezuma, pe înțelesul tuturor, rezultatele ştiințifice în privința dreptului istoric asupra pământului.

* * *

Proprietatea deplină a pământului a existat la noi încă înainte de închegarea principatelor în organizație de Stat. Clasa proprietarilor, care forma totodată clasa boerească — independent de dregătorii, — era suprapusă păturei flotante a rumânilor sau vecinilor, cari *nu* erau proprietari.

---

1) Potrivit obiceiului, facem loc aci şi unei păreri deosebite de cea exprimată în cronicele trecute, aceasta pentru orientarea deplină a cetitorilor. (N. R.)

2) C. Giurescu, Vechimea rumâniei în țara Românească şi legătura lui Mihai Viteazu (An. Ac. 1915). Acelaşi Despre rumâni (An. Ac. 1916. — Radu Rosetti. Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova, Bucureşti 1907. — Iorga, Studii şi doc. Vol. XVIII.

Urmaşii familiilor boereşti băştinaşe, în rândul cărora intră şi moşnenii sau răzeşii, sunt reprezentanţii de astăzi ai proprietarilor ab-antiquo.

Toată neînţelegerea în privinţa dreptului istoric asupra pământului provine din confuzia ce se face între moşneni sau răzeşi şi ţărani.

Moşnean sau răzeş însemna, în trecutul românesc, proprietar de pământ.

Proprietatea pământului nu aparţinea însă individului, ci familiei. Individul, reprezentant trecător al familiei sale, era numai un depozitar momentan. El nu putea dispune în mod absolut de pământul său. Moşia de baştină era căminul în jurul căruia se atrăgeau dealungul veacurilor vlăstarele aceluiaş neam. Erà indisolubilă legătura dintre moşie şi familia considerată ca un lanţ neîntrerupt ale căruia verigi le formează generaţiile trecătoare. De aceia străinul nu se putea introduce în pământul familiei de cât ajungând să facă parte din ea prin încuscrire, infiere, înfrăţire.

Stăpânirea unui hotar erà, în consecinţă, în devălmăşie între toţi urmaşii aceluiaş autor comun. Aceşti scoborâtori ai stăpânilor de odinioară ai hotarelor formau, laolaltă, clasa moşnenilor în Ţara Românească, a răzeşilor în Moldova, adică clasa proprietarilor de moşii, de ocine provenind dela un acelaş moş.

Din rândurile proprietarilor se recrutau dregătorii. Cu timpul, o diferenţiare s'a produs între proprietari. Diferenţiarea s'a manifestat în două moduri. De-o parte, prin intrarea în dregătorii, unii proprietari dobândeau influenţă şi avuţie şi se ridicau astfel deasupra semenilor lor. De altă parte, proprietarii ajunşi astfel la o situaţie mai înfloritoare tindeau a se diferenţia de semenii lor şi prin hotărnicia părţilor lor de moşie de către codevălmaşi. Cuvântul moşnean sau răzeş ajunge să desemneze pe proprietarul rămas pe de oparte fără influenţă, iar pe de altă parte în devălmăşie asupra hotarului strămoşesc.

Este neîndoios că proprietarii deveniţi influenţi prin favoarea domnească sau prin împrejurări fericite, au profitat de situaţia lor spre a cumpăra, adesea cu silnicie, părţile codevălmaşilor lor căzuţi în nevoe. Asemenea cotropiri sau spoliaţiuni se aseamănă însă cu orice contract modern în care una din părţi alienează un bun al ei sub presiunea nevoei.

Sub greutatea birurilor, a pustiirilor de pe urma atâtor războaie şi năvăliri, unii proprietari se pierdeau chiar în rândul rumânilor clăcaşi. De aci nu rezultă însă că toţi sătenii de azi, urmaşi ai clăcaşilor, sunt şi urmaşi ai moşnenilor spoliaţi. Cu drept cuvânt observă Dimitrie Cantemir în Descrierea Moldovei, că numai «*o parte din clacaşi* sunt din răzeşi care din sărăcie şi-au vândut moşiile lor cele părinteşti».

O proprietate astfel formată, fie uneori şi prin cotropire, a trecut apoi la urmaşii cumpărătorului sau s'a înstrăinat în alte mâini, atât înainte cât şi după intrarea în vigoare a codului civil. Ea nu mai poate fi pusă în discuţie. Dar chiar dacă ar fi să se deschiză un astel de proces, el n'ar putea exista între proprietari de oparte şi ţărani de altă parte, în totalitatea lor, dar numai pentru fiecare caz in parte, între proprietarul actual şi urmaşi dovediţi ai spoliatului de altădată.

Ţăranii de azi n'ar puteà revendica în corpore, ca clasă, drepturi de proprietate asupra pământului, pentru că singura împrejurare că sunt ţărani nu constituie dovada că sunt urmaşi ai moşnenilor deposedaţi.

De aceea este greşit a scrie totodată că «întreg pământul românesc a fost la început *proprietate ţărănească* liberă» şi că satele era alcătuite din mai mulţi *moşneni*, moştenitori toţi la un «loc ai moşiei, aşa precum le-o lăsase strămoşul întemeietor al statului» [1]). Este greşit, din pricina confuziei ce se face între ţărani şi moşneni, că şi cum *toţi* ţăranii ar fi urmaşi ai moşnenilor.

Adevărul este, cum a dovedit Giurescu, că sub clasa proprietarilor, era o pătură flotantă a rumânilor (în Muntenia) sau vecinilor (în Moldova). Era o ţărănime *fără pământ* şi iobagă [2]), a căreia existenţă se dovedeşte încă din pragul istoriei principatelor. O clasă de oameni neliberi, care se împărţeau, dăruiau, se dau de zestre, se vindeau, se mutau de pe o moşie pe alta, după voia proprietarului, şi care foarte des fugeau dintr'un sat unde birurile se îndesau prin scăderea influenţei proprietarului, spre a se aşeza în satul unui ocrotitor mai puternic. Orice om fără pământ, care se aşeza pe moşia altuia, cădea de drept în situaţia de rumân sau vecin. De aceea actele de reformă ale lui Constantin Vodă Mavrocordat între 1741—1749 dispun că pe viitor «oamenii străini ce vor veni să se aşeze pe moşii, să nu se vecinească» [3]).

Bine ziceà deci încheierea majorităţei comitetului proprietarilor mari citită în divanul ad-hoc al Moldovei la 18 Decembrie 1857 [4]), că cea mai mare parte din ţăranii Moldoveni au fost vecini, adică oameni fără moşie şi greşea încheierea minorităţii că din început toţi locuitorii din principate au fost moşneni [5]).

* * *

1) Em. Panaitescu, Reforma agrară, în Calendarul Regina Maria, pag. 127.

2) Proprietarii ziceau *robi*. Vezi spre pildă protestul dela 1790 în Urechia, Ist. Rom. III, 329.

3) Rosetti, l. c. 316-322, 458-9. — Sturdza-Scheianu, Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească, I, 71.

4) Doc. Renaşt. VI', 350.

5) *Ibid.* 369.

Dar chestia proprietății, trebue deosebită de a raporturilor pe care împrejurările economice ale veacurilor trecute le stabiliseră între proprietar și cei care-i populau moșia.

De oarece până aproape de tratatul dela Adrianopole care a deschis negoțul dunărean, nu pământul, ci numărul sătenilor făcea avuția proprietarului, acesta căuta să atragă pe moșie cât mai mulți locuitori cărora, în schimbul unor anumite redevențe, le conceda numeroase foloase. Aceste foloase, concedate la început de proprietar în propriul său interes, au devenit cu timpul un *drept* de folosință, o servitute asupra proprietății pe care colonii, rumânii sau vecinii, veneau să se așeze. Acest drept nu decurgea însă din vre-un titlu de coproprietate al săteanului, căci eră acelaș pentru săteanul băștinaș, cât și pentru colonul venit.

A nega deplinătatea proprietății în trecut pentru că proprietarul nu putea cere săteanului decât anumită dijmă sau un hotărât număr de zile de lucru, ar fi ca și când s'ar nega astăzi deplinătatea proprietății pentru că raporturile dintre proprietari și săteni sunt regulamentate, înseamnă a confunda două noțiuni deosebite, aceia a proprietății pământului cu aceia a raporturilor dintre proprietar și săteni în vederea exploatării pământului, raporturi care au variat cu împrejurările economice.

Până la 1805 în Moldova [1], până la Regulamentul organic în Muntenia, dreptul de folosință al săteanului se întindea asupra întregei moșii. Era un fel de arendare obligatorie, dar individuală către săteni sau o subarendare obligatorie în cazul când proprietarul își arenda moșia. Tendința cârmuirii de a înlătura pe arendașul intermediar se manifestă încă din a 2-a jumătate a sec. XVIII-lea printr'un drept de preferință acordat sătenilor la arendare [2]). Este interesant de observat în această privință că încă de la 1803 boerii Moldovei preferau arendarea către toți locuitorii satului, decât la câțiva «din cei mai cu putere..... fiindcă aceia asupresc pe cei mai săraci [3])». La 1815 Calimah desființează în Moldova dreptul de preferință al sătenilor la arendarea moșiilor, așa că «fieşte-care din stăpânii moșiilor să fie slobod a-și vinde venitul moșiilor precum va voi și ori-cui va vrea [4])». Dar fireşte, arendașul nu puteà exploata moșia decât tot conform vechiului obicei, deci prin subarendare obligatorie.

Tratatul dela Adrianopol aduce o mare schimbare în situația economică a principatelor, și această schimbare se resimte în dispozițiile Regulamentului organic relative la raporturile dintre proprietari și săteni. Incheierea deja citată a comitetului proprietarilor mari, prezintată adunării ad-hoc a Moldovei, arată că în

1) Rosetti, l. c. 488.
2) Urechia, Ist. Rom. VIII, 616.
3) Rosetti, l. c. 344.
4) Urechia, Ist. Rom. X. B. 429.

vremea când populaţia erà mai rară «proprietarii spre a puteà «trage măcar un mic folos din întinsele lor câmpii, pe care din «lipsa braţelor sau a capitalurilor nu le puteau lucrà, încuviinţau «cu plăcere exploatarea lor ori-cui se îndatorà a le da măcar «dijmă». Când însă «populaţia s'a înmulţit,... când în urma repe-«dei desvoltări a comerţului, agricultura a luat o întindere aşa de «mare în cât puţine moşii de câmp mai au încă locuri pentru «creşterea vitelor... când preţurile pământului s'au suit la un grad «proporţionat cu acea desvoltare; când, de altă parte, preţul lu-«crului, din cauza înmulţirii braţelor şi a înlocuirii lor prin mai «multe maşini, n'a putut creşte întru aceiaşi proporţie, Regula-«mentul organic... au şi pus în proporţie mai potrivită valoarea «anuală a pământul ce proprietarul dă ţăranului, cu lucrul ce «acesta dă celui dintâi».

Dreptul de folosinţă al ţăranului asupra întregei moşii a fost astfel, din cauza împrejurărilor noi economice, redus la 1805 în Moldova şi de către Regulamentul organic în Muntenia. Până la începutul sec. al XIX-lea, ţăranul suferea mai ales de abuzurile administraţiei, de viţiile unei organizaţii de Stat întemeiate pe privilegii şi de exigenţele străine, când ale Turciei pentru aprovizionarea chelerului împărătesc, când ale Austriei sau Rusiei pentru îndestularea oştilor de ocupaţie.

Străinii cari ne storceau astfel aveau interesul de a înegrì pe proprietari pentru a aruncà asupra acestora vina suferinţelor. Rapoartele lor sunt pline de înduioşări interesate asupra stării ţăranului român. Astfel au procedat Austriacii la 1790 [1]), Kisseleff în tot timpul vremelnicei sale cârmuiri dintre 1829—1834. Sistemul a fost reeditat în timpul ultimei ocupaţii nemţeşti. Adevărul este, că mai ales dela tratatul dela Adrianopol, dela deschiderea de noui debuşeuri pentru produsele agricole şi creşterea valorii pământului, au început şi proprietarii să ceară schimbarea modului de exploatare de până atunci.

Tendinţa proprietarilor a fost de a se liberà de arendările silite către săteni şi de a ajunge la sistemul tocmelilor de bună voe. «Boerescul nu este un drit feodal — zice încheerea amintită «a marilor proprietari moldoveni —, nu este un privilegiu deşert «al boerimei, nu este o rămăşiţă a vecinătăţii, ci este un echiva-«lent al întrebuinţării pământului ce locuitorii primesc spre a lor «hrană dela proprietari, este preţul anual al posesiunei plătit în «lucru proprietarilor... (chiar) neboeriţi».

Şi adaogă încheierea: «Ţăranii pot dar câştigà *proprietatea* «numai prin bună înţelegere cu proprietarii pe ale căror moşi lo-«cuesc. Împroprietărire de bună voe, pe care nimeni n'o împie-«dică».

---

1) Urechia, ist, Rom. III, 329.

În discuţiile aprige dela 1864, Kogălniceanu greşeà contestând proprietatea deplină. Barbu Catargi greşeà contestând *dreptul* de folosinţă. Poate că soluţia ar fi fost mai bună dacă protagoniştii ar fi fost mai puţin intransigenţi asupra chestiei de principiu.

Reforma lui Kogălniceanu a sancţionat reducerea dreptului de folosinţă făcută de Regulamentul organic, transformând tot odată acel drept în proprietate deplină asupra părţii reduse. Cealaltă parte rămâneà proprietarului moşiei în proprietate deplină şi fără drept de folosinţă a ţăranului asupra ei [1]).

Evaluarea prevăzută de decretul-lege pe baza tuturor elementelor, şi chiar a «calităţii pământului dată de specialişti», ar fi desigur dreaptă dacă de altă parte nu s'ar fixà ca *maximum*, arenda regională înmulţită cu 20.

Preţurile regionale au fost stabilite pentru cazurile când proprietarul, de bună voia lui, arenda pământ ţăranilor. Ele nu pot fi luate ca temei pentru determinarea preţului alienării definitive a pământului. Sistemul admis de decretul-lege stabileşte un preţ de favoare pentru cumpărător, în dauna vânzătorului silit. Proprietarul aveà dreptul, în loc de a recurge la arendare către săteni pe preţuri regionale, să-şi exploateze pământul în regie şi să obţie astfel un câştig mult mai însemnat decât acea arendă. Săteanul împroprietărit, care va lucrà în regie şi cu cheltueli de exploatare reduse, va avea el acel câştig, de care expropriatul va fi de a pururea lipsit. De aceea împrejurarea că «operaţia îm-

---

1) In numărul de Ianuarie al Convorbirilor Literare, d-l Mazilu declară că împărtăşeşte „fără rezerve soluţia adoptată pentru fixarea preţului pământului răscumpărat". Se ştie că chestia preţului constitue una din puţinele rezerve pe care proprietarii le-au făcut faţă de decretul-lege relativ la expropriere.

A expropria înseamnă a lipsi pentru totdeauna pe cineva de capitalul său. Inseamnă a-l lipsi pentru totdeauna de foloasele de orice natură pe care, conform legilor, le putea trage din acel capital în prezent sau în viitor.

Capitalul-pământ ce se expropriază cuprinde şi el două valori, una actuală, alta crescândă, în viitor.

Valoarea actuală erà determinată, ca pentru orice altă marfă, de complexul împrejurărilor economice. Această valoare se arată prin preţul de vindere-cumpărare el moşiilor în ultimii ani, singura bază sigură de evaluare.

Evaluarea pe baza expertizelor instituţiunilor de credit este greşită fiind sub realitate pentru că erà menită numai a garantà împrumutul şi pentru că se făceà de obicei în raport cu împrumutul cerut.

Nici evaluarea pe baza contractelor de arendare încheiate de proprietari nu este mai dreaptă. Asemenea contracte erau des încheiate de femei în neputinţă de a îngriji mai de aproape de interesele lor de tutori nepăsători sau interesaţi, de funcţionari cari nu-şi puteau administrà direct averea, de diverse categorii de proprietari care într'un anumit timp nu puteau întreprinde exploatări în regie, dar cărora le rămâneà dreptul de a schimba în viitor modul de exploatare al pământului lor.

proprietărirei, leagă pe ţăran pentru 40 de ani» [1]) nu îndritueşte ca pământul să fie vândut ţăranilor sub valoarea reală pe care ar fi putut fi vândut altui cumpărător.

Orice proprietar de pământ, ca de orice altă marfă, erà îndreptăţit a crede, pe temeiul legilor ţării, că deţine un capital a căreia valoare de schimb îşi organizà traiul, împărţeà moştenirile, constituià ipoteci, contractà angajamente de care rămâne legat şi după expropriere.

Creşterea valorii pământului, fără intervenţia nici a capitalului, nici a muncii proprietarului, adică renta, se datoreşte aceluiaş complex de împrejurări economice care au urcat diferitele feluri de acţiuni sau au scumpit preţul atâtor articole, adică au scumpit traiul, scumpire ce se repercută şi asupra proprietarului care se expropriază. De aceia dreptatea cere ca măcar în parte renta să fie asigurată proprietarului. Acum însă că expropriatul va fi lipsit pentru totdeauna de această rentă, de care se va folosi în schimb împroprietăritul, nu este abuziv a cere ca adevărata valoare actuală să fie integral plătită. Altfel se loveşte nejustificat într'o singură categorie socială, aceia a proprietarilor de pământ.

Iată spre pildă o moştenire în care una din părţi a luat pământ, socotit pe 800 lei pogonul, iar altă parte acţiuni pe cursul zilei mult urcat faţă de cursul emisiunei. Vine exproprierea. Cu evaluarea cea mai bună din decretul-lege expropriatul nu va luà decât 600 lei de pogon, adică va înregistrà o pierdere de cel puţin 200 lei de pogon, pe când deţinătorul acţiunilor îşi va păstrà capitalul neştirbit.

Dacă totuşi consideraţii de înaltă ordine socială impun înlesniri în favoarea cumpărătorului ţăran, acele consideraţii privesc de o potrivă toate categoriile sociale şi toate trebue să suporte consecinţele, nu una singură, a proprietarilor de pământ, vânzători siliţi.

Ştim cu toţii că exproprierea «nu se face pentru proprietari, ci este o reformă cu caracter fundamental social» [2]), dar aceasta nu îndreptăţeşte ca ea să se facă *împotriva* proprietarilor şi ca sacrificii, — într'o proporţie atât de mare — din partea unei singure categorii sociale.

IOAN C. FILITTI

CONVORBIRI LITERARE

No. 4 BUCUREŞTI, APRILIE ŞI MAI 1919 Anul LI

AMINTIRI DIN „JUNIMEA“

CAPITOLUL VI

CONVORBIRI LITERARE

Pe lângă persoanele ce făcuse parte din societatea noastră până atunci se mai adăogiră în curând şi altele. Mai întâi câţiva din tinerii cărora le dădusem eu cu o iarnă înainte lecţiuni de drept roman la mine acasă, Mihail Corne, Grigore Buiucliu, Alexandru Farra, apoi Lascar Ciurea judecător la curtea criminală, Ioan Caraiani numit profesor la Universitatea din Iaşi şi originar de prin Macedonia, Samson Bodnărescu venit din Bucovina spre a-şi cercà norocul în România, Dimitrie Rosetti frate mai mare al lui Theodor, Cerkez Todiriţă de care am vorbit, şi Nicu Casimir mutat din Bucureşti ca procuror la Curtea din Iaşi. Din toţi aceştia astăzi au murit doi. Lascăr Ciurea care frequenta adunările noastre mai mult din prietenia ce avea pentru Pogor, şi alţii dintre noi, decât din interes pentru literatură, şi Nicu Casimir. Despre acesta nu mi se va prezenta ocaziunea să mai vorbesc în cursul acestor amintiri, de aceea cred a-mi îndeplinì aici o datorie însemnând că Nicu Casimir mi-a fost unul din cei mai simpatici prieteni, ce am avut în juneţea mea. Ca copii ne jucasem împreună în Iaşi; în vremea studiilor ne-am regăsit la Berlin, în ultimii doi ani ce am petrecut acolo şi am trăit ca fraţi, aceleaşi raporturi intime le-am avut şi mai târziu după întoarcerea în ţară, iar când împrejurările ne despărţeau, ne comunicam unul altuia, toate întâmplările şi chiar toate sentimentele şi părerile noastre prin o corespondenţă regulată şi activă. In toamna anului 1858 ne-am îmbolnăvit amândoi în acelaşi

timp şi peste câteva săptămâni, în ziua de 24 Octombre când eu mă ridicam depe boală, el muri. Când doctorul care ne căutase pe amândoi îmi dădù această ştire, m'am îngălbenit şi am rămas ca amuţit; nici puteam să cred o asemenea nenorocire. Moartea lui Nicu Casimir a fost întâia care m'a făcut să simţ cât e de mare durerea unei vecinice despărţiri. Prietenul meu avea dragostea literaturei şi se încercase ca autor, însă timid de natură tot amânà momentul când va comunica Junimei lucrările sale. După moartea sa prematură n'am mai auzit vorbindu-se de manuscriptele ce se găseau la dânsul şi astfel au rămas necunoscute.

Nu ştiu dacă toate persoanele însemnate mai sus erau presente la o şedinţă ce se ţinea în casa lui Pogor pe la începutul lui Ianuarie 1867 de care am să vorbesc, dar ştiu că Adunarea era numeroasă. Maiorescu veni în acea seară cu o propunere care plutea de câtăva vreme în mintea multora din noi şi erà foarte naturală în starea în care să găsea Societatea. In adevăr câteodată să citea la Adunările Junimii vre-o poesie originală sau tradusă, discuţiile noastre dăduse lui Maiorescu ocasiunea să scrie câteva studii şi critici, întinse, pe care ni le comunicase erau să rămâie aceste cunoscute numai în cercul nostru restrâns?

Deaceea când Maiorescu îşi arătă părerea că ar fi bine să deschidem un mic jurnal literar în care s'ar tipărì scrierile cetite şi aprobate de societate, şi în care să putem rezumà o parte din discuţiile noastre, ce prezentau un interes general, toată lumea primì fără lungi desbateri propunerea sa. Pogor entusiast pentru orce inovaţii, proclamă absoluta necesitate a unei reviste şi îşi frecà mânele cu plăcere gândind la polemicele literare la care viitoarea noastră publicaţie ar puteà da loc.

Două întrebări se născură atunci, întâi, cum se va numì acest copil al Junimii, şi apoi cine va fi directorul lui — căci de greutăţi materiale nu aveam a ne teme: o tipografie nouă şi complectă ne sta la dispoziţie. Inainte încă de a se pune aceste întrebări, eu mă înfundai pe o canapea ce se găseà în colţul cel mai întunecos al salonului — căci simţeam instinctiv că toţi au să cadă pe capul meu. După obiceiul Junimii de a se ocupà mai întâi pe larg şi pe întins, cu mare ceartă şi svon de ceeace este secundar, şi de a hotărî apoi repede lucrurile principale, la început se puse în discuţii numele jurnalului, care în definitiv erà

destul de indiferent. După ce mai multe propuneri, una mai ciudată decât alta, se făcură şi se respinseră, eu zisei din colţul meu: «Poate o denumire potrivită ar fi «Convorbiri Literare?...». — Bravo, răspunse Pogor de departe! «Convorbiri Literare, nu zice nimic. *Cela n'engage à rien! Admis!...* Primesc şi eu acest titlu declară Maiorescu, fiind că este fără pretenţie!...

Dar care dintre noi ar vreà să iea asupra sa direcţia jurnalului? ... O tăcere generală se făcù şi după câteva momente tot Maiorescu o curmă, strigându-mi în gura mare: «Tu ai găsit numele, tu eşti dator să conduci treaba, fii tu redactorul Convorbirilor Literare!».

Lucrul de care îmi fusese frică se întâmplase, şi speranţa mea că mă vor uità în colţul întunecos unde mă ascunsesem nu se realizase. In întâiul moment îmi trecură prin minte o mulţime de cauze pentru care vream să refuz: Succesul jurnalului puteà fi îndoelnic, direcţiunea puteà să-mi deà multă muncă şi bătaie de cap; alte nemulţumiri necunoscute mă mai puteau aşteptà, dar mai ales aveam ca o presimţire vagă şi nebuloasă, că treaba aceasta nu va jucà un rol secundar în viaţa mea, şi că acel *da* sau *nu* ce voiu rostì, va fi aici tot aşa de însemnat ca şi la o căsătorie. Puteau să fie multe şi puternice motive *contra* dar erà unul singur *pentru* care le covârşi pe toate.

Eram pe atunci amorezat, şi precum e natural, raportam totul la pasiunea violentă de care eram stăpânit. Dela sine îmi venì atunci gândul că noua mea însărcinare, mă va înfăţişà cu mai mari merite în ochii femeei pe care o iubeam; totodată un jurnal literar îmi da ocaziunea şi locul potrivit pentru a publicà oarecare poezioare de amor ce începusem a compune. Ce minunat mijloc de a comunicà cu persoana iubită!

Pe când stam tăcut şi căutam să limpezesc în mine toate aceste gânduri deosebite ce mă grămădeau, Pogor îmi strigă deodată: «Ce stai aşa mahmur, par'că ţi s'ar fi înecat corăbiile? Noi te căftănim şi tu nu te bucuri? Hai, primeşte şi nu mai face marafeturi! In acest moment începù a cânta cu glas subţire, ca lăutarii la boerii: «Cu caftan l'am îmbrăcat»... şi să răpezi la mine să mă ia de subţioare ajutat de nu ştiu care altul tot atât de vesel ca şi dânsul. In vreme ce aceştia mă duceau în pompă prin prejurul odăei, toată Junimea intona în cor cânecul: «Cu caftan l'am îmbrăcat»!... şi în mijlocul râsului gene-

ral eu făcui declaraţia solemnă că primesc caftanul cu care mă împodobeau. Aşa m'am făcut Directorul «Convorbirilor Literare!

Veselia în societate a fost bună, dar când m'am întors acasă eram foarte preocupat şi o mare parte din noapte, m'am gândit la viitoarea mea însărcinare. A doua zi m'am dus la Maiorescu şi am pus cu dânsul la cale, să dăm «Convorbirilor Literare» formatul în IV⁰, să le scoatem de două ori pe lună, compunând fiecare număr din două coli de tipar, sau când n'ar ajunge materia, cel puţin din 1½. Am mai fixat cu multă modestie preţul abonamentului anual pentru România la un galben, iar pentru Austria numai la 4 florini, ţiind seamă de mijloacele restrânse ale Românilor cu învăţătură de acolo, mai ales ale tinerimii studioase. In sfârşit ne-am hotărât să tipărim jurnalul numai în 300 de exemplare. Aceasta iarăşi dintr'un sentiment de modestie, doar n'ar avea aparenţă, că dăm, proporţii prea însemnate publicaţiei noastre.

Era această modestie o reacţie naturală contra celor ce se făceau în general pe atunci. In câmpul literar totul se începea pe mare cu trâmbiţe şi surle, par'că ar fi fost c.ne ştie ce lucrare colosală, şi apoi peste un timp foarte scurt marea întreprindere cădea în baltă, ne mai auzindu-se vorbind de dânsa; în curând alta începea aiurea cu aceiaşi pompă şi ostentaţie pentru a înceta tot aşa de repede. Noi însă căzusem în extremul contrar: nici preţul abonamentului nu puteà acoperì cheltuiala t parului, mai ales că cele mai multe numere hotărîsem a le trimite gratis, pe la şcoli şi biblioteci române fără mijloace din Austro-Ungaria, nici 300 exemplare nu puteau ajunge; în fapt am fost curând siliţi să facem o a doua ediţie a celor întâi numere, şi cele următoare să le ridicăm la 500 şi chiar 800 exemplare. Cu toate acestea după trecere a câţiva ani, întâele volume din «Convorbiri» aproape nu se mai găseau de cumpărat şi astăzi tomurile 1—7 se consideră ca cărţi rare după care anticarii evrei fac mare goană.

Cel dintâi număr al «Convorbirilor» a apărut cu data de 1 Martie 1867 şi a fost expediat în toate părţile. El începe cu o introducere scrisă de Maiorescu în prezenţa mea la dânsul acasă, eu am adaus numai scurtul aliniat final, ş'apoi am hotărât să iscălesc eu întreaga prefaţă în calitate de redactor. Indată după aceasta vine studiul cetit de Maiorescu în Junimea «Despre

Poezia Română», de care am vorbit, apoi o descriere de mine a galeriei de tablouri din Iaşi, şi în sfârşit un apel al Societăţii către autorii români.

Este un sentiment straniu de a vedeà pentru întâia oară scrierile sale tipărite şi numele său publicat pe coperta unei cărţi, şi socot că oricine trebue să aibă emoţiuni în momentul acela. Par'că îţi vine să te crezi mai mult decât ai fost cu o zi înainte, mai înălţat, înzestrat cu merite mai mari. Când însă eşti de 24 de ani şi amorezat, atunci, pe lângă acel sentiment de mândrie, se mai adaugă şi altul de dulce speranţă, care îţi înveseleşte sufletul, şi te cufundă în visuri frumoase. Dar realitatea rece vine grabnic să te desamăgească. Am trebuit să aflù, poate ca şi alţii în poziţia mea, că persoana asupra căruia nădăjduiam că revistă condusă de mine va face mare efect, a lăsat-o cu destulă nepăsare, netăiată pe masă, ceeace m'a umplut de amărăciune. In schimb însă la o altă persoană se vedea o emoţie afectuoasă în faţă când a luat întâia broşură a «Convorbirilor» în mână: acela era tatăl meu. Şi el trecuse, cu mulţi ani în urmă, prin acele momente de iluziune pe care vârsta şi experienţa vieţii de mult le redusese la adevărata lor valoare. Dar se vede că pentru fiul său, orce părinte iubitor trece încă odată prin fazele prin care a trecut însuş în tinereţele sale.

Din partea publicului cetitor pot spune că numărul 1 al «Convorbirilor Literare» a fost foarte bine primit; nu i s'a făcut în deobşte nici o altă critică decât asupra numelui, care la mulţi li s'a părut ciudat sau cel puţin neobişnuit. Inceputul scrierii lui Maiorescu a făcut bun efect chiar asupra poeţilor noştri, căci se va băga seama că abia cu numărul următor începe o critică destul de aspră cu citaţii din autorii români. Şi în adevăr după No. 2, acei ce s'au simţit atinşi s'au supărat cu atât mai mult cu cât, precum am spus, ei nu erau deprinşi la critică ci numai la laude, şi această scuturătură din dulcea mulţumire de sine în care se legănau, a trebuit în adevăr să fie foarte neplăcută. Când însă au văzut că acea critică nu era numai un fapt izolat şi întâmplător, ci urmează cu regulă şi metodă şi că pe lângă aceasta să mai adauge şi satira muşcătoare, atunci autorii noştri s'au supărat de tot. Unii au luat pana să răspunză, precum Bolintineanu şi Boliac, alţii ca Alecsandri s'a plâns în particular de Maiorescu, către cunoscuţii săi, mai ales către

mine, dar cei mai mulţi după statornicul obiceiu al Bizantinilor, au cercat să ne lovească — mai ales pe Maiorescu, în interesele noastre de tot felul, şi străine cu totul literaturei.

Nu vreau însă să anticipez asupra acestui subiect, despre care mi se va prezenta ocaziunea să vorbesc mai târziu, şi revin la Convorbirile Literare. Ocupaţia mea la început nu era tocmai mare, o bună parte din materie pentru mai multe luni o aveam strânsă, şi de partea materială a jurnalului se ocupa administraţia tipografiei. Eu nu aveam decât să revizuesc registrele speciale ale revistei, să fac corecturile şi să întreţin corespondenţa. Dela început m'am pus cu zel şi inimă la treabă, şi am găsit plăcere întru conducerea acestei publicaţiuni în numele societăţii, căci pe atunci Convorbirile se socoteau a fi organul şi proprietatea Junimei; mai târziu numai s'a schimbat această idee încetul cu încetul, până când dela sine Convorbirile s'au considerat de toată lumea ca fiind proprietatea Directorului lor. Totuş lucrul nu era aşa sigur în formă, încât să nu dea loc şi la păreri contrare. Când peste 18 ani eu am hotărât să mă mut la Bucureşti, cu Convorbiri cu tot, Nicu Ganea era aşa de furios de această hotărâre a mea, încât după multe şi zadarnice încercări de a mă opri în Iaşi, s'a pus cu ciudă să-mi conteste dreptul de a dispune de Convorbiri, susţiind că jurnalul ar fi al Junimii şi nu al meu personal. Negreşit că după discuţia urmată în societate, el a rămas singur de părerea aceasta şi a trebuit să cedeze puterii argumentelor contrarii, dar mânia şi mâhnirea lui pentru plecarea mea din Iaşi a ţinut încă o bucată de vreme până în sfârşit s'a liniştit.

Vre-o doi ani după apariţia lor, Convorbirile Literare au trecut printr'un moment foarte greu. Câţiva membri resleţi ai Junimii — însă nu societatea — se pusese să facă politică cu multă activitate şi au propus în una din intruniri ca să contopim jurnalul literar cu unul politic ce erau pe cale să înfiinţeze. Ei voiau prin aceasta să uşureze cheltuelile, şi să mărească interesul jurnalului politic. Unii propuneau că foiletonul să fie destinat exclusiv literaturei, alţii ca politica să ocupe întâile două pagini, iar literatura paginele din urmă. Aceştia mersese până întru a primi două direcţiuni cu totul separate una de alta, cea politică şi cea literară, ba admiteau chiar ca partea literară să-şi păstreze numele ei special de Convorbiri, numai şi numai pentru a putea

contropì ambele jurnale. Eu m'am opus cu toată energia la aceste propuneri, deşi multora le păreaµ admisibile. Mi se zicea: de ce ţi-e frică, ce-ţi pasă de întâile două pagini, nu-ţi rămân celelalte în deplină şi liberă dispoziţie. In seara întâia nu se luă nici o hotărâre. Eu plin de grijă m'am pus de-a doua zi să alerg pe la toţi că să cere să-i conving în particular de primejdia unuia asemenea contopiri; simţeam instinctiv că admiţânduse propunerea, Convorbirile se duc pentru totdeauna. In întrunirea următoare o discuţie foarte lungă a urmat iarăş până când în sfârşit ne-am învoit ca chestiunea să se hotărască printr'un vot în toată forma. Fără glasul lui Maiorescu care număra voturile, se ivi paritate între membrii presenţi. Deci dela dânsul atârna soarta Convorbilor şi eu mă uitam în ochii lui cu strângere de inimă de vreme ce şi el păruse a se pleca pentru propunerea contopirii, dar spre bucuria mea, el îşi schimbă părerea la urmă, poate subinfluenţa energicelor mele protestări. El votă pentru statul quo şi astfel Convorbirile scapără cu majoritatea acestui singur vot. Mai târziu s'a văzut cât de mare dreptate am avut eu atunci. Foaia politică a încetat şase luni după deschiderea ei şi cu ea negreşit s'ar fi stins şi foaia literară, pe când Convorbirile au urmat a trăi atâţea ani şi trăesc şi astăzi.

Al doilea moment greu pentru Convorbiri a fost acel când s'a vândut tipografia în luna Octombrie 1871. Am zis că întreprinderea mergea foarte greu; Bernhard nu ne făcea tipăriturile ce erà dator să facă, nu plătea chiria localului, numai plătea nici hârtia comandată în străinătate, dar işi îneca necazul şi grijile în vin. Intr'o zi primesc pe neaşteptate o scrisoare dela dânsul în care îmi spune, că nemai putând ţinea tipografia o părăseşte şi se duce. Am alergat îndată la stabilimentul nostru unde am găsit lucrătorii neplătiţi şi revoltaţi şi o neorânduealä completă

Mai mulţi membrii ai Societăţii ne-am adunat în grabă, am asigurat lucrătorilor dreptul lor, şi am stabilit o administraţie provizorie cu Balassan care a dus-o dela primavară şi până toamna. După aceea eu nu m'am mai ocupat de cele ce se petreceau la tipografie, căci puindu-mi în Iaşi candidatura la deputăţie am trebuit să fac şi eu atunci o politică activă. Situaţiunea politică erà în adevăr foarte gravă; dela alegeri atârna continuarea Domniei prinţului Carol sau abdicarea sa, şi nimeni nu să puteà da înapoi în asemenea momente. Camera şi însurătoarea

mea ce avù loc în Iulie 1871, şi care fu urmată de o călătorie de mai multe luni în străinătate, mă ţinură departe de Iaşi până pe la începutul lui Septemvrie. In luna Octomvrie Maiorescu în unire cu Pogor, văzând că tipografia numai poate merge de loc, o vândură lui Herşu Goldner, fără a mă înştiinţa şi pe mine deşi eu ca director al Convorbirilor eram cel mai interesant în causă; în contractul de vânzare se nota numai că Goldner era dator să tipărească Convorbirile în oarecare condiţii. Auzind despre această vânzare, asupra căruia nu fusesem consultat, m'am supărat aşa de tare, încât vre-o săptămână sau două, nici n'am mai vorbit cu Maiorescu. Acesta a fost singurul nour trecător care a turburat lunga prietenie între Maiorescu şi mine, din momentul în care ne-am cunoscut şi până astăzi. Maiorescu a recunoscut singur mai târziu că şi el şi Pogor greşise faţă cu mine în împrejurarea aceea.

Am trebuit deci să tipăresc Convorbirile la Goldner, unde însă n'am găsit nici administraţia pe care eram deprins s'o găsesc în tipografia Junimii, şi unde în deobşte am fost priimit cu răceală şi rea voinţă, deci m'am văzut silit să fac totul singur. Deaceea şi mai ales din cauza antipatiei ce-mi inspira figura ciudată a ovreiului Goldner (care mai pe urmă a şi înebunit) m'am întors după două numere înapoi la Balassan. Acesta precum am zis îşi înfiinţase o biată tipografie primitivă, cu un singur teasc de mână şi cu litere uzate. Acolo am tipărit eu Convorbirile pe hârtie proastă, până când cu începerea anului VI al Revistei, Costache Rosetti Solescu, Gane, Naum, eu, şi alţii am înfiinţat Tipografia Naţională. Nemai având Junimea o administraţie care să încaseze abonamentele m'am pus eu să fac treaba aceasta şi mi-am înfiinţat singur o contabilitate complectă. Acum eu cumpăram hârtia, eu plăteam tiparul, eu eram faţă la expediţia jurnalului, tot eu făceam corecturi, mă ocupam de direcţiune, cumulam într'un cuvânt şi partea administrativă şi partea literară.

Amicii mei ziceau glumind că eu singur sunt autorul, culegătorul, corectorul, directorul, ba chiar şi *cetitorul* Convorbirilor Literare. Deşi lucrurile nu erau tocmai aşa, totuşi numai eu ştiu, cu ce greutăţi am putut-o scoate la capăt. Opream pe oameni pe uliţă ca să le cer abonaméntul, încât unii când mă vedeau de departe, fugeau pe celalt trotuar şi grăbeau pasul; mă rugam de mai mulţi membrii ai societăţii să ajute Convorbirile cu

mici contribuţii particulare, alergam la fiecare lună pe la ei pe acasă, ca să încasez banii, întreţineam corespondenţa, dam goană după materie de tipărit. Încurajam pe toţi să scrie mai ales în timpul vacanţelor, şi mergeam chiar până acolo că hotăram fiecăruia cu ce să se ocupe anume. Decâte ori am dat prin aceasta ocaziunea să se scrie lucruri foarte bune şi interesante! Intr'un cuvânt făceam totul, şi neajungând banii încasaţi, puneam în fiecare an diferenţa din punga mea. Când însă în vre-un număr se găseau bucăţi mai slabe de versuri sau presă, *eu* aveam răspunderea căpătând ocara în Junimea, în special se înţelege dela prietenul meu Pogor căruia totdeauna i-a plăcut să comandeze, dar niciodată să lucreze singur. Insă duşuri de apă rece îmi veneau câteodată şi dela persoane străine Junimii. Aşa într'o sară găsindu-mă într'un salon aristocratic din Iaşi, domnişoara de gazdă mă întrebă de ce Convorbirile nu fusese împărţite în ziua I-a a lunei. Eu încântat de această băgare de seamă, îi spusei că este o mică întârziere şi că în ziua următoare va avea jurnalul cu siguranţă. Nu e pentru mine, răspunse ea, nu le deschid niciodată; este pentru cameriera mea, care citeşte Convorbirile cu mare plăcere, şi-mi spune câteodată ceeace cuprinde revista D-voastră.... Işi poate închipui ori cine că am schimbat cât de repede conversaţia.

Cu anul VI Convorbirile au început a numai apărea de două ori pe lună ci numai odată. însă numărul colilor l'am urcat dela patru adesea la şase şi uneori chiar la şeapte. Abonamentul de mai înainte se ridicase dela un galben la 20 lei pe an care preţ a ramas până astăzi. In aceste condiţii însă, în curând încetară cu totul micele contribuţii lunare ale câtorva membrii ai Junimii. Aşa am dus'o 18 ani întregi până când am mutat revista în Bucureşti, i-am schimbat vechiul format şi-am dat'o în editura tipografiei Socec et Teclu.

Nu ştiu cât timp mai e dat să trăiască Convorbirile Literare, care văd bine numai sunt ceeace erau odinioară. Mulţi din vechii autori cu a căror preţioasă colaborare am dus'o ani îndelungaţi numai scriu astăzi — poate au îmbătrânit — câţiva alţii m'au părăsit şi s'au dus aiurea, unii, în sfârşit au murit prea de timpuriu pentru literatura noastră.

Deasemenea nu pot să-mi dau bine seamă care va fi efectul definitiv ce Convorbirile vor fi avut asupra literaturei naţionale.

Insă când compar colecţiunea întreagă pe care am mai răsfoit-o încă odată cu ocaziunea acestor notiţe, cu colecţiunele altor foi române vechi şi noui, pe care le-am aproape complecte la îndemână, nu pot cu toată modestia să nu văd limpede şi să nu recunosc superioritatea mare în toate privinţele a Convorbirilor Literare.

Dacă mă întorc la mine însumi văd că ocupaţiunile mele literare m'au distras dela multe altele foarte lucrative pe care le-am pus pe al doilea plan; văd că toată munca mea nu mi-a adus niciodată vre-un profit material; nu ştiu chiar de mi-a adus vreun profit moral, căci laudele ce mi s'au făcut au fost puţine, dar mustrările foarte multe, ceeace ştiu însă este că Convorbirile Literare în 23 de ani nu mi-a dat nici un moment de părere de rău, dar multe momente de mulţumire, şi că adesea necazurile şi supărările vieţei, le-am putut îndepărta lesne cu Convorbirile Literare.

Astăzi de m'ar întreba cineva de vreau să încep a trăi încă odată sfertul de Secol ce a trecut, poate multe din cele ce am făcut nu le-aş mai face a doua oară, dar fără nici un moment de stânjinire şi cu dragă inimă m'aş declara gata să reincep a conduce Convorbirile Literare.

CAPITOLUL VII

VASILE ALECSANDRI

Indată după apariţia Convorbirilor Literare m'am adresat către Vasile Alecsandri şi l'am rugat să colaboreze şi el la revista noastră. El avea o îndoită datorie să încurajeze această nouă publicaţie literară, şi ca unul din cei dintâi poeţi ai Românilor precum era considerat de multă vreme încă de pe atunci, şi ca prieten personal al tatălui meu. In adevăr, deşi cu treisprezece ani mai în vârstă decât Alecsandri, tatăl meu era strâns legat prin amicie cu dânsul încă dela întoarcerea tânărului poet din Paris unde îşi făcuse studiile. Am auzit adese ori pe tatăl meu spuind că într'o seară, găsindu-se în salonul unei doamne Sturza care îşi zicea contesă, împreună cu Alecsandri şi alţi tineri întorşi de curând din străinătate, veni vorba de literatura noastră naţională. D-na Sturza, femeie foarte inteligentă, îndemnă

atunci pe Alecsandri să citească nişte poezii ce auzise că ar fi scris în zilele acelea pentru ca să le audă şi tatăl meu, şi tânărul poet recită cu mult foc întâiele sale balade: Baba Cloanţa, Strunga, Andreiu Popa.... Tatăl meu era încântat. Deşi se întoarse acasă noaptea târziu, totuş cuprins de o vie emoţiune el nu putù să se culce, ci să plimbă încă ciasuri întregi prin casă şi cu memoria extraordinară ce avea, să puse să declame până în spre dimineaţă poeziile ce ascultase. A doua zi el merse la Alecsandri, ca să-i ceară o copie de pe versurile citite şi stătù cu dânsul vreme lungă la vorbă. Din acel moment a început prietenia lor care nu a fost niciodată torturată de vre-o neînţelegere ori cât de trecătoare. Ei amândoi, împreună cu Mihail Cogălniceanu, au fost Directori al Teatrului Naţional din Iaşi sub Mihalache Sturza Vodă şi izbutiră în scurtă vreme să puie temelia acestei instituţiuni abia născute. Dar Vodă supărat de oarecare cuplete satirice, de altminteri foarte nevinovate, compuse de Alecsandri şi care se cântase într'o seară pe scenă, desfiinţă direcţia, închise teatrul, şi surghiuni la mănăstire pe câţiva actori. Tatăl meu şi Alecsandri au fost apoi principalii colaboratori la revistele: «Propăşirea» şi «Dacia Literară». Chiar mai târziu la «România Literară» al căruia director erà Alecsandri, tatăl meu a colaborat pe cât l'au ertat sănătatea sa sdruncinată pe acele vremi.

Cât despre mine, eu am cunoscut pe Alecsandri, de mic copil, şi ţin încă foarte bine minte cum într'o zi pe când eram poate în vârstă de 7 sau 8 ani, am fost dus de tatăl meu la dânsul acasă şi am fost pus să recitez cânticelul comic: «Herşcu Boccegiu» pe care îl văzusem la teatru jucat de Millo. S'a zâs mult de declamaţia mea şi când am sfârşit Alecsandri m'a desmerdat mi-a dat bomboane dint'un saltar şi mi-a zis: «Bravo, ai să te faci un mare actor, mai mare decât Millo», laudă la care m'am simţit foarte măgulit. După ce m'am întors în ţară dela studii şi m'am făcut profesor la Universitatea din Iaşi, eu am revăzut adese ori pe Alecsandri. El îmi da totdeauna sfatul să mă încer în lucrări literare, călcând pe urmele tatălui meu—el nu ştià că încercările mele începuse de mult. In primăvara anului 1867 când m'am adresat către dânsul, cerându-i colaborarea pentru Convorbiri nu-l mai văzusem însă de un timp destul de lung, căci Alecsandri sta singur şi supărat la Mirceşti de unde nu se mai mişcase de mult.

Alecsandri lucrase împreună cu întregul tineret la Unirea țărilor române. El salutase realizarea visului său patriotic într'un șir de poesii inspirate ce făcuse un mare efect asupra întregului nostru popor; cu atât era mai încântat de grabnica îndeplinire a Unirei, cu cât un prieten al său personal și camarad de studii, Alecsandru Cuza fusese bărbatul chemat să întrupeze dorințele tuturor patrioților români. De aceea în întâii ani ai domniei lui Cuza și el a fost silit să se amestece în politică; el se alese deputat, se făcù ministru, deși totdeauna pe scurtă vreme, și primi mai multe misiuni politice în străinătate. Din toate, aceea care i-a lăsat o impresiune durabilă, a fost misiunea sa pe lângă Napoleon III. Despre întâlnirea sa cu Impăratul Francejilor, Alecsandri a făcut o descriere foarte amănunțită care s'a publicat în Convorbii Literare, însă descrierea sa e rece în comparație cu povestirea ce făceà prin viu graiu despre audiența sa la Napoleon. Figura nobilă, imposantă și ochiul blând al Impăratului, amabilitatea cu care acesta a primit pe un trimis, fără caracter oficial, al unui mic Voevod, suit pe tron prin o întâmplare, interesul cel mare ce a manifestat pentru poporul român și pentru acel Domn a cărui soartă se asemănà în unele părți așà de mult cu a sa proprie și — ceea ce nu puteà ghici atunci — a trebuit să rămâie asemănată până la urmă; oarele întregi în care uitând afacerile Statului a convorbit cu Alecsandri, pe când miniștrii, mareșalii, ambasadorii și alți înalți demnitari așteptau nerăbdători în antecamera Tuileriilor — toate aceste, povestite de Alecsandri fac un cu totul alt efect decât cele scrise de dânsul. Numai când îl auzi pricepi entusiasmul ce poetul român a arătat totdeauna pentru Napoleon și Dinastia sa.

Alexandri a mers în timpul războiului Crimeiei la Sevastopol să admire de aproape bravura soldaților franceji, a fost apoi în Italia în vremea războiului austro-francez din 1859 și s'a găsit pe câmpul luptei la Magenta, puține oare după sfârșitul bătăliei. Totdeauna inspirat, el a cântat în frumoase versuri victoriile armatei imperiale. De aceea ușor se va pricepe de ce jale adâncă a fost cuprins după înfrângerea Francezilor în 1870 și mai ales după grozava catastrofă dela Sedan.

In cel din urmă timp al domniei lui Cuza el nu era de loc mulțumit de conducerea generală a politicei. Deși partizan al împroprietăririi țăranilor, lovirea de stat a lui Cuza și Kogălniceanu și impunerea legii rurale printr'un simplu decret domnesc,

i-au displăcut cu desăvârşire, căci Alexandri de când a eşit din anii juneţii a devenit un mare iubitor de pace şi de legalitate, urând de o potrivă revoluţiile de sus şi de jos. Deaceea el nu a luat nici o parte la actul din 2 Maiu 1864, şi poate că emanciparea ţăranilor este singurul fapt însemnat în istoria Românilor de 50 de ani încoace pe care Alexandri nu l'a cântat. Căderea lui Cuza la 1860 l'a turburat şi mâhnit însă cu desăvârşire; mai ales trădarea ofiţerilor ce erau de gardă la palat în acea noapte, Alexandri a considerat-o totdeauna ca o infamie.

Pentru acei militari el nu a ascuns niciodată dispreţul său, şi actul lor i-a inspirat, chiar după trecere a zece ani, poezia să «Guarda Seraiului» ce s'a publicat în Convorbiri Literare din 1 Aprilie 1876. Pentru întâia oară în viaţă el a simţit, în urma evenimentelor care au adus căderea lui Cuza, descurajare şi îndoeală despre viitorul poporului nostru. Mai bine de un an se trecuse dela acea epocă şi Alexandri sta tot nemişcat la Mirceşti şi mocnea în singurătatea sa fără a da vreun semn de viaţă. Nu mai scria nici versuri nici proză, pe care dealtminteri nici n'ar fi avut unde să le publice, căci, precum am mai zis, nici o foaie literară nu mai apărea atunci pe tot teritoriul României şi de literatură sau poezie nu se mai auzeà vorbind nicăeri.

Apariţia Convorbirilor a fost o fericire pentru Alexandri. Deşi critica lui Maiorescu l'a cam supărat un moment, totuşi chiar această critică, precum adesea se întâmplă, a fost poate o o imboldire pentru dânsul. Intâi mi-a trimes spre publicare o veche poezie «Tânăra Creolă», uitată în vreun saltar şi inferioară celor mai multe ale sale, precum şi câteva cântecele comice pe carî Millo le recitase pe teatrul din Bucureşti şi Luchian pe cel din Iaşi, dar care nu fusese încă tipărite. In curând însă mişcarea noastră literară din Iaşi, prelecţiunile populare ale Junimii, întrunirile Societăţii, critica ce aflase că se face în ele, «Convorbirile Literare» care nu încetase aşa de repede ca alte jurnale asemănate, ci părea că are trăinicie, sănătate şi viaţă, toate acestea interesară pe poet, îl deşteptară din letargia sa, şi îl îndemnară puternic la o nouă activitate literară, în timpul căreia a produs poate cele mai frumoase opere ale sale.

Prin luna Martie 1868 am primit o scrisoare dela Alexandri, împreună cu un mare pachet de poezii intitulate «Pasteluri»:

Sfârşit de toamnă, Iarna, Gerul, Viscolul, La Gura Sobei, Sania etc... Ele mi-au sosit spre seară, într'o Vineri, prin un înadins trimes, tocmai când era să fie o întrunire a Junimii. Nici n'am avut timpul să le cetesc singur, ci le-am luat cu mine aşa cum îmi sosise, foarte mulţumit că aveam pentru acea seară ceva nou şi interesant. Pastelurile lui Alexandri făcură un mare efect în Junimea; ele s'au cetit şi recetit de multe ori, apoi le-am publicat în capul întâiului număr următor al Convorbirilor la 1 Aprilie 1868. In răspunsul meu am felicitat pe autor din partea societăţii noastre, făcându-i o dare de seamă amănunţită de toate cele ce se vorbise în acea seară în Junimea. Alexandri foarte sensibil la laudă ca şi la critică, era încântat. Deşi trecuse iarna, — singurul anotimp în care avea obiceiul şi dispoziţia de a lucra, în odaia sa caldă la gura sobei, — el a desfăşurat chiar şi peste vară, contra deprinderilor sale, o activitate foarte mare, trimiţându-mi dela Mirceşti tot la câteva săptămâni câte un pachet întreg de pasteluri, sau alte poezii. De pe atunci noi am considerat pe Alexandri precum s'a considerat şi el singur ca membru al societăţii Junimea. In această calittate l'am invitat totdeauna şi el a venit adeseori, la aniversările noastre, de care voiu vorbì mai târziu şi i-am aşezat portretul în mijlocul celorlalţi membri ai societăţl în cele două grupuri colective care s'au făcut în anii 1873 şi 1883. Aproape tot ce a mai scris Alexandri dela 1867 încoace s'a publicat mai întâi în Convorbiri Literare şi apoi s'a reprodus în alte jurnale sau în volume. Când sfârşia vreo scriere mai lungă sau care-i părea mai importantă, el avea obiceiul să se repeadă la Iaşi şi să o citească însuşi în societate.

In asemenea împrejurări eu înştiinţam mai dinainte pe colegii noştri că vine Alexandri dela Mirceşti, şi eram atunci atât de numeroşi de nu mai încăpeam în odae. Aşa de exemplu Alecsandri a venit să ne citească Dumbrava Roşie, care ne-a făcut un mare efect şi Comedia sa «Boeri şi Giocoi» care însă a fost ascultată cu mai puţină mulţumire. Tot asemenea mai târziu, el s'a anunţat la mine în Iaşi pentru a citi Fântâna Blanduziei, arătând însă că ar dori să fie şi doamne prezente la lectură, iar la Bucureşti în casa lui Maiorescu ne-a citit la deosebite epoci piesele sale: Despot Vodă, Ovidiu şi altele. Dorinţa de a fi ascultat şi de dame la întâia lectură a unei noui scrieri, i s'a deşteptat

mai ales de când a intrat în raporturi literare mai intime cu Doamna Românilor, Elisabeta.

Daca încă de prin timpul Doinelor şi Lăcrămioarelor, Alecsandri era considerat ca un mare poet, culegerea sa de poesii populare publicată puţin timp după apariţia Convorbirilor Literare şi întregul şir de poesii compuse dela 1868 încoace, i-a ridicat renumele mult mai sus încă. Se formase un fel de mit în jurul *Bardului dela Mirceşti* precum incepuse a fi numit pe atunci. Nota comică e şi ea câteodată interesantă şi deci trebue să menţionez că mai multe persoane din public ce nu cunoşteau cuvântul *bard* îi ziceau tot *brad*, închipuindu-şi că este o greşeală de pronunţare. Am auzit însumi pe d. Neculai Gheuca, proprietar bătrân din Iaşi, ridicând la un banchet un toast în onoarea *Bradului* dela Mirceşti.

Nu era act politic important în istoria contimporană pe care Alecsandri să nu-l cânte cu aceeaşi inspiraţie cu care reînviase umbrele eroilor români din veacurile trecute, apoi viaţa ţărănească, basmele poporului, credinţele, datinele şi obiceiurile sale; chiar şi aspectul naturei în ţările române el le descrise în versuri melodioase şi într'o limbă curgătoare şi dulce, inspirată direct din graiul ţăranului nostru. Toate aceste însuşiri, unite cu reputaţia sa de om drept şi desinteresat, cu viaţa sa retrasă, simplă şi lipsită de ambiţiuni politice, îl ridică sus în imaginaţia publicului român din toate provinciile, iar momentul culminant în gloria sa de poet a fost acel în care s'a aflat de către Români, că el, dintre toţi poeţii latinităţii, fusese cel încoronat şi premiat la Montpellier pentru *«Cânteçul Gintei latine»*.

In toate părţile s'a simţit atunci că acestui bărbat, Românii îi datoresc o mare recunoştinţă şi că prin el se înalţă întregul nostru neam. De aceea de pretutindeni i-au venit felicitări în adevăr entusiaste, mii de scrisori şi adrese, mii de versuri de înălţare şi laudă, traduceri nenumărate ale Cântecului Gintei latine, în toate limbele europene şi chiar în limbi moarte, precum latineşte şi — ce e de mirat — evreeşte, îi veneau din toate părţile locuite de Români şi din ţări străine. Era o mişcare generală şi fiindcă de multe ori lucruri mici caracterizează o situaţie ma bine decât cele mari, voiu cità pe un bărbier din Iaşi, Neculai Clătinos, care aflând din jurnal despre premiarea Cântecului Gintei latine, se puse în emoţia sa, să alerge ca un nebun prin tot ora-

şul, cu jurnalul în mână oprind pe trecători, ca să le comunice această ştire şi strigând tare pe uliţă: «Asta e lucru mare, e o grozavă onoare pentru noi Românii, bravo Alecsandri, acum zic şi eu că e întâiul poet din Europa!»... — In faţa entusiasmului deşteptat însuşi guvernul şi partidul liberal atunci la cârmă, cu toate că nu se desfăcuse încă de organizarea sa în societate închisă, cu toate că Rosetti şeful partidului fusese nu de mult atins de Alecsandri într'o scrisoare în versuri pe care acesta o adresase generalului Florescu, împinse şi ele de avântul general, luară iniţiativa unei mari serbări naţionale în onoarea poetului încoronat. Se poate zice că în acei moment s'a consacrat Alexandri oarecum în mod oficial ca întâiul poet al Românilor.

De atunci datează şi raporturile intime între poetul nostru şi Curtea, căci, ca la orice curte din lume aşa şi la noi, numai faptele împlinite şi succesele dobândite sunt acele ce se recunosc şi se confirmă.

In cei întâi ani ai Domniei lui Carol de Hohenzollern, Alecsandri n'a arătat un mare entuziasm pentru Dinastia aleasă. Mai ales în timpul războiului franco-german, simpatiile sale cele vii pentru Francia şi Impăratul Napoleon, îl răcise şi mai mult de oricine purtà un nume german, mai ales când numele acela era Hohenzollern. Aceasta se dovedeşte şi prin următorul fapt care îmi pare caracteristic: Alecsandru Beldiman tatăl, incorigibilul antidinast, scrisese într'un jurnal redactat de dânsul în Iaşi, insulte la adresa Domnitorului şi fusese dat în judecată pentru aceasta de ministerul Lascar Catargi. Trimis fiind înnainiea juraţior din Roman, soarta hotărâse ca comisiunea ce aveà să'şi deà verdictul, să fie prezidată de Vasile Alecsandri. (Este interesant de rememorat că în acea comisiune se găseà şi Dimitrie Sturdza înfocatul d nast de mai târziu). Deşi delictul nu se cantestă de Beldiman care totdeauna s'a fălit cu antidinasticismul său şi care s'a apărat numai cu argumentul că acestea sunt sincerile sale credinţe, totuşi Alecsandri a fost ca şi toţi ceilalţi pentru achitare, ba s'a băgat seamă că el a pronunţat verdictul cu un ton deosebit de solemn oare cum ca să se vadă că ar fi un fel de afinitate între cugetările politice ale lui Beldiman şi ale sale.

Insă cu vremea lucrurile s'au schimbat. Am zis că Alecsandri se făcuse un om de pace, iubitor de linişte şi deci ţiitor în seamă a faptelor îndeplinite. Carol era şi rămâneà pe tron, Eli-

sabeta, nu numai doamnă dar şi poetă, admirà versurile lui Alecsandri. Se începù şi la noi întemeerea unei adevărate Curţi de care Alecsandri se apropià cu încetul, cu încetul, oare cum pe nesimţite, până când moartea unicului copil al perechei domneşti rupse ghiaţa cu totul. Alecsandri compune la Mirceşti în amintirea micei prinţese Maria o poesie foarte admirată pe atunci şi care începeà prin cuvintele:

In jalea care te cuprinde
In doliu-ţi amar . . . . . .

şi o trimese Doamnei la Sinaia.

Poesia făcù un adânc efect asupra mumei. Prin cumnata mea, Zoe Rosetti, domnişoară de onoare, Doamna îmi comunică o copie de pe poezia lui Alecsandri pentru ca să o public în Convorbiri Literare, unde a apărut sub titlul «Glas din stele» în No. din Iulie 1874.

Spre mirarea mea, Alecsandri mi-a aratat nemulţumirea sa pentru această publicare, zicându-mi că poesia era cevà cu totul intim, că lumea e ciudată, că au să-l trateze de servil faţă cu Curtea, că aceasta i-ar fi neplăcut, etc., etc. Eu nu i-am răspuns nimic la aceste vorbe; dar în gândul meu le-am notat ca punct negru pentru Alecsandri. Căci a trimete versuri de lauda tronului pentru a fi bine văzut acolo şi a voi să ascunzi aceasta de public, pentru a fi tot odată considerat şi ca bărbat independent de Curte, nu se potriveşte.

Ori cum ar fi, cu timpul apropierea între Curte şi Alecsandri se făcù de tot intimă. Poetul cântase recentele lupte ale Românilor cu Turcii, fusese încoronat la Montpellier, slăvise Independenţa şi Regatul — destul pentru ca să fie considerat şi stimat de Tron. Regina mai aveà o plăcere particulară, întru citirea doinelor şi baladelor sale, ea traduse câteva din ele în limba germană, citeà propriele sale versuri lui Alecsandri, şi se consultà la scrierile ei cu bătrânul poet. Acesta era într'una invitat la Sinaia, unde petreceà săptămâni întregi. Conversaţia cu el era considerată ca o plăcere mare pentru Regina... curând, curând, lumea a început a-l privì ca un adevărat poet al Curţii, din poet popular precum fusese privit odată. Academia română îi dădù premiul cel mare Năsturel întâia dată când dispuse de el şi Alecsandri avù slăbiciunea să'l primească; în sfârşit el fù numit prin stăruinţa directă

2

a Regelui Ministru român la Paris, sub ministerul Ion Brătianu. Toate acestea au făcut să se întunece cevà aureola curată a poetului.

Deîndată gazetele zilnice, conduse mai ales în ceeace priveşte partea literară, aproape esclusiv de tineri poeţi sau autori, ce aparţin în politică şcoalei radicale sau socialiste, iar în literatură celei naturaliste, şi în tot cazul fac parte dintre declasaţi sau cel puţin dintre nemulţumiţii de tot soiul, au început să'l atace, când cu violenţă, când cu ironie muşcătoare şi făceau ce puteau ca să reducă meritele lui şi ca poet şi ca om.

In faţa acestora, Maiorescu s'a crezut dator să ia apărarea lui Alecsandri în Convorbiri Literare şi o făcù cu cunoscutul său talent. Dar faptul singur de a fi în poziţie să aperi un poet care de mult era considerat ca superior tuturor celorlalţi, şi ca om mai presus de mizeriile vulgare, este în sine destul de trist.

Pentru timpurile de atunci poate Alecsandri ar fi făcut mai bine să nu meargă ca Ministru la Paris, ci după toate triumfurile sale să-şi petreacă bătrâneţele liniştit la acei Mirceşti care impuse a fi privit ca un loc de peregrinagiu pentru Români. Mie mult îmi pare din inimă rău de cele ce văd că se petrec astăzi, căci deşi Alecsandri poate şi el să aibă slăbiciunile sale, eu nu'l pot privi altfel de cât ca pe unul din cei întâi Români. El la mulţi a insuflat iubirea patriei, limbei, şi a literaturei române: limba poporului el a reintrodus-o în clasele diriginte, două generaţii de poeţi au fost numai imitatori ai săi, Convorbirile Literare în sfârşit îi datoresc cea mai preţioasă şi bogată colaborare! Şi ce plăcut e Alecsandri în relaţiile sale intime! Când trăia încă în ţară şi mă duceam la Mirceşti, aveam o adevărată şi adâncă mulţumire! Îi şedeà aşà de bine vesel, optimist şi entusiast, cu tot părul său cel alb! Oarele curgeau repede şi nesimţit în societatea poetului. După tatăl meu, Alecsandri era, din toţi câţi am cunoscut omul ce povesteà mai frumos şi mai interesant. Istorii din timpuri trecute, proecte de lucrări literare, simple anecdote, se urmau neîntrerupt, voios şi aşà îţi deşteptau interesul, în cât priveai cu adevărată fericire în ochii cei vii ai poetului povestitor. Câteodată îţi citeà vre-o poesie a sa şi, deşi nu erà meşter în arta declamaţiei, totuşi aşà era de convins de valoarea şi însemnătatea poesiei pentru omenire, aşà citeà din tot sufletul, în cât fără voe te înălţa şi entusiasmà.

Fericit cine a cunoscut de aproape pe acest bărbat, cu mici defecte şi mari calităţi! Eu unul voi păstrà vecinic cea mai dulce amintire de Vasile Alecsandri, care 30 de ani a fost legat în strânsă prietenie cu tatăl meu şi peste 20 de ani cu mine!

P. S. Alecsandri a murit în 22 August 1890 o lună şi o săptămână, după iubitul meu frate Leon şi în aceeaş zi cu fratele meu mai mic Gheorghe. Astfel acea vară a făcut o întreită şi adâncă rană în inima mea.

IACOB NEGRUZZI

ELEGIA A TREIA

Ca o viaţă lungă 'mi pare
Vremea noastră ce s'a 'nchis;
Par'că m'am trezit în groază
Din nespus de dulce vis —

Totuşi, n'a fost vis, ci viaţă
Plămădită 'n tainic dor,
Când şi-au înţeles făptura
Ta şi-a mea — chemarea lor!

Zilele ca ani ne fură,
Intărind şi luminând
Insoţirea noastră, rodul
Unui prea cucernic gând;

Fiecare ceas mai gingaş,
Mai pătruns de 'ncredinţare,
Mai adânc săpând în vreme,
Vieţei noastre o cărare;

Fiecare dimineață
Mai cu drag priveam la noi,
Și scădeà din seară 'n seară
Teama somnului de-apoi.

Intr'o noapte, între două
Somnuri, m'ai cuprins c'un braț,
Și de ziua depe urmă
Ai grăit cu-adânc nesaț:

«Lumea s'a 'nrăit, de nu știi
«De-ar puteà mai rea să fie;
«Nimeni nu se mai gândește
«La sfârșitul ce-o să vie; —

«De s'ar săvârșì acuma
«Ce-a făgăduit Hristos,
«Să ne afle-așa, în tihna
«Traiului acest frumos,

«Și să trecem mai de grabă
«Din această așteptare
«Intr'a veciniciei viață
«Negrăit de dulce stare!».

Și mai tare strâns-ai brațul
Și te-ai alipit de mine,
De-am crezut că lumea ceasta
Intr'un fir doar se mai ține —

Astfel fù sălaşul nostru
In mijlocul lumi-aceste :
Ca o tainică grădină
Bine-ascunsă 'ntr'o poveste. —

Şi, pe când întreg pământul
Inşelà pe Dumnezeu,
Tu mă câştigai la Dânsul
Cum te câştigam şi eu.

Iar când am simţit că 'n mine
Se tămăduesc pe rând
Rămăşiţele de rele
Moştenite 'n trup şi 'n gând,

Tu te-ai stins ca smirna care
Sfinte jertfe-a săvârşit.
Eu cădelniţa rămasam-am
La altarul părăsit!

1915, Mai. (Viena). J. PR

ROIBU

(NUVELĂ)

N'ai fi găsit nicăeri un cal mai urât decât el: tâmplele şi fălcile uscate şi colţuroase; grebănul ascuţit ca un tăiuş de secure; şoldurile eşite; coada tocită şi tot trupul alcătuit numai din unghiuri, fără nici o linie curbă. In sfârşit numai pielea întinsă pe oase: o arătare, nu altceva... In schimb, erà de-o bunătate cum numai la sfinţi ai aflà, şi-ascultà de stăpân. De nu-i dà să mănânce, răbdà, nu cerea... De câteori n'a răbdat el de foame! In câte seri de-arândul nu l-a priponit jupânu în scaeţii din faţa crâşmei unde erà un pâlc de troscot ros până'n rădăcină! Işi aduce bine-aminte: par'că de-atunci nu e decât o clipă... Ce rău îi venea! Şi durerile nu se mai curmau decât tăvălindu-se pe pământ!...

Roibu'a slujit în tinereţea sa lui moş Vasile, ţăran sărăcuţ la care, slugărise şi Roiba, mama-sa. De-atunci se zice că trecuseră peste 27 de ani de-ai oamenilor şi de-atunci l-au pus la ham. Erà atâta vlagă în el, şi călcà ridicând picioarele dinnainte în sus, şi umflà nările când băiatul stăpânului întorcându-se într'amurg dela păşune se lua la întrecere cu ceilalţi copii ajungea din sat... Atunci, Roibu se lungea ca şesul, ciulea urechile şi eşià totdeauna întâiu... Atunci erà rotund ca un pepene şi de părul său lucios şi lins par'că nici picăturile de ploaie nu se lipiau!... Dar anii de secetă căzură ca o urgie năprasnică pe capetele bieţilor oameni şi moş Vasile alergă la jupân Frangulea să-i dea bani pentru mălaiu. Acesta se învoi, şi peste un an îi vândù ţearina şi-i luă şi pe Roibu' pe de-asupra. De-atunci s'a 'nceput viaţa tristă pentru Roibu'... De-atunci a 'nţeles el că tot erà mai bine la moş Vasile, cu toate că şi la acela erà muncă îndârjită, dar

mai avea omu' milă de el şi-l adăpă la soroc, pe câtă vreme la asta i se uscă limba'n gură de se 'ncleia pe zăbală... Şi moş Vasile îl muncia, dar când înţepeneau la hopuri, punea umărul la leocă şi 'mpingea deopotrivă cu el. Dar la jupânu' o slugă rea îl bătea cu codiriştea nodoroasă de corn când roatele carului se înnămoliau în noroiul hlisos al drumurilor neumblate de ţeară! Oh, atunci şalele sale, desnodate de atâtea opintiri nebune sub biciul nemilos al omului, se lungiau şi greabănul său ros împingea în hamul tare care îi sugrumà gâtul şi la care argatul nu se îndurà să pună o fărâmă de cojoc moale! De multe ori, şontăcăind în trei picioare trăgea după sine atâta povară grea, cărând-o fără popas prin tot satul, şi care pentru bietele sale picioare sgârcite, pentru sărmana sa spinare cocoşată nu se mai isprăvia nici iarna, nici primăvara, când drumurile nepietruite, croite de-a curmezişul ogoarelor şi uliţele satului se desfundau şi el se scufundà până peste genuchi...

Şi-aşa anii s'au scurs greu şi lui i s'a sleit toată vlaga şi-a slăbit de i-ai numărà coastele, chiar de-ar da în treapăt ca la o mortăciune, de te miri cum a răsbătut până aci şi cum mai poate stà în capul oaselor! Oh, oasele sale bătrâne, de la o vreme trosniau din încheeturi, unghiile îl dureau de par'că s'ar fi desgărdinat şi trupul său nu se mai putea întremà de truda de peste zi... Tocmai împlinea 28 de ani în vară, când o slugă spuse jupânului că n'ar mai trebuì să bage în iarnă o căzătură ca Roibu, căci nu mai are nici o măsea în gură şi dimineaţa îl ridică cu pârghiile. Jupânu' porunci oamenilor să-i facă de petrecanie şi aceştia îl luară cu băţul dindărăt până îl scoaseră afară din sat şi-l mânară într'o mlaştină de pe vale, unde-l năpustiră. A avut şi el noroc cu Murgu' nepotu'-său că l-a apucat cu dinţii de coadă de-a eşit... Acum paşte iarbă crudă pe marginea pârâului. Când i se face sete, se adapă în apa limpede ca cristalul şi către amiază se târăşte la umbra sălciilor... Câteodată Murgu' vine de-l ia şi merg împreună la pădure unde găsesc otavă fragedă, bună pentru gingiile sale vădane de dinţi. Acolo, Roibu' învaţă pe nepot cât de răi sunt oamenii... Acum e vară, dar la toamnă o să-l vândă cine ştie cui, ca să-i i-a pielea care, i s'a uscat pe oase ca o coajă pe lemnul unei crengi rupte, fiindcă i-a lipsit sângele, fiindu-i supt de oameni mai rău ca de lipitori... Dar pe deasupra tuturor durerilor i-a mai venit încă un neajuns, tot

din partea oamenilor: nişte copii i-au tăiat părul cozii cu care se mai apără de muşte şi de tăuni, acum în luna lui Gustar.... Nu, nici un om n'a fost bun cu el, nici unul, afară de copilul lui moş Vasile!...

* * *

Pe toamnă dădù Dumnezeu nişte ploiţe de mai răcori pământul şi făcù să crească toate buruenile, ca primăvara. De-atunci troscotul aţos a 'ntinerit, ţipirigul pe malul pârâului a dat verde, iar grâul de curând semănat a răsărit drept, ascuţit şi de un verde străveziu şi tremurător ca şi tinereţea. Ţânţarii au reînviat şi neniesc în sborul lor, iar isvoarele se sdrumică, sfârâe, gâlgâesc, de par'că s'ar desfundà în drumul lor cotit de prin pământ....

Dar, după ploaia dela sfârşul lui Brumărel, cerul s'a făcut senin ca de sticlă: în urmă a căzut brumă groasă ca zăpada, care, într'o săptămână, a scuturat haina verde a pomilor. Din ţipirigul şi rogozul îngălbenit n'au mai rămas decât nişte urme ascunse în noroiul bălţii, iar moţul curcanului s'a făcut alburiu, s'a frânt în jos, s'a uscat şi sămânţa roşie s'a scuturat de mult. Isma broaştii numai creşte tristă pe marginea apei; odoleana şi leuşteanul de baltă îşi întind trupurile lor moarte în soarele bolnav al toamnei târzii. Sălciile înşirate pe malul pârâului ropotitor, vioriu, îşi desprind frunzele foşnitoare rotindu-şi-le prin aer în jocuri săltăreţe, până ce şi-le trocnesc mocnite pe pământ, sau coperesc încet, somnoros, faţa fumegătoare a apei, unde lunecă clătindu-se uşor sub plesnetul talazurilor. Salcâmii de pe marginea drumeagului din vale, răsbind prin negura cenuşie, cu ramurile goale, pornite în sus ca părul unui uriaş îngrozit, se îndoiesc, şoptindu-şi unul altuia c'o glăsuire surdă, adâcă, înduioşătoare ce se pierde în şopotul şagalnic al isvoarelor, în larma şi freamătul sfiicios al pletoaselor răchite.

Dela o vreme începură să fie tot zile triste, fără soare. Norii cenuşii ce ca nişte leospe de pieatră vânătă puse una peste alta se iviau alte dăţi la scăpătat, acum nu se mai arată, căci cerul a fost acoperit cu nori plini, reci, ca nişte vălătuce de lână neagră, din poalele cărora se scutură pe întrecutele bobiţe mici sunătoare de zăpadă. Nu se mai aud ţipete vesele de copii pe câmpie; sbieretul oilor a amuţit; soarele împins spre

marginea zării nu mai rumenește pieziș coama dealurilor; greerii, cântăreții toamnei, cobzari meșteri nu mai zic duios pe o coardă, țârâitul lor nu se mai strecoară mulcom ca trezirile unui suflet bun; roiurile de musculițe nu mai bâzâesc pe deasupra; iar otava fragedă și cărările ce duceau spre sat au fost coperite cu fulgi scânteetori de zăpadă. De-acum păienjenii cei sprinteni nu mai lunecă pe fața apei; clăbucii de mâl asemănători unor ochi de pește nu mai răsar d'asupra și broaștele nu'și mai scot capetele printre buruenile bălții, căci înghețul a prins toată firea: gâlgâitul isvoarelor a amuțit și pârâul pare o mătase alburie întinsă în vale; iar papura plecată de vânt a fost apucată de vârf așa încovoiată, de pare un popor credincios ce'n rugă fierbinte face mătănii....

Roibu' stă sgriburit pe un dâmb dintre isvoare. Nu mai are nimic limpede în mintea sa. Nu înțelege de loc rostul durerilor groaznice dela încheeturi și vâjâiala urechilor, care dela un timp nu mai contenește; nu pricepe dece lăuntrul pântecului său se strânge pungă, dece se mistuește și sfârâe așa ca un opaiț pe vreme rea. Își ține răsuflarea, apoi respiră adânc. Viscolul ce vine dispre pădure cu ramăt de crengi, îl înneacă și face ca spinarea sa îndoită să sune trist, gol, ca o cobză hodorogită. O clipă, capul i se părù greu ca o piatră de moară legată de gâtul său bătrân, de i-l încovoia, i-l trăgea în jos, fără vrerea sa, ca și cum n'ar fi fost al său. Ca un bătrân podagros, încercă să steă drept, și-și descovoaie spinarea ca'n timpurile cele bune. Se căsni să-și adune picul de putere ce-l mai avea, dar muschii îi părură întinși, înnodați. Vrù să-i descordeze, dar degeaba, că mai rău se încordară.

Se propti bine pe câte-și patru pic oarele, apoi deschise largo chii săi blânzi și- -și-i pironi drept înnainte. Își scutură de omăt coama tocită, în urmă strânse cu putere pleoapele: zăpada cu strălucirea ei îl orbia, îl amețla. O căldură moleșitoare părù că i se ridică pe spinare către vârfurile urechilor și ațipi... In aiureala minții sale toate lucrurile prezente i se zugrăvirà nelămurit ca niște umbre gălbejite, șterse, pierdute în zare, iar urechile sale ostenite, înfundate de bătrânețe și 'ndreptate înnainte nu mai desluşiră nici glasul pădurii din deal, nici hămăiturile câinilor din satul culcat în vâlcea, nici văetările dojenitoare și înghețate ale vântului, care, o clipă i se păruseră sbârnâit de tăune

şi acum îi tăiau răsuflarea... Intre acestea se deşteptă şi mânat ca de o putere necunoscută purcese spre casa jupânului, doar o cergi vieaţa. Trecù peste pârâul pe care gerul durase pod şi intrară în sat. Ajunse la curtea în care slugărise până i se irosiseră toate puterile, dar jupânului îi fù silă de o gloabă ca el, de aceea puse slugile de-l gonira cu bâţul pe vale. Frigul ernii şi împrejurarea în care erà îi turnau în suflet o jale adâncă. Pe de-asupra sa treceau din când în când stoluri de ciori ce sburau trist, cârâind straniu, în spre satul ascuns sub zăpada moale, ca un culcuş de iepure. In răstimpuri veneau dinspre pădure coţofene ce în drumul lor spre locuinţele omeneşti se abăteau, se aşezau pe spinarea sa scoţând sunete spărtigoase, întretăiate.... Roibu' rupt de oteneală, sdrobit de foame, simţea cum i se sleeşte sângele în vine şi cum îl dor încheeturile... Scoase un rânchezat sfâşietor, stins, ca un horcănit şi începù să schimbe rar din picioarele-i bătrâne, prinse de furnicături şi de înţepeneală; apoi închise ochii ce-i se păreau de ghiaţă şi se păinjeneau sub greutatea unui somn dulce şi aromitor... Ucigător de molatec se deşirà firul vrăjit al unui vis, în care el lunecă pe'ndelete ca într'un vârtej nevăzut... I se părù că este tânăr şi aşteptă pe moş Vasile să iasă de după linia dealurilor, să-i aducă un maldăr de fân fraged...

Deschise ochii osteniţi de moarte. Nu mai putù să-şi mai amintească nimic din vălmăşagul visului ce pierise.... De după dealurile ce se îmbucau şi se înghesuiau unele în altele văzù ca prin sită eşind doi lupi... Ce mari i se par în zare pe ceaţa cenuşie a fulgilor de zăpadă !...

Incercă să fugă, dar nu putù nici măcar să-şi mişce picioarele ca şi cum copitele i s'ar fi prins de pământul îngheţat. Nu înţelegea de ce, deşi cu o clipă mai înnainte putea să salte şi să sburde ca mieii... Dar, de ce să se lase? Făcù cea din urmă sforţare. Vinele gâtului i se umfiară şi sângele i se urcă în cap. Incercă să rânchezе din toate băerile inimii, dar gâtlejul i se uscase, i se astuptà ca nealtedăţi şi nu-şi mai auzi nici răsuflarea... Vrù să se repeadă, să se smulgă din loc, să fugă, dar se prăbuşi greoiu ca o pieatră. Se lungi mântuit de isnov, fără să mai audă, fără să mai înţeleagă ceva...

CONST. CESARIE

DIN TAINA NOPȚII

I

Plutia 'n senin
Potop de nor:
Tot alb de crin —
Rătăcitor; —
Și peste șes
Un luciu șters,
Schimbându-și des
Al undei mers.

Nedeslușit,
Un zvon creșteà
Pe nesimțit —
Și ajungeà
Duios și stins:
Venia, — venià
Ca un învins,
Apòi murià...

M'am fost urcat
Pe dealul pleș,
Un megieș
Cu negrul sat
In vale-ascuns:
Ecou prelung, —
Ca un răspuns
De chiot lung...

Mergeam mereu,
Tot ascultând
In drumul meu:
Din când în când,
In urma mea
Un tânguit,
Ce se pornià
Din infinit...

Pășii mai rar,
Și, de pe plai,
Privirea — iar
Imi aruncai
Spre negrul fund
Al văilor:
Jucà pe prund
Un alb izvor.

II

Din nou pornii
In drumul meu,
Când auzii
Răsunet greu
Din depărtări:
Ecou târziu
Al unei mări
In clocot viu!

Pădurea — sus.
Pe culmi — vuià...
Spre ea m'am dus.
Și calea mea
Erà un drum
Ca din povești,
Cotind acum
Spre lumi cerești.

Mă afundai
In codrul sfânt
Și ascultai
Acelaș cânt
Al foilor
Ce fremătau, —
Cântarea lor
Un dor chemau...

Un dor cântat
De frunza lui,
Feciorului
De împărat, —
Ce s'a pornit
Pe vitejii, —
Și între vii
N'a mai venit!

Cântà mereu, —
De dragul cui?
Când numai eu,
In sânul lui
Mă adânciam?
Când singurel
Și trist — mergeam
Acum — prin el?

Intr'un târziu
Tăcù: — mormânt
Verzui, pustiu,
In codrul sfânt;
Lumina, rar,
Se furișà:
Mărgăritar
Ce fulgerà!

III

Stătui din mers;
Credeam că-i vis,
Ș'-acum s'a șters...
Ca un trimis
Din alte zări,
M'am pomenit
Cu'n tânguit
Din depărtări...

Nedeslușit,
El tot creștea
Pe nesimțit
Și ajungeà
Prelung și stins:
Venia. — venià
Ca un învins,
Apoi murià...

Și nu'nțelei
De ce crezui,
Că'n plânsul lui
Un neam întreg —
Ca un pribeag
Chemà mereu
Cu nume drag —
Pe Dumnezeu!..

De n'am visat,
Plângeà prin el
Feciorul cel
De împărat —
Ce s'a pornit
Pe vitejii,
Și între vii
N'a mai sosit!..

EUG. CIUCHI.

28 Octomvrie 1917.

SCOALA PREGATITOARE SI SEMINARIILE NORMALE

III) Seminariile Normale.

Aceste vechi instituţii şcolare, care au dat bune rezultate îşi păstrează şi în noua organizare caracterul lor esenţial. Se adaogă numai studiul limbei franceze, un puternic instrument de cultură, solicitat de mult de către corpul didactic al acestor şcoli şi chiar introdus ca încercare în unele din ele. Se scoate studiul limbelor clasice din seminariile teologice, afară de seminariile teologice clasice destinate că alimenteze facultatea de teologie, pentru a se aprofunda mai bine pregătirea curat profesională, aşà cum o reclamă împrejurările de astăzi, în care trăeşte poporul românesc. — Rămâne astfel ca atenţiunea toată a corpului didactic al acestor şcoli să fie îndreptată numai asupra pregătirei profesionale şi prin deslipirea primelor 4 clase se dă şcolilor existente posibilitatea, ca în aceleaşi localuri şi cu acelaş buget, să poată pregăti un număr îndoit de mare de absolvenţi, ceeace ar rezolvi în mare parte nevoia atat de simţită de învăţători şi de preoţi rurali.

Seminarul normal superior.

Reforma nu ar fi completă, dacă legiuitorul nu s'ar fi gândit şi la mijlocul de a creà corpul didactic necesar şcolilor pregătitoare.

De unde se poate recrutà acest corp didactic?

Intreg corpul didactic secundar afară de maeştri, este produsul universităţilor noastre şi într'o foarte restrânsă proporţie al universităţilor streine. — Se pune întrebarea, dacă aceste instituţii de cultură, sunt în măsură a dà şi corpul didactic nece-

sau școlilor pregătitoare? Răspunsul este negativ, nu pentrucă Universitățile noastre nu ar puteà pregăti pe profesorii necesari școlilor pregătitoare, ci din alte motive și anume:

a) Am arătat că este nevoe de creiat cel puțin 80 de școli pregătitoare, într'un interval de 2-3 ani, pentru a face față nevoilor urgente de învățători, preoți și pentru popularea suficientă a liceelor existente. — Cum fiecare școală pregătitoare completă reclamă un personal de 7 profesori: urmează că până în 5-6 ani să punem la dispoziția acestor școli între 5-600 de profesori. — Acest număr de profesori, în intervalul de timp arătat, nu poate fi pregătit de universitățile noastre, a căror producție anuală de licențiați în litere și științe variază între 100 și 120 (băeți și fete), din cari se satisfac nevoile învățământului secundar, profesional și special existent, al laboratoriilor și seminariilor universitare și un mic număr continuă studii superioare. — Numărul licențiaților, îndeosebi la științe, este departe de a satisface nevoile actuale, necum nevoi noui; numai licențiate, îndeosebi în litere, sunt peste nevoile actuale ale învățământului secundar din România Veche, nu însă peste acele reclamate de România Nouă. — In sporirea producțiunei universităților nu este de nădăjduit pentru multă vreme; căci alimentarea lor din licee este slabă, după cum am arătat, așà că literile și științele în total abia dacă absorb în fiecare an 150-200 studenți din cei vre-o 900 absolvenți de liceu. Numărul absolvenților de liceie de asemeni nu se poate spori, după cum am arătat, până ce nu vom creià noui gimnazii ori școli pregătitoare: dar pentru noui gimnazii îți trebuesc profesori titrați, pe cari nu-i avem; așà că ne învârtim într'un cerc vițios, din care nu putem ieși decât prin creiarea de școli pregătitoare, cu personal didactic, recrutat pe altă cale decât acea universitară. Contingentul nou de studenți basarabeni, bucovineni și ardeleni, care vine să sporească simțitor populația universităților noastre, nu va puteà dà câtva timp nici strictul necesar de titrați pentru școlile și institutele de cultură ale acestor provincii, unde prefacerea repede a școalei streine în școală națională reclamă numeroase și solide puteri didactice, pe care deocamdată nu le avem. — Așà dar, pentru multă vreme nu putem cere universităților noastre, oricât de aleasă ar fi pregătirea ce se dă în ele, să producă și corpul didactic necesar școlilor pregătitoare.

b) Funcționarea școlilor pregătitoare la sate, dacă prezintă atâtea avantagii, pe cari le-am arătat mai sus, prezintă însă și un mare neajuns în ce privește recrutarea corpului didactic, mai ales dacă acel corp didactic ar fi recrutat dintre licențiații și licențiatele universităților noastre.

Este în deobște cunoscută greutatea cu care aceste elemente, chiar ieșite din mijlocul satelor, se adaptează vieței rurale. E drept, că multe sate, chiar mari, sunt lipsite de confortul și variația vieței de oraș și mai ales de mijloace lesnicioase de transport, ceeace face că pe timpul ploilor de toamnă și primăvară, sau pe timpul viscolelor de iarnă, să rămâi uneori izolat și o săptămână de restul lumei: ziarele, cercul și celelalte mijloace de apropiere socială sunt prea restrânse la țară. Cine nu știe să-și facă un cerc, o bibliotecă și să-și întrebuințeze inteligent timpul, moare de urît sau se dedă jocului de cărți și altor îndeletniciri dubioase. — Nu-i mai puțin adevărat însă, că cine știe să organizeze viața intelectuală și socială într'un sat mare, apoi nicăeri în oraș nu va găsi atâta bunăvoință și dragoste de lucru și nici va obține rezultate mai frumoase ca acolo. — Dar, trebue să ținem seamă de realități; tineretul nostru cult, chiar ieșit din mijlocul țărănimei, s'a depărtat complet de viața satului și tânjește după clubul și viața orașului. Nici nu se puteà altfel, când dela vârsta de 11 ani a fost crescut numai în orase; așà că la 25 de ani nu se mai poate despărți de ele. Un motiv mai mult a merge cu școala secundară și la sate! De aceea vedem magistrați, profesori, medici, cărora li s'au dat prin legi drepturi de înaintare pe loc până la cele mai înalte posturi, că fac toate sforțările, să scape cât mai repede de *stagiul* — cum zic ei — de tortură la țară, pentru a se mutà la araș, chiar în condițiuni materiale inferioare. Și în învățământ am avut și avem încă experiența descurăjătoare a liceului Pomârla și a fostului seminar Bistrița. Cu toate avantagiile ce se acordau profesorilor acestor școli, totuși, la începutul fiecărui an corpul didactic trebue reînoit, căci cel vechiu — de un an numai! — și a izbutit a se mutà în orașe. S'a propus și părerea — într'un cerc universitar, unde s'a discutat această chestiune — a obligà pe toți licențiații în litere și științe, cari se destină carierei didactice, să facă un stagiu obligator de 3-4 ani la o școală pregătitoare, înainte de a trece în învățământul secundar urban, Soluțiunea, dacă s'ar aplicà, nu ar fi de loc fericită; de oarece

profesorul stagiar trăind cu nădejdea să treacă mai curând la oraş, nu prinde nici un fel de legătură sufletească cu viaţa şi cu şcoala satului, pe cari le consideră străine şi drept pricină a exilului vremelnic la care este obligat; nici o legătură sufletească, nici activitate culturală şi socială nu se va desfăşură în jurul fiinţei sale; dimpotrivă şcoala va suferi, căci va recurge la obicinuitele concedii, detaşări şi alte arme ce au lucrat totdeauna eficace împotriva intereselor şcoalei, când profesorul nu s'a simţit legat de ea.

In şcolile pregătitoare trebue să profeseze profesori, cari să iubească şi să fie obişnuiţi cu viaţa satelor şi să considere o cinste a funcţionà la aceste şcoli, nu o neplăcută sarcină trecătoare. Asemeni profesori, din cele arătate mai sus, nu pot ieşi — decât cu rari excepţii — de pe băncile universităţilor.

Poate că vremurile, odată cu schimbarea centrului de greutate politic spre sate, vor aduce şi mai multă solicitudine şi mai puţin dezgust pentru viaţa şi şcoala rurală; căci doară suntem popor de agricultori, nu de industriaşi şi comercianţi, ca să iubim atâta viaţa orăşenească!

Dintre toţi elevii şcoalelor noastre secundare, singuri absolvenţii şcoalelor normale şi ai seminariilor, ieşiţi în mare majoritate dintre săteni, crescuţi în internate, unde vin mai puţin în atingere cu viaţa orăşenească, sunt acei pe cari viaţa rurală nu-i sperie şi nu se simt deloc exilaţi trăind în sate şi împărtăşind cu sătenii greutăţile şi lipsa de confort modern a oraşelor. De aceea gândul legiuitorului s'a îndreptat către dânşii, luând pe cei mai buni şi oferindu-le o pregătire ştiinţifică, serioasă şi suficientă, dar mai ales o bună pregătire pedagogică şi sufletească, spre a forma din ei corpul didactic viitor al şcoalelor pregătitoare şi cari, de sigur, vor fi mulţumiţi să poată face şi studii superioare, care să le permită a atinge o situaţie materială şi socială mai bună decât aceea de preot şi de învăţător; pe când un licenţiat ar fi considerat totdeauna ca o situaţie inferioară, să funcţioneze ca profesor la o şcoală pregătitoare.

E drept că seminariile şi şcolile normale, în starea lor actuală sunt departe de a dà numărul de absolvenţi necesari; totuşi se pot luà dintre aceştia cam o sută pe fiecare an lipsind învăţământul rural şi parohiile de tot atâţia titulari; însă aceasta va durà numai 6-7 ani, până când şcolile pregătitoare vor puteà

dă destui absolvenţi, cari să umple seminarlile normale teologice şi pedagogice, cu clasele dublate ca astăzi, ceeace va îngădui a se obţine un număr îndoit de mare de absolvenţi. Măsura cere şcoalei primare rurale numai un sacrificiu vremelnic, necesar tocmai pentru a repară lipsurile mari de cari suferim.

Odată ce alegerea s'a oprit asupra absolvenţilor de seminarii normale; se pune întrebarea firească, unde şi cum trebuesc pregătiţi aceşti tineri pentru a răspunde cât mai bine scopului?

Două soluţii se oferă: pregătirea să fie încredinţată universităţii, sau unei instituţii şcolare speciale şi independentă de universitate. Vom analiză ambele ipoteze.

c) Universitatea oferă mediul cel mai prielnic pentru pregătirea ştiinţifică a candidaţilor şi pentru un ales contact intelectual; dar această pregătire se loveşte de un mare neajuns, şi anume: că pe aceleaşi bănci ar fi chemaţi, să urmeze aceleaşi cursuri şi lucrări, tineri cari au absolvit liceul alături de absolvenţii seminariilor normale, a căror cultură generală este mai scoborâtă, abia acea a unui absolvent de gimnaziu; aşà că facultăţile ar fi nevoite să organizeze cursuri şi conferinţe speciale pentru această nouă categorie de studenţi. In acest caz este firesc să ne întrebăm, dacă nu cumva aceste cursuri şi conferinţe accesorii vor cădea pe planul al doilea putând deveni chiar o stânjenire pentru realizarea preocupărilor principale de ordin ştiinţific, de cari universitatea e firesc să aibă cea dintâi grijă.

Pe de altă parte activitatea şi pregătirea acestor studenţi nu ar fi concentrată şi coordonată după un anume plan în vederea realizării unui scop special; de oarece în universitate şi-ar face pregătirea ştiinţifică la diferite facultăţi, iar cea pedagogică în o şcoală de aplicaţie deosebită, ceeace strică mult unităţii necesare în pregătire.

O altă mare dificultate stă în împrejurarea că universitatea după lege, nu conferă alte titluri decât acele de licenţiat şi doctor, cari dau titularilor anumite drepturi. Dacă aceleaşi titluri se vor oferì şi învăţătorilor-studenţi la terminarea studiilor universitare, ne vom găsì în situaţia de a nu fi atins scopul, anume de a pregătì un corp didactic special destinat gimnaziilor rurale, de cari trebueşte legat în chip stabil, fără posibilitatea de a trece în învăţământul secundar urban. Dar, titularul unei diplome de licenţă sau de doctor nu ne mai aparţine şi nici într'un caz nu

va preferà să meargă la un gimnaziu rural, în condițiuni materiale mai proaste decât la alte școli secundare similare. In acest caz departe de a fi venit în ajutorul școlii săteanului, noi îi dăm o dublă lovitură: căci vom fi sustras un număr de elemente de la învățământul rural, fără a fi asigurat pregătirea de profesori secundari sătești și fără a mai ține seamă de primejdia ce se aduce școalei rurale prin deschiderea largă a porților universității învățătorimei pentru studii superioare.

b) Să cercetăm și ipoteza pregătirei într'un institut școlar special. Pentru a evità neajunsurile pregătirei profesorilor destinați școlilor pregătitoare în universitate, și pentru a puteà concentrà, în minimum de timp, maximum de sforțare, în vederea unei cât mai alese pregătiri a acestor profesori, legiuitorul s'a oprit la soluția creărei unor școli superioare speciale, pe cari le-a numit *Seminarii normale superioare.*

In seminarul normal superior, studenții aleși prin concurs și prin deosebite însușiri de caracter și didactice, manifestate din seminariile normale, unde și-au făcut studiile secundare, trebuiau în trei ani de viață de internat, în care să găsească o atmosferă cât mai apropiată de spiritul vieții rurale și cât mai ferită de părțile rele ale vieții orășenești, să primească o îngrijită pregătire științifică, așà fel în cât să ridice nivelul cultural al absolvenților unui seminar N. S. peste acel al absolvenților unui liceu, fără a atinge pe acel al unui licențiat.

Pregătirea științifică trebuià să urmărească un îndoit scop: a dà absolventului o cultură generală umanitară și a-l pregătì pentru predarea în școala pregătitoare a unor studii științifice, literare ori teologice; de unde și organizarea pe secțiuni a S. N. S., a fost prevăzut cu o școală pregătitoare ca școală de aplicație. Pentru întregirea culturei umanistice și pentru apropierea de viața rurală, studenții S. N. S., trebuiau să cultive cu îngrijire muzica vocală, desemnul, lucrul manual și practica agricolă atât de necesare oricărui profesor și gospodar, îndeosebi rural și de cari universitatea nu se preocupă și nici se poate preocupà.

In lăuntrul unui S. N. S., sub o conducere specială și îngrijită, care urmărește numai un scop, nu scopuri multiple, ca universitatea, instrucția și educația studenților se pot mai bine armonizà și concentrà.

Pe lângă aceste consideraţii, S, N. S., ar fi acea mică universitate a învăţătorilor doritori de o cultură superioară, la care până acum nu pot ajunge oricât de bine înzestraţi ar fi.

Se obiectează, cu drept cuvânt, că organizarea — cum trebue — a unui seminar normal superior ar fi prea costisitoare, în deosebi pentru timpurile în cari trăim. Obiecţiunea este în parte întemeiată; din această cauză legiuitorul a prevăzut — ca în mod trecător — seminariile N. S. să funcţioneze suprapuse unor seminarii normale teologice sau pedagogice existente, folosindu-se de clădire, instalaţiuni, material didactic, etc. existente.

Fără îndoială că această convieţuire, sub acelaş acoperiş, a două şcoli, chiar cu oarecare legătură organică naturală, nu poate fi de recomandat şi ar aduce o însemnată stânjenire reciprocă.

Firesc este ca S. N. S., să dispună de clădire, instalaţii etc. proprii, ceeace se poate realiză, când ne gândim că soluţia creărei de şcoli pregătitoare şi transformarea actualelor seminarii normale aduce — cum am arătat mai sus — o cheltuială cu aproape 2 milioane anual mai mică, decât dacă s'ar creià, în felul celor de astăzi, gimnaziile şi seminariile normale strict necesare pentru obţinerea aceloraşi rezultate.

Crearea S. N. S. independente nu exclude totuşi colaborarea universităţilor la pregătirea profesorilor şcoalelor pregătitoare: anume conferinţe — prevăzute în legea de organizare a S, N. S. — pot şi chiar trebuesc încredinţate Facultăţilor de litere, ştiinţă şi teologie.

Incheere. — Impréjurările în care a venit legea şcolilor pregătitoare şi a seminariilor normale au fost puţin prielnice unei largi răspândiri, şi — ca urmare firească — unor laborioase discuţiuni, cari ar fi contribuit la o mai adâncă cunoaştere a principiilor pe care se întemeiază întreaga concepţie a legiuitorului. Legea a fost judecată din capul locului, în anumite cercuri didactice, în chip superficial şi cu oarecare pasiune; acestea nu au împedecat însă, ca în urmă discutându-se şi aprofundându-se economia legii să se ajungă — în aceleaşi cercuri — la convingerea că şcoala pregătitoare, ca gimnaziu rural, este o necesitate şi că reorganizarea seminariilor normale aduce o soluţie satisfăcătoare.

Aceste considerente m'au determinat la publicarea acestui studiu, în speranţă că va puteà provoca interes şi discuţiuni în

jurul şcoalei pregătitoare şi a seminariilor normale; căci nici în starea de astăzi, cu lipsa de gimnazii şi şcoli normale, nu mai putem rămânea.

Actuala administraţie şcolară se pare că nu împărtăşeşte concepţia d-lui S. Mehedinţi în rezolvirea nevoei de a se spori numărul absolvenţilor de seminarii normale şi de gimnazii şi de a merge cu şcoala secundară şi la sate; de oarece pe deoparte preferă să rămână anulată legea şcolilor pregătitoare şi a seminariilor normale; iar pe de alta a împedecat funcţionarea seminariilor normale superioare destinate a pregăti corpul didactic necesar şcoalilor pregătitoare; căci din cele ce am arătat mai sus, dacă nu ne îngrijim a pregăti grabnic corpul didactic necesar acestor şcoli, existenţa lor este compromisă. — Informaţii oficioase apar la anume intervale de timp, pentru a înştiinţa lumea — să nu poată fi surprinsă — «că şcolile pregătitoare trebuesc închise, de oarece profesorii ardeleni, dobrogeni şi bucovineni, cari funcţionau, le-au părăsit plecând la locurile lor».

E lesne de înţeles, că ar fi neuman să reţii chiar câteva luni pe nişte oameni năcăjiţi, cari de 3—4 ani nu şi-au văzut casa şi pe ai lor; urmează să faci din acest incident o armă de distrugere a şcoalei pregătitoare? Dar fenomenul părăsirei posturilor de către refugiaţi este general şi mult mai accentuat în Basarabia şi în şcolile noastre primare. Dece nu se anunţă — tot oficios — şi necesitatea desfiinţării şcolilor, sau cel puţin a învaţământului românesc secundar din Basarabia, precum şi închiderea şcolilor primare din Moldova, pentru că elementele didactice ardelene, dobrogene şi bucovinene au părăsit posturile ce li-se încredinţase? Aici se vede toată solicitudinea de care se bucură din partea actualei administraţii şcolare *cea dintâi şcoală secundară creată numai pentru săteni!* Posturile părăsite pot fi uşor înlocuite prin distinşi învăţători înaintaţi, cari au făcut dovadă strălucită în cele 44 cl. I normale ce au funcţionat în anul 1917 în Moldova, că pot fi şi buni profesori secundari, mai ales că anul acesta au a preda în primele două clase. Cereri sunt sumedenie aşa că Ministerul în Septembrie 1918 a avut greutatea alegerei, nu a recrutării. Pentru şcolile pregătitoare de fete, şi de acestea trebuesc cât mai multe, există — deocamdată — chiar un număr destul de mare de licenţiate în ştiinţii şi litere.

Şcolile pregătitoare din Moldova *sunt singurele şcoli secundare cari au început lecţiile la timp şi au funcţionat regulat,* în cea mai mare parte. Copiii şi părinţii sunt mulţumiţi; iar în câteva locuri — cu toate greutăţile timpului — funcţionează chiar internate, îndeosebi pentru fete. Cercetaţi obiectiv existenţa, scopul, organizarea şi funcţionarea acestor şcoli, cu toată vitregia vremilor de astăzi şi vă veţi convinge, că sunt necesare.

D. M. CĂDERE

SPRE ALTE ZĂRI

Cântă cucule, şi'mi spune
De noroc şi de iubit;
Lumea 'ntreagă să răsune
Sub văzduhu 'ntinerit:

Peste gândurile mele
Să plutească prin senin
Glasul vrăjilor din stele,
Taina codrului de-arin...

Şi pornirilor nebune
Să le aflu vre-un sfârşit...
Cântă cucule, şi-mi spune
De noroc şi de iubit.

G. TUTOVEANU.

FĂT-FRUMOS LA FÂNTÂNĂ

Făt-Frumos ședea la o fântână,
Plin de praf, în zdrențe și neras,
Cu opinca lui de fier în mână
Și cu firu'n ac, s'o dreagă, tras

A oprit pe cale o caleașcă
Și-a strigat la el un glas din ea
Să se scoale, și-au să i-o plătească,
Dacă le-o da cailor să bea.

S'a sculat ușor din loc feciorul,
Ciutura 'n fântână a lăsat
Și-a ținut, proptind-o cu piciorul,
Murgului la botul tremurat.

Povestea o șubă altei șube,
Sus din perne, mai strigând la el
Să se uite-apoi și la hulube,
De o moarte și de un castel:

— Azi pe pat de blăni de urs în seră
L'am văzut pe Făt-Frumos murind,
Supt o floare de lămâiu stingheră,
Cu surâs pierdut și suferind.

Nu murea de răni și nici de cale,
Omorîse cel din urmă smeu,
Ci murea încet și trist, de jale,
Și șoptea mereu mai slab și greu:

«Am umblat și-am răscolit o viață,
«Până azi prin lumea nimănui,
«Ca s'ajung la vestea ce mă 'nghiață:
«Că Ileana Cosânzeana nu-i!

«N'a fost Cosânzeana niciodată,
«O părere'n capul meu a fost,
«Și, cu inima însângerată,
«Mor, căci nu-mi mai aflu vieții rost!»

Eu am auzit această veste
Cel dintâiu, și-acum alerg s'o spui:
Mort și Făt-Frumos e, și poveste,
Iar Ileana Cosânzeana nu-i! —

Făt-Frumos ascultă și surâde,
Nu tresare, nu se saltă'n sus
Ca să-și vadă la obraz pe gâde,
Dar o vorbă peste ap'a spus!

Jar se face apa din găleată,
Roșu-vânăt, flăcări și scântei;
Câteși trei bieți murgii mușcă, iată!
Și se smulg turbați, și-au smuls cu ei

Șube și caleașcă, hăț și perne,
Fug spre țara cu mai calde-amiezi,
Tot mai iute caii s'or așterne,
Sar din roți și spițe și obezi.

Făt-Frumos pe urma lor, voinicul,
Urcă brațele și râde plin,
Râde valea, râde și colnicul,
Hohotește 'ntregul cer senin.

Trage-acuma iară la fântână
Mai grăbit undreaua lui de fier.
Trebuie să fie gata până
Nu se'nalță luna plină'n cer.

Aplecat pe încălțare coase,
De Ileana lui cu dor cântând,
Și în fundurile 'ntunecoase
Suie'n raze un castel de gând.

Suie și se limpezește'n zare
Cu grădini și-o umbră pe-un pridvor,
Arde și se stinge și dispare:
El nu-l vede, cântă mai cu dor.

In curând se va scula din ceață
Și-o porni prin smei și alți tâlhari;
Noaptea-i va'nălța deodată'n față
Scutul de argint al lunii mari.

EMANOIL

SOCIOLOGIA CLASELOR

Transformările politice subite pe care bătrânul nostru continent le realizează dela un capăt la celalt, aduc iarăși în discuțiune, pretutindeni, problema luptei de clasă.

Prăbușiri violente ale unor privilegii seculare, perindări de o clipă la scaunul puterii ale unor clase proaspete, dizolvări și organizări închegate în graba unui moment, dau problemei o importanță și o solicitudine imperioasă.

De câte ori discuțiunea se leagă din acest punct de vedere, un singur nume se pomenește veșnic: Karl Marx.

Prinosul contemporanilor noștri e unanim în această privință; astfel fundatorul socialismului științific ia proporții profetice.

Aceste păreri, oricât de exagerate pot păreà, sunt, până la un punct, îndreptățite. Până la Marx problema s'a agitat puțin.

Ideia luptei de clasă, întrezărită de Auguste Comte, a stârnit întâi surâsul scepticilor, ca apoi să ademenească în urmă gustul amatorilor de erudiție detailată, în felul lui Herbert Spencer. Mișcarea socialistă, încă dela Proudhon, i-a mărit popularitatea. Critica adusă de socialiști organizării sociale, polemicile isvorîte cu această ocaziune au atras atenția asupra problemei. Și i-au adus și câteva contribuțiuni. Urmașilor lui K. Marx le revine meritul de a fi adus, alături de soluțiuni exagerate sau prea abstracte, constatări de fapt utile și adevărate. Toți știau înainte că în sânul societăței există inegalități și lupte, nimeni nu știà până la Marx cum se organizează și cum se susține lupta de clasă.

Cu toate acestea, astăzi, se vede ușor că problemele puse de socialiști erau inspirate de o atitudine politică militantă, că le lipseà caracterul strict obiectiv, că soluțiile lor prea unilaterale erau când văzute de un ochiu subiectiv, când clădite pe o logică

hegeliană, pedantă, osificată, plină de o falsă rigoare. Pe de altă parte, soluţiunile utopice ale unui Fourier sau Proudhon, acele idile graţioase ale sociologiei idealiste, nu puteau nici ele satisface punctul de vedere strict ştiinţific, astfel că sociologia claselor îşi pierdeà graniţele în infinit, sub influenţa utopiştilor, sau se înăbuşeà sub apăsarea greoaie a socialismului ştiinţific.

Sociologia modernă a reuşit să aducă peste vederile socialiştilor mijloace mai variate de investigaţie, demonstraţii mai riguroase. Totuşi, problema rămâne aproape intactă până în prezent. Bouglé, Sighele ne-au dat studii interesante asupra castelor sau sectelor, formaţiuni sociale foarte înrudite cu clasele; asupra acestor din urmă însă, chestiunea n'a fost amintită decât în tangentă, ori neglijată cu desăvârşire.

Astfel încercarea noastră e plină de dificultăţi: adunarea materialului aşa de disparat prin natura lui; critica acestuia şi, pe cât permite metodologia sociologică, încercările de sinteză generală ce se pot face.

Fără a consideră clasa socială ca un organism, aşa cum, cu toate criticile aduse, unele metode sociologice continuă a o face, am împărţit studiul nostru în cercetarea a trei etape distincte din viaţa oricărei societăţi: origina grupului, conservarea lui şi transformarea sau moartea acestuia. Fără a utiliză vre'o analogie biologică, împărţirea aceasta ni s'a părut mai comodă în ce priveşte claritatea expunerii ca şi în înţelegerea deplină a legilor ce conduc o clasă socială.

I.

ORIGINEA CLASELOR

Toate chestiunile care studiază origina unui fenomen întrunesc un inconvenient comun: oricât s'ar indică o origine, e greu de afirmat că aceea e cea mai îndepărtată în timp şi că nu se găsesc altele, măcar sub forma embrionară. Din prudenţă, cercetătorii au împins investigaţiile lor până la faza primitivă a societăţei, acolo unde hotarele dintre sociologie şi antropologie nu sânt încă delimitate. Soluţiunea pe care o dă *Gumplovicz*[1]) formaţiunei claselor e din cele mai prudente în această privinţă. Cercetările sale lunecă adesea în domeniul antropologiei.

1) Gumplovicz: Grundiss der Soziologie.

Punctul său inițial de plecare, care îi permite inducțiile osterdioare e posulatul *eterogeniei raselor:* nu există nicăieri rasă pură, amestecurile și combinațiile diferite, consecințe ale migrațiunii hordelor în căutarea alimentărei facile, sunt singurele realități etnologige. Preistoria mărturisește pretutindeni, că la o anumită epocă, obiceiul migrațiunilor erà condiția esențială a alimentației naturale. Atunci când o regiune erà consumată, grupul social plecà mai departe în căutarea unui alt mediu alimentar. Alături de preistorie, antropologia comparată ne arată peste tot amestecuri de însușiri anatomice și fiziologice suprapuse, care nu pot arătà altceva decât eterogeneitatea raselor primitive. In căutarea hranei, hordele se întâlneau. O luptă pe viață și pe moarte se încingeà, iar de rezultatul ei depindeà supremația locului. Horda învingătoare dominà: aceasta însemnà că horda învinsă în loc să fie distrusă erà întrebuințată în stare de sclavie la diferite munci. Invingătorii, care constituiau clasa aristrocrată, trăiau din munca învinșilor — clasa de jos. Statul, care constă în dominația unei clase asupra alteia, își are originea tocmai în această suprapunere de învingători și învinși. Situația ar fi fost oricum precară, dacă s'ar fi rezumat numai la această stare de lucruri. Alți factori au întărit-o. Clasa aristocrată, care aveà tot interesul ca această situație favorabilă ei să dăinuiască, a alergat la ajutorul dogmelor religioase mai întâi, la acela al dogmelor juridice mai pe urmă, eternizând raporturile dela sclav la stăpân în legi scrise sau în obiceiuri pe care forța tradiției le-a sancționat. Acolo unde forța reală nu erà suficientă, clasa învingătoare și-a atras de partea ei elementul psihologic al fricei, simbolizat în dogme religioase sau cutume juridice. A trebuit mai pe urmă ca aceste consacrări religioase să dispară sub influența unui factor oarecare, ca diviziunea în clase pe care o sancționau să se dizolve și ea. In India propagarea religiilor nouă, a Budismului și Islamismului, au dizolvat regimul castelor, în civilizația greco-romană barierele dintre patricieni și plebei dispar abia cu disoluția cultului strămoșilor; creștinismul înfine dacă reușește să șteargă distincțiunea între ingenui și liberți. Astfel, deși înăuntrul aceluiași grup social, clasele sânt de neamuri deosebite, străine ca rasă una de alta, căci la originea lor stă contopirea de grupuri străine. In Galia, Celții au format multă vreme o aristocrație, iar Ligurii clasa de jos; în Anglia nobi-

timea (nobility) ar descinde din Normanzii cuceritori, iar populația de jos (gentry) din Saxoni și Bretoni; în Rusia în fine Varegii scandinavi ar fi fost pătura dominantă, iar Slavii pătura supusă. In felul acesta *lupta de clasă* n'ar fi decât continuarea *luptei de rasă*.

In fața teoriei lui Gumplovicz, se ridică o altă teorie susținută de *Durkheim* și care pleacă tocmai de la principiul contrar luptei, de la principiul solidarității sociale [1]).

Departe de a fi străine ca neam, clasele sociale isvorăsc din sânul aceluiași grup, prin diferențiere, pe baza principiului diviziunei muncii. De unde mai înainte munca socială se făceà de către același organ, cu timpul fiecare și-a luat partea sa de travaliu — Comunismul primitiv al societăților inferioare, relatat de etnografi, explică perfect această stare rudimentară a grupului social nediferențiat. Civilizația a adus cu dânsa și nevoia diferențierei, o clasă a acaparat o specie de ocupațiuni, altă clasă alta și din această specializare a travaliului social, vedem desinându-se în cadrul vieței sociale formarea claselor. Cu cât însă specializarea crește, cu atât dependența unui organ de altul se mărește și ea. Căci dacă cineva e îngrădit să efectueze numai un fel de muncă, implicit va aveà nevoe în fiecare moment de tovarășul său, care, singur, prin specialitatea sa, poate să-i satifacă trebuințele. Astfel diferențierea e în același timp și originea claselor și prin aceasta și isvorul solidarității sociale.

Acestea sânt cele două explicări ce stau în față la lămurirea formațiunei și originei claselor.

Să vedem întru cât sânt justificate și una și cealaltă.

* * *

In ce privește teoria lui Durkheim, ni se pare că ea suferă de o eroare esențială: indicarea diviziunei muncii care e un fenomen *târziu, posterior* aparițiunei claselor, ca factor determinant al apariției acestora. E așa de adevărat că diviziunea travaliului social n'are nici o legătură cu diviziunea în clase, încât abià târziu o clasă înseamnă și un fel de a munci special, pe când se găsesc clase cari ori nu sânt specializate, făcând mai multe feluri de travaliu deodată, ori n'au nici un fel de ocupațiune, trăind din munca depusă de alte clase.

1) E. Durkheim: La division du travail social. Alcan. Paris.

In biologie, funcţia crează organul şi deci nu există organ fără funcţiune specială şi adequată; în sociologie însă, instituţiunea poate să existe fără o funcţie, sau chiar să o precedeze: crearea unei case de credit fără clienţi, multă vreme după înfiinţare, fundarea unei biserici care n'are credincioşi decât după un interval de la creare [1]). Prejudecata biologică nu trebue să turbure judecata sociologică. Aşa a trebuit să fie şi cu clasele sociale: create printr'o suprapunere antropologică, abia cu timpul şi-au însuşit ocupaţiuni deosebite, fiecare după situaţia economică şi nevoia de a-şi câştigà existenţa. Diviziunea muncii n'a creat clasele sociale, ci le-a găsit create şi s'a adaptat după situaţia materială a acestora. Dealtfel mărturiile istorice sânt şi ele contra lui Durkheim. La multe popoare în faza primitivă, o clasă nu reprezintă un singur fel de muncă, din contra fiecare clasă aveà mai multe ocupaţii în acelaşi timp. Aproape toţi eroii lui Homer erau universali în ocupaţiile lor şi cu toate acestea nu făceau parte decât dintr'o singură clasă: cea aristocrată. Gândească-se oricine la Ulisse, care jucà în acelaşi timp rolul de sfetnic, diriguitor intelectual, arcaş — caracteristice a claselor înalte, — dar şi meşteşugar manual, — caracteristică a claselor de jos. Aşa şi Hector şi Achille [2]).

Acelaşi lucru se poate observà şi în Egiptul antic, unde nobilii se confundau cu clasa sacerdotală şi clasa mandarinatului intelectual. Alături de treburile conducerii, şefii grupurilor sociale primitive făceau şi munca rezervată clasei de jos.

Abià civilizaţia greco-romană a adus o specializare mai pronunţată a ocupaţiunilor.

Dar nu numai acest fenomen că o singură clasă avea mai multe ocupaţiuni e în contra teoriei lui Durkheim; ci faptul că există tipuri sociale unde clasa dominantă n'are absolut nici o ocupaţie, nici o funcţiune socială, se poate înscrie deasemenea în fals contra aceleiaşi teorii.

La unele triburi australiene clasa dominantă trăeşte într'un fel de «dolce-farnientism» molatec, iar clasele supuse o întreţin pe baza unui privilegiu mitologic, după cum la curtea unui Ludovic XIV sau la curtea cutărui Sultan, nobilimea nu îndeplineà nici o funcţie socială, ci trăià din munca celorlalte clase.

1) Vezi în sens contrar: G, de Greef. Précis de Sociologie.
2) M. Breal. Pour mieux connaitre Homere. Paris.

Explicarea lui *Durkheim e insuficientă mai ales* şi în *sensul că nu poate explica lupta de clasă şi inegalitatea acestora.* Căci, dacă admitem că clasele îşi au originea în diviziunea travaliului social, astfel ca solidaritatea totului să se menţină, fiecare completând prin specialitatea sa viaţa integrală, cum se poate explicà inegalitatea între clase şi lupta lor seculară? Diviziunea muncii bazată pe solidaritate poate da naştere la dezbinări? Este în lupta de clasă numai fenomenul diviziunei travaliului social care formează obiectul discordiei? E greu de răspuns la aceste întrebări adoptând soluţia lui Durkheim.

Cheia problemei originei claselor nu ne-o poate da principiul diviziunei muncii care explicà tocmai unirea, solidaritatea între clase, nu discordia sau lupta dintre ele. E de remarcat chiar că contopirile şi relaţiile de la clasă la clasă nu apar decât îndulcite prin diviziunea ocupaţiilor. Incrucişarea claselor de jos cu nobilimea nu are loc decât atunci când elemente plebeiene viguroase se ridică până la clasa de sus, în baza meritelor căpătate pe urma muncii sociale.

In acest sens s'a putut spune că «istoria nobleţei şi a raporturiler sale cu clasele inferioare ne arată că ierarhia socială nu numai că nu e formată de diviziunea travaliului social, dar e învinsă şi eliminată de acesta» [1].

Viţiul fundamental al teoriei lui Durkheim stă deci în ignorarea elementului caracteristic care defineşte o clasă. Se caută a se avea în vedere instrumentele secundare, felul de ocupaţiune al unei clase, în loc să se considere trăsătura fundamentalà a acestei formaţiuni sociale. O clasă are caracteristic nu faptul că reprezintă un fel special de muncă—fiindcă atunci s'ar confunda cu *o breaslă,* care *nu e încă* o clasă, sau cu *o castă* care *e mai mult* decât o clasă — ci situaţia ei economică, gradul de putere politică ce-l deţine în stat şi mai ales un început de organizare în vederea luptei pentru putere şi care presupune numai decât *o conştiinţă de clasă.* Celelalte definiţiuni, care vor neglija acest punct de vedere, nu vor putea fi decât, ori prea strimte, ori prea largi.

In sociologia contemporană principiul dela care pleacă Durkheim nu e izolat: G. Richard [2]) ne dă şi el o difiniţiune tot aşa de îngustă. După el o clasă are caracteristic:

1) Richard: La sociologie générale et les lois sociologiques, pag. 329.
2) Richard, op. cit. pag. 330.

a) o grupare profesională;
b) ereditatea:
c) localizarea funcţiunei;
Insă aproape nici unul din aceste caracteristice nu formează apanajul exclusiv al claselor moderne.

Nu toţi minerii moderni vor urma prin ereditate meseria tatălui lor, după cum nu puţini sânt aceia care au mai multe profesiuni, sau care le schimbă de mai multe ori de-a-lungul unei vieţi, iar în ce priveşte localizarea funcţiunei, se pare că aceasta e mai mult de cât platonică, întru cât exodul de la oraş la sat sau mobilitatea poporaţiei în statele moderne, favorizată de rapiditatea căilor de comunicaţie, o înlătură cu desăvârşire. De aci Richard trage concluzia că clasele sociale sunt menite să dispară. Vom vedea mai departe întru cât această afirmare e justificată. In orice caz definiţiunile care n'au în vedere de cât natura ocupaţiei sociale a unei clase nu pot explica inegalităţile inerente diviziunei în clase şi lupta interminabilă dintre ele.

* * *

In ce priveşte însă soluţia lui Gumplovicz ea se poate concilia mult mai bine cu criteriul pe care l-am ales noi în definiţia unei clase. Ea reuşeşte să explice originea acestora, însă o explică numai *parţial*. Acesta e singurul său inconvenient.

Nu se poate susţinea că în toate societăţile omeneşti clasele s'au născut numai în urma luptelor între grupuri sociale eterogene. Au fost desigur societăţi, care prin situaţia lor geografică sau prin lipsa vecinătăţei unui alt grup mai apropiat n'au fost expuse la lupte continui. Acolo cel puţin, geneza claselor nu se poate explica prin cucerirea unui grup de către altul; în asemenea cazuri soluţia lui Gumplovicz ne apare exclusivistă şi unilaterală.

Mai mult: ea nu poate explica *nici formaţiunile târzii de clase posterioare. formaţiunile de clase nouă în sânul unei societăţi unde existau mai de mult clase mai vechi.*

Cum s'ar putea lămuri, adoptând criteriul lui Gumplovicz, geneza burgheziei în sânul societăţei feudale, sau puterea tot mai crescândă a celei dintâi în sânul unei societăţi formate?

Incontestabil că teoria lui Gumplovicz trebue întregită.

O mişcare de luptă, asemănătoare aceleia exterioare tribului, a trebuit să aibă loc şi înăuntrul lui, chiar între indivizii înrudiţi. Lupta pentru viaţă s'a desfăşurat şi în sânul grupului, ca şi în afară, între triburi duşmane.

Pământurile mai fertile, instrumentele de muncă mai perfecţionate au căzut în mâna celor mai bine înzestraţi. Imulţirea poporaţiei a dat o valoare tot mai ridicată unor bunuri, în compiraţie cu altele. Numai prin trecerea timpului, o clasă de oameni s'au găsit îmbogăţiţi, prin darul acela fatal pe care-l are capitalul de a se multiplica de la sine: Incetul cu incetul producţia trebue să devie mai activă, poporaţia crescând cererile devin mai imperioase; pentru a o spori, comunismul patriarhal ori sclavajul sânt insuficiente, aşa că epoca salariatului începe. Pentru ca armata muncitorilor să crească, aceea a proprietarilor mici trebue să descrească. Atunci ei sânt expropriaţi prin diferite mijloace. Astfel avem faţă în faţă două clase, în lupta cărora va învinge aceea care va şti să se organizeze. Explicaţia aceasta pe care o oferă unii din socialiştii contemporani [1]) se poate concilia foarte bine cu soluţia lui Gumplovicz—una servind de corectiv celeilalte—că atât teoria sociologului austriac cât şi critica socialiştilor sânt fiecare necomplete în parte, că nu-şi pot servi decât ca «pendant» una alteia, că numai sinteza lor e acceptabilă.

Formate fie prin cucerirea unui grup de către altul, cum arată Gumplovicz, fie prin acapararea valorilor economice celor mai bune, cum susţin socialiştii, clasele sociale nu s'au putut naşte decât prin consacrarea unei inegalităţi. Dacă n'ar fi fost această inegalitate care să le distingă unele de altele, am fi revenit la comunismul primitiv; dacă n'ar fi fost această inegalitate care să arunce sămânţa luptei, comunismul primitiv, cu toate neajunsurile lui, ar fi durat până astăzi. Această inegalitate a stabilit graniţe acolo unde nu erau, a stabilit diferenţe şi niveluri şi prin ele o activitate înăuntrul grupului, care i-a dat toată forţa lui de organizare. Astfel s'a creat balanţa socială, pe a

1) In special *Achile Loria: Analyse de la propriété capitaliste* şi *La base économique de la constitution sociale*—ambele la Giard et Brière. Pentru a se vedea unele corective, să se compare cu ultima ediţie din K. Marx: *Das Kapital.*

cărei platformă apar şi dispar clasele, astfel s'a creat acea mişcare de rotaţie prin care toate clasele trec la conducerea grupului şi apoi obosite se regenerează cu elemente din clasele inferioare. Orice încercare de a arăta originea claselor, care va ignora această consacrare de inegalităţi, nu va putea explica nimic. Viaţa claselor se aseamănă în această privinţă cu teoria energetică; energiile nu-şi pot exercita influenţa una asupra celeilalte fără o deosebire de potenţial; clasele sociale nu pot exista fără o inegalitate în puterea ce deţin [1]. Orice stare de neutralizare, de echilibru stabil, tinde către comunismul primitiv nediferenţiat, către repausul universal din energetică şi prin aceasta la osificarea şi moartea integrală a însuşi totului social.

Că cu timpul fiecare clasă şi-a ales un mod de ocupaţie special, conform cu situaţia sa economică, aşa ca diviziunea muncii să se confunde cu diviziunea în clase, nu e imposibil. Ceva rămâne însă sigur: diviziunea travaliului social şi diviziunea muncii nu sânt unul şi acelaşi fenomen: ele s'au întâlnit mai târziu.

Cu aceasta, legenda sociologică care susţine că fiecare clasă reprezintă un organ cu o funcţie deosebită îşi va fi trăit traiul, ca şi teoria «societăţei-organism», de care a fost inspirată.

II.

CONSERVAREA CLASELOR

Ca orice forme de viaţă, clasele arată o tendinţă spre conservare. Opera timpului e neutralizată, formele vechi capătă o rigiditate care singură le dă forţa de a rezista. Morala claselor sociale e aceeaşi ca şi a tuturor societăţilor: noutatea e un pericol, un hazard care conţine prea mult risc, ca să fie folositor; novatorii sânt, implicit, duşmanii cei mai periculoşi ai societăţei. Forţele perturbatoare, isvoarele de schimbare nu lipsesc claselor, cum nu lipsesc nici unei forme de societate; puterea ei conservatoare însă stă în a le înlătura printr'un mecanism eficace. Schimbarea e totdeauna o loterie; repaosul asigură cel puţin starea actuală şi deci comoditatea. Intre o schimbare spre o

1) Cu toată importanţa ce dăm aici claselor sociale în viaţa grupului social, nu putem să ne aliem la părerea lui *A. Bauer : Les classes sociales*, în care diviziunea în clase e indicată ca metoda general sociologică, aplicabilă la orice grup social.

stare mai favorabilă, cu mulţi sorţi de izbândă, dar făcută cu mult efort, şi o stare mediocră de repaus, dar sigură şi comodă, societăţile omeneşti au ales în totdeauna pe cea din urmă.

«In fiecare societate, zice Simmel [1]), se produce un fenomen care caracterizează de altfel şi viaţa individuală: în fiecare moment, forţe perturbatoare, externe sau nu, se agaţă de grupul social şi, dacă ar fi supus la această singură influenţă, viaţa totului ar fi disolvată. Dar acestor cauze de distrucţiune li se opun forţe conservatoare care menţin viaţa totului, asigură coeziunea lui şi garantează unitatea sa, până în momentul în care, ca în toate lucrurile pământeşti, forţele disolvante înving şi cuceresc viaţa întregului. Cu această ocazie se poate vedea cât e de drept de a opune societatea ca unitate «sui generis», distinctă de elementele sale individuale, căci energiile pe care e pune ea în joc ca să se conserve n'au nimic comun cu instinctul de conservare al indivizilor. Ea întrebuinţează pentru aceasta procedee aşa de diferite, în cât adeseori viaţa indivizilor rămâne intactă şi prosperă, în timp ce viaţa grupului se slăbeşte».

Mecanismul pe care-l întrebuinţează clasele sociale la conservarea lor e complicat şi nu se poate reduce la o lege unică şi generală. Aci sub forma prejudecăţilor de clase, aci sub forme de cutume, de legislaţie scrisă, de precepte morale, el se revarsă în nenumărate tipare. O fizionomie comună se poate totuşi desprinde din variatele manifestări de conservare socială: prima grijă veşnic trează în mentalitatea unei clase sociale e *nevoia de continuitate*. Clasele au şi ele de întreţinut un foc sacru: orice stingere de o clipă înseamnă moartea clasei. Toate oscilările care se întâlnesc în viaţa lor sbuciumată sânt grade în care această continuitate e mai mult ori mai puţin sdruncinată. «Sânt momente critice, cum remarcă Simmel, în care toată continuitatea socială se reduce dela continuitatea psihologică a continuităţei de aspiraţii la comunitatea fiziologică a rudeniei şi atunci avem faimosul fenomen de «nepotism», aşa de frequent în unele clase». *Nepotismul* e, totdeauna, semnul slăbirei unei clase. El constitue ultimul raport de coheziune între membri, ultima legătură care nu se poate rupe aşa de uşor şi care e mai mult suportată de cât întreţinută. De aceea acest fenomen se întâlneşte în istoria

1) G. Simmel: „Comment les formes sociales se maintiennent, în „l'Année sociologique".

claselor alăturat cu o mare criză în viața lor. Din contră: tări și complexitatea legăturilor psihologice e un semn de maturitat și de forță. Atunci când înaintea unei rude se preferă un străin însă un străin fidel aspirațiilor clasei, forța de rezistență a ei încă vie.

Revoluția franceză e bogată în astfel de exemple. Sentimentul care despărțea pe burghezi de nobili era așa de puternic încât niciodată nu s'ar fi putut prefera de către un burghez rudă nobilă, înaintea unui partizan credincios. Totuși fenomenu contrar se putea întâmpla: o rudă era trimisă la eșafod pentru cauza clasei, pentru apărarea unui partizan credincios. In epoc aceea de exaltare mistică, când pretențiile rațiunei abstract găseau pretutindeni aprobare, când se trimiteau la eșafod fraț între ei și părinții cu copiii, conștiința de clasă și de continuitate ei erau mai presus de orice. Cu astfel de sacrificii, burghezi franceză a dominat tot secolul XIX. In risipa care a făcut-o c.. cele mai elementare sentimente omenești, burghezia și-a asigura viața și succesul. Tot pentru menținerea continuității, clase sociale, aleargă și la un alt mijloc: mențin totdeauna un gru de membri mai bătrâni care să transmită celor tineri mentalitate generațiilor dispărute, care să facă legătura de unire între membr răposați și cei actuali. Altfel evoluția claselor ar prezenta golu în drumul ei, istoria lor ar fi presărată cu lacune.

Partidele politice, care adeseori sânt reflexul unei clas prezintă acest fenomen în abundență. Oricând și în orice parti politic vor fi două curente opuse: unul progresist, al tinerilor altul mai retrograd, al bătrânilor. Istoria luptelor politice ș constituționale de pretutindeni e eloquentă în această privință Cu toate protestările ce se aduc în contra elementelor din sânu lor, nici odată partidele politice nu și-au eliminat bătrânii lo decât atunci când a trebuit să se segmenteze definitiv în dou partide mari. Sunt chiar momente când viața claselor e ame nințată fără intervenția elementului vechiu care aduce cu el forț tradiției, și atunci considerația bătrânilor crește în sânul clase E caracteristic faptul că în crizele de disolvare ale unei clase când însăși națiunea întreagă e amenințată, guvernează bătrânii La 1789 roialismul amenințat a apelat la Necker, la 1870 burghezi amenințată de proletariat și-a pus încrederea în octogenarı Thiers, iar în 1917 ultimul efort al Franței a fost cristalizat î

persoana bătrânului Clémenceau. Aceste două fenomene: *al îndepărtării nepotismului* şi al *menţinerii elementelor vechi*, după cercetările făcute de-a-lungul istoriei claselor, ni se par cele mai eficace mijloace, care menţin continuitatea lor. Fără întreţinerea acestora, sau cu o conduită neglijentă, clasele se transformă, îşi pierd firul conducător. La acestea putem adăoga însă şi un al treilea mijloc prin care clasele îşi asigură viaţa: ***prestigiul conformismului***. O clasă nu poate trăi fără o uniformitate care să-i menţie unitatea în interior. Această unitate nu se poate susţinea decât pe o armonie perfectă a indivizilor componenţi, care trebue să simtă şi să gândească la unison. Alături de mimetismul biologic, există desigur şi un mimetism sociologic. Toţi membrii trebue să capete culoarea morală a mediului.

Originea persecuţiilor de clasă aici îşi are obârşia. Toleranţa faţă de atitudinile independente nu există în clasele puternice. Pretutindeni, în toate clasele sociale, individualităţile care au avut ceva nou de spus au fost îndepărtate. Un Robespierre, un Danton, numai fiindcă ameninţau cu o mică divergenţă unitatea clasei lor, au fost sacrificaţi. In luptele politice ale Engliterei moderne, s'au putut vedea multiple cazuri când un şef de partid a fost înlăturat, fiindcă «cochetă» cu şefii celorlalte partide [1]).

Viaţa de toate zilele ne aduce multiple pilde de acelaşi fel: cât de ignorat şi evitat e membrul unei clase care comite o «mesalianţă»! Nicăeri însă nu se poate constata mai bine această nevoe de conformism şi de eliminare a non-conformiştilor ca în literatură.

Un Rizescu din «In lumea dreptăţii» nu putea fi plăcut clasei burgheze a unui orăşel de provincie, fiindcă îşi manifesta o individualitate aparte, nu se putea mlădia la toate compromisurile lor morale, fiindcă citea... pe Nietzsche şi cânta Beethoven. Ibsen, care a excelat şi el în pictura învinşilor sociali, a întrupat în figura D-rului Stockmann, simbolul aceluiaşi fenomen.

Insuşi actul credinţei la indivizi e transformat şi adaptat la cerinţele de conservare într'un moment dat. Experienţa şi raţionamentul logic sunt trecute pe planul al doilea, când nu sunt declarate deadreptul periculoase. In schimb, se recomandă mult *«credinţa de autoritate»*, prestigiul succesului consacrat, iar pre-

---

1) Tönnies: Die Entwicklung der sozialen Frage, Leipzig, pag. 43 ş. u.

stigmul autorităţilor recunoscute la proporţii de fetişe. Se citează datini sau cuvinte din bătrâni, se invită la convingerea apriorică prin cele c'-a afirmat cutare sau cutare, credinţa nu se mai formează prin controlul personal, nu mai are elasticitatea de a se îndoi de sine sau de alţii, căci sugestia autorităţilor furnisează de-a-gata o mentalitate. ***Credinţa de autoritate*** e prin ea însăşi formată şi încheiată, ea nu pune semne de întrebare, căci nu admite lângă dânsa credinţa prin experienţă ori prin raţionament.

Forma vie în care se mai manifestă acest conformism, se poate vedea destul de bine şi în formalismul cu care îşi îmbracă clasele orice măsură de ordine sau represiune. Formalismul e instrumentul cel mai maleabil prin care se poate opri orice intrare şi orice emigraţie din sânul unei clase. Forma a fost totdeauna mai conservatoare decât fondul, căci, bazată pe obicinuinţă, care e un fenomen psihologic pe cât de puternic, pe atât de puţin variabil, a rezistat totdeauna mai mult operei timpului decât fondul, care, întemeiat pe jocurile raţiunei, a constituit obiectul tuturor utopiilor în toate momentele istoriei.

O mulţime de superstiţii populare pe care se bazează ritualul anumitor sărbători, ca de pildă Irozii de Crăciun, ouăle roşii de Paşte etc., au încetat ca superstiţii, şi se mai uzitează încă numai ca formă. Puţini din cei ce petrec de sărbători cunosc semnificaţia mitologică a sărbătorii sau motivul pentru care petrec. Dreptul antic al tuturor popoarelor oglindeşte şi mai bine cât preţ au pus clasele dominante pe utilitatea formalismului: Aproape nu există drept primitiv fără forme rigide [1]).

Dreptul roman care ne e mai bine cunoscut, deşi apărut în mijlocul unei civilizaţii mai înaintate şi într'o epocă mai înaintată, manifestă aceleaşi caractere. Epoca primitivă, a lui «legis actio» în procedură, a lui «confareatio», a dreptului rigid de proprietate, cereà peste tot formule sacramentale. In dreptul vechiu indogerman, evreesc, indian peste tot acelaşi lucru. Cu timpul formalismul a căzut, atrăgând după el şi limitele severe ce despărţeau clasele. Filosofia raţionalistă greacă a transformat, cum se exprimă Ihering, dreptul în morală.

1) H. Sumner Maine: Etudes sur l'ancien droit — vezi în sens contrar G. Tarde: Les Transformations du droit.

Pe de altă parte, încă mai localizată la nevoile de clasă, eticheta aceea severă, codificată sau nu în regulele de «savoir vivre», riturile snobismului ultim, pornesc din acelaşi formalism.

«Dacă cineva», spune Palante, «ar încercà să degajeze filosofia vreunui cod al manierelor elegante, desigur că ar găsi în el un gelos conservatism de clasă» [2]).

2) Palante: Précis de Sociologie, pag. 95.

Dar tactica cavalerismului medieval care impuneà membrilor săi atâtea regule de conduită, nu era oare expresia aceluiaşi formalism?

Toată societatea monarhilor absoluţi a nutrit pentru Napoleon dispreţul datorit unui parvenit. La deschiderea «statelor generale» în 1789 nobleţea şi curtea ofensau încă starea a treia prin obstinaţia lor în a menţineà semnele inferioare dinstinctive ale acesteia.

Izolate şi apărate din afară de grămada formalităţilor puţin accesibile oricui, clasele şi-au menţinut puritatea şi, prin aceasta, individualitatea lor.

* * *

Cu toate acestea o renunţare îndărătnică la orice fel de variaţie poate greşi contra celei mai elementare nevoi vitale: adaptarea la mediu şi împrejurări.

Exagerarea formalismului şi a conformismului pot strică conservărei claselor sociale. Clasele, geloase de trecutul lor, trebue totuşi să nu nesocotească spiritul timpului. Comte observase încă pe timpul său, că starea detestabilă a societăţei de pe atunci se datoreşte lipsei unei adaptări interne între ideile religioase, metafizice şi pozitiviste. O îndărătnicie în conservatism ar puteà aduce moartea unei clase.

Câte aspecte n'a luat burghezia franceză dela Revoluţie şi până acum? Câte forme n'a îmbrăcat socialismul şi organizarea proletarilor, dela «manifestul comunist» până azi? Istoria socialismului e tot aşa de capricioasă pe cât sânt de distanţate părerile unui Proudhon, Marx ori Bernstein. In Grecia antică clasa eupatrizilor de la aristocratism intransigent a făcut concesiuni până la o democraţie egalitară [1]). Istoria politică a Angliei în secolul trecut e eloquentă iarăşi în această privinţă. Curba

1) A. Croiset: Les démocraties anciennes. Paris.

evoluţiunei politice de la un Gladistone la Robert Peel şi până la Salysbury arată cât ştie logica de conservare a unei clase să acorde concesii la timp. Această adaptare a claselor la cerinţele timpului se impune pretutindeni; *numai că acest fenomen de adaptare nu se face în toate clasele cu aceiaşi iuţeală.* Aristocraţiile au tendinţa mult mai micşorată către mobilitate, pe când clasele inferioare au tendinţa de à schimbà cât mai iute. Această elasticitate în variaţie se mai întâlneşte în clasele care se formează în mod secret şi au deci existenţa abià tolerată într'un grup mai mare [2]). Graţie numai unei mobilităţi extreme, aceste societăţi pot trăi într'o consistenţă oarecare, veşnic în luptă, în defensivă, sau, după ocazie, în ofensivă. Trebue să alunece pe toate terenurile, să se contracte ca şi fluidele, să ia toate formele posibile, ca să poată trăi.

Imobilizată uneori în forme moarte, variind alte dăţi după necesităţi, o clasă trebue să satisfacă în mod egal aceste procese contrarii, împlinind astfel nevoia indispensabilă de adaptare.

* * *

In viaţa lor zbuciumată clasele au găsit încă un mijloc de conservare, care dealtfel e foarte frequent în istoria societăţilor omeneşti: e vorba de legătura ce o crează o clasă cu alta şi în care găseşte totdeauna un sprijin social şi o forţă economică.

Dacă se poate vorbi de legi în Sociologie, noi am numi acest fenomen: legea *claselor complimentare.* Lupta pe care o dau clasele sociale între ele, reflect al luptei universale pentru existenţă, se întemeiază pe aceleaşi puncte: îndepărtarea celor slabi şi asociaţia pentru luptă; Indivizii slabi formează grupe între ei, pentru ca forţa colectivă să fie mai rezistentă. Solidaritatea în luptă e tot aşa de admisibilă ca şi concurenţa, căci şi ea nu e altceva decât un «égoisme à plusieurs».

In trecut burghezimea se uneşte uneori cu nobilii contra monarhiei, ca în Anglia, alteori cu monarhia contra nobleţei, ca în Franţa. Pe lângă aceste asociaţiuni trecătoare, spiritul de conservare al claselor a alergat la fenomenul pe care l'am numit mai sus al claselor complimentare. Ideia aceasta, a întregirei unei clase prin semi-încorporarea alteia se poate desprinde

2) G. Simmel: Soziologie: Die geheime Geselschaft, pag. 337.

foarte uşor din capitolul pe care-l consacră Mommsen originei clienţilor la Roma.

Mai mult decât un fenomen individual, istoric, nouă ni s'a părut că apariţia clasei clienţilor la Roma este ilustrarea *unui fenomen care se repetă tipic în toate societăţile, indiferent de condiţii locale de spaţiu şi timp, anume*: puterea de atracţie pe care o exercită o clasă tare asupra unei clase mai slabe, semi-înglobarea acesteia din urmă la cea tare şi de aci sprijinul ce-l oferă cea dintâi celei de a doua.

O clasă superioară a simţit întotdeauna necesitatea unei clase inferioare devotate, care să-i întărească mijloacele de luptă şi de rezistenţă. Alegând drept tovarăşă o clasă inferioară, aristocraţiile capătă următoarele prezumţii şi avantaje:

1) Micşorează din forţa cantitativă a claselor adversare, a opoziţiei.

2) O clasă inferioară care simpatizează cu clasa aristocrată stabileşte prezumţia că restul claselor inferioare sânt pătimaşe în duşmănia lor, că starea lor nu e insuportabilă, din moment ce o parte din ele se împacă cu clasa dominantă, că deci până la un punct cei de sus sânt buni şi meritoşi, deoarece îşi găsesc prieteni printre cei de jos.

3) Atunci când victoria a fost de partea plebei, clasa inferioară devotată celei superioare serveşte ca element de negociare, în scopul ca cei de sus să acorde minimul de concesii. Astfel «clasă complimentară» joacă rolul amortisor.

Pentru aceste avantaje clasele aristocratice dau complimentelor lor o mai bună stare economică, le admit adeseori în familia lor, înlesnind căsătorii între membrii respectivi, înfine îi asimilează pe jumătate, le suggerează şi le impun atitudini, le subordonează individualitatea de clasă aparte, reducându-le la un simplu instrument,

Totuşi puterea lor de iniţiativă nu dispare cu desăvârşire, ceea ce le dă coloritul unor clase mixte. Cu timpul, puterea clasei dominante descreşte, trândăvia sau luxul o slăbeşte, şi atunci clasa complimentară, întărită cu economii de veacuri, cu energii agonisite în răbdare, se emancipează şi formează o clasă aparte. Aproape toate nobleţele au o preistorie de clientelă.

Nu se poate spune că apariţia acestor clase e un fenomen individual, cu caractere locale, care n'au putut să apară decât

în împrejurări hotărîte şi speciale. Generalitatea lui la majoritatea popoarelor, în timpuri şi locuri diferite, ne face să credem că avem de a face cu un fenomen sociologic regulat, *reprezentând o formă sub care se organizează în mod sistematic acţiunea de conservare şi de luptă a claselor.*

Pentru timpurile greco-romane găsim clienţii, pentru timpurile medievale vasalii feudalilor, pentru timpurile moderne arendaşii la ţară, care, deşi cu caractere puţin cam speciale din cauza intervenţiei altor factori, constitue reprezentanţii claselor complimentare, în zilele noastre. E destul să ne gândim la solidaritatea nediscutată a proprietarilor cu arendaşii în faţa problemei exproprierei, ca să pricepem uşor acest lucru. Cine urmăreşte mişcarea uvrieră din marile state industriale, poate vedea că aproape în toate marile stabilimente există lucrători mai înaintaţi care depind de patron, întru cât nu fac parte din nici un sindicat, n'au leafă, ci remize la sută din câştig. In aceştia mişcarea sindicală, în timpuri de grevă sau revoltă, are un serios element de opoziţie.

In ce priveşte luptele regulate dintre patroni şi uvrieri, cei dintâi au reuşit să-şi câştige aliaţi, după cum spuneam, chiar din sânul clasei proletare. Ei îi găsesc în acei, numiţi în Franţa *„sfărâmători de grevă"* (briseurs de grèves), în Italia *„Kroumirs"* în Anglia *„blacklegs„*, în America *„scabs"*. Char şefii sindicatelor, de origine proletară, s'au arătat peste tot nedemni de misiunea ce li s'a încredinţat: «Experienţa ne arată că în aproape toate ţările şeful lucrătorilor de origine proletară e capricios şi despotic. El suportă cu greutate contradicţiile camarazilor—aceasta din cauza caracterului său de parvenit. Se ştie de altfel ca parvenitul e gelos de autoritatea sa şi vede în orice critică care se adresează o tentativă de a-l umili, de a-l înjosi sau o aluzie intenţionată la trecutul său. Ca şi Evreul convertit, lor nu le place să li se aducă aminte trecutul lor" [1]).

Insuşi Engels spune, într'o scrisoare către Sorge, despre şefii proletarilor din Anglia: «Ceea ce e mai revoltător e că acea »respectability« a pătruns în sângele uvrierilor înşişi. Diviziunea societăţii în mai multe pături ierarhice, având fiecare respectul înnăscut pentru superiori (betters) are rădăcini aşa de profunde,

1) R. Michels: Les partis politiques, pag. 219.

încât burghezia reușește încă în zilele noastre să seducă prin lingușire sau laude pe acei de sub ea.

Nu sünt sigur de ex. dacă John Burns n'ar fi mai flatat să fie în bunele grații ale cardinalului Maning și ale burgheziei în general decât să se bucure de considerația clasei sale. Thom Mann pe care-l consider ca pe cel mai bun șef de origine uvrieră se complace a povesti că a fost invitat la o petrecere la cutare lord.»

In America de nord, tendința către îmburghezire a șefilor uwrieri e și mai accentuată : «America de nord este țara unde tendințele aristocratice ale șefilor muncitorimei, favorizate de un mediu pătruns de un materialism grosolan și inestetic, s'au desvoltat în plină libertate și pe cea mai vastă scară. După ce-au desbătut tarife de salarii și alte avantaje analoage, oficialii sindicatelor se întrunesc în «evening dress» (ținută de seară) cu patronii la somptuase banchete. Este de notorietate publică că șefii uvrieri nu văd în funcțiunile lor decât o treaptă spre ridicarea lor personală! Sau și mai clar: *„adeseori ei joacă pur și simplu rolul de servitori ai capitalului. Șeful sindicatelor devine atunci un satelit, „boss", al adversarului celor pe care-i conduce, un „scab"* (sfărâmător de grevă) *sau, spre a întrebuința un termen și mai semnificativ, un labor leutnant of the capitalist class, un inspector de lucru al clasei capitaliste"* [1]).

Se vede ușor din citațiile de mai sus că clasele capitaliste ale timpurilor moderne își au și ele clasele complimentare, aliatul în lupta socială.

* * *

Toate măsurile de conservare enumerate până acum ar fi de puțin folos, cu toată importanța lor, dacă cea mai principală cauză de existență, starea economică, ar fi slăbită. Căci aici stă fenomenul cel mai general care o conduce. Ea primează orice. De aceea acapararea instrumentelor de muncă și a capitalului dă puterea de dominație a unei clase. Toată lupta de clasă se dă pe teren economic. Deoparte, forța invincibilă a capitalului mare, care posedă până la un punct formidabila proprietate de a-și aservi capitalul mic, de cealaltă parte acesta mic, neputincios, închis în lanțurile unui determinism social riguros, în plus forța

1) R. Michels, loc. cit. pag. 227.

numerică a mulţimilor lipsite de siguranţa zilei de mâne. Ca să se menţie, fiecare clasă înţelege că forţa ei nu poate stă decât în puterea economică care are dreptul de veto în lupta pentru existenţă. Iată de ce burghezia şi-a elaborat aşă de lent şi aşă de răbdător proccsul ei de înbogăţire. I-a trebuit câte-va sute de ani ca să-şi afirme întâetatea ei de clasă importantă. Şi istoria, în această privinţă, n'a făcut decât să repete cazuri tipice.

Cu toate acestea, punctul de vedere al socialismului ştiinţific, care explică forţa clasei dominante prin procesul formărei capitalului, instrument care-i permite conservarea, e exagerat şi prea simplist.

Sociologia obiectivă, care nu poate fi suspectată de parţialitate, nu poate primi forma precis matematică pe care socialismul voeşte să o deà formărei capitalului şi rolului pe care acesta îl joacă în lupta de clasă[1]).

Ca să explice că capitnlul e «supra-muncă acumulată», Marx, întrebuinţează două feluri de probe: unele istorice, prin care arată că salariatul e inferior servajului (şi prin aceasta se arată că nevoia supra-producţiei prin multiplicarea orelor de muncă, dictată de poporaţia crescândă, a fost un prilej de spoliare mai puternic decât servajul, numai din diferenţa orelor suplimentare între cele două regimuri a fost posibil capitalul); altele logice, prin care cearcă să dovedească că noţiunea de valoare nu se poate determinà decât prin munca ce o produce.

In ce priveşte afirmaţiunea lui Marx, că istoriceşte starea salariaţilor e inferioară servajului, iată cum argumentează el: «Să comparăm supra-travaliul din fabricile englezeşti cu supratravaliul din câmpiile danubiene, unde servajul îi dă forma mai independentă. Fiind admis că ziua de lucru e de 6 ore de lucru necesar şi 6 ore de lucru extraordinar, lucrătorul liber oferă capitalistului 6 × 6 sau 36 ore de supratravaliu pe săptămână. Este acelaşi lucru ca şi cum ai lucrà trei zile pentru el şi trei zile pentru capitalist. Dar aceasta încă nu sare în ochi, travaliu şi supratravaliu se confundă. Am puteà în adevăr exprimà acelaşi raport, zicând de ex. că lucrătorul lucrează în fiecare minută 30 de secunde pentru capitalist şi 30 de secunde pentru el. E altfel însă cu corvada. Spaţiul separă munca necesară pe care ţăranul valah o execută

1) C. Bouglé: Sociologie et marxisme in „Revue de métaphysique et de morale" 1908.

pentru propria sa întreţinere, de lucrul făcut pentru boier. Cele două părţi de timp există astfel una lângă alta independente. Această deferenţă de formă nu modifică în nimic raportul cantitativ al celor două munci. La capitalist însă, lăcomia de supramuncă se manifestă prin sălbateca sa pasiune de a prelungì peste măsură ziua de lucru; la boier cel mult o goană în a înmulţi zilele de corvadă» [1]) Astfel epoca salariatului e mult inferioară epocei servajului. De acì posibilitatea formărei capitalului, exact de la trecerea din una în alta.

Cercetările istorice şi economice însă se înscriu în fals contra unor astfel de informaţiuni. [2]) «De la servaj la corporaţie şi până la salariatul caracteristic fazei capitaliste, succesiunea lor corespunde unei reale ascensiuni în libertatea personală» [3]).

Tabloul pe care ni-l dă Fustel de Coulanges bunăoară, asupra muncei sclavilor la sfârşitul imperiului roman, nu arată de loc deosebirea, în sensul lui Marx, între servaj şi salariat. Trecerea de la atelierul domestic al epocei servajului la corporaţiile medievale se face şi ea printr'o creştere a libertăţei individuale. In fine caracterele antreprizei capitaliste care urmează regimului corporaţiilor évidenţiază şi mai mult desrobirea uvrierului. Pentru regimul capitalist trebuià: 1) ca munca industrială să înceteze de a fi o concesiune a autorităţei şi deci un monopol; 2) ca autoritatea să înceteze de a-şi atribuì grija de a protejà pe consumatori contra falsificărilor, lăsându-le facultatea de a-şi alege singuri furnisorii; 3) ca stăpânii, deveniţi simpli antreprenori, să înceteze de a aveà asupra lucrătorilor o autoritate paternă şi discreţionară, să fie legaţi între ei doar printr'un contract reciproc.

Astfel maxima prin care Sumner Maine exprimă evoluţia raporturilor juridice: «trecerea de la statut la contract», de la constrângere la libertate, e pe deplin justificată şi în raporturile de la patron la uvrier. [4]).

In ce priveşte argumentul logic al lui Marx, anume că valoarea se poate măsura în ore de muncă, iar că orice oră în plus înseamnă şi o cantitate de valoare mai mult, economia po-

1) K. Marx: Das Kapital, Secţ. 6.
2) Karl Bücher: Enstehung der Volkswirtschaft.
3) Richard: Socialisme et science sociale, pag. 96.
4) Richard: Le socialisme et la science sociale, pag. 97 şi urm.

litică contemporană a dovedit, că nici el nu e mai justificat. Noţiunea de valoare nu poate depinde exclusiv de travaliu, căci la munci egale nu corespund valori egale, iar lucruri cari nu presupun nici o muncă au totuşi o valoare. Şi apoi cum s'ar putea echivala, cum s'ar putea măsura muncile între ele? După cantitate? După calitate? Aceste obiecţiuni au devenit aproape banalităţi, aşa că ne scutim de a insistă mai mult.

Astfel teoria lui Marx prin care explică precis lupta şi conservarea claselor prin procesul formărei capitalului e exagerată şi nu rămâne dintr'însa de cât afirmaţia generală, că forţa economică e un puternic element de luptă şi de conservare. Dar numai atât. Explicările detailate şi precizările matematice sânt alături de adevăr şi trebuesc primite cu rezervele făcute.

Inainte de a închide acest capitol al conservării claselor, în care lupta şi perindarea la putere joacă un rol decisiv, se cuvine să îndepărtăm o prejudecată comună, care ar putea să strice înţelesul unor fenomene amintite mai sus. Nu sânt puţini acei care identifică o clasă cu un partid; de aci ideia că lupta între partide e unul şi acelaşi lucru cu lupta între clase.

Rodbertus observă, cu drept cuvânt, că un partid care reprezintă o clasă poate fi cucerit tocmai de adversarii ei. «Un partid însă nu e nici o unitate socială, nici o unitate economică, Baza sa e formată de un program. Acesta poate foarte bine să fie expresia teoretică a intereselor unei clase determinate. Dar în practică oricine poate adera la un partid, fie că interesele sale coincid sau nu cu principiile enunţate în program. Astfel de pildă, partidul socialist este reprezentantul sociologic al proletariatului, dar nu e pentru aceasta un organism de clasă: e mai degrabă, din punct de vedere social, un amestec de clase»[1]. Mai putem observa că de multe ori aceeaşi clasă poate fi reprezentată de mai multe partide: burghezimea — de radicali, liberali, democraţi etc.

Dacă un partid nu se poate confunda cu o clasă, nici mijloacele lor de luptă nu se întâlnesc totdeauna. De aci necesitatea unor legi speciale pentru fiecare.

1) R. Michels. op. cit.

Din cele precedente se poate vedea care sânt cele câteva procedee pe care le întrebuinţează clasele la conservarea lor.

Lupta lor nu e nici logică, nici consequentă, în plus e amorală, ca orice ciocnire oarbă de forţe. Compromisurile logice sau morale nu le intimidează; mai presus de consequenţă şi de frumuseţe morală ele vor viaţa. Inarmate cu două-trei mijloace pe care le dictează instinctul de conservare, clasele dau lupte neobosite. Din aplicarea lor mai strictă ori mai neglijată reese victoria ori ruina lor. Aci mobile şi elastice în adaptarea la idei nouă, aci formaliste şi retrograde, ele nu fac altceva decât să cerce pulsul timpului, şi în arta cu care ştiu să se mlădieze după împrejurări, şi care revine la o chestiune de tact, stă forţa lor.

(Va urma) MIHAIL D. RALEA

VORBE CU TÂLC

Cine se uită cu ochi răi la bucuria vecinului, niciodată nu va şti să o preţuiască pe a lui.

Fericirea ca şi Dumnezeirea sunt în sufletul nostru; cine nu le are, sau mai bine zis cine nu vede că le are, zadarnic le caută aiurea.

Inţelepciunea e ca soarele: luminează numai pe aceia, cari îşi îndreaptă faţa spre dânsa.

A. MÂNDRU

ASTFEL VORBEŞTE DOMNUL

— UN TRIPTIC —

PARTEA II

— **Despre fapte** —

Ci ascultaţi! vorbeşte astfel Domnul:

De ruga voastră sunt sătul!
Destul
Am auzit cuvinte fără vlagă.
E 'nchinăciunea voastră 'ntreagă
Un smoc de pae,
Ce n'are trăinicie în văpae.
Din staulul în care aţi dormit,
Când v'aţi sculat,
Aţi luat un ghemotoc strivit
Şi pângărit —
Prinos numindu-l — mi la-ţi dat.
Sătul de mirodenia voastră sunt!
Când aţi simţit
Că fruntea mânios încrunt,
Ingenunchind,
De fum biserica umplând,
Aţi ars tămâie,
Tot legănând, atuncea chiar, în gând,
Greşala, sufletească râie. —
In vizuina relelor ascunşi,
Crezutu-v'aţi de niciun ochi străpunşi,

Cu toate că eu sunt mereu
Oriunde.
Pe voi v'am cunoscut fiind în voi
O flacără ce vă pătrunde,
Opaeț sub obroc.
Și sunt sătul!
Am auzit din gura voastră
Invățătura-mi prea destul:
Un crin albiu în mârșavită glastră!
Iar, dupăce mărturisiți,
Pe drumul mare 'nțeleniți
Deodată,
Cum se înghesue, gemând, o gloată.
In fapte vreau s'o văd acuma!
Eu lumea am făcut și huma
In zile șapte;
V'am dat răgaz a veacurilor noapte
A voastră țărnă, lutul, praful, tina,
Să-mi înălțați,
Să ridicați
Pe treapta unde-i veșnică lumina.
Căci nu în șoapte
Vă fie rugăciunea, nu! — în fapte!
Invățătura mea cu toții știți
Și... n'o trăiți! —

Ioan aleargă, stafie a spaimei,
Ca norul șfichiuit de vijelie
Când frunzele se pălmuesc de zor.
Colinele îl amăgeau de-aproape
Și-acum închipuirea-i le strămută.
Picioarele-i sunt roșii, sângerate,
Iar ochii bulbucați, și răsuflarea
O fură aerului rece, care
Nainte-i se despică șuerând.

Au început muncelele să crească.
Un trăznet ridicându-se spre boltă,

Cu-a fulgerului furie se-avântă
Spre cucerirea muchei lor Ioan.
Un pâlc de arbori i se'mpotriveşte
Lăsându-şi creanga până la pământ.
El însă nu-se-opreşte nicio clipă:

Mlădiţele ce-l verguiesc în faţă
Ii par mai dulci decât o mângâiere.
Movila e rotundă — şoldul unui
Vechi Sfarmă-Piatră care doarme dus.
Pe coamă, sus, o groapă e săpată:
Sătenii cari se-adăpostesc în preajmă
Dintr'însa lutul iau de lipitură.
De buza-i se împiedică Ioan,
Şi cade leşinat, strivit sub humă.

Deschide ochii, minunat priveşte:
Departe e de oameni.— Trupu 'l doare. —
De unde vine? — Vrea să se ridice,
Dar, amintindu-şi goana 'ndelungată,
De graiu'nfricoşat îşi aminteşte.

Ioan spune:

De ce să fiu chiar eu?
Certându-i: «ce nu făptuiţi?»
Vor zice dânşii: «Auziţi»,
«Greşitul e judecător!»
Nicicum eu nu le-aduc un ajutor.
In lume — vezi! — adun ocară.
Zădărnicia săvârşirii mele
Imi face clipele nespus de grele,
Imi e zădărnicia mea povară.
Ce vrei?
Nu sunt mai bun, o Doamne! — decât ei!
Mergând, mereu mă poticnesc;
In mine mătrăguna nu stârpesc;
Pecetluit cu-a pristăvirii ceară
Fiind, nimic nu isprăvesc.

Ceva când am înfiripat vreodată,
Păcătuit-am, am păcătuit!
De ce alesu-m-ai, o! Tată,
Să spun cuvântul negrăit?
Ce vrei?
Nu sunt mai bun — Stăpâne! — decât ei!
De'n Tine cred, ades m'am lăudat
Cu-a mea credință.
Mi-e sufletul un snop ce-i deslegat,
De ori ce chip, de ori și ce ființă
Lipsit!
Eu să te port?
Un deal ce-i atârnat de-un fir de tort?
Un munte dus de-o iarbă?
O rază face-va să fiarbă
Clocotitoarea mare,
Ce spumegă din zare până 'n zare?
Ce vrei?
Sunt rău — o! Doamne! Rău sunt ca și ei!

Intr'un potop gonindu-se jălania
Țâșnì din gura lui. Și cu smerenie
Sorocul tâlmăcirii — trist — râvnește.
Ca baciul care-a presimțit că'n preajmă,
La câțiva pași, e apa cea dorită,
Și setea-i crește, bănuind într'una
C'aude clipocitul undei reci,
Iar sunetul tălăngilor din turmă
Drept susurul răcoritor îl ia,
In cot se sprijină, urechia-ascute.
Așa Ioan pândește, năzuește...
E liniștit cuprinsul fără margini.

Cum un zăgaz se frânge deodată,
Lăsând să treacă un șivoi subțire,
Apoi se rupe ici și colo gardul,
Cordelele-argintii mi se'nfrățesc,
Destramă 'mpletitura de nuiele,

Ţăruşii smulg — făcând dintrânşii plute —
Şi malurile scaldă 'n valuri, cântă,
Şi cântecul în urlet se preschimbă,
Amarnic se'nteţeşte, nesăţios,
Aşa Ioan pojarul şi-l revarsă,
Cu'nvierşunare-l sgudue-al său hohot,
Şi pleoapele-i sunt şipote, şi lacrămi
Obrajii îi brăzdează — pică, pică,
Topesc a iernii friguroase blană,
Pe-alocurea se 'ntrezăreşte lutul. . .
Ci Domnul tace, fără de răspuns —

Ca un puhoi, ce-acopere câmpia,
Indoae sălcile, subţiri mesteceni,
Aicea desrădăcinând şi colo
O brazdă netezind cu mâlul verde,
Intinsul tot făcând o ţesătură
Şi'nvingătoru'apoi se potoleşte,
Treptat se potoleşte şi trimisul.
In mintea-i început-au să'ncolţească
Intâii ghiocei de'nţelepciune —
Se scoală şi privirea şi-o roteşte.

Ioan gândeşte :

. . . Pridvorul să şi-l dreagă
O groapă sapă ;
Dar iarăşi lipitura prispei crapă,
Aşa e viaţa lor întreagă.
Un puţ care sorbind mereu
Sărac este de apă.
Căzând eu golu-am astupat ?
E, ce mi-au profeţit, adevărat :
«Cu vorbe nici un sac nu vei umplea.
«A suferinţei grapă este grea :
«Pe toţi ne face deopotrivă,
«Fărâmiţându-ne.
«Tu poţi s'o uşurezi ?»
Şi — îngrozit —

Fiind lăuntru-mi un sicriu
In care zace 'ncrederea în mine,
Spre Domnul am venit, la Dânsul viu:
Nădejdea răsărită-i din suspine.
Părea că a tăcut! —
Știam și n'am crezut!
Greșit am fost! —
Părintele iubește
Pe cei de foc, pe cei de ghiață —
Pe cel ce luptă și se strădueste,
Cătând o nouă viață!

Lumina înflorește'n sufletu-i.
Precum un măr — ce'n luna lui April
Imbracă haina alb-trandafirie —
Invăluit e de albine, roiuri,
Ce raza aurie fac să joace
Pe-aripele cu ape străvezii,
Vrăjind-o'n pulbere scânteetoare,
Așa — împresurat e de sfințenie
Acum Ioan, de milă, de asprime,
Și uns cu mirul dragostei nestinse.
O clipă — El se smulge și pornește
Năvalnic — încotro? — spre lumea noastră —
Ninsoare ce o scurmă pasul său
De vânt e răscolită, l-învelește
Părând aproape nor, iar dânsul
Un fulger e, urgia Domnului.

Despre holda plină de neghină

Așa vorbește El prin a mea gură:

Răstavul e bogat,
Dar ați lăsat
Neghină multă,
Apropie-te neam întreg, ascultă!

Asupra ta voi ţine judecată:
E vinovată
Intreaga voastră gloată:
Tot ce e rău, urât,
In cugetele voastre a dospit:
Un aluat
Cu îngrijire frământat.
Şi, ce-i de cântărit,
Să cântăresc am hotărât!
Avut-aţi un ogor,
Şi lanul v'a purtat bucate
Mai multe decât fost-au semănate.
E spicul auriu, se'ndoae
Ca iarba după ploae.
Dar voi, trecând
Cu diavolească pravilă în gând,
N'aţi secerat
Curatul rod, ci rodul blestemat,
Neghina preţuind, neghina-aţi luat!
Iar grâul
L-a putrezit în albie pârâul
Şi vitele şi porcii l-au mâncat!
Aţi măcinat
Grăuntele cel negru însă.
Din pulberea 'n panere albe strânsă
A voastră pită plămădit-aţi.
Şi-aţi îndrăznit —
Netrebnici iară —
Să vă miraţi cu vaet ne-auzit,
Că pânea vă e neagră, ori amară?

Despre cerşetorul împărat

Aşa grăeşte El prin a mea gură:

Blândeţea crud ucis-aţi!
Pe Fiul meu, ce-a fost îndurător,
L-aţi îmbrăcat,
Cu odăjdii grele de'mpărat,

Cu strae l-ați înstrăinat
Pe frunte.
El e și-acuma cerșetor,
Din sate'n sate,
Din țară'n țară și din munte'n munte
Cutreeră șoselele umblate.
Când bate'n cercevele, în zăplazuri —
De frica hoților cu tălpi de pâslă,
Cu spete-aduse — o! cum îl goniți!
Apoi icoana altfel zugrăviți,
Temându-vă să leșinați
Când rănile și zdrențele pictați.
Fățarnic om! într'una minți!
Ai chinuit
Pe cei care l-au canonit
Odată,
Cu toate că el singur îi iertase.
Privește! înțelege! iată!
Sunt răstigniri cu mult mai fioroase.
Il țintuești
Pe lemn în fiecare zi:
Ai prigonit,
Ai surghiunit
Și'n al său nume-ai războit!
Te-ai depărtat de mine și de tine!
Acu,
In trista, nesfârșita rătăcire,
Nu ești al meu și astfel nu ești tu.
In tine este izbăvire,
Atunci
Când la oparte-arunci
Oricare lucru ce nu ți-e din fire
Uitând aceasta fost-ai însetat:
Un vânător care-a uitat
Izvorul.
Izvor sunt numai eu!
Ca să nu vezi oriunde cerșetorul
Ce 'ntinde mâna 'ncârligată,

Ai pus perdea, coloare şi veşminte
Pe lucrurile cele sfinte,
Făcând un lăudăros
Din Dumnezeu! —

Despre iarba fiarelor

Ci ascultaţi! aşa vorbeşte Domnul:

Descoperit-am —
Privind la tine —
Obârşia nespusei îngâmfări.
In faţa ta se ploconesc
Toţi oamenii, se'nchină
La vraciul galben şi ţi-l jinduesc.
In seamă luând privirea lor haină,
Pe vârful degetelor te ridici,
Te 'nalţi să-ţi pară şi mai mici.
Cu picioroangele micimii umbli
Să-i vezi şi să te vadă;
Ca gheaţa scârţâe pe stradă
Milosârdia-ţi, face zarvă mare;
Te joci cu-a poftelor cheiţă;
Şi aurul îţi e leşie
Ce spală de-a minciunilor cocleală;
E iarba fiarelor. Cu duioşie
Tu îl numeşti:
Oglinda fericirilor lumeşti!
N'ai priceput
Că cea mai straşnică 'njosire,
E să priveşti cum alţii se'njosesc,
Şi-apropiindu-se, te linguşesc.
Ţi-e gluga beznic baldachin de mire! —
De lepra banilor fiind pătat
Ai poruncit
Ca — sfânt să fii tutindeni izvodit,
Sfinţenia ai cumpărat! —

Nesocotit ai fost în socotinţă!
O peticele albăstrii,
Şi gălbioarele zgârcenii
Degeaba numeri:
Pe jude n'ai să-l mitueşti!
Greşeşti
Punând al slăbiciunii scut pe umeri:
Dreptatea nu se clatină la mine,
Tocmit-ai în destule nedreptăţi —
Dreptatea mea, neprihănită
Şi neprecupeţită — vine! —

Despre noul Adam

Aşa grăeşte El prin a mea gură:

Iubirea n'are preţ! Zvârlită 'n drum
Strivită-i cu noroiul de pe uliţi.
Sunt inimile voastre suliţi,
Drept vârf trufia poartă.
Şi frumuseţea e'ntinată;
Pe faţa străvezie altădată.
Uscată-i glia
Batjocurii;
Cu sulimanul clisii e spoită,
E hâdă frumuseţea, e zbârcită
Ca un burete.
De pică plină este chiar iubirea
Iar trupul,
Aşa cum vi-l dăduse firea,
Nu v'a plăcut:
Cu mii de cute,
Cu strae voi l'aţi învăscut —
Un nou Adam, ce-ar fi gonit din rai.
Intrezărirea cărui o făceai
In muşchii altuia porniri să nască;
Simţind sfârşeală şi ruşine

Dorit-ai ochii să privească
Ceace tu credeai nedemn de tine,
Şi, nou Adam, ai răstignit
Sălbatic, bucuria — cum al'dată
Pe Fiul ce te-a mântuit
De lemnul negru este aninată.
Intregul trup îi e struzit,
Se desluşesc pe alba-i piele,
Dungi de curele,
Ce pline de cruzime au lovit.
Şi râsetul pe buze-i ghiaţă.
Pe faţă.
Ii cade părul despletit.
Sprâncenele subţiri s-au strâns,
Căci bucuria... bucuria-a plâns.

Despre cei buni

Ci ascultaţi! aşa vorbeşte Domnul

Spre voi mă'ndrept, spre voi, cei buni —
Sunteţi de vină!
Căci v'aţi temut
Ca bufniţele de lumină.
Dar sorţul vouă v'a căzut:
Când bine poţi să faci,
Când e nevoe să vorbeşti şi taci —
E un păcat.
Pe voi, cei buni, v'am cercetat
Mai aspru chiar.
Aţi stat într'una, iar.,
La sfat,
Gândirile aţi frământat
Şi nu le aţi spus.
Acela care s'a supus,
Lăsând să fie rău în ţară,
Acela e sorţit să piară!

Aşiderea i cu voi!
Aşijderea-i
Ciuperca sunteţi după ploi!
Eu vă voi cere
Pe toţi aceia ce'n tăcere
Au trebuit să moară;
Pe cei ce fost-au de ocară
Şi nu i-aţi apărat.
Voi lua 'napoi
Sămânţa roditoare
Ce prin cutii, sărtare aţi lăsat,
Şi n'aţi împrăştiat,
Părându-vă ogorul un gunoi.
Eu vă voi pune-o singură 'ntrebare
La fiecare:
N'ai nici o vină
De este chinul într'atâta mare?
Priveşte, lămureşte-te şi vină,
Răspunde-apoi, de poţi, cu voce tare!

Cărări destule nu-s şi nici şosele
Să ducă'n zare
Pe cei încovoiaţi sub încercare.
E judecată!
Ursit a fost ca ceasul să ne bată
Şi ne-am trezit
Un neam înfrânat, norod gonit,
Căci brâul relelor este 'ncheiat.
Vă e ruşine?
Blagoslovesc aceasta ca un bine!
Smuncitu-v'aţi deodată
Din toropeala dulcilor păcate,
Sămănăturile bogate
Ardeau,
Şi seminţii vă fugăreau,
Vrăjmaşii calea o-aţineau,
Şi toate
Priveau spre voi ca ţarini nelucrate
Şi fără de cuvinte dojeneau.

Asemeni unei mări care-ar fugi,
Aleargă toţi oştenii. Sunt învinşi.
In plasa'nşelătoare-a morţii prinşi,
Mai mulţi de griji decât de puşcă înpovăraţi
Se duc
A genii rouă şi-o usuc
Ştergând-o rar cu mâneca şi tac.
Fugarii, orăşenii vin. In sac
Abia mai au o 'mpuşcătură.
De spaimă, osteneală, a lor gură
Se'ntinde, ori se strânge.
O mamă cu copilu-i plânge.
Ici cade-un cal;
Se'mpiedică un altul, poticneşte,
Pe călăreţul său trânteşte,
De sus, de pe un pod, în val.
Se'neacă.
Convoiul suduieşte
O leacă.
Şi iar porneşte.
Din goana sa nimic nu conteneşte.
Departe, răguşită, chiamă-o goarnă.
O mână se strecoară, cere pâne;
Prin rânduri latră, hămesit, un câne,
Un om înjură, altul mai suspină;
E unul beat, iar celălalt se'nchină.
In fugă tunurile au fost lăsate,
Tăiate
Sunt şleaurile dela cai.
Stindardele înfăşurate,
Indoliate,
Sunt întrebări spre slavă râdicate,
Ca strigăte mărețe, fără grai.
Iar pajurile, şoimii poleiţi,
De sânge par stropiţi:
Infig drapel de flăcări
Grânarelor moşii.—
Izbândelor sortiţii

Se'ntorc, înfrângerea văzând,
Și-acum întrezăresc arzând
A țării falã, darurile gliei.

O! Doamne sunt viteji! Ei s'au luptat!
Intreagă bărbăție arătând
Ca smeii ne înfrânți
S'au avântat.
Dar, Doamne,
Ii arde veșnic setea de războaie.
Precum nisipul
Scâncește și visează după ploaie,
Așa râvnesc și ei,
Și pofta-aceasta-i sfâșie și-i doare.
Iar eu nu mai pricep ce vrei
Răzaoaele's o holdă 'ncăpătoare
Ce este plină de urzica pizmii,
Nerodnica trufie.
Vrei Tu așa de-a-pururea să fie? —
O! Doamne! vitejia cea străbună,
Și strămoșeasca vlagă,
In piepturi ca și'n doine mai răsună
Puternică, întreagă.
Da! voinicia mai trăește,
Viteji avem,
Ii ocrotește mâna Ta de-oțel,
O! Doamne 'ntregul neam îți mulțumește,
Apostoli însă, sfinți nu sunt de fel!

. . . Au prohodit nădejdea cea din urmă.
Puțini lămăduitu-s'au!
Cetit-am a nădejdilor tropare,
Dar tot mă scurmă
O! Doamne — o'ntrebare
Cei buni sunt morți!
Stingheri fiind cei înțelepți,
De tine
Și tot ce este 'nalt, sau bine,

Bârfesc râzând acei ce dăinuesc!
Ca stânjenei de boltă se-ofilesc
Acei ce-s doritori de frumuseţe;
Acele feţe
Ce curăţiea lor o irosesc.
Precum e feriga'n pădure
E'n lume făr'de lege;
De cei cinstiţi nu-i nimeni să se'ndure
Fântânile prea limpezi sunt sleite.
Poţi să 'ntârzii o! Doamne? — Dumicate
Şi nimicite
Sunt roadele acelor buni
Cel mârşav ţine minţi împodobite
Cuscrindu-se cu cei lăstuni!
Eşti Dumnezeu! —
S'a şters chiar urma celor drepţi,
Ca urma rândunicii care zboară —
Eşti Dumnezeu —
Dece nu pot,
Dece nu 'ngădui să adorm şi eu?

ŞTEFAN NENIŢESCU

Spania —

ARENA ȘI TAURI

(IMPRESII DE CĂLĂTORIE)

Trebue să aibă cine-va o înțelegere artistică, pentru ca să nu își închipue că luptele de tauri din Spania, sunt rămășițele barbare ale unei epoce primitive. Ele sunt artă, nu barbarie. Cum înțelegem mistica măreție a catedralelor gotice, trebue să pricepem și pitorescul artistic al «*corride-lor*».

Lupta de tauri e mișcare, e viață, e culoare, e artă sculpturală. Ce poate aminti mai bine tensiunea mușculară avântată a aruncătorului de disc din statuaria antică de cât încordarea bărbătească plină de grație a toreadoru'ui în acțiune? Dar atitudinele plastice și animate ale taurului năvalnic?

Inchipuește-ți într'un soare aprins, cu un cer de o claritate străvezie, mii și mii de oameni îngrămădiți pe treptele unui amfiteatru imens, drapați în culorile vii ale curcubeului (roșu, portocaliu, verde strălucitor), fanfare sgomotoase răsunând în toate părțile — și în această amețeală de culori, de sunete și de lumină năvălind buimăcit, dar plin de o forță impetuoasă, un taur, care timp de 24 de ore a stat în liniște și întuneric, închis în cripta amfiteatrului. Nimeni nu poate înfrunta în primul moment această avalanșe de forță animalică în plin elan tineresc, deslănțuită de cascada de sunete, de culori și de lumină. Toreadorii cei mai încercați fug peste bariere spre a se pune la adăpost. Dar curajul revine și coloratele costume catifelate reapar în arenă. Lupta începe, o luptă spectaculoasă, dramatică, plină de episoade artistice. Intocmai ca o dramă pe scenă, ea se desfășură în acte, concentrându'și interesul către tragedia dela sfârșit.

Atacul îl deschide o echipă de picadori, cari în unele părți, de pildă în Portugalia, sunt falnici călăreți pe cai înaripați. Intre iscusința cavalerului, odinioară mascat, și servitorul înamorat

al unei signore, şi între furia deslănţuită a taurului întrecerea începe. Calul strâns în zăbală, cu nările nervoase, cu muschii încordaţi subt pielea fumegândă — e întâiul duşman, pe care taurul recules după prima aiureală îl întâlneşte în arenă. O cursă plină de emoţie începe între calul cel svelt, întins într'un galop încordat şi taurul ameninţător, care aleargă furios până la spume într'un salt greoi. Numai *pica* — o lance de lemn cu vârful de oţel tăios, scurt însă numai de câţi-va centimetri — poate potoli avântul turbat al taurului, care stă aproape să răsbată subt pântecele vulnerabil al calului. Dar printr'un salt înaripat, calul e acuma departe, cavalerul îşi potriveşte pica, taurul, un moment nedumirit, pare că cugetă, se reculege, uită durerea de o clipă, se avântă din nou şi cursa cu picadorul reîncepe.

Dar momentul a sosit ca taurul să fie înfruntat de trupa pedestră a *bandarierilor*. Din părţile dosite ale arenei apar figuri viguroase şi svelte, drapate în portocaliul, galbenul sau bordoul catifelat al ţinutei tradiţionale. De subt mica pălărie neagră colţurată apar figuri vesele şi zâmbitoare. Armaţi cu *bandarii* – mici săgeţi de oţel, îmbrăcate la capăt cu panglici în toate culorile provocătoare — dela o distanţă respectuoasă ei agită, în faţa ochilor taurului uimit, fluturătoarele paglici colorate. Taurul excitat de mişcarea nepreciṣă şi de culoarea cea vie se aruncă cu o furie concentrată asupra bandarierului îndrăsneţ. Dar vai! elanul său este potolit de înţepăturile pe care le simţe în grumaz, căci luptătorul îndemânatic printr'o mişcare spaţioasă şi plină de avânt a înfipt cele două bandarii în spatele voluminos al taurului, unde fiutură acum la dreapta şi la stânga panglicile colorate. Nu merită să stea cu demnitate într'o arenă spaniolă luptătorul, ale cărui săgeţi nu au atins cu o precizie matematică cele două părţi ale grumazului şi nu e luptător adevărat, acela care profitând de neatenţia animalului aruncă prin viclenie săgeţile sale. Numai în momentul elanului ameninţător al taurului trebuesc aruncate bandariile. Căci mulţimea colorată şi sgomotoasă ia o parte vie la luptă; cu vociferări, ce răsună în tot amfiteatrul din mii de piepturi, alungă din arenă pe luptătorul neîndemânatic sau neloial.

Iar taurul, care se arată prea molatic în avântul său, în strigăte unanime de *non e torros e vacca*, este surmontat *al fuoco*. Atunci furia taurului nu are margini, căci micile bandarii «cu

foc» au la capăt plesnitoare, ce plesnesc sfârâind, înfigându-se în grumaji. Taurul saltă, turbează, devine impetuos, până când spatele său, întocmai ca un bulevard dela Nisa în carnaval, flutură în balans desordonat toate culorile aprinse ale curcubeului.

O nouă trupă apare în arenă, trupa numeroasă a *capierilor*. Ei nu mai au drept armă decât curajul lor bărbătesc şi o mantie mare în falduri, care se numeşte *capa*. Ea este de toate culorile provocătoare, afară de roşu sângelui, care e culoarea rezervată toreadorului. Armaţi numai cu această stofă colorată, ei înfruntă furia taurului. Se apropie de el, la câţiva paşi distanţă, şi cu mişcări de o graţie de dans şi cu atitudini de o plastică statuarie, agită în valuri colorate faldurile mişcătoare ale capei. Taurul se avântă, se aruncă cu încordare, dar nu întâlneşte în calea furiei sale decât stofa goală şi neînsufleţită a capei, sufletul şi corpul capierului îi scapă, întocmai ca o iluzie diafană. E poate momentul cel mai artistic al cursei. Inchipueşte-ţi un luptător înalt, svelt, tăiat în piatră, făcând aceste mişcări, armonic, graţios, ritmat, sub puterea emoţiunii şi executându-le în toate perspectivele, în faţă, la dreapta, la stânga, în ghenuchi, la spate — spre a'ţi da seama de bogata comoară artistică, pe care o adună ochiul şi creerul în aceste clipe emoţionante ale cursei. Taurul extenuat de disproporţia covârşitoare între sforţarea nervoasă şi musculară, pe care o face şi între inconsistenţa obstacolului, ce întâlneşte — o simplă stofă neînsufleţită — rămâne câte odată, după atacuri furioase de câteva momente, complet îndobitocit şi cu privirea aiurea se opreşte locului, asurzit de strigăte şi ameţit de culori şi lumină. Atunci luptătorul încercat poate cuprinde cu mâna coarnele încă neatinse ale taurului, dar numai pentru o clipă, căci sensaţia aceasta neobişnuită reînsufleţeşte puterea imperioasă a taurului.

Urmează punctul culminant al cursei. Toreadorul — unicul — apare în arenă, înconjurat de ceata colorată a cadrilului său. El singur poartă o capă ca sângele şi o spadă lungă şi strălucitoare. Păşeşte curajos alături de taur, numai o pătură inconsistentă de aer îi separă.

Işi apleacă la pământ capa în culoarea sângelui, asupra ei taurul se aruncă cu o furie nebună, fanfara dă semnalul morţei în sunete metalice şi toreadorul printr'o încordare unică înfige cu toată greutatea corpului său, suspendat dintr'o singură lovi-

tură în grumazii greoi şi masivi ai taurului, întreaga spadă până la mâner. Lama pătrunde printr'un punct vulnerabil în grumaz, străbate dealungul inima, care zvâcneşte încă, răzbind până dincolo în vid peste coastele pieptului şi fără a vărsâ mai nici o picătură de sânge, întreaga masă enormă şi greoaie a taurului se întinde neînsufleţită la picioarele toreadorului, într'o cădere de teatru.

Intreaga arenă răsună, mulţimea se agită frenetic, culor le se mişcă, fanfarele cântă metalic şi o avalanşe de flori, de portocale, de bonete spaniole, de evantaiuri, de eşarpe de dantelă — cad în arenă şi asupra toreadorului încă emoţionat, slăvindu-i triumful. Dar vai! de acela, care ar greşi lovitura, care ar aduce cu spada vre-un rău taurului, fără a-l ucide deodată, un asemenea barbar n'are ce căutà într'o arenă spaniolă, sufletul omenesc şi artistic al Castelanului nu îngădue aceasta. *Afecţionaţi*, pasionaţi ai curselor nu admit decât un toreador încercat, trebue cine-va să fi trecut prin cariera ierarchică de picador, de banderil, de capier, să fi avut succese meritate în fiecare spre a fi înălţat la rangul de toreador. E drept că pe această treaptă stă succesul şi gloria, o avere de milioane îl aşteaptă şi întocmai ca marele cântăreţ al Italiei sau ca politicianul cu renume în ţările parlamentare, toreadorul devine idolul răsfăţat al mulţimei şi eroul succeselor mondene.

Cine se bucură oare în acest moment în Spania de mai multă popularitate şi dragoste ca *Galita*, marele toreador al Andaluziei? E însă o adevărată încântare artistică să vezi pe Galita lucrând în arenă. Plăteşte în emoţii artistice cu părţi din sufletul şi viaţa sa adorarea şi dragostea mulţimei.

O zi de cursă e o pagină sbuciumată de viaţă, căci dacă taurul moare în strigătul mulţimei, un alt taur apare, publicul pătimaş nu admite în cursele selecte decât spectacolul dramatic al morţii a opt tauri. Iar dacă a doua zi în dările de seamă despre cursele de taur din toate oraşele Spaniei, găseşte în gazetele zilei numeroase nume de bandarieri, de picadori, sau de toreadori răniţi mortal sau omorîţi, aceştia nu sunt decât **victimele eroice ale artei şi gloriei.**

D. IOANIŢESCU.

CRONICA LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

FAPTE, RECENSII, REVISTE

I. FAPTE

BIOLOGIE. *Mediul şi Desvoltarea fiinţelor vii.*— Influenţa mediului asupra dezvoltării organismelor vii este în deajuns dovedită astăzi. In special organismele inferioare în scara zoologică sunt sclavele mediului înconjurător. Cât de mare este influenţa pe care o exercită acest mediu reiese şi din cercetările recente ale lui. Shinji, dela Universitatea din Missouri, asupra aripelor dela păduchii, cari trăesc pe plante şi flori. Aceste animale se înmulţesc şi prin partenogeneză (din ouă nefecundate). S'a observat încă mai de mult că dela aceiaşi femelă nasc prin partenogeneză indivizi, unii cu aripi şi alţii fără aripi. La ce ţine aceasta ? Shinji prin numeroase experienţe făcute pe vreo 30 de specii din acest fel, ajunge la concluzia că există o strânsă legătură intre compoziţia mediului în care cresc plantele (trandafiri) parazitate de aceste insecte (Afide). Dacă în mediul din care planta îşi trage substanţele nutritive se găsesc unele dintre substanţele acestea : săruri de magneziu, de zinc, de antimoniu, de nichel, de staniu, de plumb, de mercur, şi zahăr, atunci insectele parazite nou născute vor avea aripi. Aceste substanţe sunt deci „determinante". Sunt altele „care împiedică" dezvoltarea aripelor, precum : alcoolul, acidul acetic, alaunul, taninul, sărurile de stronţiu, de potasiu şi calciu.

Substanţele din primul grup ar da impuls şi dezvoltărei muşchilor. De aceea insectele care au căpătat aripi sunt mai musculare faţă de cele fără aripi, care în schimb au mai multă grăsime.

Astfel s'a ajuns a se da o explicaţie ştiinţifică faptului curios că una şi aceiaşi varietate de insecte se prezintă cu aripi sau fără aripi, după sum trăeşte pe o plantă sau pe alta, sau pe aceiaşi plantă, însă în medii diferite.

I. I. N.

CULTURA. *Activitatea cercetăşească la Iaşi.* — Iaşii au fost în cei doi ani de restrişte şi de înălţare—locul unde s'au întâlnit şi cunoscut Românii de pretutindeni şi a fost poate unicul prilej de a se cunoaşte bine, fiecare cu părţile sale pozitive şi negative. Ar fi un interesant capitol de psihologie naţională, dacă s'ar aduna observaţiunile cari desigur au fost mai vii, rezultate din contrastele ce răsăreau la fiecare pas în acest furnicar de colaborare şi convieţuire silită.

Împrejurările vitrige au adunat în Iaşi la un loc, şi pe cercetaşii din tot cuprinsul României, aducând fiecare pe lângă partea comună de anume educaţie şi nota caracteristică regională. In faţa valurilor zilnice de copii refugiaţi, tovarăşii lor de cercetăşie ieşeni au crezut de a lor datorie să le dea tot sprijinul, oferindu-le găzduire, ajutor şi locuri în diferite organizaţiuni publice, de unde puteau primi oarecari înlesniri.

Aceste împrejurări au adus desfacerea organizărei cercetăşeşti locale, una dintre cele mai bine închegate din ţară în momentul intrărei noastre în răsboiu. Indată ce Iaşii au rămas ca şi apa ce se retrage, după puhoiu, în albia sa, tinerii cercetaşi ieşeni, dintre cari unii sunt studenţi universitari, şi-au strâns rândurile, pe cari răsboiul—piatra cea mare de încercare—le-au rărit, curăţind tot ce era puţin pregătit pentru evanghelia cea nouă a muncei, a cinstei, a respectului pentru bunul şi

convingerile aproapelui, a iubirei de natură şi de învăţătură şi a dragostei pentru neam şi ţară.

Fără sgomot, cei tari în credinţa nouă, se strâng într'o cămăruţă a lor, împodobită cu gust şi cu motive naţionale, având mica lor bibliotecă de cărţi instructive, cetesc, discută, glumesc, cântă. Tipăresc şi o revistă, care oglindeşte sufletul cercetăşesc.

Asemeni manifestări în tineretul nostru sunt semne bune şi garanţii serioase pentru viitorul apropiat; iar acei cari au pus tot sufletul la începuturile grele ale cercetăşiei în România pot fi mulţumiţi, că nu au aruncat sămânţa pe un pământ sterp. **D. M. C.**

Insemnări privitoare la istoria culturii româneşti.

PSIHOLOGIE SOCIALA. *Coaliţia întunerecului.* — Mai târziu, când peste cele din urmă svâcniri ale patimilor de azi va coborâ liniştea unor timpuri de reculegere, şi când sufletul neamului nostru îşi va redobândi echilibrul zăticnit în chip aşa de vinovat prin amestecul evangheliei semănătoare de furtună, minţile dornice de a se lămuri obiectiv asupra câtorva din problemele dominante ale vieţii româneşti contemporane, se vor întreba, nu fără un simţimânt de profundă nedumerire: «Cum a fost cu putinţă ca din numeroasele sforţări ale atâtor oameni destoinici de abnegaţie şi de jertfă să fi răsărit în domeniul binelui obştesc numai recolta plăpândă care abia se desprinde ici-colo din marea de neghină a vechilor noastre întocmiri roase de păcate?»

Căci trebue să ne-o mărturisim: adeseori gândurile bune s'au ridicat cu eroism la câte un colţ pierdut de ţară. Sub greutatea nepăsării generale s'au mistuit în gol atâtea glasuri de pionieri ai idealismului, cari implorau o mână de ajutor sau măcar o clipă de luare aminte din partea celor înrudiţi sufleteşte cu dânşii. Chemările desnădăjduite au rămas, din nefericire, aproape totdeauna fără alt ecou decât al propriului sunet. In schimb ele au trezit uraganul unor împotriviri care le-au făcut să amuţească pe veci.

Iar atunci când noile îndrumări isbuteau să rodească totuşi mai în larg şi pe urma silinţelor înmănunchiate se înfiripa câte o „civitas Dei", alarma obscurantismului ameninţat în drepturile sale de veacuri, începea să colinde ţara dela o margine la alta. Şi cât ai clipi din ochi, sub flamura neagră se adunau „multe ca nisipul mării" pâlcurile de cruciazi fanatici ai „statului quo" şi asaltul pornia mai cu seamă pe căile piezişe pentru a nu înceta de cât odată cu spulberarea din temelie a cuibului de eretici care se încumetaseră a crede că poarta nici unui suflet omenesc nu va putea rămâne zăvorită în faţa binelui.

Dar să nu-şi închipue nimeni că rândurile de mai sus ar încercă să pomenească învăluit despre dumnezeu ştie ce întâmplări din vremuri uitate. Nu trebue să ne urcăm până la anul o mie patru sute, căci dovezile stau mult mai aproape de noi. In curând vom găsi prilejul de a le înşirà pe larg. Nimic din ce poate ajutà lumea contemporană la o înţelegere deplină a cauzalităţilor culturii noastre nu se cuvine să mai fie trecut sub tăcere. Prezentul îşi va da, poate, seama de cumplita povară a ispăşirilor ce-l aşteaptă. El va măsurà cu ochiul limpede întreaga operă de tămăduire pe care este chemat să o desăvârşească pentru a plăti vinovăţia trecutului. Cei uniţi în crezul gândurilor bune vor simţi apăsarea de moarte a singurătăţii, la care s'au osândit prin lipsa de legături mai puternice între ei. Atunci coaliţia întunerecului va trebui în cele din urmă, să cugete la defensivă, dar mai cu seamă să-şi facă pregătirile pentru ziua înfrângerii.

Gheorghe Lazăr

CARACTERISTICA UNEI EPOCE.— S'a împlinit mai bine de un secol dela pătrunderea întâielor influențe ale culturei apusene în mediul nostru național. De bună seamă, nu este încă momentul de a încheià printr'un bilanț definitiv acest capitol interesant din istoria civilizației noastre moderne. Căci nu în răstimpul câtorva decenii se pot sedimentà în sufletul unui popor împrumuturile, pe care el a fost condamnat să le facă zorit spre a câștigà, în parte cel puțin, vremea pierdută din pricina fatalităților sbuciumatei sale desvoltări istorice.

Experiența e deci în curs și ultimele ei rezultate vor fi culese abia de către generațiunile care nu au văzut încă lumina. Infățișarea epocei prinde a se lămuri totuși în trăsăturile ei generale. Căci unele etape intermediare au ajuns la desnodământ, și perspectiva anilor ce ne despart acum de ele, îngădue un început de caracterizare, dacă nu chiar un verdict „sub specie aeterni".

In adevăr, pentru cine caută să închege în sinteza unui tablou retrospectiv manifestările de ordin public ale României contemporane, un fapt revine stăruitor la fiecare pas: *lipsa de neatârnare sufletească a neamului nostru în fața formelor de cultură apuseană.* Din această cauză, istoria civilizației noastre în ultimul secol e mai curând povestea dramatică a unui lanț nesfârșit de capitulări. Nici unul din așezămintele străvechi ale neamului românesc, nu mai avea în pragul timpurilor noastre „moderne" trăinicia organică pe care instituțiunile o capătă prin desvoltare la adăpost de ori ce sguduire catastrofală. Când stăvilarele s'au deschis în calea curentelor apusene, ideile conducătoare în viața morală a societății noastre făcuseră loc de mai multe zeci de ani unor deprinderi cari se învecinau până la un pas cu nihilismul etic. Realitățile politice se prăbușiseră de aproape un secol sub lovitura de maiu a regimului de țară cucerită pe care a trebuit să-l îndurăm în epoca fanariotă. In sufletul păturii noastre cârmuitoare nu se mai putea recunoaște nici urma vechilor concepții despre făptura, așa de concretă odinioară, a statului românesc. Iar suveranitatea monarhică, după trei veacuri de necurmată degradare, zăcea în țăndări la pământ și, împreună cu ea, toată conștiința politică a neamului nostru.

In acest cadru neînchipuit de jalnic, și pe terenul șubred al unei societăți în plină dărăpănare, nici o formă de viață culturală proprie nu erà cu putință. De aceea, în locul pătrunderii pe nesimțite a spiritului modern, singura în măsură de a mijloci o asimilare normală, revărsarea tumultoasă a civilizației din occident peste meleagurile noastre, s'a îndeplinit cu violența năprasnică a unui cataclism.

Reculegerea din visul crunt al robiei politice, chemarea din nou la viață a vechilor așezăminte care alcătuiseră firul continuității noastre sufletești, a fost împiedecată prin această năpădire a influenței apusene. Ne lipsiau în acea vreme zăgazurile culturale pe care s'ar fi cerut să le putem ridicà în drumul acestui nou soi de invazie.

Și astfel, din aiureala îndelungatei eclipse a conștiinței noastre etnice, ne-am trezit purtând lanțurile unei alte sclavii. In potriva acesteia luptăm aproape fără a ne da seamă. Intreaga disarmonie a sufletului nostru colectiv, agitația care stăpânește suprafața și adâncurile vieții publice din tot cuprinsul pământului românesc, sunt dovezile de netăgăduit ale unor sbuciumate năzuințe către emancipare. Isbuti-vom să ne regăsim pe noi înșine? Se întrevede oare la capătul acestei arhiseculare Odisee făgăduința unui echilibru mai statornic între elementele așa de heterogene acum, ale organismului nostru cultural? Incordările spasmodice, care dau vremilor de azi tragica înfățișare a svârcolirii într'o agonie de sinucigaș, vor însemnà la sfârșit un pas înainte pe drumul sănătos al maturității? Sau vor aduce o recădere, și mai prăpăstioasă decât cele de până acum, în haosul negației mefistofelice a oricărui criteriu de orientare după legile pozitive ale dreptei judecăți?

Intrebările acestea sunt ca şi săpate în pragul epocei care se deschide. Răspunsul va fi hotărâtor pentru soarta neamului nostru şi după cât se pare, el nu va întârzia mult.

Gheorghe Lazăr

2. RECENSII

C. I. BAICOIANU. *Banca Naţională în timpul ocupaţiunei*, Buc. 1919. In 115 pagini, autorul dă interesant material asupra vicisitudinilor prin care a trecut primul nostru institut financiar în timpul robiei. Inainte chiar de a trece graniţa, consiliul de răsboiu din Berlin luase dispoziţii cum să-şi împartă cu aliaţii exploatarea ţării. Se hotărâse o emisiune, pe care, la pace, tot statul român avea să o răscumpere, aşa ca să le rămână gratuit ocupanţilor mărfurile importate şi întreţinerea trupelor. E caracteristic că până la armistiţiu se emisese numai 170.000.000, iar în restul timpului, — adică în vre-o 8 luni — încă 1,200.000, deşi ţara era secătuită. Pentru a apăsa valuta noastră, soldaţii erau obligaţi să schimbe mărcile pe un curs *special*. Ca document al timpului de subjugare, broşura e o preţioasă contribuţie la literatura noastră economică. **S. O.**

LUCIAN BLAGA. *Poemele Luminii.* Sibiu. Biroul de imprimate „Cosinzeana" 1919.—Adevărata poezie lirică este arta de a *personaliza* stările sufleteşti. Ea dă pe faţă latura cea mai individuală a vieţii noastre interioare. Şi numai sub această condiţiune manifestările sale pot să dobândească valoarea unor creaţii durabile.

Judecat în perspectiva consideraţiunilor de mai sus, volumul d-lui L. Blaga se prezintă ca o apariţie vrednică de luare aminte. E mărturisirea, de o mare spontaneitate, a unui suflet care aduce resonanţe şi priveliştî noui în lumea poeziei noastre lirice. O atmosferă mistică învălue orizonturile inspiraţiei autorului. Dar acestea se lumineează la răstimpuri în fulgerarea câte unei intuiţii adevărat profunde:

Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină
Şi 'ntocmai cum cu razele ei albe luna
Nu micşorează, ci terumrătoare
Măreşte şi mai tare taina nopţii,
Aşa îmbogăţesc şi eu întunecata zare
Cu largi fiori de sfânt mister. (p. 6).

Sau aiurea:

Mi-aştept amurgul, noaptea şi durerea,
Să mi se 'ntunice tot cerul
Şi să răsară 'n mine stelele.....
pe care încă nici odată
Nu le-am văzut. (p. 37).

Ritmurile abrupte, care nu au nimic din factura voită a simbolismului artificial; gândirea, mai totdeauna sigură de mersul ei, chiar atunci când s'ar părea că este în primejdie să rătăcească drumul; sensibilitatea vie, şi uneori complexă, care găseşte mijlocul de a se exprima în accente şi imagini de o neobişnuită putere sugestivă:

Atâtea stele cad 'n noaptea asta:
Demonul nopţii par'că ţine 'n mâni pământul —
Şi suflă peste ei scântei ca peste-o iască. (p. 24).

Iar mai departe:

Frumoase mâni, când buze calde-mi vor sufla
In vânt cenuşa,
Ce-o ţineţi în pălmi ca 'ntr'un potir.
Veţi fi ca nişte flori,
Din care boarea 'mprăştie polenul (p. 33).

Insuşirile acestea se îmbină pentru a defini o personalitate, fără îndoială interesantă, al cărei punct de plecare este o atitudine lămurită în faţa propriului suflet.

E drept că pe alocurea se întrevăd şi unele înrudiri elective cu poeţii moderni ai Germaniei şi Franţei. Maeterlink, Verhaeren, Gustav Falke, Richard Dehmel, au fost, pe cât se pare, obiectul unei lectur

amănunţite a d-lui Blaga. Avem chiar unele temeiuri de a bănui că nici arta mistică nu i-a rămas cu desăvârşire străină ca isvor de impresii.

Totuşi originalitatea sa nu a pierdut nimic prin aceste legături. Ea îndrituește pentru noi speranţa că această primă confesiune lirică a poetului ardelean este prologul unei activităţi, pe care o aşteptăm cu încredere. **A. C. Z.**

D. N. BURILEANU, *Note din închisoare*, supt ocupaţia germană. pg. 87, Bucureşti 1919. „Notele" d-lui B. sânt o expunere cu caracter aproape dramatic, (din care nu lipseşte nici victima omenească) a suferinţelor morale şi fizice cauzate autorului de o aspră închisoare în timpul ocupaţiei germane.

Deşi intitulată „Note", lucrarea este, ca puţine de acest gen, nu o înşirare de fapte săvârşite în legătură cu persoana scriitorului, ci un tot literar, astfel armonizat, în cât capătă o valoare neatârnată de acea documentară ce cuprinde.

Fapte, adeseori mărunte, sub pana de psiholog a celui ce *a suferit*, se înalţă cu un relief aşa de pronunţat, în cât cetitorul, punând mâna pe carte, nu o mai părăseşte până la ultima pagină. De sigur este şi aceasta o artă, cu atât mai de preţ, cu cât, nici vorbă, lucrarea nu este pornită din intenţii estetico-literare; ea este mărturisirea unui suflet care a cunoscut chinul cel mai intens; şi n'ar fi nimic cel fizic pe lângă cel moral. Este, în sfârşit, de observat atmosfera de sinceritate ce se desprinde din fiecare pagină. Iată una din aceste pagini:

„Examinând prezentul, care era atât de trist, scrutând viitorul, care părea şi mai trist încă, conştiinţa începea să mi se turbure. N'aveam laşitatea să-mi ascund, după cum au încercat mulţi, că în catastrofa, care ne-a isbit, am şi eu o părticică de răspundere, ca unul care am fost şi sânt încă de părere, oricum ni s'ar aşterne viitorul, că războiul era necesar. Dar în clipa aceasta de depresiune mă simţeam cuprins de remuşcare. Imi înfundam capul în perină ca să nu văd şi să plâng înăbuşit, pe ruinele scumpei noastre ţări, care pătimia martirul, ca şi Cristos pe cruce, pentru cea mai sfântă dintre cauze. Iată în ce stare ajunsesem! Mă ridic niţel în sus, crezând că mă înăbuş, deschid ochii mari şi de odată mi se pare că zidurile camerii încep să se mişte şi se strâng în jurul meu spre a mă strivi. Inspăimântat săr jos şi mă reped la fereastră, pe care o deschid în mod automat. Tremuram din tot corpul, eram transpirat. Aerul tare şi sănătos mă răcoreşte... îmi revin. Ah, cât de puţin a lipsit ca să curm toate amărăciunile printr'o durere de o secundă!

„...Până seara n'am mai avut puterea nici să cuget, nici să privesc. Toate facultăţile mele intelectuale şi sufleteşti erau paralizate, iar lipsa de voinţă mă ţinea locului!...

Când am văzut iarăşi, de dimineaţă, soarele ridicându-se la orizont, ca şi mai înainte, am crezut că mă întorc din altă lume. Mă scăldam în razele lui aurite cu aceeaş emoţiune sfântă ca credincioşii din evul mediu în lumina anului 1000! La fereastră păsările ciripiau, ciugulind din fărămăturile de pâine ce aruncasem din întâmplare. Parcă distingeam în ciripitul lor un glas cunoscut mie, glasul copilaşilor mei, cari mă certau pentru pasul nesocotit, pe care voisem să-l fac.

„...Un singur lucru vedeam însă lămurit; că pe fiecare zi mă consum mai mult: că în fiecare moment se rupe câte o părticică nouă din sufletul meu. In deşert mai căutam acum să-mi impun răbdare; nu mai eram stăpân pe mine. Cupa mi se părea plină. Nici să şez, nici să mă plimb, nici să-mi concentrez gândirea asupra unui punct nu mai eram în stare. Luam loc pe scaun şi iarăşi mă ridicam în sus; începeam să mă mişc şi mă opream din nou, căzând fără voinţă pe pat. Adunându-mi ultimele resturi de energie, căutam să-mi recuceresc echilibrul şi-mi impuneam anumite sforţări, dar nu eram capabil să le îndeplinesc. Am terminat, cum era de prevăzut, printr'o criză nervoasă, urmată de friguri

acute, care-mi sguduiau tot corpul. Imi dădeam seama acum, că puterea mi se sleise" (pg. 64, 65 şi 72).

Citind cartea ai emoţiile ce te stăpânesc la teatru ascultând o dramă, în care predomină elementul psihologic. C.

ROMUL CÂNDEA. *Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea.* Sibiu. Tipografia arhidiecezană. 1917. — Sub titlul de mai sus, autorul publică în româneşte „prelucrarea... capitolului al III-lea din teza" d-sale «*Der Katholizimus in den Donaufürstentümern. Sein Verhältnis zum Staat und zur Gesellschaft*». In forma sa germană, această monografie a servit d-lui Romul Cândea la absolvirea doctoratului. Intâiul merit al studiului pe care îl analizăm este *noutatea subiectului însu-şi.* Până la apariţia tezei, publicată integral în colecţiunea „Beiträge zur Kultur - und Universalgeschichte" de sub conducerea lui K. Lamprecht şi în urmă a profesorului W. Goetz, nu se cercetase, *în chip unitar şi cu întreg aparatul ştiinţific,* istoria niciuneia din confesiunile religioase depe teritoriul principatelor dunărene. Materialul adunat în colecţiunile române şi străine, sau aflător încă prin arhivele şi bibliotecile diferitelor centre mari de cultură, nu inspirase nimănui ideea că îmbinarea acestor *membra disjecta* ar fi o contribuire de netăgăduită importanţă pentru istoria bisericească a Europei în genere *şi ar înlesni, adeseori în chip surprinzător, elucidarea atâtor capitole întunecoase ale trecutului românesc.* După studiile şi încercările mai mult sporadice care nu au îmbogăţit peste măsură bibliografia chestiunii, d-l Romul Cândea oferă *întâia lucrare de sinteză.*

Fragmentul publicat în româneşte la Sibiu acum doi ani, zugrăveşte situaţia catolicismului din Moldova în „punctul mort" pe care îl atinsese după întâia jumătate a veacului XVII. Cauzele acestei prăbuşiri a unei organizaţii atât de înfloritoare la începutul istoriei principatului, sunt puse de către autor în cea mai vie lumină. Insubordonarea Episcopilor din Bacău faţă de organele împuternicite să controleze la răstimpuri felul în care clerul catolic din Moldova îşi îndeplineà misiunea. Rivalitatea veşnică, dusă uneori până la conflicte furioase, între Iesuiţi şi ierarhia bisericească. Profunda corupţie care se încuibase în viaţa intimă a Episcopilor şi a clerului de toate gradele. Indiferenţa Papilor, cari absorbiţi de alte preocupări, nesocotiau să puie la îndemâna organizării din Moldova personalul şi mai ales mijloacele pentru îndestularea nevoilor unei adevărate vieţi religioase. Aceste împrejurări, unite cu desnaţionalizarea continuă a credincioşilor, asimilaţi pe încetul de către covârşitoarea majoritate românească, au dat catolicismului din aceste părţi lovitura de moarte în veacul XVII.— Valoarea monografiei d-lui Cândea a primit în occident o consacrare din cele mai semnificative. Ar fi o datorie de conştiinţă profesională pentru autor publicarea întregului studiu în româneşte, cu unele adaosuri impuse de o şi mai largă întrebuinţare a surselor informative. L.

V. PROCOPIESCU, *Spicuiri psihologice,* Caracal 1919. — Broşura cuprinde: Principalele mijloace întrebuinţate azi pentru cercetarea fenomenelor sufleteşti. Insuficenţa herbartiană în problema educaţiei morale. Fragment din cartea lui Taine de „de l'Inteligençe" şi câteva dări de seamă despre opere streine. — Interesant e capitolul — privitor la formarea caracterului. Autorul citează o lecţie de pedagogie românească, unde învăţătorul tratează *Ambiţia,* după metoda herbartiană. Alegerea e nimerită, ca să arate orşicui cât de stearpă şi anostă e procedarea aceasta. Cine vreà să afle cât chin e pe capul copiiilor din ţara noastră, să citească acele pagini. M.

DEM. D. STOENESCU. *Cui aparţine dreptul de a declara răsboiu şi a încheia pace,* Craiova 1918. — Autorul se întreabă de ce în constituţia noastră nu e lămurit acest punct. Crede că n'a fost înscris acest drept între prerogativele guvernului, ca să nu se atingă susceptibilitatea Porţii Otomane,

de care eram încă legați la 1866. Mai adaogă și argumentul că „legiuitorii noștrii de atunci erau îmbibați de teoriile speciale în privința originei istorice a drepturilor regaliene, consacrate de religie“. De unde urmă că astfel de drepturi „puteau să nu fie înscrise“. Ipoteza e greu de susținut. Din contra, proclamația dela 1848 dovedește că demagogii (așa își ziceau chiar ei) aveau o foarte slabă stimă față de persoana suveranului. Propuneau chiar să fie ales numai pe 5 ani! — Notița dela pagina 21 reproduce cuvintele lui Eugen Stătescu, care dovedesc cu ce ușurință și superficialitate se lucrau legile noastre. **E.**

3. REVISTE

SBURATORUL, *revistă literară și artistică.* No. 1—6 (19 Aprilie 24 Mai). — In numerele 1, 2, 6, d. D. Nanu publică trei poezi: *„Ploaie de noapte“*, (pag. 3) o interesantă viziune a naturii care încadrează bogat un conținut de caracter discret meditativ; *„Din singurătate“*, (p. 13) o scurtă odă, al cărei ton elegiac stăpânit, ne descoperă acea năzuință mistică, familiară autorului de multă vreme; *„Scafandrierii“* (p. 119), simbolizarea norocoasă a unei stări sufletești, pe care analiza directă o poate prinde numai cu anevoință (am întreba totuși: de ce «iezere *stagnante*» ?).—Expresivă poezia d-nei Elena Farago: *„Și iar mi-e sufletul la tine“* (p. 2.) Mai puțin armonioasă, balada fantastică, *„Din șoaptele umbrelor“* (p. 50). Elementul, așa de straniu, al celor „două brațe moarte“, naște o impresie cu desăvârșire neestetică. Mult mai reușită, în schimb, ne pare inspirația de un simbolism evocativ și matur din poezia *„Era o fântână...“* (p. 77). Revenirile aforistice asupra întâiului vers din fiecare strofă («Pe o lungă și aspră și stearpă șosea,—ca toate șoselele lumii—»), ne reamintesc, în modulație gravă, un procedeu spiritual întrebuințat odinioară de Edmond Rostand. **Fl. D.**

RAMURI, *15 Martie.* — D. Pencioiu atinge în câteva pagini *„Chestia femenistă“*. „Legea nu trebue să fie decât expresia dreptului popular“. Arată cu pilde din pravila lui Matei Basarab și din legislația streină, că legea traduce obiceiul. De aceea, ca chestie de tactică, recomandă celor care luptă pentru emanciparea legală a femeii, emanciparea ei reală în spiritul public. (Incercare în acest sens s'a făcut prin legea eforiilor, care dă drept femei să-și spună cuvântul în chestia creșterii copiilor): Articolul d-lui Pencioiu e limpede și judiciară. In „literatura de mâne“, d. Fortunescu exprimă părerea că operele autorilor noștri fac mai toate parte din categoria produselor literare care nu pot fi scoase fără pagubă din cadrul epocei și naționalității pentru care au fost creată“. Producția anilor din urmă i se pare că lasă de dorit și speră abia pentru mai târziu o adevărată manifestare literară.

ANALELE MINELOR, *I, Februarie și Martie.* — Interesante articole asupra mișcărilor muncitorești în petrol (G. Dumitrescu), Petrolul în România, Bogățiile miniere ale Ucrainei, O nouă metodă de exploatare a petrolului (Popescu-Voitești), Tehnica sondajelor petrolifere (A. Meinfeld). Cu privire la munca de 8 ore, pe care o cer lucrătorii, d. Dumitrescu relevă că pretenția e absurdă. Sânt munci așa de grele că nimeni nu le poate rezista 8 ore, iar altele care prin ritmul lor și nevoile anotimpului cer mai mult de 8 ore. Asupra mărimii salariilor, industriașii au căzut de acord. Cu noua metodă de a exploata petrolul nu numai în sens vertical, ci și prin galerii orizontale, urmărind tot stratul petrolifer, pare că chiar ținuturile care se considerau secătuite tot mai pot da petrol. Deci regiunea de la Buștenari ar putea reînvia.

BULETINUL MUZEULUI SUCEVEI. (Folticeni). An. II. No. 1. D. Artur Gorovei într'un amănunțit articol: *Din istoria culturală a Folticenilor* arată tot ce se poate ști despre tipografi, gazete, reviste, librării și le-

gătorii de cărţi în acel oraş. Cu prilejul acesta înşiră o sumă de fapte de cel mai mare interes pentru desfăşurarea vieţii sociale şi politice legată de acel colţ de pământ. *Un cuvânt din alte vremuri* (prob. Răutu) aduce la iveală cuvântarea ţinută la 1837 de Alex. Haşdău către elevii din ţinutul Hotinului care isprăvind examenul aveau să treacă la gimnaziul din Chişinău. Cavalerul C. Stamati l'a tradus în româneşte şi l'a tipărit la Iaşi în 1885. E vrednic de relevat cum Haşdău spunea copiilor: Străinii (din Basarabia) sânt pe locul nostru numai vremelnic din întâmplare. In sfârşit d. V. Ciurea arată situaţia *Muzăului Sucevei* în numele donatorului. Muzeul acela e podoaba nu numai a oraşului, ci a Moldovei de sus, iar partea şi mai vrednică de laudă e că a fost întocmit prin munca unui om: Vrednicul profesor Ciurea.

ARHIVA PENTRU ŞTIINŢA ŞI REFORMA SOCIALA. An, I, No. 1.—In locul vechei «Arhive» care apărea la Iaşi. d. Gusti scoate o nouă Arhivă trimestrială, în legătură cu nevoile reformei sociale la ordinea zilei. In primul articol: *Realitate, ştiinţa şi reforma socială,*—câteva indicaţiuni asupra metodei, profesorul de sociologie de la facultatea de litere din Iaşi arată drumul cercetărilor. Trece în revistă pesimismul şi optimismul social contemporan, utopismul lui Nietzche, Tolstoi, Ibsen şi Ruskin, apoi realismul marxist, arătând completarea lor reciprocă; tratează criza legislaţiei contemporane şi ajunge la conclusia că numai competenţa dezinteresată a specialiştilor (oameni de ştiinţă) poate servi ca punct de plecare a deslegării chestiunilor sociale. „Asociaţia pentru studiul şi reforma socială" împreună cu „Arhiva" sânt la noi organul care să împlinească această lacună. Urmează apoi: *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane* (V. Pârvan), *Magistratura* (C. Botez), *Un testament de politică agrară* (M. Popovici), *Populaţia Basarabiei* 1812—1918 (I. Nistor), *Organizarea comerţului exterior* (V. Madgearu), *Casele de pensiuni* (M. Sanielevici), *Repreznitarea minorităţilor* (A. Teodorescu), *Depunerile spre fructificare în băncile noastre comerciale* (V. Slăvescu), *Imbunătăţirea locuinţelor şi sistematizarea capitalei* (S. Cegăneanu). *Reorganizarea învăţământului agricol* (S. Aldea) şi o mulţime de recesii scrise cu competinţă.

ŞCOALA BASARABIEI, Martie 1919. Chişinău.—D. *L. Florea Marian* se ocupă de şcolile particulare din Basarabia, arătând neajunsurile lor şi propunând judicioase măsuri de îndreptare. Se ridică în deosebi în contra acumulării atribuţiilor pedadogice şi administrative într'o singură mână, ceea ce trebue luat în seamă şi pentru şcolile din vechiul regat. *D. T. Pamfil* dă inimoase îndemnuri pentru „Geografia şi istoria locală", *C. Noe* arată „Rolul credinţei religioase în păstrarea naţionalităţii", ajungând la concluzia că adoptarea limbei noastre şi romanizarea numelor acelor streini care nu sânt de aceeaş religie cu noi nu e de folos, ci chiar *vătămătoare.* Se dă o interesantă notiţă despre Hotin. *I. Teodorescu-Buşteni* dă sfaturi pentru a lămuri pe învăţătorii de peste Prut, cum să facă „şcoala cu deamăruntul". *D. V. Toni* adaogă cuvinte însufleţite pentru vrednicul învăţător V. Andrei din Baroboi (Bălţi). **O.**

DEMOCRAŢIA OLTEANA, Aprilie 1919.—De relevat un articol *„Oameni de vorbă şi oameni de concepţie şi acţiune"* (V. Antonescu); *Un monument istoric local:* Biserica Domnească Sf. Dumitru (A. Mircea), *Un inventar* (M. A. Georgescu); înşirarea pagubelor suferite de noi în rosboiu. Urmează cronici locale. **O.**